

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa KÖSEOĞLU

YUNUS EMRE'DE FELSEFİ SAĞALTIMIN İMKANLARI

Felsefe Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa KÖSEOĞLU

YUNUS EMRE'DE FELSEFİ SAĞALTIMIN İMKANLARI

Danışman

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

Felsefe Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa KÖSEOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ

Üye (Danışmanı) :Prof. Dr. Şahin FİLİZ

Üye :Prof. Dr. Hasan ASLAN

Üye :Doç. Dr. Kemal ÇİNÇİN

Üye :Dr. Öğretim Üyesi Yusuf BENLİ

Tez Başlığı: Yunus Emre'de Felsefi Sağaltımın İmkanları

Tez Savunma Tarihi : 14-07-2023

Mezuniyet Tarihi : 17/08/2023

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Yunus Emre’de Felsefi Sağaltımın İmkanları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Mustafa KÖSEOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

...../...../20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mustafa Köseoğlu
Öğrenci Numarası	20195232004
Anabilim Dalı	Felsefe Anabilim Dalı
Programı	Felsefe-Doktora Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şahin Filiz
Doktora Tez Başlığı	Yunus Emre’de Felsefi Sağaltımın İmkanları
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2143458754
Rapor Tarihi	09-08-2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 9 Alıntılar dahil: % 18
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 187 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez-dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik oranlarının alıntılarla birlikte %10’u aşmasının nedeni, Yunus Emre’ye ait olan beyitlerin birebir haliyle, tezde belirtilen, kaynaklardan alınmasıdır. Tezin diğer kısımlarında herhangi bir intihal olgusuna rastlanmamıştır. Yunus Emre’nin şiirleri, felsefi sağaltım imkanlarını araştırmak üzere olduğu gibi kaynaklardan alındığı için bu görece intihal, gerçekte herhangi bir araştırmadan alınan fikirlerden oluşmamaktadır. Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Prof. Dr. Şahin FİLİZ	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNUS EMRE VE YAŞADIĞI DÖNEME BAKIŞ

1.1.Yaşadığı Dönem ve Bıraktığı İzlenim	13
1.2.Yunus Emre'nin Ailesi	14
1.3.Yunus Emre'nin Eğitimi.....	15
1.4.Yunus Emre'nin Eserleri	17
1.5. Yunus Emre ile ilgili Felsefi Sağaltım Bağlamında Yapılmış Çalışmalar	20

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFİ SAĞALTIM VE YUNUS EMRE

2.1. Felsefe Tarihi İçerisinde Felsefi Sağaltımın Yeri.....	22
2.2. Felsefi Sağaltımın Son Dönemlerdeki Karşılığı	23
2.3. Felsefi Sağaltımın Teorik Çatısı	26
2.3.1. Felsefenin Pratiği Olarak Felsefi Sağaltım	29
2.3.2. Felsefi Sağaltım ve İnsan	32
2.3.3. Felsefi Sağaltım ve Psikoretabi Arasındaki Fark.....	34
2.3.4. Felsefi Sağaltımın Amaçları	37
2.3.5. Felsefi Sağaltım Yöntemi	38
2.4. Yunus Emre ve Felsefe.....	39
2.4.1. Tasavvuf Geleneği İçinde Yunus Emre	45
2.4.2. Mutasavvıf Yunus Emre	49
2.4.3. Mistik Yunus Emre	57
2.4.4. Yunus Emre'nin Felsefesinin Temellendirilmesi	60
2.4.4.1. Yunus Emre'nin Felsefesinin Temel Unsurları	63
2.4.5. Yunus Emre Divanında Dört Kapı Kırk Makam ve Yunus Emre Felsefesine Bakış	65
2.5. Yunus'un İnsan Sevgisi ve Hoşgörü Felsefesi	70
2.6. Felsefeden Yunusca Felsefi Sağaltıma Ulaşmak.....	77

2.7. Yunus Emre'nin Düşünce Sisteminde Tanrı'nın Yeri Ve Felsefi Sağaltımdaki Rolü	79
2.7.1. Felsefi Sağaltımın Tasavvufi Bağlamda İşlenmesi, Yunus'un Dostla İlişkisi Ve Felsefi Sağaltımda Tanrıya Dost Olmanın Önemi.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FELSEFİ SAĞALTIM BAĞLAMINDA YUNUS EMRE

3.1. Adalet ile Felsefi Sağaltım	97
3.2. Alçak Gönüllülük-Tevazu ile Felsefi Sağaltım	98
3.3. Bilgelik ile Felsefi Sağaltım	99
3.4. Birlik Olma Olgusu ile Felsefi Sağaltım	100
3.5. İnsanın Faniliğinin Farkına Varması ve Ebedi Olana Yönlenmesi ile Felsefi Sağaltım	102
3.6. Bir Olanla Birlik Olma Fikri İle Felsefi Sağaltım	103
3.7. Gönül Yapmak İle Felsefi Sağaltım	104
3.8. Hoşgörülü Olma İle Felsefi Sağaltım	107
3.9. İnsanın Bilmesi, İlim Tahsil Etmesi ve Öğrenmesi ile Felsefi Sağaltım.....	110
3.10. İnsanın İnsanla Sağaltımı.....	112
3.11. İnsanın Kendi Nefsini Tenkit Etmesi ile Felsefi Sağaltım	114
3.12. İnanç ile Felsefi Sağaltım	116
3.13.İnsan İnsanla İletişimi ile Felsefi Sağaltım.....	118
3.14. Kanaat Etmek ve Tamahkar Olmama ile Felsefi Sağaltım.....	119
3.15. Kaygı Duymanın Yersizliği ile Felsefi Sağaltım.....	121
3.16. Kişinin Kendini Bilmesi ile Felsefi Sağaltım	123
3.17. İlim Yapmak ya da İlim Tahsil Edilmesi ile Felsefi Sağaltım	125
3.18. Musiki ile Felsefi Sağaltım.....	126
3.19. Ölümle Felsefi Sağaltım	139
SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	175

KISALTMALAR LİSTESİ

age. Adı geçen eser

A.G. Abdalbaki Gölpınarlı'nın hazırladığı Metinler-Sözlüğü-Açılama Cilt:1-2 (1943), İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1. Baskı

Akt. Aktaran

Bkz. Bakınız, cümle içinde bkz. olarak kısaltılmıştır.

M.T.D. Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Yûnus Emre Divânı I Tenkitli Metin (2005), İstanbul: MEB Yayınları, 2. Baskı

Ör. Örneğin

RN Mustafa Tatçı'nın hazırladığı Yunus Emre Divânı-Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin III (1991), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

ZA Ziya Avşar'ın hazırladığı, Risâletü'n-Nushiyye (2013), Eskişehir: Sistem Ofset, Eskişehir

ÖZ

İnsan sadece bedenden oluşmaz. Hem bedeni hem de ruhu olan sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla bir insanın sağlıklı olması hem beden hem de ruhen hem de sosyal açıdan sağlıklı olması demektir. Felsefi sağaltım, kişinin hayata dair her türlü açıdan sağlıklı olması için yaşamın anlamı, insanın yer ve rolü, değerler, ahlaki sorumluluklar gibi temel soruları sorgulayarak, insanda bir iyilik halinin oluşması için, insanın içsel dünyasını keşfetme ve anlam arayışında rehberlik ederek, insan vücudunun dengede olma hali ve başa gelenlerle başa çıkma durumuna destek olur. Günümüze kadar uzanan felsefi sağaltım pratiği, Yunus Emre'nin şiirlerinde hem Divanında hem de Risalet'ün Nushiyye'sinde kendini göstermiştir.

Felsefi bir bakış açısıyla, hayatın anlamını kavramak, varoluşumuzun anlamını keşfetmek, düşüncelerimizi sorgulamak ve derinlemesine anlamlar aramak için bir yolculuktur. Hayatı yaşamaya farklı filozoflar farklı bakış açıları geliştirmektedir. Yunus Emre ise hayatın anlamını, ilahi aşka ulaşmak olarak niteler, şiirlerinde doğru olanın ne olduğunu direkt olarak vermek yerine, okuyucusuna soru sorarak, değerli olana ulaşmak için sezgisel bir içsel yolculuk yaptırır. Bu yolculukta, kişiye Yunus Emre'nin şiirleri yardımcı olur. Yunus Emre bir filozof olarak, insanın kendisini iyi hissetmesi ve toplumun hep birlikte huzurlu olmasını sağlamak için, şiirlerini kullanarak, sağlıklı ve dengeli yaşamı öğüt vererek, insanın ve toplumun felsefi sağaltımını sağlar.

Ülkemizde, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi Şahin Filiz tarafından, çalışılan ve aynı isimli hazırlanan kitabı çalışmamızda kaynak alınmıştır. Yunus Emre'nin filozof olarak tanınması sağlanmış ve felsefi sağaltımın anlatılması yapılmıştır. Yunus Emre'de insana iyi gelen sağaltma hali, şiirlerinin incelemesi yapılarak, felsefi sağaltım içeren bulguların işaretleme yapılması yoluyla tespiti yapılarak çalışmamızda ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, İnsan, Felsefi Sağaltım, Toplumsal Değerler, İyileşme

ABSTRACT

The Possibility of Philosophical Healing in Yunus Emre's Poems

Human is not composed of just body. He is a social being with both body and soul. Therefore, being healthy, means to be healthy both physically, mentally and socially. Philosophical therapy is a method of keeping the human body in balance by questioning basic questions such as the meaning of life, the place and role of human beings, values, moral responsibilities so that a person is healthy in all aspects of life, and by guiding people in their search for meaning and discovering their inner world for the formation of a state of well-being. It supports the situation of coping with the situation and the situation. The philosophical treatment practice that extends to the present day has shown itself in Yunus Emre's poems, both in his Works of Divan and the Risalet'ün Nushiyye.

From the philosophical perspective, to find out the meaning of our existence is a journey to grasp the meaning of life, by means of questioning our thoughts and searching for deeper meanings. Different philosophers have developed different perspectives on living life. Yunus Emre, on the other hand, defines the meaning of life as reaching at the divine love, and instead of giving directly what is right in his poems, he asks the reader questions and makes an intuitive inner journey to reach what is valuable. Yunus Emre's poems help people on this journey. As a philosopher, Yunus Emre provides the philosophical treatment of people and society by using his poems and advising a healthy and balanced life in order to make people feel good and the society to be peaceful together.

In our country, the subject of philosophical therapy has been studied, as also a book prepared by Şahin Filiz, a lecturer at Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of Philosophy. His book was taken as a source in our study. Yunus Emre has been made known as a philosopher and philosophical therapy has been explained. The therapy that is good for people in Yunus Emre poems, has been determined by examining his poems and by marking the findings containing philosophical therapy, and it has been revealed in our study.

Keywords: Yunus Emre, Human, Philosophical Therapy, Social Values, Healing

ÖNSÖZ

Yunus Emre'nin dile ve kaleme almış olduğu eserlerindeki Felsefi Sağaltım unsurlarının tespit edilmesine dayanan “Yunus Emre’de Felsefi Sağaltımın İmkanları” isimli bu çalışmada Yunus Emre'nin eserleri üzerine geniş çapta bir çalışma yürüten Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan “Dîvân-ı Yûnus Emre”¹, Abdalbaki Gölpınarlı'nın Yunus Emre Divanı² ve Mustafa Tatçı'nın hazırladığı “Yunus Emre Divânı- Risâletü'n-Nushiyye”³ ve Felsefi Sağaltım incelemesi yapılırken; Şahin Filiz tarafından hazırlanan “Felsefi Sağaltım”⁴ kitabı esas kaynaklar olarak alınmıştır. Bu kaynakların yanı sıra Yunus Emre ve eserlerindeki değerler ve değerler eğitimi kapsamında yazılmış olan bilimsel eserler, kitaplar, dergiler, makaleler, tezler ve akademik çalışmalar, bildiriler, ansiklopediler ve sözlük maddeleri çalışmamızın evrenini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda daha çok, Mustafa Tatçı tarafından düzenlenen Yunus Emre Divan'ı referans alınmıştır. Bununla birlikte, Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Risalet'ün Nushiyye de aynı şekilde kullanılmıştır. Çalışmada birlik olması ve alıntı yapılan dize, beyit ya da şiirlerin bir düzen ve bütünlük takip etmesi için aynı Divan ve Risalet'ün Nushiyye kullanılmıştır. Çalışmamız, diğer disiplinlerin bakış açılarını da içermekle birlikte, bir Türk edebiyatı çalışması değildir. Bilim ve kültür tarihimizde yer tutan bütün Yunus Emre'lerin hepsi aynı olup; hepsi bizim kültürümüze aittir ve Türk milletinin mahşeri vicdanında yer tutmaktadır. Dolayısıyla, farklı yazarlarımızca düzenlenen Divan ve Risalet'ün Nushiyyelerin hepsi bize ve kültürümüze aittir, dolayısıyla hepsini kullanabiliriz, biz de burada her iki eseri merkeze almayı tercih ediyoruz. Bununla birlikte, divan konusunda tartışmaları edebiyatçılara bırakarak en kapsamlı, sistematik ve açıklamalı olan Mustafa Tatçı'nın Yunus'unu kullanmayı tercih ettik. Bununla birlikte, Divan'dan alıntı yapılırken Yunus Emre konusunda, tarihimizde ilk ve önemli

¹ Çalışmamızda Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan *Yûnus Emre Divânı I Tenkitli Metin*, MEB Yayınları, İstanbul 2005, 2. Baskı esas alınmıştır (Tatçı, 2005). Örnek verilen mısra ve beyitlerin yanındaki sayılar bölümlere ait manzume ve beyit numaralarıdır. Alıntılar, Ör. İlk defasında M.T. (25-2) şeklinde gösterilmiştir. Sonrasında sadece parentez içinde yazılan, Ör. (27-4), alıntılar bu esere aittir.

² Çalışmamızda Abdalbaki Gölpınarlı'nın hazırladığı *Metinler-Sözlüğü-Açılama Cilt: I-2 I Ahmet Halit Kitabevi*, İstanbul 1943, 1. Baskı esas alınmıştır (Gölpınarlı A. , 1943). Örnek verilen mısra ve beyitlerin yanındaki sayılar A.G. ile başlayıp, ilgili bölümlere ait manzume ve beyit numaralarıdır.

³ Çalışmamızda Mustafa Tatçı'nın hazırladığı *Yunus Emre Divânı-Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin III*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991 esas alınmıştır (Tatçı, 1991). Örnek verilen mısra ve beyitlerin yanındaki sayılar bölümlere ait manzume ve beyit numaralarıdır. Alıntılar, Ör. RN (23-2) şeklinde gösterilmiştir.

⁴ Şahin Filiz, *Felsefi Sağaltım*, Pales Yayınları, İstanbul, 2018 (Filiz, 2018)

çalışmaları yapan Abdulkaki Gölpınarlı tarafından düzenlenen Divan⁵ ve Ziya Avşar tarafından düzenlenen Risalet'ün Nushiyye⁶ de zaman zaman beyit ve şiir başvuru kaynakları olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, ihtiyaç duyulması halinde, bulunamayan bazı beyitler için, farklı yazarlar tarafından ele alınan Divanlar ve Risalet-ün Nushiyye leri de referans olarak kullandık.

Mustafa Tatçı'nın Divan'ından alınan beyitler beytin bitiminde, söz sonunda, (şiir numarası-beyit numarası) şeklinde, parantez içinde belirtilmiştir. Aynı şekilde, Mustafa Tatçı'nın Risalet'ün Nushiyye'sinden alınan beyitler RN (şiir numarası-beyit numarası) şeklinde, parantez içinde belirtilmiştir. Diğer eserler için kullanılan kısaltmalar, Abdulkaki Gölpınarlı Divanı için AG (şiir numarası-beyit numarası) ve Ziya Avşar'ın Risalet'ün Nushiyyesi için ZA(şiir numarası-beyit numarası) şeklindedir. Şahin Filiz, Felsefi Sağaltım adlı eseri için yapılan alıntılar ve kaynakça kullanımı, kaynakça ya da yeri geldiğinde dipnot olarak gösterilmiştir.

Çalışmamızda, yaklaşımımız onto-epistemik bir yaklaşım olacaktır. Onto-epistemik yaklaşım ile bilginin nesnelerle ve gerçeklikle olan ilişkisi incelenecek, gerçeklik ve bilgi arasında bir bağlantı kurmaya çalışılacaktır. Elde edilen bilğimiz, gerçekliği doğru bir şekilde anlamak ve yorumlamakla ilgilidir. Yunus Emre'nin, şiirlerinde hayatın anlamına dair yaptığı sorgulamalar, insanın hayatta ne aradığını, yaşama dair beklentilerini, gerçek mutluluğu nasıl bulacağını, anlamın kaynağını ve yaşamın amacını sorgulama sonucu ortaya çıkan varlık anlayışı mevcuttur. Bu varlıktan, bilgiye ulaşmak için de varlıktan bilgiye ulaşmak ve bilgiyi varlık temelli oluşturmaktır. Ona göre varlığın temeli "O"dur. Bilgi de O'na dayalı bilgidir. Bu bilgi de bugünün anlam dünyasına bir çözüm sunan bilgidir. Bu manada, varlık temelinde bilgi yorumlaması yapılacaktır. Çalışmamızda kullanılan yöntem, keşfi-inşâ yöntemidir. Bu yöntem ile var olan gerçeklik ortaya konulmaya çalışılmış, bilgi zeminine taşınmış ve bu var olan bugünün anlam dünyası içinde inşa edilmiştir. Keşfi-inşâ, bir arama, araştırma ve sorgulama yöntemi olup; kaybedilmiş bir hakikatin yeniden keşfedilerek inşa edilmesidir. "Keşfi inşâ" yöntemi ile geçmişte var olan tüm birikimler ortaya çıkarılıp dış gerçeklik anlaşılmasına çalışılır. Öncelikli olarak, bize açık olan kendi tarihsel gerçekliğimiz kavrayış alanına çıkarılır ve daha sonra da anlama, yorumlama aşamasına geçilir. Tarihi gerçekliğin yani kendi varlık alanımızın keşfinden ve kavranışından sonra bir düşünce inşâ süreci başlar⁷. Keşfi inşa yöntemi ile elde

⁵ Bkz. Gölpınarlı, 1943.

⁶ Bkz. Avşar, 2013.

⁷ Onto-Epistemik Yaklaşım ve Keşfi İnşâ yöntemi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi Süleyman Dönmez tarafından ortaya konmuştur. Yöntemin uygulanmasında hem keşf hem de inşa süreklidir ve birlikte çalışırlar. Tarihsel gerçeklik olmadan, keşf merkeze alınır, keşf yeterince gerçekleşmemiş olur ve karışık tarihi bir sürecin içerisine itiliriz, tarihsel birikimin olmadığı inşalarda temelsiz ve anlamsız olur. Bu

bulunanların değerlendirilmesi ve değerlendirilerek okuyucuya aktarılması için, veri toplama yöntemi olarak dokümantasyon, arşiv ve kaynak ve alan taraması yapılmıştır. Kaynak taramasının yanı sıra yeri geldiğinde, betimsel analiz yapma ve tasvir tekniği ile içerik ve metin çözümleme ve yorumlamaları yapılmış ve ulaşılan bulgulara yorum getirilmesi yoluna da başvurulmuştur. Bu şekilde açıklamanın geniş bir tabana oturtulması amaçlanmıştır. Bu şekilde elde edilen veri ve bulguların değerlendirilmesi, yorumlama ve açıklama yöntemiyle yapılmıştır.

Yunus Emre'nin tarihsel süreç elden bırakılmadan, felsefi olarak anlaşılmasıyla birlikte, Yunus Emre'nin Divân ve Risaletü'n-Nushiyye adlı eserleri okunmuş, felsefi sağaltım içeren bulguların işaretleme yapılması yoluyla tespitine gidilmiştir. Çalışmada elde edilen bu bulgulara dair literatür taraması yapılmış ve bu konu üzerine yazılan öncelikle kitap, makale, tez, sempozyum ve kongre bildirileri incelenmiştir. Ulaşılan bulgular neticesinde konunun teorik çerçevesi oluşturulmuş ve eserlerde aranacak olan felsefi sağaltım öğeleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen felsefi sağaltım öğeleri alfabetik sıraya konulmuş ve bir kompozisyon bütünlüğü oluşturacak şekilde bu öğelerin yorumlanması yapılmıştır.

Tespiti yapılan felsefi sağaltım öğelerinin betimsel analizi yapılarak, keşfi inşa yöntemine başvurulmuştur. Bulunan değerlerin terimsel olarak nasıl ve ne şekilde anlamlandırılmasının yapıldığı, yapılan başka anlamlandırmaların neler olduğu ve felsefi sağaltım öğelerinin açıklaması yapılmış, Yunus Emre'nin söz konusu öğeleri eserlerinde nasıl işlediği, iletilerin nasıl aktarıldığı yorumlanmış ve her iki eserin felsefi sağaltım açısından önemine ulaşılmaya çalışılmıştır.

yöntem içerisinde rol dağılımı şu şekildedir: keşif, varolanı mümkün olduğunca olduğu şekilde ortaya koyma çabası içerisinde, yaşanmış olanın zihnimizi dilimizi değişik materyalleri kullanmak suretiyle nazari esasta tespit eder ve inşa ise, bugünün şartları içinde yeniden yapılandırır. Bkz. Dönmez, 2015.

GİRİŞ

Hayatı yaşamak nedir? Bu çalışmaya hayattan beklentimizin ne olduğunu ve hayatı yaşamanın ne olduğunu sorarak başlamak istiyoruz. Bilindiği üzere Türkçemizde “hayatı yaşamak” diye bir deyim vardır ancak Türkçe sözlüklerde “hayat” ve “yaşam” kelimeleri eş anlamlı olarak açıklanır. Ancak Türkçe deyim sözlüklerine baktığımızda ise karşımıza “hayatı yaşamak” deyimini çıkar. İlk etapta bu durum kafamızı karıştırabilir. Hayatı yaşamak deyimini acaba bir totoloji ya da sürekli tekrar hali midir? Öyle olduğunu düşünmüyoruz. Bu ifade, esasen Türkçede farklı anlam kazanmış görünmektedir. Biz bunu hayatı yaşamak deyiminden kolayca anlayabiliyoruz. Hayatı yaşamak; inançlara, düşüncelere dayanarak hissedilen ve anlamlandırılan dünya üzerine inşa edilen bir dünyadır. Felsefi sağaltım, insana, hayatı ve yaşamı sorgulatarak hayatın nasıl yaşanabileceğini hatırlatır.

Hayattaki asıl amacımız nedir? Başka gayelere ulaşmak için feda etmeyeceğimiz şey nedir? Her şeyi harcasak neyi harcamayız? Yunus’a sorsaydık, “İssiz adaya giderken neyi yanımıza almalıyız?” cevabı muhtemelen ‘sonsuz aşk’ olurdu ya da Allah derdi. Yaşam filozofu vazgeçemeyeceğimiz amacı belirlememize bize yardımcı olur ve amacımıza ulaşmak için izleyeceğimiz yolu bize gösterir ama yine de hayattaki amacımızı büyük oranda belirleyen biziz. Felsefi sağaltım insanların kendilerine bu soruları sordurarak içinde yaşadıkları şartlarda en uygun olanı görmelerini sağlar. Yunus’un dünyası bize bu tedaviyi ve tedavinin yollarını göstermektedir.

Hayatı yaşamaya filozofça bakış açısı nasıl olabilir? En evrensel cevap, hayatı güzelleştiren şeylere sahip olmak olabilir. Bunlar, esasen yaşamı güzelleştiren şeylerdir. Ya da felsefi bir bakış açısıyla, varoluşumuzun anlamını keşfetmek, düşüncelerimizi sorgulamak ve derinlemesine anlamlar aramak için bir yolculuktur. Her birimizin kendi özgür irademizle seçtiğimiz bir maceradır. Platon'un deyişiyle, hayatı yaşamak, bilgelik arayışında olan bir filozof gibi düşünmek ve gerçeklerin peşinden gitmektir. Ya da mağara alegorisindeki hayatın anlamını bulmak için yapılan yolculuktur. Aristoteles'e göre ise hayatı yaşamak, insanın eudaimonia, yani mutluluk ve anlam arayışında akıl, erdem ve bilgelikle donanmasıdır. Jean-Paul Sartre, hayatı yaşamak için, insanın özgürlüğünü kullanmasının gerekliliğini ifade eder (Sartre, 1985: 42-43). Albert Camus, hayatı yaşamak için "absürd" gerçeğiyle yüzleşmemiz

gerektiğini belirterek, insanın karşısındakine anlam katma çabası, hayatta mutluluğu ve anlamı bulma arayışının bir parçası (Koç, 1998: 2) olduğunu belirtir. Heidegger, kendi özümüzü bulmak, kendi ölümlülüğümüzle yüzleşmek ve varoluşumuzun derinliğini anlamak için kendimizi keşfetmeye yönelmeyi (Karakaya, 2003, s. 31-32) vurgular. Yunus Emre ise hayatın anlamını, ilahi aşka ulaşmak olarak niteler; şiirlerinde doğru olanın ne olduğunu direkt olarak vermek yerine, okuyucusuna soru sorarak, değerli olana ulaşmak için sezgisel bir içsel yolculuk yapmak gerekliliğini (Demirci, 1997: 65) belirtir. Bu yolculuk, tasavvuftaki seyr-i sülûk⁸ yolculuğu ile özdeşleştirilebilir. Çalışmamızda, spesifik olması nedeniyle bu benzerlik ayrıntılı olarak açıklanmamıştır⁹.

Levh ü kalemde yazılan tertîb-i tevhîd okuram

‘İlm-i ledün seyr ü sülûk güftâr iden gelsün berü M.T. (287-3)

İnsan zamanın içinde akan hayat sürecinde, zamana bir yönüyle hâkim olmak durumundadır. Yaşam; zamanın içindeki hareket, değişim ve akışa tabidir. Ancak yaşamı anlamak için sadece zamanın içinde olmak değil, zamana hâkim olup zamanı idare etmek, yani zamanla birlikte hareket etmek gereklidir. Zamanın içinde olduğumuzu anladığımızda, zaman bir akış ve oluş haline gelir. Ancak daha derin bir anlayış için zamanla iç içe olmalıyız. Zamanın içinde olmanın ötesinde, zamanın bizim için bir hareket olduğunu anlamalıyız. Yaşamı anlamlandırmak için zamanı içselleştirmeli, geçmişte ve gelecekte değil, şu anda var olmalıyız. İnsanın iç içe oluşu, deneyimlerin insanın düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını şekillendirdiği ve bu şekillenmenin zaman içinde gerçekleştiği bir süreç olarak değerlendirilebilir. İnsan, zaman içinde elde ettiği deneyimler ve düşünceleri aracılığıyla kendi kimliğini oluşturur, inançlarını sorgular, değerlerini belirler ve anlam arayışına girer. İnsanın zamanla iç içe oluşu zamanın ve deneyimlerin etkisiyle gerçekleşir. Elde edilen deneyimler ve

⁸ Felsefi sağaltım, insanların içsel gelişimini ve ruhsal sağlığını amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, insanların zihinsel, duygusal ve ruhsal boyutlarını ele alarak kendilerini keşfetmelerini ve gelişmelerini hedefler. Felsefi sağaltım, felsefi düşünce ve uygulamalar aracılığıyla insanların zihinsel ve duygusal sorunlarını çözmeyi amaçlar. İnsanların yaşamlarına anlam katmak, düşüncelerini sorgulamak, inançlarını değerlendirmek ve kendi değerlerini belirlemek için teşvik eder. Seyr-i sülûk ise tasavvuf geleneğinde kullanılan bir terimdir ve insanların ruhsal bir yolculuğa çıkmalarını ifade eder. Sufiler, nefislerini terbiye ederek, kalplerini Allah'a açarak ve manevi rehberlikle ilerleyerek içsel arınma ve ruhsal gelişim sürecini tamamlamayı amaçlarlar. Seyr-i sülûk, Allah'a yakınlaşmayı, içsel huzuru ve ruhsal dengeyi bulmayı hedefler. Felsefi sağaltım ve seyr-i sülûk arasındaki ilişki, insanın içsel gelişimini ve ruhsal sağlığını desteklemek için kullanılan yaklaşımları ifade eder. Her ikisi de bireyin zihinsel, duygusal ve ruhsal boyutlarını ele alarak kendini keşfetmesine ve geliştirmesine yardımcı olur. Felsefi sağaltım, mantıksal düşünce ve sorgulama süreçlerini kullanarak insanın zihinsel sağlığını güçlendirmeyi amaçlar. Seyr-i sülûk ise daha çok manevi bir yolculuğu ifade eder ve insanın ruhsal sağlığını geliştirme amacını taşır. Bu şekilde insan, içsel denge, anlam ve huzur arayışında hem düşünsel hem de manevi açıdan bir uyum sağlar.

⁹ Çalışmamızda, seyr-i sülûkün mertebelerinden nefis ve ahlak konusu anlatılacaktır. Bununla birlikte Seyr-i sülûk için daha ayrıntılı bilgi: Bkz. Coşanay, 2017.

geçmişteki düşünceler, şu anki düşünce ve duyguları etkilerken, aynı zamanda geleceğe dair beklentileri ve hedefleri de şekillendirir. Bu iç içe oluş, insanın sürekli olarak kendini keşfettiği, anlam arayışında olduğu, düşünsel ve duygusal gelişimini sürdürdüğü bir süreçtir. Felsefi olarak insanın iç içe oluşu, zamana bağlı bir yolculuğu ifade eder. Bu yolculukta insan, deneyimlerini anlamlandırır, felsefi düşüncelerle sorgular, içsel gelişimini sağlamak ve ruhsal sağlığını iyileştirmek için çaba sarf eder. İç içe olma süreci, insanın yaşamına anlam katmayı, kendi iradesiyle seçimler yapmayı ve içsel dengeyi bulmayı hedefler.

Şu anın bilincinde olmak, içsel deneyimimizi derinleştirmek ve gerçek varoluşumuzu anlamak durumundayız. Felsefe bize, zamansal aşkınlığı, zamanı aşan hayatı öğretir. Felsefi sağaltım da bu hayatı nasıl yaşayacağımız noktasında kişiye yol göstermektedir. Yunus Emre de şiirlerinde, hayatın manasını bulmaya ve hayatı doğru anlamda ifade etmeye yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır.

İnsan hayatını yaşarken amaçlarını düzenlemek zorundadır ve bu amaçları belirlerken öncelik sıralaması yapmak önemlidir. Amaçlarımızı düzenlemek, bize odaklanmamız gereken hedefleri gösterir ve hayatta neye değer verdiğimizi anlamamızı sağlar. Amaçlarımızı belirlemek için bakış açımızı gözden geçirmemiz gerekir. Bu, hayata nasıl baktığımızı, önceliklerimizi nasıl bir sıralamaya yerleştirdiğimizi değerlendirmeyi içerir. İki temel bakış açısı arasında bir seçim yapmamız gerekebilir: maddeden manaya mı bakacağız, yoksa manadan maddeye mi? Zihnimizde zamanın içinde kurduğumuzu dünya maddi dünya iken, bu maddi dünyada ulaşılan gerçeği anladığımız dünya ise manevi dünyayı oluşturur.

Bu dünyâ bir lokmadur ağızdadur çeynenmiş

Çeynenmiş ne dutmak hâ sen anı yutdun tut (18-4)

Yunus Emre, dünyanın maddi ve manevi olarak anlamlandırılmasında, insanlardan yana dertlidir. O, insanlara dünyanın hakikati bulduran derin anlamlarını anlatmak istese de insanların onu basitçe yutup geçtiğini ifade etmektedir. Ona göre, insanlar yaşamlarının değerini kavramalı, dünyanın içerdiği manevi zenginlikleri anlamalı ve onlara daha fazla önem vermelidir. Yunus Emre, insanın içsel dünyasına yönelerek hayatın anlamını ve değerini keşfetmesini vurgular; hayatın manevi anlamına, içsel değerlere ve ruhsal tatmine odaklandırır. Bu bakış açısında, insan ilişkileri, kişisel gelişim, sevgi, huzur ve anlam gibi unsurlar önem kazanır.

Felsefi sağaltım, yaşamın anlamı, insanın yer ve rolü, değerler, ahlaki sorumluluklar gibi temel soruları sorgulayarak insanın içsel dünyasını keşfetme ve anlam arayışında rehberlik etme sürecidir. Bu süreçte, hayatın geçiciliği ve ölümün kaçınılmazlığı gibi gerçeklerle yüzleşmek, hayatı anlamlı kılan değerleri ve amacı keşfetmek önemli adımlardır. Ölüm, hayatın

kaçınılmaz bir gerçeğidir ve hepimiz sonunda öleceğiz. Bu nedenle, dünyanın geçici olduğunu bilerek, hayatı güzel yaşamak, bizi mutlu edecek bir hissiyatı elde etmek önemlidir. Felsefi sağaltım, hayatta anlamlı bir yaşam sürmek için etkin bir yaşama stratejisi oluşturmamıza yardımcı olur. Bu strateji, bireyin değerlerini ve amacını belirlemesini, kişisel gelişimini desteklemesini ve yaşamın anlamını keşfetmesini içerir. Hayata nasıl baktığımızı değerlendirdiğimizde, verdiğimiz cevapların bizi mutlu etmesi önemlidir. Eğer hayatımızda anlam bulamıyor, sürekli olarak hayattan beklentilerimizi ıskalıyorsak, bu bizi hızla yorabilir ve mutsuzluğa sürükleyebilir. Felsefi sağaltım, bize hayatı daha derinlemesine anlamlandırma, kendimizi tanıma ve yaşamı daha anlamlı, tatmin edici bir şekilde deneyimleme fırsatı sunar.

Felsefi sağaltım, bize bir yaşam felsefesi sunar. Bu yaşam felsefesinde, asıl amaca stratejiler ile ulaşırız. Felsefi sağaltım bize yaşam stratejilerini gösterir ve seçmemize olanak tanır. İlkçağda, felsefi sağaltımın hayatın içinde uygulanması olanağını veren, doğaya uyumu kabullenen Stoa felsefesinden¹⁰ ayrılan da bu yaklaşımımızdır. Aslında, burada kendimize sunulan bazı seçimleri değerlendiriyoruz ve elimizdekine sahip olmak ya da daha iyiye ulaşmak adına bir karar veriyoruz.

Gel imdi gel kanâ'ata gâfil olma tîz bin ata

Olmaya kim ecel yite fâsid ola satu-bâzâr (83-2)

Hayatı boşa harcamamak için ne yapmamızın gerekliliğini tespit etmek ve hayattaki amaçlarımız üzerine, bunlardan hangilerinin gerçekten ulaşılmaya değer olduğunu belirlemek için, bir kılavuza ihtiyaç duyarız. Bu kılavuz da felsefi sağaltımdır. İnsana, hayatı yaşamayı öğreten psikiyatr ya da psikolog değildir. Onlar, zamanla iç içe olarak, yaşamı yaşamayı bize öğretir. Hâlbuki filozof için zaman içtir ve hayatı yaşamayı insana ve topluma öğretir. Yunus Emre de bir filozof olarak bunu bize sunar, hayatı sağlıklı ve dengeli yaşamayı öğretir.

Antik Yunan, Roma ve İslam filozofları yaşam felsefeleri üzerine derin düşünceler geliştirmiş ve felsefenin temel amacının teorik bilgiyi olgunlaştırmak ve pratiğe aktarmak olduğunu düşünmüşlerdir. Bu filozoflar, mantığa da büyük önem verdiler ve akıl yürütme süreçlerini kullanarak yaşam felsefelerini oluşturdular. Yunus Emre ise farklı bir yaklaşım

¹⁰ Stoa felsefesi, Antik Yunan felsefesinin önemli bir ekolüdür. M.Ö. 3. yüzyılda Atina'da Zenon tarafından kurulmuştur. Stoa, Yunanca "stoa poikile" yani "renkli sundurma" kelimesinden gelir ve öğretilerinin ilk olarak Atina Agora'sındaki bu renkli sundurmanın yanında verildiği düşünülür. Stoa felsefesi, insanın iç huzurunu ve erdemli yaşamı bulmasını amaçlar. Stoacılar, insanın kendi iradesiyle duygusal tepkilerini kontrol etmesi ve akıl, erdem ve doğaya uygun bir yaşam sürmesi gerektiğini savunur. Stoacılar, insanın mutluluğunun, iç huzurunun ve iyi bir yaşamın akıl ve erdemli davranışlara dayandığını öne sürer. Stoacılar, evrene ve doğaya bağlılık, kaderin kabulü, özdenetim, erdemlilik, adalet, sebat, huzur, hoşgörü ve eşitlik gibi değerlere önem verir. Onlara göre, insanın kontrol edebileceği şeyler akıl, irade ve davranışlarıdır, ancak dış etkenler ve olaylar üzerinde tam bir kontrol sahibi olamaz. Bu nedenle, insanın mutluluğunu ve huzurunu sağlamak için kabullenme, içsel dengeli olma ve akıl yoluyla olaylara uyum sağlama gereklidir. Bkz. Çelikkol, 2019: 1230.

sergiler. Yunus Emre, delillere dayanarak, içselleştirilen bir tecrübe ile yaşamı keşfeder ve bu keşifleri şiirlerinde ifade eder. Onun şiirlerindeki yaşam pratiği, tasavvufi bir arayışa odaklanarak içsel deneyimleri yaşayarak hayata geçirmeyi içerir.

Tezimizde, temel savımız Yunus Emre'nin şiirleri vasıtası ile ruhsal ve toplumsal sorunlara iyi geldiği, toplumsal sorunları çözümlediği-çözümlemeye çalıştığı ve insanların iyileşmesini sağladığı, zamanımızın toplumsal sorunlarının Yunus Emre'nin şiirleri vasıtası ile çözümlenebileceğidir.

Bu noktada, dedüktif mantığın, akıl yürütmeden farklı bir yaklaşım olduğunu ifade edebiliriz. Yunus Emre'nin yaşam pratiği, doğrudan içselleştirilen deneyimlere dayanır ve akıl yürütme süreçlerine daha az odaklanır. Onun şiirlerinde ortaya konulan yaşam felsefesi, sezgisel ve içsel bir keşif sürecine dayanır. Bu farklı yaklaşım, Yunus Emre'nin tasavvufi geleneği temsil ettiği ve yaşamı içselleştirerek anlamlandırmayı vurguladığı için önemlidir. Yunus Emre'nin şiirlerindeki yaşam pratiği, doğrudan deneyime dayanarak insanın içsel yolculuğunu ve manevi keşiflerini ifade eder.

Çalışmamızda, Felsefi sağaltım ile felsefe tarihindeki Yunus Emre arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Yunus Emre'nin felsefi yaklaşımı, Batı felsefe geleneği bağlamında veya stoacılık gibi Antik Yunan'dan gelen felsefi terapiden ayrılmaktadır. Bu ayrılığın temelinde kullanılan yöntem bulunmaktadır. Antik Çağ filozofları, insanları tedaviye ve iyileşmeye çağıran okullarını kurmuşlardır. Benzer şekilde, Anadolu'daki dergahlar da insanları içlerine çekmiş ve bu alanlarda felsefi bir tedavi sunmuşlardır. Her bir okulun uyguladığı yöntemler farklıdır. Kynik (Kinik) Felsefe Okulu, Kirene (Kireneikos) Felsefe Okulu, Epikürcü Okul ve Stoacı Okul gibi farklı okullar tarih içinde ortaya çıkmışlardır. Bu Antik Çağ okulları pratik felsefe uygulamışlardır. Orta Çağ'da ise teoloji ile birlikte pratik felsefe için tarikatlar veya kilise devreye girmiştir. Yunus Emre'nin, himmet almak için, önce Hacı Bektaş-ı Veli'ye ve sonrasında Taptuk Emre'ye gitmesi, farklı felsefe okulların pratik yaşam felsefeleri ve tasavvuf felsefesinden yararlanmasına benzetilebilir. Epiküros'a göre bir filozof, insanların sıkıntılarına çare olmalıdır. Felsefe, aklın sınırlarının ötesindeki acıları gideremiyorsa işe yaramazdır. Stoacı filozof Seneca, "bir filozofun öğrencisi olan kişi her gün eve daha sağlıklı bir şekilde dönmelidir" der. Bu açıdan, Yunus Emre'nin felsefi yaklaşımı, Batı felsefe geleneği içindeki terapi anlayışından farklı bir perspektif sunmak suretiyle ayrılır. Onun yöntemi, daha çok içselleştirilmiş deneyimlere dayanır ve yaşam pratiğiyle bütünleşir. Yunus Emre'nin şiirlerinde ifade ettiği felsefi anlayış, insanın manevi arayışına odaklanır ve içsel dönüşümü hedefler. Onun yaşam felsefesi, ahlaki değerlerin önemini vurgular ve insanların içsel huzuru bulmalarını amaçlar.

Yunus Emre'yi okudukça ve anlamlandırdıkça, Yunus'ta güçlü bir felsefi sağaltım kültürü ve figürünün mevcut olduğunu görüyoruz. Öncelikle, Yunus Emre'nin şiirlerindeki felsefi sağaltım ve içtenlik konusu oldukça önemlidir. Yunus Emre'nin yaşadığı dönemdeki zorluklara rağmen nasıl huzurlu olabildiği ve insanları sağalmaya çağırırken bu kadar güçlü bir duruş sergileyebildiği, içtenlik ve samimiyetle ilişkilendirilebilir. Yunus Emre'nin şiirlerinde yansıttığı huzur, barış ve huzurlu yaşam arayışı, içsel bir keşif ve deneyim sürecinin sonucu olarak ortaya çıkar. Yunus, kendi iç dünyasında dengeyi bulmuş, yaşadığı zorluklara rağmen iç huzurunu koruyabilmiş biridir. Bu da onun felsefi sağaltım kültürüne sahip olduğunu ve bu kültürü hayatının bir parçası haline getirdiğini gösterir. Yunus Emre'nin şiirlerinde dile getirdiği iyimser bakış açısı, insanların hayattaki zevkleri, barışı ve huzuru yakalama çabalarına odaklanırken aynı zamanda gerçekçi bir yaklaşımı da içerir. Yunus, başına gelen olayları nedensellikte sorgulayarak insanlara yol gösterir ve onları daha sağlıklı bir yaşama yönlendirir. Yunus Emre'nin içtenlikle yazılmış şiirleri, onun rol yapmadığını ve samimi bir şekilde hislerini ifade ettiğini gösterir. Bu içtenlik, insanlara ilham verme gücünü ve şiirlerinin etkisini artırır. Yunus'un içsel huzurunu ve gücünü, dönemin zorluklarına rağmen nasıl koruyabildiği üzerine düşündüğümüzde, felsefi sağaltımın ve içsel keşfin önemini anlamak mümkün olur.

Yunus Emre'nin felsefi sağaltım anlayışında aklın şaşmadan ve olumlu yönden çalışması önemli bir yer tutar. Antik Yunan felsefesinde "nous" ve "logos" kavramları farklı anlamları ifade etse de zamanla karıştırılmış ve birbirinin yerine kullanılmıştır. Yunus Emre'nin yaklaşımında ise "nous"dan "logos"a, yani gönülden akla doğru bir hareket söz konusudur. Yunus Emre'nin şiirlerinde, akıl ve kalp arasındaki dengeyi sağlamak ve aklın doğru yönde kullanılması vurgulanır. "Nous", daha çok içsel bir anlayışı temsil ederken, "logos" ise mantıksal düşünme, akıl yürütme anlamında kullanılır. Yunus Emre'nin felsefi sağaltım anlayışında, aklın şaşmadan çalışması, gönül ile uyumlu bir şekilde hareket etmesi ve insanın içsel dengeyi sağlaması önemlidir (Dönmez, 2022: 11). Yunus, gönlü unutan akli eleştirmektedir. Yunus'un yaklaşımı her olayın oluşunu ve nedenini nokta nazardan yani farklı perspektiften bakmayı gerektirir. Yunus Emre'nin felsefi sağaltımında bakışı; insana, bu nazarı kazandırmaktır. İnsan, Yunus'u okurken, kendi paradigmasını oluşturup, sadece olumlu pencereden değil, olumsuz pencerenin de sunduklarından, nedenlerini arayarak, hikmeti arayarak bakabilmelidir. İnsanın kendi paradigmasını oluşturması, herkesin kendi yolunda yürümesi, bizi tasavvuftaki, seyr-i sülûke ulaştırır.

Felsefi sağaltım, henüz hastalık düzeyine ulaşmamış kişi veya kişilerin, yaşamış olduğu varoluşsal ve ahlaki problemleri, içsel sıkıntılarını anlamak, kişisel değerlerini sorgulamak, anlam arayışına yönelmek ve yaşamın anlamıyla ilgili sorulara cevap bulmak bağlamında ele

alan ve yaşamın anlamıyla ilgili sorulara cevap bulmak gibi konularda yardımcı olmayı hedefleyen bir danışmanlık sürecidir¹¹.

Ben ‘ışksuzın olıamazam ‘ışk olıcak ben ölmezem

‘İşkdur hayâtum hâsılı ‘ışkdan gayrısın bilmezem (192-5)

Yunus Emre, şiirlerinde hayatın anlamını sorgulamakta ve insanın yaşama dair beklentilerini ortaya çıkarmasına yardımcı olmaktadır. Yukarıdaki beyitte, ifade etmek istediği hayatın manası aşktır. Onun şiirleri, felsefi bir düşünce yapısını yansıtır ve insanın onto-epistemik sorularını ele alır. O, insanın hayatta ne aradığını, yaşama dair beklentilerini, gerçek mutluluğu nasıl bulacağını, anlamın kaynağını ve yaşamın amacını sorgular. Buradaki temellendirmesi varlıktan bilgiye ulaşmak ve bilgiyi varlık temelli oluşturmaktır. Ona göre varlığın temeli “O”dur. Bilgi de O’na dayalı bilgidir. Bu bilgi de bugünün anlam dünyasına bir çözüm sunan bilgidir. Şiirlerinde, dünya hayatının geçici ve karmaşık doğasını eleştirirken, içsel bir dönüşüm ve manevi derinlik arayışını da vurgular. Dolayısıyla, şiirlerinde ortaya koyduğu tema hayatı yaşamak ve bu yaşamada huzuru aramak üzerinedir.

Felsefi sağaltım ilk çağlardan beri filozofların ilgi alanında olan bir konudur. Nedir felsefi sağaltım? Felsefi sağaltım insana yaşama amacının ne olduğunu buldurtan bir etkinliktir. Bununla da sınırlı kalmayıp, bu amacın ne olduğunu sorgulatan insana sorular sordurur ve cevaplarını da kendi kendine bulmasında yardımcı olur, ona arayışı sürdürmesi ve sonlandırması için cevap bulma yeteneği kazandırır. Kişiye de bu arayışta, gereken yeteneği kazandırır. Felsefi sağaltımın Yunus Emre’de karşılık bulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda, bu çalışmanın konusu, felsefi sağaltımın teorik zeminin ortaya konması, tarihsel bağlamda dökümünün yapılması, bu çalışmalardan hareketle Türk düşünürü, şair ve filozof Yunus Emre’nin, şiirlerinde ve beyitlerinde Felsefi Sağaltımın İmkânının ortaya konması hususudur. Yunus Emre’nin hem *Divan*’ı hem de diğer eseri olan *Risalet-un Nushiyye*’sindeki şiirleri başvuru kaynağımızdır. Felsefi sağaltım, felsefe tarihinde sürekliliği olan ve filozofların ilgisini çeken bir konu olmakla kalmamış, son zamanlarda felsefi literatürde daha ağırlıklı yer etmeye başlamıştır.

Felsefi sağaltım psikoterapiye ve psikoanalize benzetilmekle birlikte, özünde farklı olduğunu da unutmamamalıyız. Öncelikle, felsefi sağaltımın psikolojik bileşenlere sahip olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bilimlerin tarihsel seyri bize bu konuda destek olabilir. Tarihsel sürece bakış açımız bizi rahatlatılabilir. Tarihte bilimler felsefenin bünyesinde iken, zamanla felsefeden ayrıldılar. O dönem felsefesi daha çok sorgulayıcı bir etkinlikti. Felsefeden ayrılan ve en son özerkliğini ilan eden bilim psikolojidir. Felsefi sağaltım psikoterapi ile

¹¹ Bkz. Filiz, 2020.

benzerlikler göstermekle birlikte, tarihte felsefi sağıaltım ya da felsefi terapi bir felsefi psikoloji doğurmuştur. Ama bugün psikoloji ve felsefi sağıaltım ayrıdır. Psikoloji, psikoterapi ve psikiyatri kişisel bir ihtiyaç olabilir ama felsefi terapi toplumsal bir ihtiyaçtır. Psikoloji, psikoterapi ve psikiyatri genellikle bireylerin kişisel ihtiyaçlarına yönelik olarak ele alınan disiplinlerdir. Bireylerin zihinsel sağılığıyla ilgili sorunları çözmek, duygusal dengeyi sağılamak veya bireysel gelişimlerini desteklemek amacıyla kullanılırlar. Felsefi sağıaltım ise daha geniş bir perspektiften yaklaşarak toplumsal bir ihtiyaca odaklanır. Toplumda bireyler arasında ortaya çıkan sorunlar, değerlerin çatışması, anlam krizleri ve toplumsal değişimler gibi konular felsefi sağıaltımın ilgi alanına girer. Felsefi sağıaltım, toplumsal düzeyde insanların yaşadığı sorunları ve toplumun değerlerine ilişkin çatışmaları ele alır, daha sağılıklı, anlamlı ve adil bir toplum oluşturmayı hedefler ve aynı zamanda bireyin içsel dünyasına odaklanır.

Felsefe, Antik Yunan düşünce geleneğinde bilgelik (sophia), derin ve kapsamlı bir anlayışı ifade eder. Bilgelik; insanın evrenin doğasını, insanın yerini ve amacını anlama çabasını içerir. Ancak bilgeliğe ulaşmanın kolay olmadığı düşünülür. Bu nedenle, Yunan filozofları bilgelik sevgisiyle (philosophia) bilge-sever (philo-sophos) olarak adlandırılırlar. Yunan filozoflar, bilgeliği elde etmek için çeşitli felsefi sistemler, yöntemler ve düşünce deneyimleri geliştirdiler. Bu filozoflar, dünyanın doğasını, insanın bilgi edinme yeteneğini, etik değerleri ve varoluşsal soruları sorguladılar. Bu çabalarıyla felsefe, bilgeliğe doğru bir arayış ve bilgi sevgisi olarak ortaya çıktı. Aslında, felsefenin Eski Yunan'da nev-i şahsına mahsus olduğu hepimizce malumdur. Bu ucu açık bir çalışma ve inceleme konusudur ve bu konumuz felsefenin tarihsel sürecini ve ne olduğunu açıklamak değildir.

Felsefi Sağıaltım konusu, son dönemlerde tekrar hatırlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, felsefe tarihinde her zaman güncelliğini koruyan bir konudur ama psikoterapi ile birlikte felsefi sağıaltımın güncel olmadığı ve geri plana itilmeye çalışıldığı da görülmektedir. Diğer yandan, felsefi sağıaltım Platoncu geleneğin devamıdır, bu manada çok fazla çalışma yapılmamıştır. Aristotelesçi gelenek ile felsefi sağıaltım daraltılmış ve teorik bir çerçevede kalmıştır. Felsefi sağıaltımın pratik uygulamaları da ikinci plana atılmış durumdadır. Bununla birlikte, çalışmamızda, Yunus Emre'de felsefi sağıaltımın ortaya konulması çerçevesinde, bazı konuların sorun olarak yer ettiğini, bu konuların açığa kavuşturulmasının gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, cevap arayacağımız, felsefenin serüveninde ruhun sağıaltılması çalışmalarının nasıl bir seyir izlediği, felsefi sağıaltımın, mistik düşünüşte mi kendini gösterdiği, Yunus Emre'nin şiirlerinin felsefi sağıaltım için kullanılıp kullanılabileceği, musikin Yunus Emre'nin ortaya koyduğu felsefi sağıaltımdaki yeri, Yunus Emre'nin mutasavvıf kimliğinin var olup olmadığı ve varsa felsefi sağıaltım bağlamında değerlendirilmesi ve yerinin ortaya

konması, Felsefi sağıaltımda Tanrı inancının rolünün ne olduğı, Yunus'un düşünce sisteminde Tanrı'nın yeri ve felsefi sağıaltımdaki rolü, felsefi sağıaltımın tasavvufi bağlamda işlenmeden yürüyüp yürüyemeyeceğı ve tasavvufun felsefi sağıaltımdaki yeri, Yunus'un dostla ilişkisi ve felsefi sağıaltımda Tanrı'ya dost olmanın önemi gibi bazı sorularımız mevcuttur. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bu sorulara da cevap arayarak, Yunus Emre'nin şiirleri ve beyitleri içerisinde, Yunus Emre'de felsefi sağıaltımın imkânını ortaya koymuş olacağız.

Çalışmamızın kapsamında, Yunus Emre'de geniş yer teşkil eden ahlak anlayışına da değineceğiz. Yunus Emre'nin ahlak anlayışı, özünde felsefi sağıaltım ile örtüşmektedir. Yunus Emre'nin ahlaki öğretileri, insanın içsel yolculuğunu, ruhani gelişimini ve kendi hatalarından ders çıkarmasını vurgular. Kişinin kendini tanıması, ahlaki değerleri benimsemesi ve bunları günlük yaşamında uygulaması hem kendisi hem de toplum için daha sağlıklı bir ortam yaratır. Yunus Emre'nin ahlak anlayışı, insanların kendilerine ve diğer insanlara saygı duymasını, hoşgörölü olmasını ve sevgi dolu bir yaşam sürmesini teşvik eder. Bu değerler, felsefi sağıaltımın da amaçladığı insanın ruhsal ve ahlaki gelişimine katkı sağlar.

İnsan, bilinen çok az istisnanın dışında, tek başına yaşam süremeyen, toplumla bütünleşmiş varlıktır. Sağlıklı, huzurlu, mutlu ve ileriki nesillere taşınacak bir toplum için ahlakî değerlerin ağırlıklı olarak yer ettiğı bir toplum oluşturmak gereklidir. Bu nedenle, toplumda genel olarak kabul gören bazı görevler ve uyulmasını beklenen birtakım davranış bütünlüğü vardır. İnsan, yaşadığı ve dahil olduğı topluma kendisini kabul ettirmek için hem kendi bütünlüğü ile hem de içinde yaşadığı toplumun fertleriyle sağlıklı ilişkiler kurmak durumundadır. Bunun için ise o toplumda zamanla kabul görmüş genel kurallara ve değer yargılarına sahip olmalı ve onları benimsemelidir.

Ahlak; mizaç, tabiat ve huy anlamlarına gelen “hulk” ya da “huluk” kelimesinin çoğulu olarak dilimize Arapçadan geçmiş bir kelimedir. İnsanın bedeni bütünlüğü genellikle halk, manevi yapısı için ise hulk ya da huluk kelimeleri ile anlatılır (Çağrı, 2016: 7). Ahlak, insanın kendine olan dostluğu ve aslına olan sadakatidir (Koç, 2020: 9). Aristoteles'e göre, ahlak insanın kendine olan dostluğu ve aslına olan sadakatidir. İnsan, kendi doğasına uygun olarak yaşamalı ve kendisine karşı dürüst olmalıdır. Bu doğrultuda, ahlaklı davranışlar sergilemek, insanın kendisine olan saygısını ve özgüvenini artırır. Aristoteles'e göre, ahlak insanın kendine olan dostluğu ve aslına olan sadakatidir. İnsan, kendi doğasına uygun olarak yaşamalı ve kendisine karşı dürüst olmalıdır. Bu doğrultuda, ahlaklı davranışlar sergilemek, insanın kendisine olan saygısını ve özgüvenini artırır. Filiz, ahlakın insanla olan bütünlüğüne dikkat çekerek insanın sadece görevlerini icra eden mekanik bir değer icracısı değil; akılla bütünleşen bir mekanizma olduğunu belirtir. Ona göre, ahlak sorunu akıl zemininde çözülür. Ahlak,

insan ile akılla kavranıp tartışılabilir bir gerçekliğe ulaşır. Duygular, ahlakın anlaşılmasında yeterli değildir. Zaman zaman değişebilirler, hâlbuki sabit ve değişmez olana en yakın olan hakikat, aklın kavranışıyla mümkündür (Filiz, 2014: 14). Dönmez de ahlakın varlığı ya da hakikati esas aldığını belirtir. Varlıktan hareketle düşünceye ulaşılır. Ahlaki boyutu kapsayan eylemleri hem zihinsel hem de bedeni manada ele alır. Ahlaki bağlamda ise, zihnin ve bedenin bütünleşmesi daha çok istenilendir. İçten gelen hareketin yönünü irade belirler, ahlaki irade de ancak özgür bir ortamda ortaya çıkar (Dönmez, 2015: 19-20).

Ahlakın, insanın maneviyatına yön veren en temel yapı taşı olması, sürekliliği ve insan sağlığı açısından gerekliliğini ortaya koyar. Bununla birlikte, insan ahlakının ne olduğu değişebilir ya da değişmez olup olmaması uzun zamandır tartışılan bir durumdur¹². Bakış açısı farklı filozoflar tarafından değişmekle birlikte, ahlak hep sabit kalsa ya da değişse dahi, ahlak ilmine ve ruhî tababete yani bireylerin ruh ve duygusal sağlıklarına yönelik tedavi edici ilme ihtiyaç vardır.

Yunus Emre'nin bakış açısı ahlakın değişebilir olduğu yönündedir. İnsanın iç dünyasındaki duygular, içsel deneyim yaşadıkları karşısında değişebilir. Bununla birlikte, iç dünyamız karmaşıktır ve yaşam gibi duygularımız da geçicidir. Bu da insanın bakış açısına ve olaylar ve dünya karşısında tutumunun değişmesine neden olur. Yunus Emre'nin şiirlerinde, insanın ahlaki dönüşümü için içsel bir çaba ve irade göstermesi gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanın kötülüklerden arınarak iyiye yönelmesi, nefsiyle mücadele etmesi ve Tanrı'ya yönelmesi gerektiği üzerinde durulur. Yunus Emre'nin felsefesi, insanın ahlaki değişim ve gelişim potansiyelini vurgularken, aynı zamanda bu sürecin sürekli bir çaba gerektirdiğini belirtir. İnsanın ahlaki karakteri; yaşadığı deneyimler, eğitim, çevresel etkiler ve kendi iradesiyle şekillenebilir. Tüm bunlar bütünsel olarak ahlakın değişebileceği ve Yunus'ta da bunun bu şekilde algılandığı sonucuna gitmektedir.

Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur

Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur (49-1)

Bir dem sanasın kış gibi şol zemheri olmuş gibi

Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur (49-2)¹³

¹² Ahlakın değişip değişmediği problemi ile ilgili filozoflar tarafından farklı görüşlere doğru gider. Bazı filozoflar ahlakın değişmesinin mümkün olmadığını savunurlar. Bu gruptaki filozoflar, huyun insanın yaratılışına tabi olduğunu kabul ederler ve diğer sonradan gelen arızı özellikler ahlaki etkileyemez ve değiştiremez.

Bununla birlikte, bazı filozoflar da insanın sahip olduğu huyunun, tabii olan yanının insanın yaratılışından geldiğini ve değişmediğini, sadece alışkanlıkla kazanılan kısmının ise değiştirilmesinin mümkün olduğunu kabul edenlerdir. Onlara göre, ahlak kısmen değişebilmektedir.

Üçüncü grup diyebileceğimiz, bazı filozoflar da ahlakın değişebileceğini kabul ederler. Düşüncelerinin altında yatan temel sav, huyun yaratılıştan değil, arızı alışkanlıklardan oluştuğudur. Bu sebeple de değişmesi mümkündür. İslam felsefesinde birçok filozof da bu fikri kabullenmektedir. Bkz. Miskeveyh, 2013: 52.

¹³ Bkz. age. 49-3,..., 49-13

Yunus Emre'nin ahlak anlayışı, felsefî sağaltım ile direkt ilgilidir. Yunus Emre'nin ahlak anlayışı gerek Antik Çağ'da, gerekse İslam felsefesinde bahsi geçen ahlak anlayışı ile örtüşmektedir. Tezimizin ilerleyen sayfalarında da göreceğimiz gibi adaletten, cömertlikten, ölüme kadar pek çok kavram Yunus Emre'nin şiirlerinde işlenmekte ve Yunus Emre bu kavramlar üzerinden insanı ve toplumu sağaltmaya çalışmaktadır. Kendisinin, kavramlar üzerindeki bu çalışması, Antik Çağ'da Platon ve Aristoteles'ten, Farabi'ye, Ebu Bekir Razi'ye, Tıbbu'r ruhaniye, İbn-Miskeyevh'e ve tehzip geleneğine ve nihayetinde Yunus Emre'ye kadar uzanan Felsefî Sağaltım sürecinin şiirlerle dile gelmiş halidir.

Çalışmamızda, amacımızı yakın ve uzak amaç olarak ikiye ayırıyoruz. Yakın amacımız, yukarıda belirtilen sorular ve çalışmamızda iddiamız dâhilinde, felsefe tarihi içerisinde bütüncül bir cevap arayarak Yunus Emre'de Felsefî Sağaltımın karşılığı olduğunu temellendirmektir. Bununla birlikte, uzak amacımız, Türk milletine, Yunus Emre vasıtası ile felsefî sağaltım düşünme öngörüsü kazandırmak ve günümüzde güncel hale gelen felsefî sağaltım konusunun tarihteki yeri ve konumunu temellendirerek bugünkü yapılabilecek çalışmalara ufuk kazandırmaktır. Felsefî sağaltım; ahlakın güzelleştirilmesini ve erdemlerin farkındalığının kavranmasını, insana erdemlerin kazandırılmasını sağlar, insanı mutlu eder ve insanın sağaltımına çalışır. Çalışmamızda, Yunus Emre'nin ortaya koymuş olduğu ahlaklı ve erdemli insan arzusunun açıklanarak, felsefî sağaltımın ortaya konulmasını ve görünür hale getirilmesini amaçlamaktayız.

Bu nedenle, ilk olarak, Yunus Emre ve eserlerine yakından bakalım.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNUS EMRE VE YAŞADIĞI DÖNEME BAKIŞ

Yunus Emre, Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biridir ve 13. yüzyılda yaşamış olan bir Türk şairi ve düşünürüdür. Halk edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri olarak kabul edilir ve tasavvufi şiirleriyle tanınır. Yunus Emre'nin eserleri, genellikle maneviyat, ahlak, insanlık değerleri ve insanın ilişkisi üzerine derin felsefi düşünceleri içerir. Şiirlerinde sevgi, hoşgörü, birlik ve beraberlik gibi evrensel temaları işler. Yunus Emre, insanın iç dünyasına odaklanarak, kişinin ruhsal gelişimi, arayışı ve kendini tanıması konularında derin mesajlar verir.

Yunus Emre'nin felsefi sağaltımıyla ilişkisi incelendiğinde, onun şiirlerindeki mesajlar ve öğretiler aracılığıyla insanlara manevi bir yol gösterici olduğu görülür. Yunus Emre, insanların içsel sıkıntılarına, arayışlarına ve manevi açıdan gelişmelerine yardımcı olmak için şiirlerini dizelere dökmüştür. Onun eserleri, insanların zihinlerini ve kalplerini arındırmaya, iç huzuru bulmaya ve manevi açıdan güçlenmeye yönelik bir sağaltım sağlar.

Yunus Emre'nin dönemi, Anadolu'nun siyasi ve toplumsal açıdan karmaşık bir dönemidir. Moğol istilası, siyasi çatışmalar ve toplumsal huzursuzluklar yaşanmaktaydı. Bu sıkıntılı dönemde Yunus Emre'nin felsefi sağaltımıyla toplumu etkilediği düşünülmektedir. Şiirlerindeki evrensel mesajlar, birlik ve beraberlik vurgusuyla toplumu nefes almaya ve rahatlatmaya yönelik bir rol oynamıştır.

Yunus Emre'nin Risalet-un-Nushiyye adlı eserini Hicri 707-Miladi 1307-1308 tarihlerinde yazmasına ilişkin bilgi, hayatına ve yaşadığı döneme ilişkin olarak bilinen önemli noktalardan biri olarak kabul edilebilir. Eserin sonunda şu beyit bulunmaktadır:

Söze tarih yedi yüz yedi

Yunus canı bu yolda feda idi

Yunus Emre XIII. yüzyılın ikinci yarısında Eskişehir Sivrihisar yakınlarında ya da Bolu çevresinde Sakarya Nehri civarındaki köylerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydi. Divân'ından anlaşıldığı üzere, bir süre, Hak yoluna erişmeye çalışmış ve Tapduk Emre'ye mürid olmuştur (Köprülü, 1984: 370).

Yunus'a Taptuğ u Saltuğ u Barak'dandır nasip

Çün gönülden çuş kıldı ben nice pinhan olam (201-41)

Taptuğ'un tapusunda kul olduk kapusunda
 Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah (292-8)
 Yunus bir doğan idi kondu Taptuk kuluna
 Ava şikara geldi bu yuva kuşu değil¹⁴

Yapılan araştırma ve incelemeler Yunus'un belli bir tarikata bağlı olmadığını ancak yetişmesinde feyz aldığı, etkisi altında kaldığı Sarı Saltuk, Barak Baba ve Taptuk Emre gibi kişilerin bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu kişilerin, Yunus Emre üzerinde derin etkileri bulunduğu görülmektedir. Buradan hareketle Yunus Emre'nin Horasan erenlerinden olabileceğini ifade edenler de vardır (Soysaldı, 2001: 106). Yunus Emre'nin şiirlerinde, tarikatların, kati, dogmatik, softa ve kaba kurallarından ziyade evrensel sevgi, hoşgörü ve birlik vurgusu yapılır. Onun felsefi ifadeleri ve düşünceleri, sadece belirli bir tarikata ya da inanç sistemine ait olmaktan ziyade evrensel niteliktedir. Yunus Emre'nin felsefi sağaltımla ilişkisi, tarikatlarla sınırlı olmayan geniş bir perspektiften değerlendirilebilir. Onun evrensel mesajları, insanların içsel sıkıntılarına çözüm bulmaya yönelik bir anlayışı yansıtır. Felsefi düşünceleri, insanın kendini keşfetmesi, manevi gelişimi ve toplumsal dayanışmayı vurgular.

1.1.Yaşadığı Dönem ve Bıraktığı İzlenim

Yaşadığı dönemin zorlukları içerisinde insanlığı sağaltmayı ve geleceğe dair umutlandırmayı amaç edinen Yunus Emre, eserlerinde doğup büyüdüğü, hayatını sürdürdüğü okuyup yazdığı yer hakkında bilgi vermemiştir¹⁵. Bunun Yunus Emre'nin nerede, ne zaman, nasıl yaşadığı hakkında hiçbir şey bilinmediği anlamına geldiği düşünülmemelidir. Onun hakkında inanılabilecek çok az bilgi şiirlerinden çıkarılabilir. Sivrihisarlı, Karamanlı ya da Bolulu olduğu, ayrıca Eskişehir'e bağlı Sakarya ve Porsuk nehirlerinin birleştiği bölgede bulunan Sarayköy'de yaşadığı için oralı olabileceği belirtilmekle birlikte doğum yeri belli değildir (Yağmur, 2016: 9).

Tarih, edebiyat ve felsefe uzmanlarınca, uzlaşıya varılan bilgi, Yunus Emre'nin 1238-1240 yılları arasında yaşadığı, Sivrihisar'a bağlı Sarıköy'de doğduğu, ayrıca Sivrihisarlı, Karamanlı, Bolulu da olabileceği düşünülmektedir. Eldeki bilgilerin yetersiz olması, halk tarafından, sevilmesi ve her yörede benimsenmesi hem doğum hem de vefat tarihine ilişkin net bilgilerin elimizde olmasını engellemektedir. Karaman, Sarıköy, Bursa, Bolu, Erzurum, Kula gibi birçok yerleşim biriminde, bölgede kendisine ait olduğu düşünülen türbeler bulunmaktadır.

¹⁴ Bkz. Tatçı, 2005: 162.

¹⁵ Bkz. Dede, 1990: 26-30.

Bununla birlikte, Eskişehir Mihaliççık ilçesinin Sarıköy beldesinde; Karaman'da Yunus Emre Camii avlusunda; Bursa'da, Aksaray ile Kırşehir arasında; Ünye'de, Kula'da Emre köyünde; Erzurum'da Dutçu köyünde; Isparta'nın Gönen ilçesi; Afyon'un Sandıklı ilçesinde; Sivas yakınında bir yol üstünde ve Tokat'ın Niksar ilçesinde Yunus Emre'yi yansıtan ve halk tarafından benimsenen mekânlar bulunmaktadır¹⁶.

Yunus Emre'nin Anadolumuzun hemen her yöresinde yaşanıldığının düşünülmesi ve insanların Yunus Emre'ye sahip çıkmaları nedensiz değildir. Herkes Yunus'ta kendinden bir şeyle bulmakta ve Yunus Emre'yi kendine yakın hissetmektedir. Yunus Emre'nin şiirleri, evrensel değerlere ve insana dair evrensel sorunlara odaklanır. Sevgi, hoşgörü, birlik, kardeşlik gibi temaları işleyerek herkesin kendinden bir şeyler bulabileceği bir anlam taşır. Bu evrensel mesajlar, farklı yörelerdeki insanlar tarafından da kolaylıkla anlaşılır ve benimsenir. O nedenle, her yöre Yunus Emre'yi benimsemiş ve Yunus'u kendine mal etmiştir. Bununla birlikte, Yunus Emre'nin şiirlerini, sade ve akıcı bir Türkçe ile yazılmıştır ve halkın anlayabileceği bir dil kullanması farklı yörelerden insanların Yunus Emre'nin şiirlerini anlamalarını kolaylaştırmıştır. Bu da her yörede bir Yunus olmasını ve Yunus'un benimsenmesini sağlamıştır.

Yaşadığı dönemde Anadolu'nun her köşesine Yunus Emre'nin etkisi ve sevgisi yayılmıştır. Onun felsefi düşünceleri; toplumsal dayanışma, ahlaki değerler ve manevi arayışlarla bağlantılı olduğu için farklı yörelerdeki insanlar tarafından da benimsenmiştir. Yunus Emre'nin şiirleri, Anadolu'nun farklı kültürlerinin etkileşimi ve bir arada yaşama idealiyle uyumlu bir şekilde gelişmiştir. İnsanlar Yunus Emre'yi kendi kültürel miraslarının bir parçası olarak görmüş ve ona sahip çıkmışlardır.

1.2.Yunus Emre'nin Ailesi

Yunus'un ailesi hakkında çok yeterli bilgiye ulaşamayız; bununla birlikte, Gülcan, Yunus Emre'nin ailesi hakkında şu bilgileri verir: “Yunus'un İsmail Hacı kabilesine mensup olduğunu ve bu kabilenin Karaman dolaylarına gelip Akçaşehir, Sudurağı ve Yeşildere Kasabası'nın uç sınır bölgelerine yerleştiğini savunur. Zaten Yunus'un soyunun da İsmail Hacı'ya kadar olan kısmı bilinmektedir. Yunus'un soyu, İsmail Hacı'ya kadar şu şekilde sıralanır.1. Yunus Emre 2. İsmail Emre 3.Güvey Çelebi 4. Musa Paşa 5.İsmail Hacı” (Gülcan, 1992: 10).

Yunus Emre'nin ekonomik durumu farklı aktarılmaktadır. Bektaşî menkıbeleri Yunus Emre'yi fakir bir köylü ya da kendi halinde avare bir derviş olarak anlatır; bununla birlikte,

¹⁶ Bkz. Öztelli, 2009: 31-38.

diğer birçok kaynak hali vakti yerinde ya da zengin bir aileden geldiğine işaret eder. Yunus Emre'nin evlilik yaşamı konusunda da farklı bilgiler mevcuttur. Kendisinin beyitlerinde, iki defa evlendiği ve çocuk sahibi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır:

“Bunda dahı virdün bize ogul u kız çift ü helâl

Andan dahı geçdi arzûm benüm âhum dîdâriçün” (234-5)

Yüzyıllardır halk arasında dolaşan bir rivayete göre, Yunus Emre'nin kökeninin Sivrihisar civarında, Sarıköy adı verilen bir yerde olduğuna inanılır. Bu inanişâ göre, Yunus Emre çiftçilikle uğraşan birisi olarak dünyaya gelmiş ve hayatının bir döneminde Taptuk Emre adında bir şeyhin öğrencisi olmuştur. Tekkelerde geçirdiği bir süre sonrasında ise veliliğe eriştiği söylenir. Yunus Emre'nin mezarının ise Anadolu'da on farklı yerde bulunduğu iddia edilmektedir, ancak halk arasındaki inaniş ve bazı tarihsel kaynaklar, Sarıköy'de vefat ettiğini ve aynı yerde defnedildiğini düşündürmektedir (Timurtaş, 2018: 25).

Yunus Emre'nin sadece bedeni yaşamı yanı sıra, kendisi için, söylenen ve yazılanları da ele alarak, halkın da bakış açısını yansıtan dört farklı Yunus'tan bahsedebiliriz. Bunlar; geçmişte yaşayan ve tarihte kalmış gerçek Yunus Emre, halk arasında, halkın benimsediği menkıbeler içinde yaşayan Yunus Emre, araştırmacılar tarafından yansıtılmayı bekleyen ve bilimsel açıdan belirlenme aşamasında olan ve aydınlanamamış olan Yunus Emre ve çeşitli çevrelerin kendilerine göre anlamlandırdığı ve düşünüp tasarladığı Yunus Emre¹⁷. Hangi Yunus olursa olsun, Yunus'un bu toplumda sevildiği ve gönüllerde yaşatıldığı muhakkaktır.

Yunus bir halk şairinin sadelik de dahil tüm özelliklerini kendisinde bulundururken, aynı zamanda tasavvufun en gizemli konularını eserlerine almış; derinliğine incelemiş, toplumun gönlünden geçenleri dizeleştirmiş ve bir kısım dersleri de halka bırakarak ayrılmış ama onu sade bir dille halka anlatmayı başarmıştır. Yalnızca yaşadığı devrin ve içinde yaşadığı halkın özelliklerini şiirine yansıtmakla kalmamış, kendi döneminin ve milletin sınırlarını da aşarak tüm insanlığa seslenmeyi başarmıştır¹⁸.

1.3.Yunus Emre'nin Eğitimi

Yunus'un eğitim ve kültür seviyesini anlatan farklı görüşler mevcuttur. Eski kaynaklar, Yunus Emre'yi 'ümmi' (okuma yazma bilmeyen) olarak nitelemektedir. Ama şu var ki, eserlerinde Türkçeyi bu denli kapsayıcı kullanan ve kudretini bugüne taşıyan Yunus'un ümmi olması pek de mümkün görülmemektedir. “Yunus Emre, mutantan, içli ve derin üslubuyla

¹⁷ Bkz. Yavuz, 2001: 3.

¹⁸ Bkz. Bilgin, 2006: 44-48.

şairler yazmıştır. Şiirleri, onun “ümî” olmadığını belgeleyecek ilmi ağırlık ve içsel duyulmama özelliklerini taşır” (Filiz, 2021: 44). Yunus Emre’nin, gerçekten okuma-yazma bilip bilmediğine ilişkin, sorunun cevabı kendisinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Ümmî benem Yûnus benem dokuz atam dördür anam

‘İşk odına düşüp yanam sûk u bâzâr nemdür benüm. (170-7)

Ne elif okıdum ne cim ne varlıkdandur kelecim

Bilmeye yüz bin müneccim tâli‘üm ne ılduzdan gelür (42-4)

Yirde vü gökde ‘ışkıla ‘ışkdan gelür her söz dile

Bî-çâre Yûnus ne bile ne kara okıdı ne ak (130-8)

Beyitlerinde, Yunus Emre kendini ümmî olarak nitelerken;

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul

Dilümde ‘ilm ü usûl gönlüm de dünyâ sever (41-2)¹⁹ beyitlerinde de okumanın önemini vurgulamış ve kendi içindeki bir iç çatışmayı ifade etmiştir. Şair, zihinsel ve entelektüel yeteneklerinin farkında olmasına rağmen, kalbinde dünya sevgisinin hâkim olduğunu ifade eder. Kendini günahkâr bir kul olarak tanımlayan ve bu çatışmayı çözecek bir dahi, bir rehber arayan şairin dile getirdiği bu içsel çatışma, insanın dünya ile ilgili arzularıyla bilgi ve içsel gelişim arasındaki dengeyi bulma çabasını yansıtır.

Yunus hakkında çalışma yapan Mehmet Fuat Köprülü, Yunus’un ümmî olması noktasında, tam olarak ümmî olan bir dervişin ya da halk adamının kısa metinler, nefes ya da ilahiler yazsa dahi, beş yüz beyitten fazla olan bir metni yazamayacağını belirtmektedir: “Tam manasıyla ümmî bir derviş ufak nefesler ve ilahiler yazsa bile Yunus divanının başındaki hemen hemen beş yüz beyti aşan uzun bir mesnevi parçasını mümkün değil yazamazdı. Lakin onun huruf-ı hecâyı telaffuz edememesi iddiası nasıl bir ifrat eseriye, bu saf dervişi tam manasıyla okumuş ve medrese eğitimi görmüş bir adam olarak saymak da bir tefrit eseridir” (Köprülü, 2016: 381). Köprülü bu açıklamasını yaparken; Yunus’un evliya ve enbiya menkıbelerini, eski İran mitolojisini, hatta o devir ilmimim genel bilimlerini, görüş ve anlayışlarını pekiyi bildiğine dair çok net ifadeler verdiğini belirtmektedir (Filiz, 1995: 57).

Gölpınarlı’ya göre ise Yunus, medrese eğitimi görmüştür. Zira, şiirlerinde, Mevlânâ ve Konya’yı anlatmaktadır. O dönemde Anadolu’daki en önemli ilim merkezlerinden birinin Konya olmasını delil göstererek, Yunus Emre’nin Konya’da medrese eğitimi için bulunmuş olduğu kanaatiyle açıklamaktadır²⁰.

Ben bir kitâb okıdum kalem anı yazmadı

¹⁹ Bkz. age. 91-1, 91-2, 91-3 ve 91-4

²⁰ Bkz. Gölpınarlı, 2010: 17.

Mürekkebe eylerisem yitmeye yidi deniz (106-7)²¹

Yûnus'un bu sözünden sen ma'nî anlarısan

Konya menâresini göresin bir çuvalduz (106-9)

Faruk Kadri Timurtaş, Yunus'un sistemli bir eğitimden geçtiğini ve tahsilini Konya'da yaptığını belirtmektedir. Yunus'un, Mevlâna ile aynı ortamda bulunduğu da anlaşılmaktadır: Timurtaş, bu kanıya Yunus'un şiirlerinden hareketle varmaktadır. "Yunus Emre'nin şiirlerinden düzgün bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsçayı, İslami ilimleri, İslam tarihini, kısacası devrinin bütün ilimlerini iyice bildiği anlaşılmaktadır. O devirde en önemli ve meşhur ilim ve kültür merkezi Konya olduğuna göre, Yunus büyük ihtimalle tahsilini Konya'da yapmıştır." ²²

Yunus Emre için detaylı çalışmalarda bulunan Mustafa Tatçı, medresede verilen eğitimin teorik ve nakil edici olduğunu ancak tekke eğitiminin şifahi bir eğitim olduğunu ve Yunus Emre gibi birçok şairin yaşadıkları dönemin eğitimi şifahi olarak aldığını belirtir. Yunus'un şiirlerinde teorik ve eğitim temelli bilgilerin bulunduğu gerçeğini söylemektedir. Bununla birlikte, bu bilgiler, kendisine göre, tekke ve tarikat eğitimi dışında elde edilemez, Yunus'un tahsilinin tekke ve yetiştiği çevrenin zaurriyeti dolayısıyla olduğunu da eklemektedir. Ona göre, Yunus zahiri ilimlerin tahsilini yapsaydı, eserlerini, Arapça ve Farsça dillerinde yazmış olurdu ve Türkçe ile bu kadar güçlü eserler vermezdi, onun büyüklüğü sistemli ve kapsamlı eğitimden geçmemiş olmasına, ümmîliğine bağlıdır, demektedir (Tatçı, 1990: 20).

1.4.Yunus Emre'nin Eserleri

Yunus Emre'nin günümüze ulaşan ve yaygınlaştırılan iki eseri vardır. Bunlardan ilki Divan'dır, bilenen en eski tarihlendirmesi 1307 yılına aittir ve içinde 138'i aruz, geri kalanı hece ölçüsü ile yazılmış 417 şiir barındırır. Bu şiirler genellikle semai ve gazel türündedir Bu şiirler genellikle semai ve gazel türündedir, kafiye yapıları "aa ba ca da" şeklindedir ve yazı kafiyesinden ziyade, kulak kafiyesine göre kuruludur. Divan'ın "Ritter, Raif Yelkenci, Fatih Nushası, Yahya Efendi, Nuru Osmaniye Nushası" olarak farklı yazmaları vardır²³ ve bunlar arasında farklılıklar mevcuttur (Tatçı, 2014: 32).²⁴

²¹ Yunus Emre burada, ayet-i telmih yaparak ilahi ilimden söz etmektedir.

²² Bkz. Timurtaş, 1972: 14-16.

²³ Bkz. Dede, 1990: 47.

²⁴ Yunus Emre Divanına ilişkin bulunan nüshalar aşağıdaki isimlerle anılmaktadır.

1.Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 3389

2. Karaman Nüshası

3. Yahya Efendi Nüshası

4. Raif Yelkenci Nüshası

5. Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4904

6. Bursa İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler Bl.882

Yapılan araştırmalara rağmen, bu Divan'ın XIV. veya XV. asırlarda yazılmış eski bir nüshasına rastlamak mümkün olmamıştır. Bu Divan'ların pek çoğu XIX. asırda kaleme alınmışlardır. Yunus gibi mutasavvıf şairlerin edebiyat yapma amacı olmaksızın eserlerini sözlü olarak ortaya koymaları, yazılı Divan'a erişmemizi zorlaştırmaktadır²⁵. Köprülü'ye göre, Yunus Divan'ının yaşadığı dönemden yüzlerce yıl sonra, Yunus'a yakın olan ve Onu takip eden bir derviş tarafından düzenlenip, tanzim edilmesi sayesinde Divan'a ulaşıldığı fikri söz konusudur²⁶. Bununla birlikte Divan'da geçen bazı beyitler Yunus'un Divanını hayatta iken kaleme aldığını göstermektedir.

“Yayıldı Yunus adın suçdur kamu tâ'ati

Padişah inayeti suçun geçüre meğer” (41-9)

Yunus miskin anı görmüş eline bir divan almış

Âlimler okuyamamış bu ma'niden duyan gelsün (230-7)

Divan'da Allah sevgisi, dünya hayatının geçiciliği, ibadet, ölüm ve âhîret hayatı gibi konular ele alınmış olup; tasavvuf esaslarında anlatılmıştır. Bu eser; ele alınan konular, konuların işlenişi ve kendine özgü üslubuyla tüm insanlığa hitap etmiş ve geniş halk kitleleri tarafından okunmuştur²⁷.

7. Hacı Bektaş Kütüphanesi

8. Avusturya(Viyana) Nüshası

9. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 2157

10. Mustafa Canpolat Nüshası

11. Ritter Nüshası, Staatsbibliothek, Ms. Or. Oct. 2575(Marburg)

2. Dil tarih Coğrafya Fakültesi Ktp. Nüshası

13. Türk Tarih Kurumu Ktp. Nüshası, Yz. Nu:376

14. Sarayova Enstitü Ktp. Nüshası

15. Mısır(Kahire) Ktp.Nüshası

6. Yapı Kredi Bankası Ktp. Nüshası

17. Murâd Molla Kütüphanesi Ktp. Nüshası

18. Haşim Paşa Ktp. Nüshası

19. Millet Ktp. Nüshası, 521

20. Millet Ktp. Nüshası, 522

21. Millet Ktp. Nüshası, 525

22. İÜ.Ktp. Nüshası, 2927

23. İÜ.Ktp. Nüshası, 5677

24. Süleymaniye Ktp. Nüshası, 688

25. Galata Mevlevihanesi Ktp. Nüshası

26. Konya İzzet Koyunoğlu Ktp.Nüshası

27. Milli Ktp. Nüshası, A-3092-B.

28. Milli Ktp. Nüshası, A-1931-2.

29. Milli Ktp. Nüshası, 70-1.

30. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nüshaları

31. Vatikan Nüshası (Bu bilgi için, bkz.Yunus Emre Divanı Vatikan Nüshası, Biblioteca Apostolica Vaticana'da Va. Turc. 226 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.

²⁵ Yağmur, 2016: 20.

²⁶ Köprülü, 2016: 396.

²⁷ Bkz. Kaya, 2014: 426.

Diğer eseri Risaletü'n Nushiyye yani Nasihatlar Kitabı'dır o da 1307'ye tarihlendirilmektedir. Ahlak kitaplarının Anadolu'daki ilk örneklerinden olan eser 563 beyitten oluşmuştur. Başta 13 beyitlik manzum girişten sonra nesir kısmı gelmektedir. Nesir kısmından sonra da 550 beyitlik asıl metin yer almaktadır. Bu beyitler aruz vezni ile yazılmıştır ve bunlarda Divan'daki akıcılık ve lirizm yoktur. Belki de biraz daha da acemice olarak da değerlendirilebilir. Bu durum kitabın temelde ahlak kitabı olmasına ve Yunus Emre'nin hayatının sonuna doğru yazılmış olmasına bağlanmaktadır²⁸.

Risâletü'n-Nushiyye ruh ve nefis, kanaat, sabırlı olma, öfke, cimrilik, akıl gibi ana ahlak esaslarını işler. Ahlâkî konulardan bahsederken yalancılığın, şehvetin, büyülenmenin, açgözlülüğün, kıskançlığın, bozgunculuğun, öğünmenin ve dedikodunun olumsuzlukları üzerinde durmuştur.

Eser konu olarak insan, insanın iç dünyası ve nefsi ve iç dünyasındaki mücadeleleri esas alır. Nefse dayalı istek ve arzuların, insanı nasıl değiştirebileceği ve bu arzulardan nasıl sıyrılmak gerektiğini anlatır ve bu süreçte kişileştirmeleri kullanır. Yunus, eserinde, insanı dıştan içe yani kendisine dönüştürerek, onun içindeki yüce varlığı idrak ettirmeye çalışmıştır²⁹. Divanında kendi duygularını ortaya koyan Yunus Emre, burada kendi duygularını değil, insanoğlunun genel halini ortaya koyar. Yunus Emre bu eserinde İslâmiyet'in getirdiği ahlâkî erdemleri ile tasavvıfun önerdiği nefsi arınmayı ortak bir şekilde vermeye çalışmıştır. Eserde âyet ve hadislere tavsiye ve önerilerde, nasihatlerde bulunmuştur. Yunus Emre, konuları eserlerinde şiire dökerken, insanları ahlaki bakış açısıyla bilgilendirme ve onların bu ilkeleri pratiğe dökmeleri amacını gütmektedir ve insanların bu manevi anlamda içinde oldukları boşluktan kurtulmaları amacındadır. Kur'an-ı Kerim ve hadisleri temel alarak sanatlı ve sembolik bir anlatım sergilemiştir³⁰.

Risale'nin en farklı ve öne çıkan yönlerinden biri, çağının toplumsal yapısını ortaya koyarak istenen bir idare şeklini ortaya koymasıdır. Gerçekleşmesi mümkün olmayan, hayali bir dünyayı anlatmayan, mesnevi tarzında yazılmış olan bu eser, adalet ve dirlik düzenlik özlemlerini dile getirir (Halman, 2003: 34). Yunus Emre, İslamda ortaya konan erdemlerle bütünleşmiş bir ahlaki yapıya sahip olan toplumdan bahsederek, dönemin yöneticilerine de önerilerde bulunmaktadır³¹. Anadolu'da mesnevi nazım şeklinde yazılan eserlerin ilk örneklerinden olduğu bilinmektedir (Çubukçu, 1973: 12).

²⁸ Bkz. Tatcı, 1990: 45-50.

²⁹ Bkz. Horota, 1993: 17.

³⁰ Bkz. Pür, 2008: 5.

³¹ Bkz. Halman, 2003: 34.

Çalışmamızda Yunus Emre'nin her iki eserinde, Felsefi Sağaltım'ın İmkanları ve şiirlerine gizlenen, günümüze olan mesajlarını bulmaya çalışacağız.

1.5. Yunus Emre ile ilgili Felsefi Sağaltım Bağlamında Yapılmış Çalışmalar

Yunus Emre'de Felsefi Sağaltım Bağlamında Yapılmış Çalışmalar, çalıştığımız konunun önemini ve konu hakkında ne kadar eserin ortaya konmuş olduğunu bizlere gösterecektir. Yapılan alan ve eser incelemesinde “Yunus Emre'de Felsefi Sağaltım” konusunda ya da bu başlığa yakın bir başlıkta çalışmaya rastlanılmamıştır. Konumuzu Yunus Emre ve Felsefi sağaltım olarak iki başlığa ayırdığımızda, Yunus Emre üzerine yüzlerce hatta binlerce kitap, makale, tez ve bildiri metni yayımlandığını görmekteyiz. Yunus Emre'nin tanınması ve bilinmesi noktasında yapılan bu çalışmaların yeterince katkı sağladığı açıktır. Diğer yandan felsefi sağaltım konusunda yapılan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır.

Felsefi Sağaltım konusunda, kaynak olarak temel aldığımız Şahin Filiz tarafından hazırlanan “Felsefi Sağaltım” adlı kitabın dışında, başka kitap ya da kaynağa rastlanılmamıştır. Bununla birlikte, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne, Felsefe Anabilim Dalı, Doktora Tezi olarak Dilnur Karabulut'un sunmuş olduğu Kant Felsefesinde Felsefi Sağaltım'ın İmkânı: Örnek Uygulama adlı tez, felsefi sağaltım konusunu çalışmış ve sonucunda erdemli olma, kendini bilme, kendini kabullenebilme, bedenini kabullenebilme, kavramları doğru anlama, açıklayabilme, geçmişle barışma, zihin sağlığını koruma gibi kavramların felsefi sağaltım yapılırken kullanılacak argümanlar olduğu sonucuna varılmıştır. Kişinin dünyaya bakış açısı, uygulamalı bir etik alanının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Felsefi sağaltım konusunda yapılan diğer bir çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne, Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi olarak Ceylan Oruç Çiftçi'nin sunmuş olduğu Spinoza'da Felsefi Sağaltımın İmkânları adlı tez, insanların ruhen iyi ve sevinçli oldukları zaman, kendilerini daha özgür ve erdemli hissettikleri sonucuna ulaşır. Her iki çalışma, iki farklı filozofta felsefi sağaltımın imkânının ortaya konması açısından örnek uygulamalardır.

Felsefi Danışmanlık ya da İngilizce orijinal ismiyle “Philosophical Counselling- Philosophical Therapy- Philosophical Healing” adıyla çok sayıda makale yayımlanmıştır. Bunlardan bir kısmı da çalışmamızda kaynakça teşkil etmektedir. Bu makaleler genel olarak felsefi danışmanlığın metot ve yöntem olarak nasıl olduğunu ortaya koymakta ve felsefi danışmanlık kapsamında yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçların insanların kendilerini iyi hissetmelerine nasıl katkıda bulunduklarını anlatmaktadır. Örneğin; Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne, Felsefe Anabilim Dalı, Doktora Tezi olarak İlker Altunbaşak'ın

sunmuş olduğu Felsefi Danışmanlık Ve Nermi Uygur'un Felsefi Söylemi adlı tez felsefi danışmanlığın modern insana günlük kaygı ve sıkıntılarından, “bunalımlarından” kurtulması için neler önerdiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, felsefi sağaltım kapsamında değerlendirebileceğimiz etik ve ahlak değerlerini içeren Yunus Emre konulu çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda genel olarak, Yunus Emre'nin şiirlerinin insanların mutlu olmalarına, kendilerini dinlemelerine ve huzurlu olmaları için aktarılan tavsiye ve nasihatlere değinilmektedir. Bu konuda hazırlanan felsefe anabilim dalı veya felsefe alanı için sunulmuş Yüksek Öğretim Kurumu tez arşivinde sadece dokuz tez örneği mevcuttur. Bunlardan, örnek olarak; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne, Doktora Tezi olarak Mustafa Taşpınar tarafından sunulan Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta İnsan Sevgisi adlı tez toplumlar farklı olsa da insan sevgisinin her iki toplumda ortak olarak temellendiğini ve bunun her iki filozofun dizelerine yansıdığını bize göstermektedir.

Araştırmalarımız sonucunda, Yunus Emre ve felsefi sağaltım konusunu birlikte ortaya koyan bir çalışmaya ulaşamamıştır. Çalışmamız, filozof, düşünür ve şair Yunus Emre'yi anlama ve tanıma ve felsefi sağaltımın anlaşılmasıyla birlikte, Yunus Emre'de felsefi sağaltımın ortaya konması temelinde, bu alanda örnek oluşturacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFİ SAĞALTIM VE YUNUS EMRE

Yunus Emre'nin şiirleri, insanın içsel dünyasına hitap eder ve derin manevi mesajlar taşır. Şiirlerde, insanın kendini tanıma, hakikati arama, manevi yolculuk, aşk, sevgi, hoşgörü gibi temalar sıkça işlenir. Onun sözleri, insanın zihinsel ve ruhsal sağlığına derinlemesine etki eder. Şiirlerindeki imgeler, semboller ve metaforlar, okuyucunun düşünce yapısını sarsar, onu kendi iç dünyasıyla yüzleşmeye ve derin bir özleştiriciye yönlendirir. Felsefi sağaltım insanın zihinsel ve ruhsal sağlığını iyileştirmeyi hedefleyen bir terapi biçimidir. Bu terapi yaklaşımı, insanın içsel dünyasını anlamak, kendini tanımak, sorunlarıyla yüzleşmek ve daha sağlıklı bir yaşam tarzı oluşturmak için felsefi prensipleri kullanır. Felsefi sağaltım, insanın kendi değerlerini, inançlarını, düşünce kalıplarını sorgulaması ve anlam arayışına yönelmesi için insana bir yol gösterir ve o yolda eşlik eder.

Yunus Emre'yi ve felsefi sağaltımı birlikte ele aldığımızda, birbirlerini yansıttığını göreceğiz; çünkü her ikisi de insanın içsel dünyasına derinlemesine odaklanır. Yunus Emre'nin şiirleri, insanın kendini anlaması, manevi keşifler yapması ve içsel dönüşüm yaşaması için yol gösterir. Felsefi sağaltım da benzer bir amaç taşıyarak, insanın içsel dünyasını anlaması ve kendi yaşamının anlamını bulması için felsefi düşünce ve yöntemleri kullanır.

2.1. Felsefe Tarihi İçerisinde Felsefi Sağaltımın Yeri

Felsefenin yaşama yardımcı olabileceği fikri, o dönemlerde, Yunan pazarında bir tür felsefi danışmanlık uygulayan Platon'un hocası Sokrates'e kadar uzanmaktadır. Sokratik açıdan felsefi sağaltım, normalde yaşarken ortaya çıkan endişeler ve sorunlar üzerine hayat ve bir bütün olarak hayatınızın anlamlılığı hakkında yansıtmaları amaçlayan diyalektik akıl yürütme tarafından yönlendirilen bir konuşma süreci olarak tanımlanabilir (Walsh, 2005: 25). Ruhani uygulamalar (Spiritual Exercises) ile felsefenin pratik uygulaması, "yaşam biçimi olarak felsefe" uygulayan diğer filozoflar arasında Stoacı ve Epicüryalılar aracılığıyla Yunanistan ve Roma'da devam etmiştir Hadot, 1995: 25. Nusbaum, Yunanistan ve Roma-Epicüryalılar'deki Helenistik felsefe okullarının, Şüpheçiler ve Stoacıların hepsinin, insan hayatının en acı problemlerinin çözümünde, felsefeyi bir adresleme yöntemi olarak düşündüklerini

belirtmektedir Nusbaum, 1994:39. Antik Yunan filozofları, insanları tedaviye ve iyileşmeye çağıran okullar kurmuşlardır. Benzer şekilde, Anadolu'daki dervişhaneler de insanları içlerine çekerek felsefi bir sağıltım sunmuşlardır. Her bir okulun kendi yöntemleri vardı. Kinik Okulu, Kirene Okulu, Epikürcü Okulu ve Stoacı Okulu gibi çeşitli okullar tarih boyunca ortaya çıkmışlardır. Bu Antik Çağ okulları pratik felsefe uygulamışlardır. Orta Çağ'da ise teoloji ile birlikte tarikatlar veya kilise pratik felsefeyle ilgilenmeye başlamışlardır. Yunus Emre'nin sırayla Hacı Bektaş-ı Veli'ye ve Taptuk Emre'ye gitmesi, farklı okulların pratik yaşam ve tasavvuf felsefesinden faydalanılmasına benzetilebilir.

Filozoflar, ilk dönemlerden beri, insanın acılarını hafifletmede bir hekim gibi görülmüştür. Kendisini sosyal yaşamdan uzak tek başına tekniklerini uygulayan değil de, sosyal hayatın içinde olan kişiler olarak atfedilmişlerdir. Hristiyanlığın yükselişiyle, felsefe ile tedavi ve felsefe dünyasındaki gelişmelerin daha elverişli bir iklim yarattığı göreceli olarak kişisel meselelerle uğraşma etkisinde bir düşüş yaşadı. Psikanaliz, kişisel öngörülerin tıbbi olmayan tedavisini toplumsal olarak kurulmuş bir uygulama olarak tesis etmiştir; Carl Rogers, bunu tıbbi modelden tamamen kaçınarak bir adım daha ileri götürdü ve felsefi sağıltımı insanların sorunlara kendi çözümlerini üretebilecekleri güvenli bir yer olarak yaygınlaştırdı. Carl Jung gibi terapistler uzun zamandır hastalarının sorunlarının felsefi doğasını çalışmaktaydı. Bu nedenle, filozoflar Sokrates'ten gelen köklerine geri dönecek ve bireylerin hayatları hakkında düşünmelerine yardımcı olmakla doğrudan ilgilenecekler.

2.2. Felsefi Sağıltımın Son Dönemlerdeki Karşılığı

Antik çağlardan beri, karşılık bulan ve kendini gösteren felsefi sağıltımın günümüzdeki tezahürleri daha çok özellikle 2000'li yılların başından beri, günlük hayatta karşılaştığımız, anlam bulma, karar verme süreci, mesleki tatminsizlik yaşama, kişiler arası çatışmaların olması gibi hayatın içindeki sorunlara cevap vermek adına kendini göstermektedir³². Felsefi sağıltım, diğer danışmanlık örneklerinde olduğu gibi insan ruh ve beden sağlığı ve yaşamı için yarar sağlayabilecek birçok teknik ve yöntem geliştirmektedir. Bu teknik ve yöntemler felsefi sağıltımı başka sağıltım, terapi ya da danışmanlık türlerinden ayırmaktadır. Oscar Brenifier'e felsefi sağıltımı, felsefi kılan üç önemli ölçüt olduğunu ifade etmektedir. Bunlar: felsefenin de temel dinamikleri olarak niteleyebileceğimiz, tanımlama yapma, eleştiride bulunma ve kavramsallaştırma yapmadır³³. Brenifier, birinci ve ikinci özellikleri, başkasına (zıt olana)

³² Bkz. Lahav, 1993: 245.

³³ Bkz. Brenifier, 2020: 128.

duyulan ihtiyacın gerekliliğini vurgulayarak açıklar. Aşağıda, takip edeceğimiz bu ölçütler, açıklanmaktadır, bununla birlikte, ahlak ve erdemler zemininde, çalışmamızda, felsefi sağaltımı Yunus Emre’de ararken, ahlaki değerler ve erdemleri tanımladıktan sonra hem eleştirel hem de destekleyici boyutta yorumlamaları yapılacak ve şiir ve beyitlerde ifade ettiğimiz erdem ya da ahlaki ögenin kavramsal olarak karşılığının bulunması sağlanacaktır.

Tanımlama (yapma): Var olan herhangi bir olayı, durumu ve varlığı olabildiğince belirgin ve herkes tarafından anlaşılabilir bir şekilde ifade etme yöntemidir. Öz benliğimizi, etrafımızdaki yaşamı ve tüm evreni anlamak için onları tanımlamak gereklidir. Zaman zaman, bir şeyi tanımak için, zıddını da bilmek ve bunu ortaya koymak gerekir. Örneğin, iyi anlatılırken, kötü de bilinmeli ve anlatılmalıdır. Yunus Emre’nin şiirlerinde, insan ve evren, değer ve kavramlar tanımlanmış ya da gerektiğinde ayrıntılı aktarılmıştır.

Eleştirme/eleştirirde bulunma: Felsefe, başka bilimlerden eleştiri yapması yönüyle ayrılır. Eleştirel yöntem kullanarak, var olan herhangi bir durumun, bilginin ve verinin doğruluğunu veya güvenilirliğini belirlemek için eleştirel yöntem kullanabiliriz.

Kavramsallaştırmak: Kavram, düşüncenin bileşeni, anlamın temel bir bilimi ve bilginin en temel ögesi olarak görülen zihinsel tasarım veya tasavvur yapma durumudur (Cevizci, 2011: 20). Felsefi sağaltımda, his ve düşüncelerimize doğru tanımlama yapmak ve onları doğru şekilde kavramsallaştırmak çok önemlidir. Kavram, ifade ettiği durumu karşılamalıdır.

Felsefi sağaltım, kişinin hayatındaki günlük kaygı, sıkıntıları ele alan süreç odaklı bir etkinliktir³⁴. Raabe de felsefi sağaltımın sadece ve sadece düşünme ile ilgili bir şey olmadığını ifade ederek felsefenin aslında yaşamla ilgili ve yaşamın içinde olduğunu belirtmiştir³⁵.

Felsefi Sağaltım, bireylerin yaşamları üzerinde düşünceleri sürecinde, sonradan ortaya gelen ve patolojik olmayan "yaşam sorunları" ile başa çıkmalarına yardımcı olmak için felsefi diyalog kullanmaktadır. Belki de en doğru şekilde hem uygulamalı felsefenin hem de danışmanlığın bir dalı olarak sınıflandırılabilir. Felsefi sağaltım, uygulamalı felsefenin diğer somut kişisel konular hakkında felsefeyi içermesinden dolayı ayrılmaktadır. Hem felsefi bir tutumu hem de felsefi yöntem ve anlayışları kapsamı nedeniyle diğer psikolojik danışma yaklaşımlarından ayrılmaktadır.

‘Felsefi Sağaltımın ne olmadığı konusunda çok farklı açıklamalar yapılmıştır. Hollanda, Leusden de düzenlenen 2. Uluslararası Felsefi Sağaltım Kongresinde Schlomit Schuster Felsefi Sağaltım için Felsefi sağaltımın Psikolojik danışmanlıktan doğmadığını, daha

³⁴ Bkz. Lahav, 1996: 259.

³⁵ Bkz. Raabe, 2002: 14.

öncesinde psikologlar tarafından uygulanmadığını; bununla birlikte psikoloji ve felsefe yaklaşımlarının bir hibriti olmadığını belirtmektedir (Raabe, 1999: 55).

Bununla birlikte, bazı uygulamacılar da felsefi sağaltımın akademik felsefe olmadığını ifade etmektedirler. Felsefi sağaltımda, sağaltıma ihtiyaç duyan kişi olan ‘danışan’ ve sağaltımı uygulayan kişi ‘danışılan’ arasında belli bir içerik yoktur. Verilmek istenenler daha soyut olarak ortaya konmaktadır. Felsefi sağaltım soyut ve evrensel boyutta değerleri kullanırken; eldeki somut problemler ile bireyin gizliliği ve mahremiyetini koruyarak, ilgilenmektedir.

Etik sorunlar, felsefi sağaltım için depresyondan daha doğal bir olay gibi görünse de, duygusal problemlerin fizyolojik veya psikolojik kökten ziyade felsefi olduğu ve bu durumlarda felsefi diyalogun daha uygun olduğuna dair güçlü bir argüman vardır. İnsanın insanlıkla tedavi edilmesini amaçlayan felsefi sağaltım (İngilizce karşılığı: Felsefi Danışmanlık-Philosophical Counselling-Philosophical Coaching-Philosophical Therapy) Gerd Achenbach’ın 1981’de bu alanda uygulama yapması ile devam etti. Achenbach’ın felsefi sağaltıma bakış açısı, felsefenin sorgulayıcı bir bilim olması üzerinedir. Felsefe herhangi bir bilim gibi sadece yöntemlerin sınırlarına takılı kalmaz. Felsefi düşünme, basmakalıp labirent yollarında hareket etmez, her durumda doğru yola ulaşır. Bunun için de sorgulamaktan ve tabiri yerindeyse didiklemeden kaçmaz (Achenbach, 2010: 16-17). Felsefi sağaltımda amaca ulaşmak için tanımlama ve sorgulamaya başvurur.

Achenbach’ın Almanya’daki öncü çalışmalarını kısa süre sonra Hollanda’daki Ad Hoogendijk, Ida Jongsma, Will Heutz ve Dries Boele ve İsrail’deki Shlomit Schuster gibi uygulayıcılar izledi. Ulusal örgütler çok geçmeden filizlendi, ancak her ikisi de devam edecek olan Ran Lahav ve Lou Marinoff tarafından ortaklaşa düzenlenen, 1994 yılında Kanada’daki İlk Uluslararası Konferansta dünyanın dört bir yanındaki filozofların bir araya gelmesi ile felsefi sağaltım uluslararası manada ilk defa irdelendi. İngilizce konuşulan dünyada felsefi danışmanlığın yaygınlaştırılması çok önem arz etmekteydi. O zamandan beri, dünyanın giderek geniş alanlarından artan sayıda uygulayıcıyı bir araya getiren düzenli uluslararası konferanslar, Hollanda-1996, Amerika Birleşik Devletleri-1997, Almanya-1998 ve Birleşik Krallık- 1999’da yapıldı. Şu anda Dünyada farklı klinikler, felsefi sağaltım alanında çalışmalar yapmakta ve insanın felsefe ile iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Ülkemizde, Şahin Filiz’in 2018’de yayımlanan "Felsefi Sağaltım" adlı kitabında, felsefenin insanların ve insanlığın iyileşmesi için kapsamı geniş, derinliğine değerlendiren ve etkili bir tedavi yöntemi olduğu iddiasını öne sürmektedir. Kitap, tek doğrunun doğru olduğunu anlatan bilimsel bir çalışmadan daha ziyade, analitik, sorgulayıcı ve eleştirel bir gözle değerlendirilmesi gereken öneriler sunmaktadır. Filiz’in çalışması, felsefenin sağaltım

süreçlerinde nasıl kullanılabileceği, felsefi düşüncenin insanların içsel sıkıntılarına nasıl bir çözüm sunabileceği ve felsefi yöntemlerin insanların yaşamlarında nasıl bir dönüşüm sağlayabileceği gibi konuları, tarihsel süreciyle, ele almaktadır.

Felsefi sağaltım, uygulandığı ilk günlerden itibaren, bireyin günlük yaşamında yüzleştiği sorunlarla başa çıkmasında felsefenin ona yardımcı olacağını öngören felsefi danışmanlar tarafından psikolojik danışmanlığa alternatif bir danışmanlık turu olarak görülmektedir. O halde felsefi sağaltımın, insana ilişkin sıkıntıları irdeleyen ve önde geldiğini iddia eden psikolojik danışmanlık ya da psikoterapiden farklı olan nedir? Felsefi danışmanlardan gelen ilk cevabı, bu danışmanlık türünün ‘felsefi’ bir danışmanlık olduğudur. Ama bu yanıt da hemen başka bir soruyu akla getirir: “Felsefi danışmanlığı ‘felsefi’ yapan nedir?” Kate Mehuron, felsefe için “hayatla kurulan diyalog süreci” demektedir. (Mehuron, 2009: 2). Bu çok doğrudur. Hayatın bize sorduğu sorular, felsefi sorulardır. Kişisel sorunlar da insanın dışı yansımasıdır.

Felsefi sağaltımı, İlk Çağ’daki ve günümüzdeki süreci ile anlattık. Bununla birlikte, aradaki zaman dilimi kopuk kalmış gibi görünmektedir. Bunu tamamlamak için, İslam felsefesi sürecinde tasavvuf ve felsefi sağaltımın tasavvuf ile olan ilişkisine ikinci bölümde bakılacaktır.

2.3. Felsefi Sağaltımın Teorik Çatısı

Felsefi Sağaltımın tarihsel sürecinden sonra, felsefi sağaltımın teorik çatısına bakalım ve felsefi sağaltımı anlatalım. Çalışmamızda Felsefi sağaltımın anlam, ilke ve yöntemlerinin belirlenmesi yapılacaktır.

İnsan kendini tanımak ve özünü bilmek adına bir arayış içerisindedir. Bu derin arayış ve dahası kendini gerçekleştirmeye yönelik özlem, insanoğlunun dünya üzerinde görüldüğü ilk zamanlardan günümüze kadar gelmekte olan durumdur. İnsanoğlu, kendi iç dünyasını yaşadığı doğa ile bütünleştirerek düşüncesi ile yönünü bulmaya ve iç huzura erişmeye çalışmaktadır. Türk Dil Kurumu tanımına göre insan doğası: “belli bir yer ve zamanda insanın doğal ve toplumsal çevresi içinde oluşturduğu davranışlarına ilişkin özelliklerin tümü” olarak tanımlanır, bununla birlikte, Türk Dil Kurumu “Sağaltım” kelimesini “Bir hastalığı yenecek etkenleri ve bu etkenlerin kullanılma yöntemlerini bularak hastanın sıkıntılarını giderme, iyi etme işi, terapi” olarak tanımlamaktadır³⁶. Rogers’a göre insan, gelişme gücünü kendinden alan, her an gelişmekte olan, iyiye yönelen bir varlıktır (Burger, 2006: 20).

³⁶ Bkz. Türk Dil Kurumu Resmî Web Sitesi. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 20-01-2022.

İnsanın, insanlıkla eğitimi, insana insanın bir şeyler katması hem geçmişin; hem de günümüzün eğitimin vazgeçilmez unsurudur. Kişiler arası ilişkilerin çözülmesi önemlidir ve toplumun sağaltımı için her zaman uygun şekilde olmalıdır. Burada bu çözümlemeyi, felsefi sağaltım üstlenmektedir. Sağaltım ile erdemli bir hayatın ilke ve pratikleri ortaya konmaktadır. İnsanın, insanlıkla eğitiminde, Herakleitos'un dediği gibi gerçeği bilmek ve anlamını kavrayabilmek ve dolayısıyla insanın kendisini tanıması yatar.

Felsefi sağaltım kişilerin kendi özgür iradeleriyle düşüncelerinde bir farklılık yaratarak duygularında ve davranışlarında değişiklik yaratmaktır. Kendilerini ve dünyayı algılayışlarında derinlik oluşturarak yaşam biçimlerini daha mutlu hale getirmelerine yardımcı olmaktır. Felsefi sağaltım varoluşsal problemler yaşayan bütün insanlara yönelik olmakla birlikte, kişilerin herhangi bir fiziksel- ruhsal rahatsızlığa yakalanmalarını önlemek için de uygulanan bir yöntemdir. Nihai amaç insanlığın sağlıklı düşünebilen ve davranabilen bireylerden oluşması için, insanın zihinsel ve ruhsal olarak eğitilmesine katkı sağlamaktır (Filiz, 2017: 33).

Yunus Emre Divanı, insanı kendini tanımaya, yaratılışına uygun amel ve davranışlar yapmaya yöneltmektedir (Bilgin, 2013: 38). Yunus Emre'yi okudukça, dinledikçe, anlayıp hissettikçe insanın içinde bulunduğu buhranlardan ve sıkıntılardan uzaklaştığı ve kendini ifade ederken bir rahatlama sağladığı muhakkaktır. Bununla birlikte, Yunus, kendisini okuyan, dinleyen, hisseden ya da kendisi ile haşır-neşir olan muhatabında bir bilinç oluşturur. Çalışmamızda, Divanından ve zaman zaman Risalet'ün Nushiyyesinden şiirler yayımlamak suretiyle, insanın sağaltımına nasıl katkıda bulunduğunu açıklamaya çalışacağız.

Bir insan hayatta ne ile uğraşır? Çok cevaplı bir soru. Temel meselemiz nedir? İnsanın kendini tanıması, kendi özünü bilmesi ve dahası kaybolduğunun farkına varması. İnsan, bu alanda bir arayış içerisinde. Bu derin arayış ve dahası özlem, insanoğlunun dünya üzerinde görüldüğü ilk zamanlardan günümüze kadar uzanan bir durumdur. İnsanoğlu kendi iç dünyasını yaşadığı doğa ile bütünleştirerek düşüncesi ile yönünü bulmaya ve iç huzura erişmeye çalışmaktadır. Felsefe ise, İlk Çağ'dan beri, insan alanındaki sorumluluğunu üzerinde taşıyarak insanı tamamlamaya ve huzura erdirmeye yolculuğuna devam etmektedir.

Felsefe, geleneksel olarak düşüncelerin, inançların, değerlerin ve gerçeklik algısının incelendiği bir disiplindir. Felsefenin terapiye dönüşebilmesi, bireylerin kendilerini ve yaşamı anlamlandırma süreçlerine derinlemesine bakabilmesi ve zihinsel, duygusal ve ruhsal sorunlarıyla başa çıkabilmesine yardımcı olabilmesiyle ilişkilendirilebilir (Mussenbrock, 2013: 237). Felsefi düşünce ve yöntemlerin terapiye entegre edildiği bir yaklaşım olan "felsefi sağaltım" da bu bağlamda değerlendirilebilir. Felsefi sağaltım, bireylerin yaşamla ilgili sorunlarına felsefi düşünce ve ilkeleri kullanarak derinlemesine düşünmelerini ve kendi içsel

kaynaklarını keşfetmelerini sağlar. Bu süreçte, bireylerin kendi inanç sistemlerini, değerlerini, tutumlarını ve dünya görüşlerini sorgulayarak, kendileriyle daha sağlıklı bir ilişki kurmalarına yardımcı olabilir. Marinoff'a göre zihin ve beden arasındaki ikiliğin ve birbiri ile iç içe geçmiş karşılıklı ilişkilerinin ortaya konmuş olması, felsefi danışmanlığın olasılığını arttırır (Marinoof, 2004: 81-82). Genel olarak, zihin ve beden arasında bir ayrım yapılır ve bunların birbirinden bağımsız olduğu düşünülür. Ancak Marinoff'a göre, bu ayrımın tamamen kesin değildir ve zihin ile bedenin birbirini etkilediği karmaşık ilişkiler söz konusudur. Felsefi sağaltım, bu ilişkileri anlamaya ve insanlara yardımcı olmaya odaklanır.

İnsanlık tarihinde yazılı ve saptanmış kaynaklara göre felsefe, Antik Çağ ve dolayısıyla İlk Çağ ile tarihlendiriliyorsa da insan ve düşünce genel anlamda hep birliktedir. Düşünce, insanın, bir bütünlük içerisinde dilsel, kültürel, edebi, dinsel, sanatsal, musiki olarak ortaya koyduğu ve devamının sağlandığı felsefi değerlerdir. Tıp bilimi bu kültürü öğeleri arasındadır. Şu halde felsefe hem doğa bilimleri hem de insan bilimleri konusunda bütün kültür öğelerini, her çağın geçerli paradigmasına göre şekillendirmiş ve insanı insanlığın tüm bu birikimiyle her yönden sağaltmayı amaç edinmiştir (Filiz, 2018: 10-11).

İnsanın, insanlıkla eğitimi, insana insanın bir şeyler katması hem geçmişin hem de günümüz eğitiminin vazgeçilmez unsurudur. Kişiler arası ilişkilerin çözülmesi önemlidir ve toplumun sağaltımı için her zaman uygun şekilde olmalıdır. Burada bu çözümlemeyi, felsefi sağaltım üstlenmektedir. Sağaltım ile ahlaklı erdemli bir hayatın ilke ve özellikle günlük hayatta uygulamaya yönelik pratikleri ortaya konmaktadır. İnsanın, insanlıkla eğitiminde, Herakleitos'un dediği gibi gerçekliği bilmek, onun anlamını kavrayabilmek ve dolayısıyla insanın kendisini bilmesi yatar. Sokrates'in insanı araştırdığı evrende, kendini araştıran ve bilen insan hem kendini hem de başkalarını eğitmeye hazır duruma gelmiş bir birey olacaktır (Filiz, 2018: 234-238). Yunus'ta bu eğitimin sadece bir kişi ya da topluluğa değil; tüm topluma, ince bir gönül dokunması ile verildiğini görmekteyiz.

İnsan ruhuna iyi alışkanlıklar yerleştğinde düşünce ve davranışlar iyi olacaktır; bununla birlikte, tam tersi ruh kötü alışkanlıklarla donatıldığında düşünce ve davranışlar da kötü olacaktır. İnsan yaşamının güzelleşmesinde ve yaşamın daha kaliteli hale gelmesinde, insanın huzur ve mutluluğunun artmasında, erdemli bir hayat sürmenin ve toplumsal değerleri yaşantımıza dahil etmenin önemi yadsınamaz bir durumdur. İçinde yaşanan sosyal çevrede ve dünyada, sosyal problemler gün geçtikçe artmaktadır. Bu da bizi değerlerimizi tanımaya, anlamaya ve değerlerimize daha da bağlı olmaya itmektedir (Hökelekli, 2013: 12-13).

2.3.1. Felsefenin Pratiği Olarak Felsefi Sağaltım

Felsefe ve pratik birçok insana birbiriyle örtüşemeyecek iki kelime gibi gelse de felsefe, insanlara her zaman günlük yaşamlarında kullanabilecekleri araçlar sağlamıştır. Felsefe, her şeyi kapsayan bir düşünüş olabilir; çünkü felsefe, içeriği gereği yöneldiği her şeye felsefi bir yaklaşım getirir³⁷. Bununla birlikte felsefi sağaltım, felsefenin pratik alana doğru akışıdır. Bireylere anlam içeren ve yarar sağlayan içgörüler geliştirmeyi, içgörülerini önemli gerçek yaşam konularında sıkıntı ve karmaşayı azaltmak amacıyla kullanmayı hedefleyen bir etkinlik veya süreçtir. Bu danışmanlık, genellikle bir felsefe uzmanı veya danışman tarafından sunulur (Raabe, 2002: 14-15). Felsefi danışmanlık, bir terapi veya psikolojik danışmanlık yöntemi olarak değerlendirilmez. Bunun yerine, kişilerin düşünce tarzlarını, değerlerini, inançlarını ve yaşam amaçlarını keşfetmelerine ve anlamlandırmalarına yardımcı olur. Felsefi sağaltım, kişinin iç dünyasına ve kendini anlama sürecine odaklanır. Danışanlar, kendi değerlerini ve inançlarını sorgulamak, yaşamın anlamı üzerine düşünmek, yaşam hedeflerini belirlemek ve daha bütünsel bir yaşam deneyimi elde etmek için felsefi kavramları kullanır.

Filiz, felsefi hikmetin, belli ahlaki sorunlara uygulanmasının, erdemlerin geliştirilmesindeki sürecin felsefi terapi ya da felsefi sağaltım ile yapıldığını belirtir. Stoacıların da ifade ettiği gibi “doğa hakkında yargıda bulunmamak”, belirli bir kuşkuyu taşımak, olaylar ve olgular hakkında hükümler kurmada aceleci davranmamak, bütün yönleriyle düşünmek ve analiz etmek, sözsüz felsefi terapinin sürecidir. Felsefe ile iyileşmek, Plotinus’ta belirtildiği haliyle “Mutlak Bir”e, iç dünyasına yolculuk yapmak ve insanın kendini bu süreçte gerçekleştirmesi ile mümkündür. İnsan bu yolculukta, geçmişe ya da geleceğe çok fazla takılı kalmamalıdır. Mutluluk ve hakikat arasındaki bağı sağlam kurarak şimdide kalmak gereklidir (Filiz, 2018: 54-56).

Felsefe pratiğinin varoluşunun üç ana ilkesi vardır. Bu ilkelere, felsefi danışmanlar tarafından, felsefi sağaltımın uygulanması esnasında, geniş bir biçimde kabul görmektedir. Bunlar: danışanın özerk olması, felsefi danışmanlığın psikolojik danışmanlıktan ve psikoterapiden farklı olması ve sorunlara çözüm önerisi getirirken, felsefi danışmanlığın çıkmazların çözümünde faydalı olmasıdır (Amir, 2004: 58-59). Felsefi danışmanlık, danışanın özerkliğine ve kendi düşüncelerini keşfetme yeteneğine büyük önem verir. Danışanın kendi değerleri, inançları ve dünya görüşü üzerine düşünmesi teşvik edilir. Felsefi danışman, danışanın kendine ait soruları sormasına ve düşünmesine yardımcı olurken, yönlendirme ve

³⁷ Bkz. Çotuksöken, 2012.

müdahalede bulunma eğiliminde değildir. Danışanın kendi düşüncelerini daha iyi anlaması ve yaşamına anlam katması için bir rehberlik rolü üstlenir.

Felsefi sağaltım, psikolojik danışmanlık veya psikoterapiyle karıştırılmamalıdır. Felsefi danışmanlık, bireyin içsel dünyasına odaklanırken, duygusal sorunlara odaklanan terapötik yaklaşımlardan ayrılır. Felsefi danışmanlık daha çok düşünsel ve felsefi sorunlarla ilgilenir. Danışanın yaşamındaki anlam, değerler, ahlaki sorunlar, karar verme süreçleri gibi konularda felsefi bir çerçeveye sunar. Danışanın sorunlarının çözümünde yine felsefi danışmanlık, danışanın yaşadığı çıkmazları aşmasına yardımcı olmak için felsefi düşünce ve yöntemleri kullanır. Felsefi danışman, danışanın sorunlarına ilişkin derinlemesine düşünmesini teşvik eder, çeşitli felsefi bakış açılarını ve yaklaşımları sunar. Böylece danışan, kendi içgörüsünü artırır, sorunlarına yeni ve yaratıcı perspektiflerle yaklaşır ve çözümler bulur. Felsefi danışman, danışanın kendi içsel kaynaklarını keşfetmesine ve potansiyelini gerçekleştirmesine yardımcı olur.

İnsanlar yaşamlarını anlamlı bir bağlama yerleştirdiklerinde, kendilerini tanıma meselesiyle karşılaşır. İnsanın kendini tanıması, kendiyle, diğer insanlarla ve doğayla olan ilişkiselliği içinde gerçekleşir. İlişkisellik boyutu, maddi dünyadan başlayarak bilinç ilişkisine, oradan da fikir ilişkisine doğru yükselen bir skaladır. Bu ilişki, insan bilincini diğer varlıklara göre en üst düzeye taşır. Çünkü bu ilişkinin en önemli şartı iletişimdir. Bir başkasının bilincinde iletişim kurulmadığı sürece, kendimizi tanıma imkânımız olmaz. Sözlü iletişim tek iletişim yolunu temsil etmez, burada önemli olan frekanslarla kurulan bağdır. İnsan, doğadaki her şey gibi frekanslarla bağ kurar ve ilişkisellik arttıkça insan varoluşunu anlamlandırabilir. İnançlar, gelenekler, kültürel kodlarla işaretlenmiş alışkanlıklar, genel geçer kavramsal analizlerle açıklanamaz ve tek bir kavrayış biçiminden bahsedilemez (Sehil, 2019: 13). Dolayısıyla her felsefi sağaltım danışmanının farklı yönere sahip fikirler sunması, geniş bir bakış açısı kazanma ve sağlıklı düşünme ve insanın sağaltımı yolunda önemli bir adımdır. Bu da bizi çok yönlülüğe ulaştırmaktadır.

Maddi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve topluma dahil olan insanın sırasıyla kişilik sahibi olması, kendinin farkına varıp kendini ifade edebilmesi ve en son aşamada kendini gerçekleştirebilmesi süreçlerini geçmesi gerekir. İnsanı biyolojik varlığının ötesine götüren kendisinin hissettiği manevi ihtiyaçlardır. Yunus Emre “Beni bende demen ben bende değilem / Bir ben vardır bende benden de öte” dizeleri ile sadece ete kemiğe bürünen yapıdan ibaret olmadığını; ruhunun derinliklerinde bir kimlik taşıdığını ifade etmiştir. Yunus; her ne kadar adına, belki de değer demese de, kendi taşıdığı toplumsal değerlerimizle, tüm topluma hitap

etmesini bilmiştir. Burada taşıdığı gaye, topluma bir ders vermekle birlikte, toplumun huzurunun devamını sağlamak, ruhen bir dinginlik oluşturmak olsa gerektir.

Felsefi Sağaltım, felsefenin bütün alanlarda ürettiği değerleri, bir bütünlük içerisinde ele alarak insanın insanlıkla tedavi edilmesini amaçlar. Felsefi Sağaltım, insanın kaybettiği Ruh Sağlığını iyileştirmeyi değil, bu sağlığın bozulmamasını amaçlar ve bunu sağlar. Korumak, tedavi etmekten hem daha uzun süre verimli hem de daha az maliyetlidir. Bu bağlamda Yunus Emre'nin hayata dair yaklaşımı ve insani değerlerle insana gelmesi, derin hoşgörü ve insan sevgisiyle dolu şiirlerinde kendini yansıtır. Arı ve duru dil kullanımıyla Yunus Emre, herkes tarafından anlaşılabilir bir nitelik taşır. Bu durum, bireyin kendisini anlama, insani kimliğini keşfetme ve kendine ait olanları insan ilişkilerine yansıtma fırsatı sunar. Yunus Emre'nin ifadelerinden yola çıkarak, onları yaşam biçimimiz haline getirmek mümkündür (Kılıç, 2021: 106). Yunus Emre de şiirleri ile insanın insana iyi geldiğini bize gösterir. Şiirlerinde özellikle kullandığı “yitmiş iki millet” ifadesi ile tüm insanlık bir aile olarak değerlendirilir. İnsanlığın ortak değerleri ve insanlar arası iletişim ile sorunların çözümünde birbirlerine yardımcı olduklarını belirtir. Bu da insanın hayatta zorluklar karşısında tek yaşamaktansa birlikte çözüm üretmesinin ne denli önemli olduğunu anlatır.

Yitmiş iki milletün hem ma‘şûkı ol durur

‘Âşıkı ma‘şûkından ayırmaklık fâl degül (163-3)

Yunus Emre, bu beytinde, milletlerin sevgilisinin aynı kişi olduğunu ve bu sevgiliyi sevdalılarından ayırmak anlamsız olduğunu anlatmaktadır. Şair, aşkın evrensel bir güç olduğunu vurgulayarak sevgilinin herkesin kalbinde aynı değeri taşıdığını belirtmektedir. Bu beyit, sevginin birleştirici ve evrensel bir duygu olduğunu anlatarak, insanların ortak bir sevgiyle bağlandığını ifade etmektedir. Bu ortak sevgi, sorunların çözümünde, insanlara en büyük faydayı ve kolaylığı sağlayandır. İnsanın insanlarla, karşılıklı iletişimle, iyileşmesini sağlarken, bir filozof kendi başına hareket etmez. Toplumda hasta olarak nitelendirdiğimiz tedaviye ihtiyacı olan insanla, hasta olmayan ama dışarıda yaşamlarını sürdüren ama felsefi sağaltıma ihtiyacı olan insanları tüm bilimlerin birleşmesi ile tedavi etme sürecine girer.

Felsefi sağaltımı anlamak için bir yöntem olarak hareket noktasını ortaya koymak uygun olacaktır. Felsefi sağaltım, yöntem olarak, insanların ruhsal ve hemen ardından fiziksel hastalıklara yakalanmalarının önünü kesmek için, felsefe tarihinin tüm birikimini pragmatik anlamda gün yüzüne çıkararak kişinin kendisiyle varoluşsal bir diyaloga girmesini ve kendini rehabilite etmesini sağlar ve bunu amaç edinir (Filiz, 2018: 30-32). Geleneksel olarak felsefe, düşüncelerin ve kavramların analizini yaparak, insanın bilgiye ve gerçeğe ulaşmasına yönelik bir disiplin olarak kabul edilir. Ancak günümüzde felsefenin rolü genişlemiş ve uygulamalı bir

şekilde insan yaşamına dahil olmuştur. Felsefi düşünce, sorunları ve çıkmazları anlama, anlam arayışı, değerlerin sorgulanması gibi alanlarda bireylere rehberlik edebilir. Felsefi sağaltım, bu bağlamda felsefeyi bir sağaltım yöntemi olarak kullanarak insanların yaşamlarında dönüşüm sağlamayı hedefler. Felsefi sağaltım yapan danışmanlar, insanların düşünsel, anlamsal ve ahlaki sorunlarını ele alırken felsefi düşüncenin araçlarını kullanır. Danışanların öznel deneyimlerini, inançlarını, değerlerini ve yaşamlarının anlamını kavramaları için felsefi sorular sorarlar. Felsefi sağaltım, bireylere kendi düşüncelerini sorgulama, içsel bir dönüşüm gerçekleştirme ve yaşamda anlam arayışı için bir fırsat sunar. Bu yaklaşım, bireylerin kendi içsel kaynaklarını keşfetmelerine, değerlerini ve hedeflerini netleştirmelerine ve daha tutarlı bir yaşam tarzı geliştirmelerine yardımcı olur.

2.3.2. Felsefi Sağaltım ve İnsan

Felsefe bilgisi, insanların kendilerini, dünyayı ve yaşamın kendisini anlamasına yardımcı olur. Felsefenin, insanları kuşatan sayısız problemlere, tam anlamıyla ilaçların ve psikolojinin çok ötesinde olabilecek gerekli terapileri sağlamada kullandığı bu anlayışlardır. Felsefi sağaltım yaşam ve insanların nihai gerçeklerini yaşamakta karşılaşılan sorunların çözümünde analiz etmek ve anlamak için felsefi ilke ve yöntemlerin kullanılması veya uygulanmasıdır (Nneji, 2013:8).

Sorunlara ürettiğimiz çözümler de kendi kişisel felsefemizdir. Peki, insan kendi felsefesini oluşturursa ve bu konuda da uzmanından destek alırsa ulaşılan sonuç ne olur? Bu durumda hem hasta olarak nitelendirilen ‘danışan’ hem de kendisine başvuru yapılan ‘danışılan’ yani sağaltan ile birlikte bir felsefe yapma süreci ortaya çıkmaktadır.

İnsan sadece bedensel bir bütünlük değildir. Hem beden hem de ruh bütünlüğü ile insan toplumsal bir varlıktır. Dolayısıyla bir insanın sağlıklı olmasını ifade ederken hem bedeni hem ruhi hem de sosyal açıdan sağlıklı olması kastedilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü Anayasasında sağlığın tanımı şu şekildedir: "Sağlık sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir." İnsanın farklı nedenlerden kaynaklanan durumlardan dolayı huzursuz olduğu bir toplumda kişinin tam iyilik halinde olması mümkün değildir. İnsanın tam olarak iyi şeklinde nitelendirilmesi için, sadece biyolojik açıdan iyi olması yeterli değildir, insan vücudu dengede olmalı ve başa gelenlerle başa çıkmalıdır (Topuzoğlu, 2006: 48).

İnsanın felsefe yardımıyla, insanla terapisi olan felsefi sağaltım neyi amaçlamaktadır? Başlangıç olarak, tüm insanların terapisi amaçlanmaktadır. Felsefe tarihi boyunca biriken tüm

süreçleri de dahil ederek; insanlığın sahip olduğu bilim, kültür, sanat, din ve siyaset gibi tüm ögelere ait unsurları gerekirse yeniden değerlendirerek sağlıklı bireylerin oluşumuna katkı sağlamak ve insanları eğitmek (Filiz, 2018: 29). Daha alt başlıklara ayırırsak: İnsanın kariyer seçimleri ve etik ikilemler dahil karar verme ikilemleri, ilişki sorunları, depresyon, kaygı ve özgüven eksikliği gibi duygusal sorunlar, anlam ve/veya yön ve yaşamdaki zorluklar ile ilgili sorunların sağaltımı yapan kişi yardımıyla çözümünü amaçlar (Curnow, 1999: 133).

Filiz, felsefi sağaltımı “Türkiye’de ilk kez ele alınan bir konu...” olarak belirtmektedir. Dünyadaki gelişmesi son otuz yıla sığmakla birlikte felsefi sağaltımın ülkemizde yeni çalışılan bir alandır. İnsan doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte, hayatının her anında keder-sevinç, varlık-yokluk, hayal kırıklığı ve aşırı coşkular gibi hayatın nüansları ile değişen düzeylerde karşılaşmaktadır. Bu veya benzeri durumlar ile başa çıkmak için, başka bir insana ihtiyacımız olması muhakkaktır. Ancak, gerekli olan tedavi bir ilaç tedavisiyle ilişkili bir tedavi değil; insanın mutluluğuna odaklanan ve insanın hasta olmadan felsefe birikimiyle iyileştirmeyi amaçlayan bir iyileştirme çabası olmalıdır. Ülkemizde özellikle Batı Anadolu, zamanında felsefenin merkezi olmuş, bölgeden filozoflar yetişmiş ve bazı felsefe okulları da burada kurulmuştur. O halde felsefi sağaltımın temellerinin atıldığı bu bölgede, felsefi sağaltımın tüm felsefi bilgi birikimiyle insanlığın hizmetine sunulması kaçınılmaz olacaktır. (Filiz, 2018: 54).

İlk Çağ’dan beri farklı filozoflar tarafından ele alınan felsefi sağaltım Sokrates, Platon, Aristoteles’den beri Hegel ve Freud’a kadar uzanan bir silsile de Batı tarihinde yerini almıştır. Örneğin; Sokrates Agora’da karşılaştığı Atinalılarla, gündelik hayata dair felsefe yapar ve onları, doğru bilgi olarak kabul ettikleri üzerinde yeniden düşünmeye sevk eder, düşüncelerinin geçerliliğini kendilerine sorgulatırdı (Filiz, 2020). Bununla birlikte, felsefi sağaltım, İslam dünyasında Farabi, İbn-i Sina, Gazali gibi filozoflar ve Ahmet Yesevi, Yunus Emre ve Mevlâna gibi mutasavvıflarca devam eden bir zincirde günümüze kadar uzanmıştır. Ruh, zihin ve bedenin birlikte bir iyileşmeyi sağlaması filozofların ortak düşüncesi idi. Bu kapsamda terapi yöntemleri insanların hayatlarında ortak nokta olan din ile başlarken insanın kendini tanımasını ve kendini huzurlu hissetmesini sağlayan ve hayatla bütünleştiren her türlü uygulamayı da dahil ederek, toplum ve kültür birlikteliğini danışanın yanına katarak felsefi sağaltım yapılmaktadır. Felsefi sağaltım, insanların kendilerini tanımalarına, kendi soru ve sorunları hakkında etkili düşüncelerine yardımcı olmakla birlikte, etkili inançlar geliştirmelerine ve etkili davranışlarda bulunmalarına da yardımcı olur³⁸.

³⁸ Bkz. Marinoff, 2002: 76.

Felsefi sağıaltımın Yunus Emre sürecinden sonra nasıl bir seyir takip ettiğı konusunda net bir tarih belirtmek zor olsa da bazı gelişmeler ve dönüm noktaları üzerinde durulabilir. 1981'de Achenbach ile tekrar gündeme gelen felsefenin pratiğı felsefi sağıaltım olarak ifade edilebilir. Bu dönemde, felsefenin pratik boyutu, teorik çözümlemelerden ayrı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Felsefenin zihinsel bir disiplin olarak odaklandığı tarih³⁹ tam olarak belirlenemese de bu dönemden sonra pratik yönü daha fazla ön plana çıkmıştır. Orta Çağ döneminde felsefenin pratiğı, teolojiyle iç içe geçmiş olsa da bu dönemde felsefe adı altında ayrı bir çalışma alanı olarak faaliyet göstermemiştir. Ancak, felsefenin pratik yönü, teolojik düşünceyle birlikte devam etmiştir. Bu dönemde, özellikle tarikatlar ve kilise, pratik felsefe için önemli bir rol oynamıştır. Felsefi sağıaltımın daha sonraki seyri ise çeşitli etkiler altında gelişmiştir. Modern dönemde psikoloji ve psikoterapi gibi alanların ortaya çıkmasıyla birlikte, felsefi sağıaltımın pratiğı bu disiplinlerle de ilişkilendirilmiştir. Günümüzde ise felsefi sağıaltım, bireylerin içsel keşif ve dönüşüm süreçlerine rehberlik etmek amacıyla kullanılan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

2.3.3. Felsefi Sağıaltım ve Psikoterapi Arasındaki Fark

Her ne kadar yaptıkları iş ve sağladıkları fayda itibari ile aynı görülseler de Felsefi Sağıaltım ve Psikoterapi farklı yaklaşım ve bakış açıları ile birbirinden ayrılmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında bu farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. Felsefi sağıaltım danışmanları, mesleklerini psikolojik danışmanlık ve psikoterapiden farklı yapan ilk yaklaşım, bu iki disiplinin tamamen farklı nedenlere veya kaynaklara dayanan sorun alanlarında çalışıyor olmalarıdır. Hem filozoflar hem de psikologlar insanın, görülebilen, somut, dışa vuran yaşamsal akışını; deneyimlerini, düşüncelerini, yaklaşımlarını, korkularını, beklentilerini ve umutlarını ele alırlar. Ancak her ikisi de bu materyali tamamen farklı düzlemlerde, farklı yaklaşımlarda işler. Felsefi danışmanlık; kavramsal analiz, doğru akıl yürütme ve mantıksal tutarlılık gibi

³⁹ Felsefenin tam olarak hangi tarihte zihinsel bir çözümlemeye dönüştüğüne dair kesin bir tarih vermek zordur. Felsefe, insan düşüncesinin var olduğu dönemlerden beri var olan bir disiplindir. Antikçağ'da Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, felsefeyi sistematik bir şekilde ele almışlardır. Ancak, felsefenin zihinsel bir çözümlemeye dönüşmesi sürekli bir gelişim süreci olarak görülebilir. Bu süreç, felsefenin farklı dönemlerdeki düşünürlerin çalışmalarıyla şekillenmiş ve ilerlemiştir. Örneğin, 17. yüzyılda modern felsefenin temelleri atılmıştır ve Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi düşünürlerin fikirleri etkili olmuştur. Aynı şekilde, 18. ve 19. yüzyıllarda Aydınlanma çağı ve Romantizm dönemiyle birlikte felsefe daha da derinleşmiş ve çeşitlenmiştir. Kant'ın eleştirel felsefesi, Hegel'in tarihsel diyalektiğı ve Nietzsche'nin varoluşçu felsefesi gibi önemli düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır.

"akıl" ile alakalı konularla ilgilenir. Psikolojik danışmanlık ve psikoterapinin alanı ise duygular, davranışlar ve bilişsel süreçlere ait işleyişlerdir. İki disiplin arasındaki diğer fark, felsefi danışmanlığın kendine özgü doğasından kaynaklanır. "Bilgelik", yani kişinin kendini aşmasını hedefleyen felsefi danışmanlık, bireyin mevcut yaşamının ötesine yoğunlaşır. Diğer yandan, psikolojik danışmanlık ve psikoterapi, kişinin mevcut durumuyla ilgilenir. Bir diğer fark ise felsefi danışmanlıktaki danışman-danışan ilişkisinin doğasından kaynaklanır. (Lahav, 1996: 261)

Felsefi sağaltım sürecinde, psikoterapide gözlemlenen ve terapistin etkin rol düşen, terapistin tedavi yöntemini istendik olarak sunduğu bir hiyerarşik terapist-hasta ilişkisi bulunmaz. Felsefi danışmanlık, danışanın özerkliğini ve düşünsel yeteneklerini ön plana çıkarır. Danışman, danışanın düşüncelerini ve duygularını anlamaya çalışır, sorular yönlendirir ve düşünce süreçlerine rehberlik eder. Ancak danışmanın amacı, doğru cevaplar veya çözümler sunmak yerine, danışanın kendi düşünce ve değerlerini keşfetmesine yardımcı olmaktır. Bu nedenle, felsefi danışmanlıkta daha eşitlikçi bir ilişki biçimi benimsenir ve danışanın özgür iradesine saygı duyulur (Bakker, 1995: 140).

Felsefi danışmanlıkta, danışanın özerk olması, ilk ve ön koşuldur ve danışman ve danışan birlikte aynı düzlemde buluşan iki taraf olarak "felsefe yaparlar". Danışman ve danışan birlikte düşünce süreçlerini yürütürler ve felsefi konular üzerinde birlikte çalışırlar. Danışman, danışana felsefi araçlar, kavramlar ve yöntemler sunarak, danışanın kendi düşüncelerini, inançlarını ve değerlerini daha derinlemesine keşfetmesine yardımcı olur, kesin cevaplar veya çözümler sunmak yerine, danışanın kendi felsefi anlayışını geliştirmesine ve kendi yaşamında anlam arayışına rehberlik eder (Lahav, 1996: 260).

Felsefi sağaltım, sağlıklı düşünebilen bireyler için uygun bir yaklaşımdır ve bu nedenle psikolojinin "hasta" olarak tanımladığı ve tıbbi müdahale gerektiren durumlar felsefi danışmanlık kapsamına girmemektedir. Bu tür durumlar için psikoterapi daha uygun bir seçenektir (Marinoff, 1998: 36). Felsefi sağaltım, genellikle bireylerin yaşamda anlam arayışında, değerlerinin sorgulanmasında, kendi düşüncelerini ve duygularını anlamlandırmada yardımcı olur. Bu yaklaşım, sağlıklı ve düşünsel olarak farkındalık düzeyi yüksek olan bireylerin içsel büyüme ve gelişimini desteklemeyi amaçlar. Ancak psikoterapi, psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde ve daha ciddi zihinsel sağlık sorunlarının yönetiminde kullanılan bir disiplin olarak karşımıza çıkar.

Felsefi danışmanlar, psikoterapistlerin yaptığı gibi, önceden belirlenmiş bir kuram, yöntem veya hazır reçetelerle çalışmazlar ve danışanlarını iyileştirme veya normale döndürme gibi bir sürece girmezler. Felsefi sağaltım, danışanların felsefi sorunlarıyla ilgilenir, onlara

düşünsel araçlar ve perspektifler sunar ve onların kendi yaşamında anlam arayışını destekler. Danışmanlar, felsefi düşünce ve yöntemleri kullanarak danışanların sorunlarına ve endişelerine anlam katmaya çalışır. Ancak amaçları, danışanların kendi içsel kaynaklarına bağlı olarak kendi düşünce ve değer sistemlerini geliştirmelerini sağlamaktır. Felsefi danışmanlar, danışanların özerkliğini ve düşünsel yeteneklerini ön plana çıkarırken, her danışanın benzersiz sorunlarına ve deneyimlerine özgü bir yaklaşım sergilerler. Olması istenen sağaltım, psikoterapide olduğu gibi ulaşılması arzu edilen ve planlanan son hedef değil, danışanın kendini sorgulama sürecinin sonucunda ortaya çıkan bir yan üründür. Bu da felsefi sağaltımı, diyalog yoluyla, danışanın kendini keşfedip tanımasına ve kendi kendine tanı koymasına olanak sağlayan açık uçlu bir sorgulama ve değerlendirme süreci haline sokar (Schuster, 1998: 38).

Bu sorgulama süreci, felsefi danışmanın danışan ile birlikte, danışanın düşüncelerini kendi için açığa çıkardığı bir ortamı oluşturduğu bir süreçtir (Achenbach, 1995: 66). Felsefi danışman, danışanın düşüncelerini ifade etme özgürlüğünü teşvik eder, onları cesaretlendirir ve dinler. Danışman, danışanın kendi iç dünyasına ve deneyimlerine dalmak için sorular sorar, felsefi kavramları ve araçları kullanarak derinlemesine düşünmeyi teşvik eder. Bu süreçte, danışanın düşünceleri, felsefi danışmanın rehberliğiyle daha net hale gelir ve yeni bakış açıları ortaya çıkabilir. Danışman, danışanı, objektif bir tutumla dinler ve değerlendirme yapmaz, aksine danışanın kendi içsel bilgeliğine ve düşünsel potansiyeline karşı bir inanç oluşturur. Böylece, danışan ile birlikte bir keşif ve anlam arayışına ulaşırlar.

Felsefi sağaltım, bireylerin zihinsel dünyalarını derinlemesine keşfetmelerini sağlayarak, kendi içsel sorunlarını anlamlandırmalarına ve çözüm arayışlarına rehberlik eder. Bu yaklaşım, psikolojik nedenlerin araştırılması yerine, bireylerin kendi düşüncelerini, duygularını ve inançlarını sorgulamalarına odaklanır (Ran Lahav, 1995). Felsefi danışmanlar, bireylerin içsel deneyimlerini anlamak için onları dinler ve onlara felsefi perspektifler sunar. Bu süreçte, bireylerin kendi değerlerini ve yaşam anlamlarını gözden geçirmelerine ve bunları dönüştürmelerine yardımcı olurlar. Felsefi sağaltım, bireylerin kendi düşünce süreçlerini eleştirel bir şekilde sorgulamalarını teşvik ederek, içsel büyüme ve dönüşüm sağlamayı hedefler.

Felsefi sağaltım; psikoterapiden, sağaltım yapılacak olan kişilerin özellikleri ve ihtiyaç düzeyleri hem uygulama süreci hem uygulamanın şekli, uygulayan kişilerin yaklaşımı ve ulaşmak istenen sonuç ile farklılık gösterir. Burada bize psikoloji ile felsefi sağaltımın ilişkisi de yol gösterecek ve bu farkı açıklamamıza yardımcı olacak unsurlardır. Felsefe, psikolojik bir faaliyet olduğu için, psikolojiden ayrılamaz. Her iki bilim de insan doğası ile ilgilenmektedir. Felsefi Sağaltım, her zaman sayılı, bilinçli ya da bilinçsiz, etkili ya da etkisiz koşullar, algılar,

yorumlar, saptırmalar ve örtük beklentiler altında, iki veya daha çok sayıda kişinin iletişimi ile geçen, bir felsefi-psikolojik süreçtir (Filiz, 2018: 57-58).

2.3.4. Felsefi Sağaltımın Amaçları

Dünya; gelişen teknolojinin ve ilerleyen bilimin bize sunmuş olduğu imkanlarla sürekli bir değişim içindedir ve bu dünya karşısında, insanın anlamsızlık hissi yaşadığı, mutsuz olduğu, karamsar kaldığı ve anlam arayışına yönlendiği görülmektedir. Bu bir varoluşsal arayıştır. Kişi kendi benliğini, çevresine yüklemiş olduğu anlamları ve yaşam amacını bulma arayışına girer. Bu nedenle felsefi sağaltım, insanın karar verme mekanizmasını ve eylemlerin duygusal ve rasyonel temellendirmesini, bunların bütünleşmesini destekleyecek araçları geliştirme adımını atar ve bu süreçte iletişim, bağlantı ve diyalog araçlarını kullanır. Lahav felsefi danışmanlığın amacını, danışanın kendisini ve çevresini eleştirel bazda ele alması ve kişiliğini yeniden gözden geçirmesine yardımcı olmak olarak nitelendirir⁴⁰.

Kişinin, kendisini bu dünyadaki yeri ile ilgili değerlendirmesi, kendine değer atfetmesi, kendine karşı olumlu veya olumsuz tutumlar sergilemesi, kendi kendisiyle veya dış dünya ile ilgili deneyimlerinde rol oynamaktadır. Kişinin kendisi ile ilgili zihninde oluşturduğu benlik tasarımı, yaşantılarında doğrudan veya dolaylı olarak etkisini göstermektedir. Kişi kendine biçtiği değerlilik veya değersizlik duygularını felsefi bakış açılarıyla değerlendirmezse, varoluşsal açıdan yaşayacağı duygular sadece huzur veya huzursuzluk olarak kalır⁴¹.

Felsefi sağaltımın, amaçlarını ortaya koyup amacı doğrultusunda ilerlerken, ahlak ve kültür gibi toplumsal yapının bütünleyici iki temel öğresinden destek alması gerekir. Bunlardan, ahlak, insanın beşerî varlık olmasında temel bir unsurdur. İnsan sadece ahlaki bir varlık olmaktan ibaret değildir, ancak ahlak, insanın varoluşunun temelini oluşturur. İnsan, yaşamının üzerine çıkan inançlarını ve değerlerini taşıyarak, beşerî tarafını aşan bir şekilde hayatını yönlendirir. Hayata anlam katmak ise, ahlaki bir varoluşa ulaşmaktır. İnsan, değerler inşa ederek ahlaki bir varlık haline gelir. Ahlak, insanın eylemlerini yönlendiren ve toplumsal ilişkilerinde rehberlik eden bir sistemdir. Ahlaki değerler, insanın doğru ve yanlış arasındaki ayrımı yapmasını sağlar ve onu etik bir davranış biçimine yönlendirir. Ahlak, insanın karakterini, tutumunu ve davranışlarını şekillendirirken, toplumsal ilişkilerde adalet, dürüstlük, hoşgörü, sorumluluk gibi değerlerin önemini vurgular. Ahlaki bir varlık olmak, insanın içsel gelişimi ve kendini aşma sürecidir. İnsan, ahlaki değerler doğrultusunda yaşamını

⁴⁰ Bkz. Lahav, 1993: 243.

⁴¹ Bkz. Kuçuradi, 1998: 164.

yönlendirirken, etik bir bilinç ve sorumluluk duygusuyla hareket eder. Ahlaki bir varlık, başkalarının haklarına saygı gösterir, yardımseverlikte bulunur, dürüstlük ve adalet prensiplerine uyar, empati yapar ve insanlığa değer katan eylemlerde bulunur.

Kültür, diğer yardımcı bir toplumsal öge olarak, felsefi sağaltıma destek olur. İnsan belli bir kültürün içine doğmasıyla toplumsal bir varlıktır. Dolayısıyla benliğini şekillendirirken kültürün unsurlarından etkilenir. Kültürün unsurları toplumsal değerler için önemli olmakla birlikte kişi kendisi için de değerli olacak öznel bir yaşam amacı belirlemelidir. Bu amacı belirlerken kişinin kendisini tam olarak anlayabilmesi ve tanıyabilmesi bir gerekliliktir. Fenomenolojik yaklaşıma göre, insanın doğasını tam olarak anlayabilmek için, ona etki eden tüm dış ve tesadüfi özelliklerin uzaklaştırılması gereklidir. Felsefi sağaltım fenomenolojik bakış açısından da faydalanarak, insanın dünyayı yeniden algılama sürecine odaklanır⁴².

2.3.5. Felsefi Sağaltım Yöntemi

Felsefi sağaltım öncelikle kavramlarla hesaplaşma yöntemidir⁴³. Kavramlarla ilişkilendirilen anlamları temel alan tartışmalar, homoöjeniklerin⁴⁴ felsefi anlamamalarını ortaya koymaları, dünya-hayat görüşlerinde kendilerinin de farkında olmadıkları, kendilerine kapalı yönleri net şekilde görmeleri ve sonrasında sıkıntı-sorunlarının temeline gidip, bu sorunlarla buluşma cesaretini göstermeleri ve nihayetinde başa çıkmayı ve bunu hayatlarında devamlı hale getirmeyi öğrenmeleri amacıyla yapılır. Filoöjenikler, homoöjeniklerin problemlerinin kaynağını, aşağıdaki felsefi düşünme araçlarının etkin olarak hayatlarına dahil ederek anlamalarına yardımcı olurlar: dünya-hayat görüşü yorumu, varoluşçu analiz, eleştirel düşünme, dilbilimsel ve kavramsal çözümleme, empatik dinleme, kavram çözümlemeleri ve fenomenolojik soruşturmalar felsefi sağaltımın yöntemleri arasındadır. Felsefi sağaltımda kullanılan tekniklerden bazıları ise diyalog, dünya-hayat görüşü çözümlemesi, soruna çözüm merkezli yaklaşım, kişi merkezli yaklaşım, açık uçlu soruşturma, kapalı uçlu soruşturma, özerk homoöjenik yaklaşımı ve müdahalede bulunan filoöjenik yaklaşımıdır. Filoöjenik, Achenbach'ın 'yöntem ötesi yöntemi'ni veya başka bir yöntemi kullansa da bir felsefi sağaltım uygulamasının odağında daima homoöjenikin dünya-hayat görüşünün, kendisi için de saklı kalmış bütün yönleriyle ortaya konması, sorgulanması, bir anlamda 'ortaya serilmesi' ve bir

⁴² Bkz. Filiz, 2017: 10.

⁴³ Daha ayrıntılı bilgi için; bkz. Filiz, 2020.

⁴⁴ Daha ayrıntılı bilgi için; bkz. bkz. Filiz, 2020.

sonraki süreç olarak da bu ortaya konan dünya-hayat görüşünün yerini yeni bir felsefi anlamlandırmaya bırakması yer alır. Diyalog, bu süreçte kullanılan tekniktir⁴⁵.

Filiz, Felsefi Sağaltımda, kişilerin sorunlarının çözümünde, üç temel sağaltım uygulamasının uygun olduğunu belirtir. Bunlar: din ile sağaltım, bilim ile sağaltım ve felsefe ile sağaltımdır. İnsan ve evrenin özünü veren her üç kavram da insanın ve toplumun sağaltımında bize ana çatıyı gösterecektir. Çalışmamızda, Yunus Emre’de Felsefi Sağaltım öğelerini ortaya koyarken bu sağaltım yöntemlerini kullanacağız. Filiz, kitabında, bazı sağaltım öğelerini ortaya koyar: Bu öğeler; ahlak, sanat, iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik, şiir felsefesi, ölüm, insan, hastalık ve sağlıktır (Filiz, 2018: 68).

Çalışmamızda adalet, alçak gönüllülük-tevazu, bilgelik, birlik olmak, bir olanla birlik olma, gönül yapma, hoşgörülü üolma, insanın bilmesi ve ilim tahsil etmesi, insanın insanla sağaltımı, insanın kendi nefsinin tenkit etmesi, inanç, insan insana iletişim, kanaat etmek ve tamahkar olmamak, kişinin kendini bilmesi, ölüm ve müzik ile gibi felsefi sağaltım öğeleri, Yunus Emre’nin hem Divanı’nda hem de Risalet’un Nushiyyesi’nde araştırılacaktır.

2.4. Yunus Emre ve Felsefe

Yûnus Emre, 13.ve 14. Yüzyılda, Anadolu’ya şiirleriyle, tasavvuf, ilim, irfan ve neşe ortamı oluşturmıştır. Yunus, kullandığı öz ve akıcı Türkçe ile İslam medeniyetinin yeniden anlaşılmasını ve insanlarca bir kez daha idrak ve inşa edilmesini sağlamıştır. Bu da, Anadolu’da Yunus medeniyeti olarak değerlendirilebilir. Yunus, İslam imanı ve medeniyet değerlerinin yapıcı ve dönüştürücü ivmesinin Hoca Ahmed Yesevî’den gelen yorumu ile Türk-İslam medeniyetini bir daha hakikat mayası ile mayalamayı bilmiştir. Hakikat, medeniyet kurucu bir aksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Yûnus ilimle irfanı, akılla gönlü bir araya getirmenin uygun olduğunu bilir ve bunu öğütler; aksi halde ortaya çıkacak sonuç herkes için hüsrana olacaktır. Aklın gönülle buluşması “akl-ı selim” olmayı ortaya koyar. Gönül gözü ve can kulağı açılır ve birlikte uyum içinde olursa, fizik ile metafiziğin birleştiği birlik medeniyeti oluşmuş olur ki Yunus Emre de böyle bir medeniyetin hem oluşumunda hem de içinde yer almıştır (Bayraktar, 2021: 50).

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Yunus Emre, İslam medeniyetini hakikat mayası ile mayalamayı bilmiştir ve bunu ince bir ruh güzelliği ile Türk toplumuna uygulamıştır. Bununla birlikte, okuyucumuzda daha anlamlı tutmak adına, mayalamanın ne olduğunun açıklanması uygun olacaktır. Yunus Emre’nin eserlerinden yola çıkarak, Yunus Emre için kullandığımız

⁴⁵ Altunbaşak, 2018: 82.

"mayalamak" tabiri, İslam öğretilerinin Anadolu'nun Türk kültürüne uygun hale getirilmesi, İslam medeniyetini Türk kültürüyle bütünleştirme ve Anadolu'da yaygınlaştırma süreci olarak belirtilebilir. İslam inanç ve değerleri, Türk kültürü ve gelenekleriyle birleştirilerek yeni bir sentez ve yorumlama oluşturulmuştur. Bu sentez, Anadolu kültürüne İslam öğretilerinin yayılmasına katkıda bulunmuş ve Türk-İslam medeniyetinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Özçelik, mayalanma sürecine ilişkin olarak, mayalanma sürecinin, Türkçenin kendi tabii yapısı içerisinde güzelleşmesini sağlaması, kurmaca ya da sadece Arapça, Farsça ve Türkçe bileşeninde yazılmış bir şiir dili olmaktan öte bir gönül ırmağının Anadolu toprağında bütün zengin mineralleri de içinde taşıyan, hem sesiyle kulaklarımızda eşsiz bir musiki ahengi oluşturan hem mana derinliğiyle bize hakikatten ve hikmetten bahseden bir gönüş şiiri olmasını anlatır. Ona göre, dışarıdan değil, gönülden bir mayalanma yapılan bu şiir yazılmamış, Hakk'ın ilhamı olarak gönülden gelmiş ve söylenmiş ve aşkın dili bu mayalanma ile ortaya çıkmıştır (Özçelik, 2013: 122).

Yunus Emre, Anadolu medeniyetini inşa etme sürecine katkılarını sunarken ve hakikat mayasını çalarken, kendine üç ilmi şiar edinmiştir. Bunlar, kelam, felsefe ve tasavvıf olarak karşımıza çıkar. Kelam ilmi; İslam düşüncesinin ana prensiplerini ve dogmalarını anlatan İslam felsefesi dalıdır ve İslam'ın daha sistematik bir şekilde anlatımını yapmak için kullanılan bir öğretimsel metodolojidir. Kelamın sistematığında zorlu konuları açıklama ve ortaya koyma vardır. İslami ilimler ile uğraşan Âlimler, Allah, Peyhamber ve ahiret bahislerinin de ispat etmek ve bu konuda kendi içinde yeterli bir bilim ortaya koymanın uygun olacağı kanaatine varmışlar ve böylelikle kelam ilmi ortaya çıkmıştır. İçriğinde dini akideler ya da deliller ve delillendirmelerin nasıl olacağı nazari bahisle ortaya konmuştur (Ardoğan, 2021: 10).

Yunus Emre, yaşadığı dönemde, şairliği ile değil; daha çok, mutasavvıf kimliği ile ortaya çıkmıştır. Kendinin mutasavvıf yönü çalışmamızda ileride tartışılacaktır. Sufi yönü ile bir şairden daha çok, derviş yönünün ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bunlarda Yunus Emre'nin alanında verimli olmasından söz edilmiş, ancak şiirinin estetik yönünden söz edilmemiştir. Yunus Emre, divan şairlerinin aksine şiir yazmakla dertlenmemiş, ama Hak'tan gelen ilhamı şiire ve kelama dökmüştür (Başkal, 2008: 100). Yunus Emre, şiirinde kelami geleneği uygun bir dille aktarmayı bilmiştir. Kelamın ana prensipleri olan Allah'ın varlığı ve birliği, adalet, peygamberlik, ahiret, kitaplar ve kader konuları, Yunus Emre'nin şiirlerinde birebir terennüm etmiştir. Buradaki benzerlikler, Yunus'un felsefesinin İslami bir perspektifte şekillenmiş olmasından kaynaklanır. Şiirleri, bu düşünce yapısını yansıtmaktaydı. Kelam, İslam felsefesinin temel prensiplerini tartışan bir disiplindir ve Yunus Emre'nin şiirleri de kelam ilmi ile benzerlikler taşımaktadır.

Kelam, Allah'ın birliği ve eşsizliği ve Allah'ın insana verdiği değer noktasında, yaratılışa değinerek Allah'ın insana verdiği değeri olarak vurgulayarak, öğretti vermektedir; bununla birlikte Yunus Emre, şiirlerinde Allah sevgisi ve Allah'a bağlı olmanın önemini ve Allah'ın insana olan sevgisini vurgulamaktadır. Allah sevgisiyle dolan kişiler başka şeylere ihtiyaç duymadan, Allah'ın kendilerine bahşettiği lütuflarla tatmin olacaklardır.

N'eylerler fânî dünyâyı, Allah sevgüsü var iken

Yâ dahı kanda giderler, ol dost sevgüsü var iken (238-1)

Allah ile olan kişi, ihsân olur anun işi

N'eylerler gayrı teşvişi, Allah sevgüsü var iken (238-2)

Yunus Emre şiirlerinde, dünya hayatının geçiciliğinden uzak olmanın önemi, ahiret hayatı ve hesap verme günü sık sık ele alınır. Kelam da ahiret hayatı, cennet ve cehennem konusunda öğretiler verilmektedir.

İy dünyâyı aldanan hayırla ihsân kanı

Unutdun âhireti şefkatla îmân kanı (396-1)

İnsanlar hayatın sunduğu geçici nimetlere gereğinden fazla önem vererek, ahireti göz ardı edebilir ya da hayat akışları içerisinde ahireti dikkate almayabilirler, halbuki Yunus Emre, imanın şefkatle hatırlanması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Allah'a teslim olan kişi örneği, tam bir teslimiyet ve güvende kalan ve sonunda ahirette ödül alacak insan örneği ile kelamda ön planda tutulurken, Yunus Emre şiirlerinde, Allah'a teslim olmanın önemini ve bunun insana ne kadar huzur vereceğini vurgular.

Gönül usanmadun sen bu seferden

Çalab'um saklasun seni hatardan (263-1), Yunus'a göre insanların hayattaki sıkıntıları geçicidir ve bu sıkıntılardan, Allah'ın da desteği ile kurtulacaklardır.

Yunus Emre, kelam öğretilerini şiirlerine yansıtırken verilecek ilahi mesajları korku ve emredilenin yapılmaması ya da yanlış olanın yapılması halinde zorlama ya da ceza ile karşılanacağına ilişkin direkt korkutucu bir mesaj vermeye çalışmamış; aksine farkındalık sağlama temelli sevdirmeye esasına temel bulmuştur. Bununla birlikte, Anadolu medeniyetini oluştururken felsefe ile olan birliktelikten ve verilecek olan mesajlardan da uzak kalmamıştır. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında kendisinin felsefi yönünü tartışırken; bir başlangıç olarak; Yunus Emre'nin şiirlerinde, insanın dünya ve ahiret hayatı, varoluşu, ahlak, sevgi ve erdemli yaşam gibi konuları işlediğini ve insanı düşünmeye sevk eden ve olgunlaştıran düşüncelere yer verdiğini, burada, belirtmek uygun olacaktır.

Varlık sorununun varlığı parçalayıp gölge düzeyine indirgmeden çözüm üretenler, varlığı içimizdeki ile özdeşleştirenler, Hoca Ahmet Yesevi ve onun yolunda olanlar olmuştur.

Yunus da onlardan biriydi. Usta Yunus, Ahmet Yesevi ve dostlarının hikmetleriyle Türkistan coğrafyasını aydınlatan ışığı yaklaşık bir asır sonra Yunus'un gönlünde yeniden ışıyıp gönülleri, mayanın da kendisi olarak, mayaladı. O günden bugüne o maya gönülleri mayalamaya devam etmekte gönülden gönüle giden gizli yolda var olmaya devam etmektedir (Dönmez, 2022: 304).

Yunus'un felsefi düşünceleri, insanın varoluşu ve hayatın anlamı ve bu anlamın da sorgulanarak bulunması üzerine olan düşünceleridir. İnsan dünyaya kısa süreliğine gelmiş bir yolcu gibidir. İnsanın asıl mekânı ahiret yaşamıdır ve bu kısa yolculukta insana düşen görev ahirete hazırlanmaktır.

Bu dünyâyı elden bırak, ahirete eyle yarak

Erenlerden olma ırak, gel ikrâr it erenlere (314-7)

Sevgi Yunus Emre'nin şiirlerinde insanın varoluşuna anlam kazandıran his olup insan sevgi sayesinde hem kendini hem de diğer insanları anlayabilir. Sevgi, insanın Allah'a olan bağlılığının da ifadesidir.

Dostı gerçek sevenlerün dostu ulaşur cânları

Kendüye hayrân eylemiş ezel ebed dost bunları (415-1)

Yunus Emre'ye adledebileceğimiz diğer felsefi düşünce de insanın ahlaki değerleri üzerinedir. Yunus Emre'ye göre, insanın doğru yaşam sürdürebilmesi, doğru düşünmesi ve doğru davranması ile mümkündür. İnsanın ahlaki değerleri, doğru davranışlarına yansımali, davranışlarında kendisine çeki düzen vermesini sağlamalı ve doğru yaşamı sadece kendisi için değil; toplum için de yaşamalı ve topluma yaymalıdır. Bununla birlikte, Yunus Emre'de salt bir ahlak anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Onun ahlak anlayışı, sadece felsefi bir ahlak anlayışı da değil; aynı zamanda tasavvufi ahlak anlayışı ile paralellik göstermektedir. Çünkü Yunus, hem beslendiği sûfi gelenek; hem de yaşadığı döneme ait diğer önemli figürlerde olduğu gibi yalın ve şatafattan uzak bir hayat biçimini kendine içselleştirmiştir (Köprülü, 1984: 361). İnsanın ahlâkî bakımdan yeterliliğini amaçlayan bu tasavvufî anlayış, Yunus Emre'nin Anadolu medeniyetinde karşılık bulmuştur. Bu da Anadolu'da sürececek bir tasavvufi geleneği ortaya koymuştur.

Bununla birlikte, Yûnus Emre'nin ahlâk anlayışı tamamıyla tasavvufî kavramlardan ayrı düşünülemez. Onun kabul ettiği tasavvufi ahlak anlayışında, temel olarak tüm insanlar Kur'an ve Sünnet öğretilerine uymaya davet edilir, şerri esaslar ile iman ve ibadetlere uymaya çağrılır. Yunus Emre, tasavvuf geleneğinde esas olarak gösterilen insan-ı kâmil⁴⁶ olma düzeyini

⁴⁶İnsan-ı kâmil olmak, mükemmelliğinin ve tamlığının son sınırındaki insanî nefistir. Dolayısıyla, insanın kendini tam manasıyla gerçekleştirmesi ve olgunluğa ulaşmasını konu alır. Bkz. Bardakçı, 2008: 8.

Allah'tan uzak olan her türlü dünya meşgaliyetinden vazgeçme, 'seyrisüluk'un önemli bir esası olarak kabul etmektedir (Köprülü, 1984: 414). Bu kapsamda, İslam tasavvufunda genellikle "dört kapı" ve "kırk makam" olarak dile getirilen ve seyrisülûkun mertebeleri olarak gösterilen ve manevi yolculuğun dört ana durağını oluştıran şer'at, tarîkat, marîfet ve hakikat aşamaları⁴⁷, Yesevî çizgisinde olduğu gibi Yûnus Emre'nin tasavvufa bakışında önemli bir yer tutmaktadır.

Tasavvufi çerçeve, Yunus Emre'nin ahlak anlayışını çepeçevre kuşatmıştır. Bununla birlikte geeneksel tasavvufi bağlamdan ayrı olduğunu da vurgulamamız gerekir. Bu ayrılık, tasavvufi ahlaka renk katması da diyebileceğimiz, zorlamadan ziyade kolaylaştırmaya ve sevdirmeye dayalı bir tasavvufi ahlak⁴⁸ anlayışdır. Sufi yaklaşımdaki, cebri çağrışımlar içeren anlayıştan ziyade, insana ve insan iradesine, şiirlerinde yer verdiği kadarıyla, İslami kurallar çerçevesinden ayrılmadan, daha esnek ve daha bağımsız olabilen bir rol önermektedir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'e ve temsilcisi olduğu peygamberlik makamına ilişkin benimsediği saygı ve bahsi de önemlidir ve kendisinin yaklaşımın ön plana çıkarmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in benimsediği Peygamber algısına da yaklaşımı uygun ve ölçülüdür. Hz. Peygamber'in "ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" sözlerini iyi bilmektedir ve Peygamber'in sabrını, alçakgönüllüğünü, şevkat, yardımseverlik ve iyi niyetini bünyesinde taşımış ve yaşayışına aktarmıştır (Çubukçu, 1971: 8-10).

Yüz bin yigirmi dört bin cânlar cânım içinde

Gizlü Muhammed cânı dahı içerü bizden (233-1)⁴⁹

Yunus Emre'nin gerçeği ve var olanı algılama ve özüne dahil etme sürecine "sırta erme" diyebiliriz. Bunun için "erginlenme", "kemale erme", "tekâmül", "insan-ı kâmil olma" ve "bireyleşme" gibi farklı tabirler de kullanılabilir: "Sırta ermek" tabirinde bilgiyle donanma, yetilere sahip olma, anlamları vardır. "Sır", hakikatin kendisidir. Türklerin İslamiyet'i kabul etme ve dahil olma aşamasını da hızlandıran bu "sır", yaratanın tekliği ve oluşturduğu dünya düzenidir. Sırrı edinmenin amacı ise Tanrı'ya ve Allah'a ulaşmak, onun var olmasını benimsemek ve onunla iletişimde olmaktır (Çelepi, 2017: 113).

⁴⁷ Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı anlatılacaktır.

⁴⁸ Yûnus Emre, önemli bir filozof olarak kabul edilmekle birlikte, tasavvuf geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir. Ancak, Yûnus Emre'nin tasavvuf silsilesi ve tarikatı olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir ve bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Yûnus Emre'nin Şems-i Tebrizi'nin etkisiyle Mevlevilik'e yakın bir tarikat olan Horasanlılar tarikatına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Diğer kaynaklarsa, Yûnus Emre'nin Baba İlyas'ın etkisiyle Babailik tarikatına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, Yûnus, divanında kendisinin dahil olduğu silsileyi Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk şeklinde kaydetmektedir. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr-yunus-emre>. Bu konuda Divandan alınan beyit de bu silsileyi desteklemektedir:

Yûnus'a Tapdug u Saltug u Barak'dandur nasib

Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân alam (201-41)

⁴⁹ Bkz. age. 233-2, 233-3, 233-4 ve 233-5

Allah'ın sırrını arayanlar ve birliğini çözen insanlar, kendi içsel aydınlanmalarını sağlayarak hakikati idrak ederler. Bu içsel aydınlanma, belirli bir sürece, beden ve ruhun birlikte hareketine bağlıdır. Bu da “erdem” olgusuna ulaşmak demektir. Bu süreçte ilk olarak tefekkür, yani kalbin akıl ve zihinle bir hareket etmesini kabul ederek harekete geçmesi ve böylelikle iyi ve kötü arası farkı ortaya koyabilecek vicdanın devreye girmesi, görülür. Tefekkür yolu ile içsel aydınlanma yaşayan insan haz ve mutluluğu yaşar ve toplumla ilişkilerine bir düzen getirir. Diğer aşama ise tezekkürdür. Birey, bu aşamada, içselleştirdiği davranışlar gereğince, bir dengeye ulaşır ve zamanı gelince hatırlama yapmak suretiyle davranış geliştirir ve olumlu davranışları hayatına ve dışa yansıtır, diğer insanları güzel davranışlar uygulamaya teşvik eder. Erdem, tinsel ve ruhsal yetkinliğini ifade etmekte, bilgi ve hakikatle birleştiğinde ahlaki bir üstünlük sağlamaktadır. Akıl ve ahlakın insanda olan birlikteliği, arzu edilen haliyle, adalet, alçak gönüllük, doğruluk, hoşgörü, yiğitlik, fazilet, kararlılık, paylaşımcılık gibi güzel belirtileri ortaya çıkarır. İhtiyaç duyulan bireysel dengede olma hali ve uyum hali, bu şekilde çerçevesini genişleterek aile ve toplum uyumuna evrilir (Çelepi, 2017: 113-114).

Yunus'ta bu sırta ermenin, “giz” ile olduğunu görüyoruz. Giz, insanın mevcut duruma hâkim olma ve yaşanılanın içten bir temel ile yenilenmeye, ifade etmeye doğru açılmasıdır. Giz sadece bir bilme değil; duyma, duyumsama ve hissetme halidir. Giz, can tarafından duyulup yaşanabildiğinde canın serpilmesi, genişlemesi, derinleşmesi, yükselmesidir. Gizin duyulması, Yûnus'tan gördüğümüz üzere aşkla olur. Aşk, evrendeki varlıkların hepsinin kendilerindeki gizi ortaya dökmelerini sağlar. Aşk, enerji diye nitelendirdiği evrendeki oluşumun insan tarafından duyulmasının adıdır. Yunus Emre, yeryüzüne “giz” olduğu, gizli olduğu yerden gelir⁵⁰.

Yûnus hod pinhânıdı sûret degşürüp geldüm (191-15)

Yunus Emre burada kendini tanıtmaktadır. "Hod pinhân" ile, "gizli ve saklı" anlamına gelir ve Yunus Emre'nin manevi derinliklerindeki gizli dünyası ‘gizli ve saklı’ diyerek anlatır. Yunus, tasavvufi arayışı ile kendi kişiliğinde bir değişme yaşamıştır. Ve giderek kendini daha iyi tanımıştır. Yaşadığı bu değişimin sonucu olarak, manevi yolculuğuna devam etmek ve kendini ve düşüncelerini insanlara aktarmak amacındadır. Yunus’a göre giz bir sonsuzluktur. Sanki sahnede perdenin açılması ve sonrasında başka bir perde açılmasıdır⁵¹. Varlık, örtüktür,

⁵⁰ Bkz. İnam, 2023:1.

⁵¹ Yunus Emre’de ‘perde’ kavramı birçok beyitte kullanılmaktadır. Metaforik anlamı olan perde kavramı, Sufiler tarafından da kullanılmış, daha çok Allah ile kul arasındaki duvar ya da engel şeklinde ele alınmıştır. Bu kavramda örtük olan vücut anlayışıdır. İnsan için önemli olan Yaraticıya ulaşmaktır. Yaraticıya ulaşmada kişinin önüne çıkan her şey perdedir. Yunus Emre Divân’ında “perde” kavramını, daha çok Hakk’a perde olma anlamında kullanılmıştır. Giz ile perdenin açılmasından sonra ikinci bir perdenin örtüklüğü ama bu perdenin arkasında olan varlığın hissedilmesi söz konusudur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Dilmen, 2021: 82.

kapalıdır, gizlidir. Ama giz⁵² ile bu örtüklük sonsuza kadar açılmaktadır. Aşk bu gizin çatısıdır, ne varsa aşktandır. Aşk, evrene egemen olan bir güç, canımızda giz tavrıyla yaşanacak bir giz olarak bulunur. Canımızın canında bu büyük gücü duyabiliriz⁵³.

Yaban yolın gözetme yol evde taşra gitme

Cân yolu cân içinde cân râzını cân tayar (39-7)

İnam'ın giz dediği, sırdır. Sır özneldir ve diğerine gizdir. Öznel manada da sır açıktır. Can yolu canın içindedir. “Ezelden kadîm” olan aşk, canın içindeki can yolundan yürünürse can râzı (can gizi) olarak duyulabilir (İnam, 2022: 17-18).

2.4.1. Tasavvuf Geleneği İçinde Yunus Emre

Yunus Emre, Tekke edebiyatının ana esas, ilke ve ölçütlerine tabidir. Bu bağlamda, Tanrı-birliği, inancın temelidir. Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamberlerin sonuncusu ve en güzel insandır. Ahlak, hukuk, felsefe ve edebiyat bu kaynaklardan beslenir. Kişi, şariat tarafından gösterilen emir ve yasaklara uyduğu ve dini görevlerini yerine getirdiği ölçüde Allah için iyi bir kul, dünya hayatında da itibarlı bir insan olabilir. Sünnet ehlinin, varlığı ‘yaratan’ ve

⁵² Giz olan vücuttur, vücudun açıklanması bizi ‘zatiyyet’ ve ‘ehaddiyet’ gibi iki kavrama ulaştırır. Zatiyyet ile, Allah'ın özü ve varlığına atıfta bulunulur. Allah vardır ve birdir, ancak bu varlık görünen ve bilinen bir vücut ile değil, giz in arkasında kalan hisle ulaşılabilecek ve idrak edilebilecek olan bir varlık bilgisidir. İnsanın özüne bizi zatiyyet kavramı yaklaştırır. Allah, insanı yaratılmışların en üstünü olarak yaratmıştır. İnsan kendi özünü tanıyarak Allah'a yaklaşır. ‘Ehaddiyet’, ‘birlik’, ‘teklik’ ve tasavvufi manada Allah'ın birliği ve tekliği ve her şeyin kaynağı olduğu anlamına gelir. Allah'ın birliği, sadece bir sayısal birliği ifade etmez, aynı zamanda Allah'ın varlığı ve gücünün hiçbir şeyle ölçülemediği anlamına gelmektedir. Ehaddiyet kavramı ile insan, kendi benlik ve özüne dair bir anlayışa ulaşır. Kendi özünü ve yaratılış gayesini bilen insan, kendisine ve çevresine daha anlamlı bir bakış açısı geliştirebilir. Hem zatiyyet hem de ehaddiyet kavramları, insanın Allah'ı ve kendisini bilmek açısından önemlidir. Ancak, vücudun ötesinde ulaşılması gereken bir varlık mevcuttur; bu varlığın da mevcudiyeti ‘vahidiyyet’ kavramı ile anlatılır. Tasavvufi terminolojide, ‘vahidiyyet’ terimi, Allah'ın birliği ve tekliğine atıfta bulunurken, ‘ehadiyyet’ teriminden farklı olarak, ‘vahidiyyet’ terimi, Allah'ın tek ve eşsiz olduğunu anlatırken vurgulama yapar. Allah'ın birliğini her yönüyle anlatılması fikrini ve Allah'ın varlığına ulaşılması için, Allah'a olan bağlılığı da ortaya koyar. İnsan özü itibarıyla tek ve bütündür ve özü ile Allah ile bütünleşmiştir.

⁵² Bu ifade daha çok Martin Heidegger'in varoluşu sanat ve felsefe üzerinden anlamlandırmasına dayalı bir ifadedir. Bununla birlikte, Yunus Emre'nin varlık anlayışı Allah'ın birliği ‘tevhid’ esasına dayanmaktadır. Yunus, Allah'ı sevgiyle bütünleştirir Allah'ın her şeyde var olduğunu ve her şeyin O'nun yaratıcılığına işaret ettiğini ifade eder. Allah'ı arama sadece teoride bir arama anlayışı değil; pratiğe dönüştürülebilir bir yaşam felsefesidir. İnsan kalbinin temizliği ve nefis terbiyesi ile Allah'a daha rahat ulaşacaktır. Allah'ı arama yolculuğunda, insan kendi özüne ulaşacaktır. Perde metaforundaki perde perdelenen giz aslında insanın kendi içindeki özüdür. Kendini keşfettikçe ve özüne ulaştıkça, daha da özüne gitmek için temizlenme ve arayış sürecine dahil olacaktır.

⁵³ Bu ifade daha çok Martin Heidegger'in varoluşu sanat ve felsefe üzerinden anlamlandırmasına dayalı bir ifadedir. Bununla birlikte, Yunus Emre'nin varlık anlayışı Allah'ın birliği ‘tevhid’ esasına dayanmaktadır. Yunus, Allah'ı sevgiyle bütünleştirir Allah'ın her şeyde var olduğunu ve her şeyin O'nun yaratıcılığına işaret ettiğini ifade eder. Allah'ı arama sadece teoride bir arama anlayışı değil; pratiğe dönüştürülebilir bir yaşam felsefesidir. İnsan kalbinin temizliği ve nefis terbiyesi ile Allah'a daha rahat ulaşacaktır. Allah'ı arama yolculuğunda, insan kendi özüne ulaşacaktır. Perde metaforundaki perde perdelenen giz aslında insanın kendi içindeki özüdür. Kendini keşfettikçe ve özüne ulaştıkça, daha da özüne gitmek için temizlenme ve arayış sürecine dahil olacaktır.

‘yaratılan’ diye ikiye ayırır; halbuki, tasavvuf ehli varlığı bir bütün olarak ele alır. İnsanın idrak edebildiği evrenin tamamı, Tanrı’nın isimlerinin ⁵⁴ tecellisidir (Filiz, 1995: 13).

Yunus Emre’nin şiirlerinde şiirlerindeki dil ve imajlar, onun tasavvuf felsefesinin anahtar kavramlarını içermektedir. Şiirlerinde tasavvuf felsefesinin anlatımları arasında "varlık birliği", "tevhid", "sevgi", "ahlak", "hakikat", "şeriat ve tarikat" gibi kavramlar yer alır. Allah’ın birliğini vurgulayan, Yunus Emre, insanın Allah’ın bir yansıması olduğunu ve Allah’ın her yerde olduğunu ifade eder. İnsana yönelik olarak da kendini bilmesi, kendi nefsini aşması ve ilahi aşkla dolu olması gerektiğine de değinir. Yunus, dizelerinde sorunlarla dalgalanan buhranlı bir Anadolu dönemine ışık tutmaktadır. O, insanın en çok ihtiyaç duyduğu kanaat, sabır, teslimiyet, tevekkül gibi temalara sıkça yer verir; dünyaya olan bağlardan uzaklaştırır ve nefsin isteklerinden uzak olmanın gerekliliğinden bahseder. Allah’ın buyruklarına uymayı, ona tam bir teslimiyetle bağlanmayı, onun rızasını kazanmayı tavsiye eder. Onun davası anlaşmazlıkları çözümlemek, kavgaları ortadan kaldırmak, kötülükleri aşk ateşiyle temizlemek, kişinin ruhen sağaltımına erişmesini kolaylaştırmaktır. Aşağıda, bu manada verdiği beyitlerden örnekler mevcuttur:

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tatalum
Sevelüm sevililüm dünyâ kimseye kalmaz (103-5)

...

Adumuz miskindür bizüm düşmânumuz kîndür bizüm
Biz kimseye kîn tutmazuz kamu âlem birdür bize (333-2)

Yunus’a göre, insan, söyleyeceği sözün yeri ve zamanını bilmeli, yersiz konuşmamalıdır. Duruma göre, ortam oluşmadan kem söz söylememelidir. Zamanında ve yerli söylenen söz çok tesirli ve etkilidir. Yerli ve zamanlı söz, insanın, hayatına varoluşsal bir amaç dahil ederek, kişinin değerlerini keşfetmesi ve yaşamını anlamlandırmasını sağlar. Onun, yerinde ve zamanında önermesi, logoterapi ile benzerlik taşır. Logoterapi, insanın hayatındaki anlam arayışı ve amaçlarının keşfi konusuna odaklanan bir terapi yöntemidir. Bu terapi türü, Viktor Frankl tarafından geliştirilmiştir. Frankl, bir psikiyatrist ve Polonya Auschwitz’de bir toplama kampında kalan bir kişidir. Auschwitz ölüm kampında geçirdiği zorlu süreçte, insan için ağır şartlarda, içindeki inanca ve umuda dört elle sarılmış, düşüncelerinin farkındalığı sayesinde, kampta yaşadığı acı deneyimleri eşsiz bir fırsat olarak değerlendirmiş ve logoterapi kuramının temellerini atmıştır. Logoterapi, insanın içinde bulunduğu zorlukları ve acıları, hayatındaki anlamı keşfetmek suretiyle, bu anlama ulaşmak için motivasyon sağlamak üzerine

⁵⁴ Bkz. İlahi İsim Metafiziği

kuruludur. İnsanın, hayatta varoluşsal bir amacı olduğuna inanılır ve amaç ortaya konarak, kişinin değerlerini keşfetmesi ve yaşamın da anlamını bulması sağlanır (Frankl , 1992:51).

Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini

Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmag ide bir söz (102-5)

Yunus Emre, söylediği sözün ilahi vasfına ve inceliğine hakim, sözü kolay, derin ve etkileyici bir tarzda söyleme yeteneğine sahiptir. Onun sözü günümüze kadar gelen etki ve anlamı içinde barındırır. Yunus, yaşadığı dönem ve zorlukların, bütün olumsuzluklarını telafi ve tedavi etmek için, sözden faydalanılması gerektiğini bilir. Kullandığı yegâne dil, sevgi dilidir ve Yunus, bireylerin ve toplumun yaşadığı yegâne kaygıları, umutsuzlukları ve acıları, öncelikle insanların yüreğine dokunarak olgun ve sevecen bir dil kullanarak çözmesini bilir. Bu da hem iki insan arasındaki iletişimi hem de devlet ve insan arasındaki iletişimi değerli kılar.

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter

Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer (66-2)

Yunus'a göre sevgiden nasiplenmemiş bir insanda ve sevgisiz bir ortamda, kıraç bir arazide hiçbir şey bitmeyeceği, hiçbir bitki yetişmeyeceği gibi, hiçbir güzellik olmayacaktır. İnsan, iç dünyasını güzelleştirmeden, içindeki kötülüğü arındırmadan, sarfettiği sözle ile de kırıcı olacaktır. Sattığı bal ise de, sözleri ile sirke satmaya devam edecektir. Bu dizeler de, farklı düşünürlerin sözleri saklıdır. Comte de Buffon'un'un "Üslup insanın ta kendisidir", ve Mevlana'nın "Testinin içinde ne varsa dışına da o sızar" ya da Aşık Paşa'nın her kap içindekini sızdırırır" sözleri ile açıklamamız da mümkündür(Dayanç, 2021: 78).

Yunus'un şiirlerindeki didaktik tasavvufi ahlak herkesi Kur'an ve Sünnete uymaya, Şer'i esaslara riayet etmeye davet eder; çünkü tarikatın usul ve esası Şeriat'tır.

Şerî'at-Tarîkat yoldur varana

Hakikat-Ma'rifet andan içerü (290-8)

Bununla birlikte, Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışı, şekilcilikten, gösteriştten ve riyadan uzaktır. Sadece dış yaşantı, okumak ya da bilim ile uğraşmak yeterli değildir. İnsan, hakiki aşka ulaşmalı, yeri geldiğinde kendisine yönelecek oklara eleştirilere göğüs gerebilmelidir. Ancak o zaman sırra erebilecektir.

Dervîşlik didükleri hırkayla tâc degül

Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül (162-1)

Dönmez, Yunus Emre'de tasavvuf bütünlüğünü, Logos ya da logia esaslı düşünüşün öncesinde onu aşan ve ona ilkelerini veren nos (nous) temelli yaklaşımla özdeşleştirir. Nos, gönle ve insanda varolan, lütuf olarak verilmiş, bir içsel sezîşe tekabül eder. Antik Yunan'da 'mantike' kavramı vardır ve ilahi esin anlamına gelmekte, içte olanı dışla bütünleyen bir

duyuştur. Bunlar genellikle, Batı felsefesinde karıştırılmakla birlikte, Yunus bu karışıklığa, varlığın hakikatini logia, yani fikir üzerinden, değil ama hakikat üzerinden arayarak yaklaşır. Bu manada, Yunus, fikrini aktarırken, tasavvufi bir bütünleşmeyi dilden gönüle doğru olan maddi bir hareketten ziyade gönülden dile olan mana hareketi ile sergiler (Dönmez, 2021: 17). Hakikat varlığın özü ve varlığı kapsayan bir bütünlüktür.

Hakikat her vücûdun cânı ‘ışkdur
Ne cân kim cân içinde cânı ‘ışkdur (90-1)
Şer’ile hakikatün vasfını eydem sana
Şer’at bir gemidür hakikat deryâsıdır (29-5)

Günay’a göre, tasavvufta, yaratılışın özü insandır. İnsan, bütün evreni yaratan Tanrı’dan gelip, yine ölümüyle Tanrı’ya dönecek olan özdür. Sonsuz bir yaratıcı gücün taşıyıcısıdır.

İnsanın Tanrı’dan gelen özünün Tanrı’ya dönmesi bazı mertebelerden geçmekle mümkündür. İnsan, İslam’ın temel şartlarını yerine getirdikten ve ilimlere dair bilgilerini öğrendikten sonra irfan denen gönül bilgisini kazanır, aydınlanır ve bu yolla, her mertebede biraz daha da olgunlaşarak, kalıcı öze, Tanrı’ya doğru ilerler (Günay, 2023: 1)

Senünle birliğüm senden ırılmaz
Hayât senünledür sensüz dirilmez (107-1)⁵⁵

Yunus Emre, Allah’ın yaratmış olduğu her şeyin içinde Allah’ın izlerini ve tecellilerini gördüğünü, ancak yaratılışın en yüce örneği ve amacının insan olduğunu düşünür. Yunus Emre’nin tasavvuf felsefesi, insanın içindeki ilahi potansiyelin farkına vararak, insanın kendisini tanıması, Allah’ı tanıması ve birlikte erişebileceği manevi birliği keşfetmesi gerektiği esastır. Ona göre, insan özünde, Tanrı’nın bir yansımasıdır ve insanın gerçek varoluşu, ilahi varlığın bir tecellisi olarak yeryüzündedir. Dolayısıyla, insanın, kendisini tanıması ve ilahi özüne ulaşması, manevi yükselişi için en temel adımdır. İnsanı, Tanrı’nın özenerek yaratmış olması, Yunus Emre’de bir şükür ve minnet duygusu içerisindedir. Sevgili, Tanrı, onun canından içeridedir ve kendi yolu da bu aşkla örülüdür.

Severem ben seni cânıdan içerü
Yolum ötmez bu erkândan içerü (290-1)

"Erkân" kelimesi, tasavvufi bir terimdir ve "yol, tarikat" anlamlarına gelir. Yunus Emre, burada, kendi isteği ile kendi tasavvufi yolu olarak sevgisini seçtiğini vurgulamaktadır, “can” diye bahsettiği kalbinde ise bu sevgilisinin yeri vardır. Sevgili tüm dünyalara bedel, engin güzel ahlaka sahiptir. Yunus Emre, aynı yola çıkanların birbirine ahlaken de benzeyeceklerine inanmaktadır. Aşağıdaki beyitte de sevgili ile yola çıkanın, her zaman gönlünde o ‘sevgili’nin

⁵⁵ Bkz. age. 107-2, 107-3, 107-4, 107-5, 107-6, 107-7, 107-8, 107-9, 107-10, 107-11 ve 107-12

olduğunu, onunla huzur duyduğunu gidilen bu yolda yolculuğun sürekliliği sağlamanın arzusunda olduğunu anlatmaktadır.

Nere varurısam gönlüm tolusun

Seni kanda koyam bundan içerü (290-2)⁵⁶

Yunus Emre, tarikat ve tekkeler üstü bir mutasavvıftır. Tarikatların uygulamalarında farklılıklar görülmektedir. Kimi tarikatlar, bu dünyadan el etek çekmeyi ve insani zikir ve tefekkürle olgunlaştırmayı seçer, kimi tarikatler de İslami bilgiyi bilmeyi ve özümsemeyi ve günlük hayatı bu özümseme etrafında yaşamayı öğütlerken, bazıları da her ikisini birlikte pratiğe döken bir yaşam biçimine yönlendirirler. Yunus Emre, her iki tarafta da değildir. Dinine bağlı birisi olarak, dinin sadece, emir ve kurallar ve yaşayış biçimi olmasıyla birlikte, insanın iç dünyasında yaşaması gereken bir deneyim olduğuna inanır. Yunus Emre'nin öğretileri, insanın iç dünyasını keşfetmesi ve tanrı ile bağlantı kurması üzerine odaklanır. O, tüm şiirlerinde farklılıkları birlikte görmeyi ortak bir paydada görmeyi önemsemiş ve öğütlemiştir. Yunus'a göre, Anadolu mayasının esası; cümle varlığın birliğidir. O bu manada, tüm tarikatlerin öncü olarak kabul ettiği, değer verdiği bir şahsiyettir.

Yitmiş iki milletün hem ma'sûkı ol durur

'Âşıkı ma'sûkıdan ayırmaklık fâl degül (163-3)

Yunus, insanlararası, din, dil, ırk ve kültür farklılıkları olsa bile, ortak bir sevgili etrafında birleşebileceklerine inanır. Önemli olan bu farklılıkları hoş görmektir. İnsanlar hoşgörü ahlakına sahip çıktıkça, yaşam amaçlarını gerçekleştirmeye o kadar çok yaklaşırlar. Burada ortak amaç, Allah'ın yarattığı kullarını bir kabul edip; onlara yardımcı olmaktır.

Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise

Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi (388-5)

2.4.2. Mutasavvıf Yunus Emre

Yunus Emre'nin mutasavvıf bir kişilikte olduğu, şiirlerinde sık sık tasavvufi konuları ele alması, şiirlerine yansıtması, nefis ile olan mücadelesi, tasavvuf ahlakını, yaratıcının özüne ulaşılması ile aktarması ve tasavvuf yolunda ilerlemenin önemini vurgulaması, onun bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda, felsefi yönlü bir hareket sergileyerek, onun mutasavvıf bir filozof olduğunu temellendirmeye çalışacağız. Ancak, tarihsel bir bütünlük

⁵⁶ Bkz. age. 290-3, 290-4, 290-5, 290-6, 290-7, 290-8, 290-9, 290-10, 290-11, 290-12 ve 290-13.

içerisinde hareket sergilememiz gerekli olup; onun mutasavvıf yönünü vurgulamaya ve gerektiğinde tarihi bütünlükten de örnekler almaya devam etmemiz uygun olacaktır.

Tasavvuf geleneği, İslam ülkelerinde, 9. Yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamış; Yunus Emre şiirlerinde tam olarak karşılık bulmuş; şiirlerinde yalın kelimeler ile yer etmiştir. Konular itibariyle, şiirlerinde ağırlıkla yer alan, Allah aşkı, özlem duygusu, Allah'tan korkma hissi ve Allah'ı görme ümidi, Yunus Emre'nin şiirlerinin ritmini oluşturmaktadır. Yunus'un Anadolu'da şeyhini arayan sufi tasavvuru, bu arayıştan fiziksel acı duyarken duyduğu mutluluk, onun tasavvuf yolunda ilerlerken ve Ahmet Yesevi'den beri gelen tasavvuf ahlakını taşıırken duyduğu mutluluk ile birdir (Kuşlu, 2021: 1528). Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışı ve yaşamı, fiziksel acı çekmesine rağmen iç huzur ve mutluluk bulduğu, tasavvuf yolunda ilerlerken ahlaki değerleri benimsediği ve yaşadığı şekilde özdeşleşmiştir. Yunus Emre'nin sufi tasavvuru, İslam dininin özündeki ahlaki değerlerle uyumlu bir şekilde insanların manevi yükselişine odaklanmaktadır.

Kayıklık, tasavvufu, dine ait kuralların belirli yol ve yöntemler izlenerek geniş ve kapsamlı tecrübelerle idrak edilmesi ve insanın gerçeğe ulaşma çabasında olan bir yaşayış tarzı olarak ifade eder. Bunun için insanın özünde olan hakikat arayışının herhangi bir itmeyle desteklenerek harekete geçirilmesi ve tasavvufi yaşama ortamı hazırlanması gerekmektedir (Kayıklık, 2011: 45). Yunus Emre, bu zemine kendini hazırlamış ve Taptuk Emre ile olan birlikteliğini, tecrübe zeminine oturtmuş ve yaşayış biçimi haline getirmiştir. Taptuk Emre ile olan birlikteliği ve onun öğretileri, Yunus Emre'nin tasavvuf yolculuğunu şekillendirmiş ve dünya görüşünü etkilemiştir. Yunus, tasavvuf öğretilerini öğrenmiş, manevi yükselişini gerçekleştirmiş ve kendini bu yolun gönüllüsü olarak adamıştır.

Tasavvuf yolunun ya da tasavvufi yolda olmanın, kişinin yaklaşımı, benimsemesi, kabiliyeti ve kültürüne göre süre değişse bile bir anda olmadığı bilinmektedir. Varoluşçuların⁵⁷ aksine, örneğin Kierkegaard⁵⁸, özden doğan varlık prensibiyle, tasavvufta

⁵⁷ Varoluşçu yaklaşımda, öz yoktur, insan özü kendisi oluşturmaktadır. İnsan özgür iradesi sayesinde, kendini ve dünyayı şekillendirir. Varoluşçu felsefe, insanın özünün olmadığını ve insanın varoluşunun özden önce geldiğini savunurlar. Öze dair hiçbir şey evrensel ya da kalıcı değildir, öz sürekli değişmektedir ve yeni oluşumlar yaşamaktadır. İnsanın özünün yaratılmasında sorumluluk insandadır ve insan kendi özgür iradesi ile kendi özünü oluşturur.

⁵⁸ Kierkegaard'a göre, varoluşçuluk, bizzat somut olan insanın yaşamıdır. Kierkegaard, varoluş düşüncesinde insana odaklanarak, insanın kendi özünü, özgür seçimleri ile ortaya koyduğunu ileri sürer. İnsan kendini gerçek anlamda Tanrı'ya yönelerek inanç vasıtasıyla gerçekleştirebilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Çelebi, 2013: 252.

Tanrının öz olması⁵⁹ temelinde var olan herşey ‘ilahi isim metafiziği’⁶⁰ esasınca, Tanrı’nın bir özelliğini taşımaktadır.

Çok söz hayvân yüküdür az söz erün görkidür

Bilene bir söz yiter cânda gevher varısa (300-9)⁶¹

Yunus Emre, İslam tasavvuf geleneğinde yetişmiş onun en yüksek mertebelerine ulaşmıştır. Dönmez’e göre Türk-İslam geleneğinde kabaca üç gelenek ayrıştırılabilir. Meşşâî Yaka, İshrâkî Yaka ve Tasavvufî felsefe. Yunus bir mutasavvıf olarak, hakikat ve tasavvuf yolcusudur. Yunus, öncelikle mayadır, gönüllere maya çalmaktadır. Onun verdiği bu etki ile gönüller içten dışa değişmektedir, hakikati idrak etmektedir. Yunus Bir’e bir olmaya çağırır. “Aynelyakîn görüptür Yunus Mecnun oluptur, Bir ile bir oluptur Hakkalyakîn içinde” Yunus bilgedir, ariftir, ariften de öte bir velidir (Dönmez, 2021).

Ülken, İslâm Düşüncesini, Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş, adı altında yayınlanan kitabında “İslâm’da sırrî felsefe asıl felsefeden daha esastır” demek suretiyle açıklar. Ülken’in “sırrî felsefe” dediği tasavvuftur. “Asıl felsefe” derken de İslâm Meşşailiği ile İshrakîliğini kasteder. Ülken’in bu cümlesi, tasavvufun felsefeyle olan ilişkisini ikirciklendirir. Öyle ki, tasavvuf, bir taraftan “asıl” olarak nitelenen felsefeden ayrıştırılmakta, diğer taraftan ona “esastır bir felsefe” denmektedir (Dönmez, 2022: 7).

Yazarımızın iki yaklaşımından da yola çıktığımızda, "Sırrî felsefe", İslam tasavvuf geleneği için kullanılan bir terim olarak, insanın iç dünyasını keşfetmeye yönelik gizli bir felsefi öğretiyi ifade eder. Sırrî felsefe, temelinde, insanın yaratılışı, kâinatın varoluşu ve Tanrı'nın varlığına dair derin bir anlayış ve bilgi yatar, öğretisinde, aklın sınırlarının ötesindeki gerçekliklere ulaşmak için kalbin açılması ve Allah'ın sırlarına erişmek için manevi bir yolculuk yapılması gerektiği vurgulanır. Tasavvuf da, aynı şekilde, insanın içine yapılan yolculuktur. Tasavvufun asıl felsefeden ayrılması sadece teorik ve pratik yakada olmaktadır. Tasavvuf, felsefi konuları da ele alır ancak tasavvufu kendi içinde salt bir felsefe disiplini olarak değerlendiremeyiz. Tasavvuf daha çok pratik bir yaklaşım sergileyerek, insanın iç dünyasını, Allah'a yaklaşmayı ve manevi yükseliş yolculuğunu konu alır. Felsefe ise daha çok teorik bir yaklaşım temelinde düşüncelerin, fikirlerin ve argümanların analiz edilmesiyle ilgilenir.

⁵⁹ Tasavvufî anlayışta asıl, esas, öz olan Tanrıdır. Tanrı, tüm evreni oluşturmaktadır. Allah, tüm evrenin yaratıcısıdır ve herşey O'ndan gelmektedir. İnsanın gerçek doğası da Allah'ın bir parçasıdır. İnsan, Allah'ın özünü içinde barındırmakta ve onunla bir olmaktadır. İnsan bu birliği anlamak ve Allah'ın özü ile bütünleşmek için yolculuğa çıkar.

⁶⁰ İlahi isim metafiziği, İslam felsefesi ve tasavvufunda Allah'ın sıfatlarına yönelik bir araştırma ve anlama süreci olarak karşımıza çıkar. İslam inancına göre, Allah'ın isimleri sadece bir kelime olarak değil, aynı zamanda Allah'ın niteliklerinin ifadesidir. Allah'ın sıfatlarına yönelik yapılan araştırma ile Allah'ın isimlerinin yaratılmışlar üzerindeki etkisini inceler. İlahi isimler, yaratılmışlar üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir ve yaratılmışların kendilerinde var olan sıfatları yansıtır.

⁶¹ Bkz. age. 117-2, 117-3, 117-4.

Aydın, Ahmet Yesevi ile başlayan, Orta Asya'dan yola çıkan Türk İslam Tasavvuf felsefesinin, Anadolu'ya yönelen hareketin sonucunda, manevi tohumların yeşerdiği bir dönemde olgunlaşan Yunus Emre'in, Anadolu insanı ile temelden ve gönülden bütünleştiğini belirtir. O her kesimden insanın gönlünde yer eden hem şair hem de mutasavvıftır (Aydın, 1995: 69). Yunus'un bağlı olduğu Ahmet Yesevi ekolü ve sahip olduğu vahdet-i vücud anlayışı, varlığın izafi olarak boş kaldığını, asıl var olanın ise Allah'ın varlığı olduğunu vurgular. Kul, kendi mevcudiyetini yok sayar ve Allah'ın varlığının tek varlık olduğunu bilir. Yunus Emre'de de bu yaklaşım egemendir. Aşağıdaki beyitte de Yunus Emre, kendisini Allah'ın, emanetine, cömertliğine ve bıraktığını, Ondan başka gidecek kapısı olmadığını belirtmektedir.

Sensin Kerîm sensin Rahîm, Allâh sana sundum elüm

Senden artuk yokdur umum, Allâh sana sundum elüm (184-1)

Yunus Emre Tasavvuf felsefesi çerçevesinde düşünerek, din felsefesinin verdiği bilgilerle, dünya, öbür dünya, Tanrı, dünyanın yaratılışı, tanrı-insan ilişkileri gibi konuları eserlerinde yansıtmıştır. Gözlem yapmada ve eserlerine yansıtmadaki mahareti, tasavvuftan gelen hoşgörüsü, insan sevgisi, insana verdiği değer, bazı düşünürlerce, onun farklı felsefelerle birlikte düşünülmesine de olanak sağlamıştır. Örneğin; insanı insanla barıştırması, kendini bilmesi, insanı insandan ayırmaması nedeniyle, Yunus'da hümanizma felsefesini bulanlar vardır. Bir şair olarak Yunus Emre yaşadığı dönemde Anadolu halkının gerçeğini, hislerini yansıtarak, bağlandığı felsefe kuramını zorlamıştır. Halkın da içinden gelen birisi olarak, dayandığı felsefesinin, tasavvufun dışında değerlendirmemek uygundur (Fuat, 1976: 29).

Yunus Emre, yaşayışı ile halka hitabı ile bir mutasavvıf ve bir velidir. O hiçbir tekkeye, tarikata bağlı olmayan ve dahası müritleri de olmayan, ama haktan, hoşgörü ve sevgiden yana olan, bir mutasavvıftır. O, 13. ve 14. yüzyıllardaki Anadolu'nun manevi inşasını gerçekleştirenlerdendir. Bir yandan Haçlı seferleri, bir yanda Moğol saldırıları, çeşitli halk isyanlarının olduğu ve Anadolu halkının içinde nefret, düşmanlık ve kin oluşturulmaya, bezginlik ve bıkkınlık hali oluşturulmaya çalışılırken, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram Veli, Karaca Ahmet, Ahi Evren, Aşık Paşa ve Baba İlyas gibi isimlerle birlikte, halka önderlik yapmış yol göstermiş, zaman ve mekâna hoşgörülü olmaya alıştırmışlardır. Bununla birlikte, Anadolu insanının özüne yeni bir nefes ve kalıp verenler olmuşlardır (Ergün, 1997: 14-15).

Tasavvufta insanların, eşyaya ve tabiata Allah'ın bakışıyla bakması ve bu bakış sonrasında düşünce ve hatalarımızın düzelmesi, olayları ve karşılıklarının dosdoğru görmeleri vardır. Tasavvuf da insanlara bu eğitimi sunan ortamdır. Görülen her şey Allah'ı barındırır;

ancak kötülük insanın bakış açısından ileri gelir (Öztürk, 1979: 407). Yunus bunun için, şu soruyu sorar:

Levh üzere kimdür yazan azduran kimdür yâ azan
 Bu işleri kimdür düzen bu su'âle cevâb nedür (89-3)
 Bu işleri sen bilürsin sen virürsin sen alursın
 Ne kim dilersen kılursın yâ bu soru hisâb nedür (89-5),

Cevap da yine Yunus'un dizelerinde yatmaktadır:

Yüz bin eger cevr ü cefâ ugrarısa sûretüme
 Hiç eksilmez şâdılgum cümle diler seni sevmek (144-7)

Yunus, içinde yaşadığı dönemin mistik ve tasavvufi ortamından çıkmamış, tasavvufi düşüncenin inanış ve düşüncesini, derin bir şiirane anlatımla dile getirmiştir. Kullandığı dil, yalın ve halkın anlayabileceği dil olması nedeniyle, tasavvuf esaslarını halk arasında, sadelikle, derinlikle ve hiçbir dar kalıp içine girmeden, daha hızlı yaymıştır. Bununla birlikte O, tasavvuf rûhunu belirli kalıplar içinde olduğu düşünülen şekillerden çıkarıp kabul edilen ölçüler içerisinde pratik hale getiren ve hayâtın içine yaşanabilir halde tutan kişidir (Köprülü, 1984: 336). Yapısında hâkim olan düşünce hür düşünceli olmaktır; ancak hiçbir zaman dini küçümseyen ve dini gerekleri gerçeğinden farklı anlatan olmamıştır. Şerri ölçülere bağlı ve ibadet kalıpları içinde dönen olmuştur.

Yunus Emre'nin belirgin özelliği ilahi aşkıdır. O hayatını, aşk prensibi ile aşk yoluna adamakla belirlemiş olan insandır. Hayatına yön veren, kalbinde yaşadığı derin aşktır. Kur'an-ı Kerim'e, Sünnete ve Aşkına bağlanmış olan Yunus, insana ait geçici ve kalıcı sıfatları ile birlikte. Kalıcı sıfatlar, insanı yüceltirken, geçici sıfatları kalıcı sıfatlarla birlikte yaşanması gerekenler olup; insan ile Allah arasında perde gibidir. Yunus'a göre, Allah'a varmanın yolu; insanın yeryüzündeki her türlü olumsuzluktan ve her türlü fenalıktan arınması, nefisini yenerek benliğini öldürmesiyle, kendini ilâhî aşka vermesiyle mümkündür; yoksa nefis tüm dünyaya ait olan benliği alacaktır.

Bu nefsile dünya fânî pes dünyâya gelen kanı
 Aldadun iy dünyâ beni işleründen bîzâr oldum (222-10)

Yunus Emre, kuru kuruya bir dini bilgiye ve inanmaya bağlı olmadığını; okumanın ve ilim tahsil etmenin gerekliliğini ve önemini herkese anlatmak istemiştir. Ancak elde edilen bilginin insan farkına varmadıktan sonra çok da anlamı olmayacaktır. İlim, Allah'ı bilmek ve tanımak ve rızasını elde edebilmek ve ihlas dolu bir yaşam sürdürebilmek için bir araçtır. Bu manada, Yunus Emre için de tahsil etmek önemlidir; ancak tek başına tahsil yeterli değildir. İnsan ilim tahsil ederken 'kendini bilmek mertebesi'ne yükselmelidir. Yoksa öğrendiği bilgiyi

hayata geçiremeyen boş bilgi ile donanmış bir insan olacaktır. Hacı Bektaş-ı Veli bu durumu Makalat adlı eserinde, şöyle ifade eder: “Kendini bilmek çok güçtür ve kendini bilmeyene bu söz hiçtir” (Veli, 1990: 38). Kendini bilmeyen insana söylenecek, iyi ya da kötü, her söz boş bir emek olacaktır.

Bir elif tahsîl iden münezzehdür ‘âlemden

Endişe ikliminde niçün durup gezerem (171-4)⁶²

Dört kitâbun ma'nîsin okıdum tahsîl kıldım

‘İşka gelicek gördüm bir ulu heceyimiş (124-9)⁶³

Yunus Emre, “elif tahsil etmek” ile hem ilimden hemde “elif”i sembolik manada kullanarak yaratıcıyı anlamak ve anlamlandırmaktan bahsetmektedir. İlim, belli süre tahsil edilebilir, bununla birlikte, ilim tahsil edilirken kazanılan ahlak olmalıdır. Ahlak sahibi olmaya gayret eden kişi, kendini hiçbir zaman tam görmez, ama tamamlamaya uğraşır. Tasavvuf öğretisinde, kendini tamamlama, insana bir öğütten öte, ahlaki bütünlük oluşturmaya ve sürekli kendini geliştirmesi için yaşamsal gaye taşır. İnsan ilmi öğrenir ve bunun üstüne kendini bilmeyi de dahil ederse, kamil insana erişmiş olur (Yılmaz, 2021: 147). Bilginin kaynağının ne olduğuna ilişkin görüşler çeşitlilik göstermektedir. Fazlıoğlu, bilginin kaynağının ne olduğuna ilişkin, İslam geleneğinde, farklı görüşler olduğunu ama en temel görüşün, mutlak varlığı anlatan kelim olduğunu belirtir. Kelam kitaplarında ise ana kaynak, haber-i sadık yani vahiydir. Bu esas bilgidir. İslam geleneği, her zaman denge ve itidal prensiplerini benimsemiştir. Bilginin ne olduğu, mahiyeti, amacı ve hikmet konularında, kelam çerçeveyi çizer ve ölçüleri tayin eder. Bununla birlikte, modern bilim klasik gelenekten fen bilimini, ameli gelenekten de zanaat verilen bilimi alarak, bilgi üretmeye devam eder. İslam medeniyeti bazı yanlış anlamalardan dolayı bu bağlantıyı ve bilim üretimini tam takip edememiştir. Bu durumda yapılması gereken, dini yanlış anlamadan kaynaklanan zihniyet engellerini ortadan kaldırmak ve modern bilgiyi anlamak, üretmek ve hayatımıza sokmak için çaba sarf etmektir. Bunu yaparken, hikmet bilgisi ana ekseninden ayrılmamalıdır (Fazlıoğlu, 1998: 13).

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

⁶² Logos esaslı düşünce, özellikle Antik Yunan filozofları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu düşünce, mantıksal bir temele dayanır ve mantık ve akıl yürütme temelinde şekillenir. Logos evrendeki her şey mantıksal ve akılcı düzendedir. Yunus Emre’nin bu beytinde yaklaşımı logos temelli bir düşüncedir. Okuyan ve öğrenen insan hayata dair başarıya ve sonuca ulaşma yönünde adım atmıştır. Dolayısıyla o kişinin endişelenmesine gerek yoktur. Burada, tasavvuftaki yolculuğa hazırlanma ve yolculuğa çıkmaya da çağrışım yapmaktadır.

⁶³ Nous, Antik Yunan felsefesinde kullanılan bir terim olarak akıl veya zihin anlamına gelir. İnsan zihninin analitiksel ve mantıksal yönlerini ifade eder ve evrensel bir bilince ulaşabilme yeteneğini anlatır. Platon da nousun yaratıcı bir güç olduğunu ve varoluşun temelinde olduğunu öne sürer. Yunus Emre, bu beytinde, nousu “yerlere ve göklere sığmayan varlık zemininde idrak ettiren bir mana alemi olarak anlatır”, gönüle bir dokunuş olarak da temellendirip en temelden, yaratıcıdan yola çıkan ve her şeyin kaynağı olan bir bilgiyi aktarmaktadır.

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür (91-2)

Yunus'ta bilgiye ulaşma ve bilgiyi hayatına özümseme sürecinin, felsefi bir kabulleniş olduğunu görüyoruz. Bu kabulleniş sadece olayı görme, kişisel olarak inanıp, ibadet yapmayla sınırlı değildir. Yunus, şiirinde dinin uygulamaya ve pratiğe döndürülmesine ilişkin tespitler ve ahlaki ilkeleri barındırmaktadır. Bunlar, ayet ve hadislerin yorumu şeklinde kendini göstermekle birlikte, ahlaki erdemlerden yalan söylememek, sabırlı olmak, insanlarla iyi geçinmek, kalp ve gönül kırmamak, kanaat, cömertlik, yardımseverlik gibi olumlu davranışların hem kendi hayatında doğal olarak yer etmesi ve yaşam pratiğinde tutunması, hem de bunun diğer insanlara aktarılması ile olmaktadır. Aşağıdaki beyit, iyi bir dostu kötülemek ya da yalan söylemek gibi hileli davranışlarda bulunmanın, aslında kendine zarar vereceği uyarısını yapmaktadır. Bunu yapan kişi en nihayetinde kendisi de bu duruma düşecektir. Bu nedenle, doğru ve dürüst davranışlar sergilemek gereklidir.

İy dostını düşmân dutan gaybet yalan söz söyleme

Bunda gammâzlık eyleyen anda yiri tar olısar (63-2)

Kişi, yaşam pratiğinde, bu hedeflere ulaşmak için bir eğitimciye ihtiyaç duymaktadır. O eğitimci ise, ancak, nefis terbiyesi ile kişiye yardımcı olabilir. Eğitim, insanın ruhani gelişimini sağlamak üzere önerilen dört kapıdan⁶⁴ biri olan, tarikat kapısı ile insanın içinde olmaktadır.

Tarîkat câna gelür tâ'atına cân kılur

Girmeyen ziyân kılur iş bu devlet içinde (295-11)

Tarikat yoluna giren insanın ruhuna yaşam özeti ve sevinci verilmiştir. İnsan bu yolda 'devlet' te yani kendi iç dünyasında kayıp yaşamaz. Kişi, bu kapıda almış olduğu manevi eğitiminin sonunda, gözünün ve gönlünün açılması hedefine ulaşır. Nefsini eğitmiş, gönlünü kirden ve tutulmadan kurtarmış, gûnahtan, geçici heveslerden, öfret ve nefret gibi kötülüklerden arındırmış olan bireyin içine Allah aşkı yerleşmiş ve kalp gözü açılmıştır. Gûnahtan, geçici heveslerden, kinden, öfkeden arınmış ve kalbine Allah sevgisini yerleştirmiş olanların kalp gözü açılır.

Yunus Emre'nin almış olduğu eğitimin ve saf inancının kendisini tasavvuf yolunda ilerlettiği belirgindir. Bu konuda, Filiz, Yunus Emre'nin, mutasavvıf ve şair olarak, İslam ahlakını, Allah sevgisini ve varlıkta birliğe giden yol ve söz vasıtasıyla çevresine aktarabildiğinin şuurlu olduğunu belirtir, söz söyleyen kişi olarak da gönlün aşk ile dolu

⁶⁴ Bkz. Hacı Bektaş-ı Veli. Makalat, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat ve bu çalışmada Yunus Emre Divanında Dört Kapı Kırk Makam Başlığı.

olmasının gerekliliğini vurgular. Gönlün içinde aşk olmaz ise ortaya konulan eser güzel duygu ve düşünceler uyandırmaz. Tasavvuf anlayışında, Tanrı ve birlik inancı, her türlü kişisellikten, kendine dair hissiyattattan arınma ve kurtulma ahlakıdır. Yunus bu ahlaki çerçeveyi kendi hayatına başarı ile dahil etmekle kalmamış, aynı zamanda didaktik-öğretici olarak halkın günlük yaşam pratiğine dahil etmesini de sağlamıştır (Filiz, 1995: 62).

Ahlaklı yaşamın, insan hayatına sunduğu katkı ve insanın nefis-terbiyesini yapabilmesi noktasında, İslam filozoflarının görüşleri ile konumuzu değerlendirmek uygun olacaktır. Yunus Emre'ye benzer şekilde, 781-857 yılları arasında yaşamış din felsefesi uzmanı Hâris el-Muhâsibî, insanı aşırıya kaçmaya meyilli, isyana yatkın, bıkkın olmaya hazır, sıkıntı anında saçını başını yolan ve hatta nankör olmaya meyilli, bununla birlikte her fert huy ve davranış olarak, birbirinden farklı olarak tanımlar. İnsanlar, insanları tanımak için, sanki sokakta satılan kumaşlar gibi, ayrı ayrı zaman ayırırlarsa, insan ancak o zaman ortaya çıkabilir, huyuyla ve ayırt edilen özelliği ile tanınabilir. Muhasibi'ye göre, insan nefsi çift kutuplu olup; hem iyiliğe; hem de kötülüğe gebedir. Nefs bir cevher olup; genişlik ve derinlik onun hallerinde saklıdır (Filiz, 1990: 99-100).

Muhasibi'ye göre insan nefsi iki halden dolayı, değerlendirmeye alınmalıdır. Bunlardan birincisi; eğer ki nefis takdir edileni yapmaya devam ediyorsa, insan hamd edip; bunu yapmaya devam etmeli ve Allah'tan bu beğenileni arttırmasını dilemelidir. Bununla birlikte, eğer ki nefis yola devam ederken, kişiye yerilmiş ve kaybedilmiş duygusu veriyorsa, bu durumda da ahlak ve tutumun ıslaha ihtiyacı var demektir. Bu da Muhasibi'yi şu sonuca götürmektedir. İnsanın nefsinin var olması, yok olan ya da kaybedilen nefisten daha iyidir. Bu durumda nefis, öldürülmekten ziyade eleştirilmeli eksik olan nokta bulunmalı ve ıslah edilmelidir (Filiz, 1990).

Muhasibi'ye göre insan doğası, nefis, beden ve akıl ve kalp'ten oluşmaktadır. Nefsin yapısında, biri övülme arzusu, diğeri yerilme korkusu ve hırs olmak üzere üç nitelik vardır ve bu üç nitelik üzerinde akıl denetim kurmazsa, insan söz konusu eğilimlerine karşı konulamaz bir içgüdüyle yönelecektir (Singin, 2020: 76). Muhasibi, Er-Riaye adlı eserinde, insan kalbine hükmeden şeytani ve rahmani olumsuzlukları anlatır. Ona göre, insanın nefsi, bilinçli ya da bilinçsiz, çok olumsuz dürtülerin buluştuğu, birbiriyle çatıştığı ve çarpıştığı bir oluşum halindedir. İnsana masum ve güzel görünen dürtüler, insanı yanılsa, onun diliyle ikiliğe ve kötülüğe sürükler. Bu iç içe geçmiş halleri ortadan kaldıracabilecek, tek insani güç ve insanın karşısına çıkan çare ise insandaki akıl ve bilimdir. Akıl ve bilim esas alınmadıkça, insan, birbiriyle çatışan dürtülerin, isteklerin, en önemlisi de bilinçaltındaki riyakâr duyguların doğrultusunda yol alacaktır (Filiz, 1999: 146). Yunus Emre'yi tanıdıkça akıl ve ilimi rehber almanın ve hayatımıza dahil etmenin önemi ortaya çıkmaktadır.

2.4.3. Mistik Yunus Emre

İlahi bilgi ve gizli tutulması gereken sırları temel alan ‘mistisizm’ kelimesi, Latince kökenlidir ve bir işin, bir şeyin gizli olması, o işte sesiz olmak, anlamına gelir (Kara, 2013: 11). Mistisizm, insanın akıl yoluyla ulaşamadığı olumluluğa, sezgi yoluyla doğrudan ulaşması, onunla herhangi bir aracı dahil etmeden temas kurmasıdır (Güngör, 1982: 17-18). Mistisizmde gizlilik, dünya malından uzaklaşma ve kişiye belirli bir terbiye ve eğitimin verilerek insanın belli bir olgunluğa ulaşması amaçlanır. Mistisizm her ne kadar, sözlük anlamı ve girişi olarak, tasavvuf kelimesi ile aynı görünse de tasavvufun kapsamı kadar olmaması nedeniyle daha özel ve dar kalmaktadır.

Yunus Emre için mistik ifadesini kullanmaktansa, mutasavvıf bir Yunus Emre, çok daha uygun bir sıfat olarak Yunus Emre’ye vasıflandırılabilir. Buradaki çıkış noktamız Mistisizm ve Tasavvuf arası farklardan olacaktır: Filiz, Haris b. Esed el – Muhasibi’ye göre tasavvuf anlayışında Tanrı’nın tek ve bir olduğunu ve her şeye muktedir olarak bir öz ve her şeyin kaynağı olduğunu belirtir. Tanrı’da “mutlak varlık” ve “tek hakikat” olmak söz konusudur. Hâlbuki mistisizmde ifade edilen Tanrı, olaylara daha genel yaklaşım getiren, işlerin çözümünü filozoflara bırakan bir tanrıdır⁶⁵. Mistisizm’in Tanrısı, Hz. İsa, babası Tanrı tarafından her türlü inayetin yegâne arızı sebebi olarak belirlenmiştir, tanrılık makamı üçleme ile paylaşılmaktadır; halbuki tasavvuftaki tanrı anlayışında, tanrı eşsiz ve benzersiz bir varlıktır, “O doğmamış ve doğrulmamıştır, hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir” Hz. İsa’da, Tanrı’nın oğlu değildir⁶⁶.

Bu cihâna gelmedin ma’sûkıla bir idüm

Kul huva’llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm (233-1), diyen Yunus Emre de kendisini Allah’ın nuru olarak tanımlayarak, insanların Allah’ı sadece sevgili olarak görmemeleri gerektiğini ama evrensel olarak görmelerini gerektiğini belirterek, Allah’ın birliği ve evrensel varlığını anlatmaktadır.

Dönmez, “Tasavvuf, Eski Yunan’ın temellendiremediği, sonrasında kaybedilen Nous’u keşfederek ‘Logos’ temelli düşüncülerin düştüğü hatayı tekrarlamadan varlığı birlik (tevhid) esasında yeniden inşa etmeyi beceren mistik bir harekettir” (Dönmez, 2022: 11) diyerek, tasavvufu tanımlamaktadır. Tasavvuf, kalıplarını aşan, tek yaratıcıyı anlamaya ve anlamlandırmaya giden bir gönül hareketidir. Felsefe ile tasavvuf birbirine öznel olmaları itibarıyla benzemektedirler. Öznelliği salt ve kesin bilgiye ulaşarak, ya da genelleyerek aşmanın

⁶⁵ Bkz. Hazard, 1981: 151.

⁶⁶ Bkz. Kur’an-ı Kerim İhlas Suresi-1. Ayet.

peşindedirler. Ama kesin bilgiye ulaşma süreci, hem ulaşılacak istenen durağın ötesine geçerek; hem de her ikisinin varlık düzeleminde bütünleşmesiyle devam eder. Birleşme noktası ‘tevhid’ esaslıdır ve ve birleşmede tek hakikate varlığın birliğine ulaşılır. Bu da bizi felsefe ve tasavvufun tüm arayolları bütünleştiren ‘Bire ulaştıran anayol’ olduğu noktasına götürür.

Ortak bir yol olan ve güvenli bir aracılık sergileyen yolun, sağlam bir temele dayanması gerekir. Süreç ve sonuç önemlidir ve birlikte değerlendirilmelidir. Ancak, bütünleştirici bir tutturucuya ihtiyaç vardır. Bu da ‘ahlak’tır. Doğru yönlendirilmesi halinde sunduğu rahatlık; olumsuz bir mecrada problem teşkil eden bir zemin gibidir. Tasavvufta ahlak problemi, Allah’a olan teslimiyet ve yaratılana olan hâkimiyetin diğer yaratılanlardan değil, Allah tarafından sağlanması ile anlatılır. Bütün Ahlaki prensipler, Tanrı merkezlidir. Tasavvuf ahlaki değerlere dayanan bir yolculuktur ve Allah'a ulaşmak için ahlaki değerleri hayatlarının merkezine koymayı öğretir, kişi bu yolculukta kendi nefsiyle hesaplaşır ve ahlaki değerleri hayatının her alanına uygular. Tasavvuf yolunda, kişi nefis muhasebesi yapar, kendisini Allah'ın sevgisine açar ve ahlaki değerleri hayatının her alanında uygular. Halbuki mistisizmde, ahlaki değerler, içsel arayış ve Tanrı’ya ulaşma amacı ile ön plana çıkarılırken ahlaki değerlerin kaynağı o kadar da belirli değildir. Tanrı Hristiyanlık’ta iradeyi oğula da bırakmış ve dolayısıyla Tanrı ahlakın koruyucusu değildir. Mistik, o an için yaşadığı tecrübe ile ahlaki değerlerin kaynağını iyi ve kötü olarak tanımlatıp; o an belirleyicisi de olabilir (Filiz, 1994: 122-123).

Dönmez, tasavvufi ahlakı ‘emanet ahlakı’ ile ifade eder. Emânet ahlâkı, Türk’ün emânet bilinciyle yaşamı aşarak evreni içten dışa kuşatan hayatıdır, hayatı yaşayışıdır ve insan olmaya karşılık gelir. Hayatı yaşamak, maddeden manaya doğru giden, manevî bir duyma ve yaşam sürecinde kendine biçilenleri ve görev olarak atfedilenleri idrak etmeye dayalı bir yaşam pratiğidir. Emanet ahlakında, düşünüş, insanın içinde hissettiği varlık hissederek temellendirmesidir. İçimizdeki varlık hissimiz hem kendimizi hem de çevremizi algılamamızı etkiler. Varlık kavramsallaştırılmaz ve var olanı aşarak içine alan kuşatıcı bir mefhum haline gelir. Bu nedenle, yapılan kavramsallaştırmalar tam anlamıyla varlığı yansıtmaz. Örneğin "gönül" gibi bazı kavramlar, kavramsallaştırılmadan önce insanların içinde hissettikleri bir varlık olarak zaten mevcuttur. Emânet ahlâkı, varlık fikrinden değil, varlığın kendisinden hareket eder. Fikre ve beşeri zeminde sadece dile dayalı dayalı ahlak, evrensel ahlak olsa dahi, tam olarak temellendirilemez, bir fikir ya da kuram olarak kalır. Emanet ahlakında, insanca yaşama ve aslına sadık kalma esastır. Aslına sadık kalması insanın kendine dost olması ve aslolana, yani edebi olana dost olmasıdır. Maya çalınan gönüllerde, insan olduğunun idrak edip insan kalabilmek, verilmiş koruyarak yaşamayı ve yaşarken de yaşatmayı amaçlayarak bu mayayı başka gönüllere de çalmak esastır (Dönmez, 2021: 66-67).

Eger gerçek ‘âşıkısan boynundagı menşûr nedür
Hak yolına sâdıkısan yanlış sanu tezvîr nedür (56-1)

Yunus Emre, Türkistan’dan gelen tasavvufun Anadolu’daki ismidir. Tasavvuf, Yunus Emre’de evreni ve evrenin varlığının arkasında görüleni algılamada asıl olan araçtır. Mistisizm ise onda bir süreç olgusu ya da ona dair bir oluşum değil; yukarıda mistisimin sınırlarını ve tasavvuftan ayrılan yanlarını da anlatırken çalıştığımız üzere, bir yaşayış biçimidir. Yunus, tasavvuf yolunda gerçek aşkı arayan ve gerçek manada aşık olan kişinin, aşkı için her şeyi göze alabileceğini ve sevgilisine olan bağlılığını ortaya koyar ve yanlış yollara sapmış olanları eleştirir. Gerçek âşıklar, aşklarından ve bağlılıklarından taviz vermezler ve Hak yolunda yürümeye devam ederler.

İslamiyet öncesi dönemde, Türklerde, Tanrı, ruh ve insanlar arasında iletişim kurdurduğuna inanılan araçlara “kam” adı verilirdi. Bu kamlar, İslamiyet öncesi Türk kültüründe, insanda ve toplumda iç aydınlanmayı sağlayarak tanrıyı, varlığı, evreni ve gerçekliği içselleştirmiş kişilerdir. Kamlar sihirbazlık ve şifacılık gibi birçok özelliği kendilerinde toplarlardı. Kurbanların tanrıya sunumunu yapmak, ruhlarla iletişime geçmek, ölü ruhları gökyüzüne göndermek kötü ruhlardan halkı korumak, hastaları tedavi etmek ve sağaltmak, kurban ayinleri gibi görevleri vardı. Bu görevleri belirli mekânlarda ve belirli zamanlarda yaparlardı (Köprülü, 1999: 25). Bununla birlikte, Kamların asıl görevi sırra ulaşmak, hakikati bulmaya, yani “sırra ermeye” yardımcı olmak ve Allah ile buluşturmaktır.

İslamiyet sonrasında ise “sır” ve hakikat, vahdet-i vücûd ve fenafillah ile görünür olur. Bu görüşlere göre hakikate ulaşmada tek kaynak vahdettir, tekliktir. Dünyadaki her şey Allah’ın isteği üzerine olmaktadır. Bu sırrı da anlayanlar, kendi benliklerinden sıyrılıp; Allah’ta yok olanlar ve fenafillaha ulaşanlardır. Türk düşünce geleneğinde tek bir sır vardır. Türklerin İslamiyet’e geçiş sürecini hızlandıran bu “sır”, yaratıcının tek olması ve oluşturduğu dünya sistematığıdır. Sırrı edinmekteki amaç ise Gök Tanrı’ya ulaşmak, onun varlığını benimsemek ve onunla iletişimde olmaktır.

Mistik hareketlerde insanın ruhunda mevcut daha derin ve üstün bir anlayışla, tabiatının normal sınırlarını aşarak Tanrı ile bir olabileceği, yücelebileceği vurgulanır. Buna göre insanda iki “ben” vardır. Bunlardan süflî ve egoist olanı söz konusu tecrübeyi mümkün kılma yolunda bir engeldir ve aşılmalıdır. Ulvî ben ise süflî âlemdeki yaşantıların ürettiği hayalî benden ayrı olarak evrenin iç yüzündeki birliği kavrama ve mutlak varlıkla bir olma istidadındaki derinlerde olan bendir (Kutluer, 2005: 188).

Yunus Emredeki “Ben” Anlayışı Mistisizm’e bağlanır. Yunus Emre kendisindeki, egoist varlığı yok ederek, mistisizme bağlanır ve içindeki “ben”i bulmaya koşar. “Ben”

arayışında “Beni bende demen bende değilem- Bir Ben vardır bende benden içerü” mısralarıyla Allah’ın birliğindeki sırrını ortaya koyar. İslam Tasavvufunu veya Vahdet-i Vücûd öğretisine ait geniş mistik bilgiyi, bu bilgi ile birlikte insanın yeri ve önemini açıklar. Yunus’a göre insan kâinatın sırrını taşır. İnsan kâinatın sırrında kendinde olanı bulmaya çalışır. Yunus’a göre insan, tabiatı ve dünyayı algılamak üzere gönderilmiş bir elçidir. “Yunus Emre çağları aşan bir mistiktir. Hemen hemen her dinde ve felsefede mistik bir taraf mevcuttur. Her din ve felsefede olduğu gibi İslam’da da bir mistisizm vardır ve bunun adı da tasavvuttur ya da mistik sözüyle mutasavvıflar kastediliyorsa Yunus Emre, bir mistiktir” (Demirci, 1997: 10).

Onun verdiği evrensel mesajlar ancak tasavvuf ve Türk mistisizminin ortak kültürde harmanlanmasıyla verilebilirdi ki Yunus da bunu, toplumun içinden gelen ve bu toplumun öz değerlerini tanıyan birisi olarak, çok iyi başarmıştır. Gölpınarlı, Yunus’un ümmi olmadığını ve zamanın ilmini öğrenmiş olduğunu, zahiri bilgi kendisini ifade etmede yetersiz kaldığı için de tasavvuf yoluna girdiğini belirtmiştir (Gölpınarlı, 1960: 11). Yunus Emre’nin yaşadığı döneme bakıldığında iki mutasavvıf ile aynı anda yaşadığı görülmektedir. Bunlar Mevlâna Celaleddin Rumi ve Hacı Bektaş Veli’dir. Yunus her iki mutasavvıftan da hem Türk Mistisizmi hem de Arap ve Fars mistisizminden etkilenmiştir.

2.4.4. Yunus Emre’nin Felsefesinin Temellendirilmesi

Yunus Emre şiirlerinde "Vahdet -i Vücut" felsefesini işlemiş, hayat ve ölümü, kâinatı bu düşünceyle açıklamış; ilahi aşk, varlık- yokluk, hayat ve ölüm kavramları üzerinde durmuştur. Ölüm kavramını içli, duygulu ve derinliğine işlemiş şairlere, dünya edebiyatında da çok rastlanılmamaktadır. Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili, bu manada bir felsefe dili olmasında önemli bir rol oynamıştır (Timurtaş, 1976: 416). Tatçı, “Vahdet-i vücûd telakkisi, Yunus Emre tarafından da benimsenmiştir” (Tatçı, 2008: 278) demektedir. Bununla birlikte, Vahdet bilincine hâkim olan, yani, O’ndan başka bir varlık, bir vücut ve bir hakikat olmadığını kavrayan Yunus Emre, çoklukta birliği, birlikte de çokluğu görmektedir. Ona göre, var olan her şey Allah’ın tecellilerinden ibarettir. Divanında da vahdet-i vücud felsefesine ve tevhid düşüncesine sıklıkla yer vermektedir.

Tevhîd imiş cümle ‘âlem tevhîdi bilendür Âdem

Bu tevhîdi inkâr iden öz cânına düşmânıymış (125-6)

Yunus’a göre; bütün insanlar tevhid inancını bilmelidir. Tevhid inancını inkâr eden kendisine dahi düşman olacaktır. Vahdet aşamasına ulaşan insan(lar) için sen-ben ayrımı yoktur. Buradaki sırra ulaşan kişiler için, düşünce ve hislerinde ikililik ve zıtlık düşüncesi yer

almaz, her türlü dünyaya ait taleplerden de vazgeçilir. Daimî olan sadece Hakikat olandır. İnsan, cümle âlemin tek bir mutlak varlığın ışığı olduğunun farkına vararak, kendi benliğinden geçmeli, Hak ile arasındaki duvarı kaldırarak; Hakka yakın olmalı ve böylece tanrısal özüne aitlik bilincine erişmelidir (Aydoğan, 2022: 39-40).

İstemegil Hak'ı ırak gönüldedir Hakk'a turak

Sen senligün elden bırak tenden içerü câdadur (54-2).

Yunus'un şiirlerinde, Vahdet-i Vücut Öğretisine ait olan, ontolojik, epistemolojik ve etik unsurlar⁶⁷ yer almaktadır. Bu mutlaka bir düşünüre yakışan ve kendisinin bu düşünce ile birleştiği bir durumdur. Yunus Emre'nin şiirlerinde yer tutan ontolojik unsurlar: Allah'ın varlığı ve birliği, varlığın birliği ve insanın Allah ile birliğidir. Yunus Emre'nin şiirlerinde Allah'ın varlığına ve birliği üzerine sık sık vurgu yapılır, bununla birlikte, varlık birdir ve tüm varlıklar ve insan Allah'ın yansımaları olup; insan Allah ile birdir. Şiirlerindeki, epistemolojik unsurlar, Allah'ı anlamak ve tanımak için kalp bilgisinin önemli olduğuna vurgu yapması, bilgiye ulaşmanın sadece akıl yoluyla değil; aynı zamanda kalple ve gönülle elde edilebileceğine inanması ile ortaya konulur. Bu süreçte, sevgi ve hoşgörü, adalet ve tevazu gibi ahlaki değerler ile etik unsurları da ortaya konulur. Yunus Emre, 13. yüzyılda Arapçanın etkisi altında kalan Türk felsefesine, Türk felsefe dilini aşmış ve toplumun bu dille bütünleşmesini sağlamıştır. Onun bu herkese uygun tutumu, filozof olduğunun göstergesidir (Filiz, 2021: 72).

Yunus, tarikatları anlatan maddi şekil ve kalıplardan uzaktır. Yunus, sevgiyi mana boyutunda ve içten ele almıştır. Kalıplara ve şekilciliğe bağlı kalmamıştır. Bu da onun bir tarikata bağlı kalmadığını göstermektedir. Timurtaş'a göre, kendini hak yoluna dervişane adayan kişi, usul ve merasimlerden de uzaktır. "Herhangi bir tarikata bağlı görmek, onun enginliğini azaltmak, daraltmak demektir" (Timurtaş, 1986: 28).

Büyük Türk şair ve düşünürü Yunus Emre, yedi yüz yıldan beri, Türk ulusunun duygu birliğini ve duygu sağaltımını sağlamış büyük bir sanatçı ve filozoftur. Tekke edebiyatının kurucusu olarak ve yüzyıllar boyunca devam edecek olan yeni bir sanat, düşünce ve felsefe dönemi açmıştır. O, insanlığın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirerek, kendini bütün toplumlara kabul ettirmiştir. Çünkü, tüm tarikatler onu büyük ve kabul edilen olarak tanımışlar, manevi kişiliğini saygı ile anmışlardır (Öztelli, 1997: 11). Yunus yüzyıllar boyunca gönüllere teselli ve umut vermiştir. İşte bu nedendendir ki Yunus, halkın içinden kopup gelen birisi olarak, sadece Türk Milleti'nin değil; tüm insanlığın düşünce, duygu ve his dünyasını birleştiren bir filozof olmuştur. Aşağıda, kendisinin, bazı, insan gönlünün alınması, ölüm, ölüm sonrası hayat kavramları üzerinden, felsefi olarak temellendirilmesi yapılacaktır.

⁶⁷ Bu unsurlar ve bunlarla felsefi sağaltımın nasıl yapıldığına ilişkin örnekler çalışmamızda, ileride yer verilecektir.

Yunus'un şiirleri ilahi aşk, insan sevgisi ve insanların gönlünü kazanmak üzerine temalıdır. O yolunu Allah'ı bilmek ve sevmek üzerine planlamıştır. Bununla birlikte, O'na olan sevgisi ile insanlara olan sevgisini aktarmaktadır. Kendinde olan aşk Allah aşkıdır. Bunu da tamamlamak için sürekli olarak uğraşmaktadır.

Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaga

Gevdemde kuvvetüm sensin başum götürüp gitmeğe (1-1)

Gönlüm canum 'aklüm bilüm senün ile karâr ider

Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmeğe (1-2)

Yunus'un şiirlerinde, ölüm felsefesi, insan hayatının ölümle karşı karşıya olduğu gerçeğine odaklanan bir alan olarak yer alır ve kavram olarak ölüm ve ölüm sonrası hayat konuları sık sık işlenir. Yunus Emre'nin şiirlerinde ölüm, bir son ya da korku içeren bir süreç; bir ayrılık ve buluşma olarak ele alınır. Ölüm, insanın dünya hayatında ayrıldığı ve sonsuz hayatına geçtiği bir kapı olarak görülür.

Çün cân agdı Hazret'e yarak it âhirete

Tanla turan tâ'ate Tanr'evine ir gider (35-6)

Yunus Emre, insanın ölümünden sonra ruhunun Allah'a yükselişini anlatır. İnsanın canı Allah'a yürüdüğünde, dünya hayatını geride bırakır ve Tanrı'nın evine gitmek için yola çıkar.

Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm

Karışmış kara topraga şu nâzûk tenleri gördüm (207-1)⁶⁸

Yunus, şiirinde, ölüm sonrası insan vücudunun nasıl değiştiğini ve yok olduğunu açık şekilde göz önüne koymaktadır. Dini veya metafizik fikirlerle, ahlaki fikirleri birbirinden ayırmayan Yunus şiirlerinde ölümü, insanları aldatan fani oluşumları yok edici bir süreç olarak gösterir: İnsanlar günlük hayatlarında mal ve mülk ile varlıklarının devamına önem verirler. Bu yüzden hem Tanrı'yı hem de insanoğlunu yükselten değerleri arka planda bırakırlar ve ötelerler. Ölüm, geride kalan insanlara, fani değerlerin boşluğunu gösterir ve ölüm düşüncesi insanın kendisine dönmesini sağlar (Kaplan, 1973: 14). İnsanın ölüme, mevcut yaşamın içerisinde hazır olmasını, günlük hayatın akışı ile de değerlendirebiliriz. Her nasıl ki bir insan sabah belirli davranışlar rutinini yerine getirerek işe gider ve işine daha hazır olursa; bu uyanması ile birlikte, acele ile işine giden bir insana nazaran daha zinde ve daha hazır bir insan hali gösterecektir.

Yunus'un yaşadığı dönem Anadolu Beylikleri arasında kavgaların devam ettiği dönemdir. Bu süreçte, O, insanları sevgiye davet eden bir döneme öncülük etmiştir. Toplumdaki, baskın kin tutma ve gönül kırma anlayışını hoşgörü ve sevgi ortamı oluşturarak azaltmış, sakinleştirmiştir. İnsanlara, bir olmayı, kardeş olmayı ve insanlık değerlerini öğretmiş,

⁶⁸ Bkz. age. 270-2, 368-1, 368-2, 368-3 ve 368-4.

böylelikle toplumsal bir kardeşlik oluşturmuştur. Kendisinin topluma sunduğu, bu sevgi ortamı ve kardeşlik bilinci ve şuuru Anadolu Kardeşliği şuurunu oluşturmuş; Yunus, önce Anadolu’da sonra da dünyada ‘Sevgi Mimarı’ olmuştur.

2.4.4.1. Yunus Emre’nin Felsefesinin Temel Unsurları

Yunus Emre, canlı ve cansız, yaratılmış olan her şeye değer verdiği gibi insanı da Allah’ın yarattığı en değerli varlık olarak en başköşeye alır. Ona göre, insan yaratılanlar arasında en kıymetli varlıktır, yani eşrefu’l mahlûkattır. Onun bu değeri ve farklı olması tüm varlık âleminin ona imrenmesi ve onu takdir etmesiyle sonuçlanır.

İnsân sıfatı kendü Hak insandadır Hak togrı bak

Bu insânun sıfatına cümle ‘âlem hayrânımış (125-4)

Yunus’a göre “insan” Allah’ın yarattığı en özel varlık olarak bir gücün göstergesidir. Yunus, beden değil, bedendeki canın sebebi kimdir, diye sormak gerektiğini belirtir ve cevabı yaratıcının bir yansıması olan insanda, canın ve gücün kaynağının yaratanın kudretinden olması ile verir.

Bilenlere sormak gerek bu tendeki cân neyimiş

Cân hod Hak'un kudretidür tamardagı kan neyimiş (120-1)

Yunus Emre tutarlı ve etki bırakan bir insan hakları bilincine sahiptir. Şiirleri, eşit olduğunu ve herkesin saygı görmesi gerektiğini vurgular ve insanların özgürce düşünebilme, inanabilme ve kendini ifade edebilme haklarını savunur. Bu da onu, “yaratılanı severiz, taratandan ötürü” felsefesinin kapsamında, insan hakları öğretisinde ve insan hakları mücadelesinde önemli bir rol modeli haline getirir. O’nun,

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer’ile evliyâsa hakikatde ‘âsîdür (29-4)

beytinde, insanların eşit ve bir tutulması gerekliliğine ilişkin yansıması dikkat çeker. Onun nazarında,

Yetmiş iki milletin hem ma’suku oldurur

Âşıkı ma’sükundan ayırmaklık fâl değil (163-3)

Beyitleri farklı kültür ve inançlara sahip olsalar da insanların, ortak bir yaratıcıya sahip olduklarını, insanlar arasında insanlık onuru ve insan hakları temelinde eşitlik ilkesini açıkça ortaya koyar. Yunus’a göre; “Bir kapu kullarına şaşı bakmak yol degül” dir (163-1), Allah, tüm insanların yaratıcısıdır; aynı yaratıcı tarafından yaratılan bu insanlar arasında, insanlık onuru açısından fark gözetmez. Dil ayrılıkları onun bu görüşüne, bakışına engel olmaz.

Aralarında konuştukları dili söz olarak anlamasalar da insanlar, sevgi dili ile iletişim kurabilirler.

Yitmiş iki dil seçdi aramuza söz düşdi

Ol bakışı biz bakduk yirmedik ‘âm u hâsı (382-4)

İnsanlık değeri açısından, hiç kimse diğerinden aşağı değildir. Tüm insanlar eşittir ve ortaktır. Fark gözetmek hoş bir durum değildir.

Bir çeşmeden akan su acı tatlı olmaya

Edebdür bana yirmek bir lüleden sızaram (171-6)

Allah’ın yarattıklarını insani özelliklerinden dolayı aşağı görmek, onlara hor bakmak, hoş olmayan bir durumdur; çünkü insanların hepsi aynı kaynaktan gelmektedir. İnsanlara, eşitliği ve hakettikleri her şeyi eşit olarak dağıtmak lazımdır. Bu dağıtımda sorumluluk hem Yunus Emre de hem de tüm insanlardadır.

Yeryüzündeki tüm varlıkları kapsamına alan bu bilgece bakışta, katı ve zalim olmak, gönül yıkmak, en yanlış davranıştır. Yunus Emre, her görünenin görüldüğü gibi olmadığı ya da olamayacağı, bilgeliğin yaş ile değil; gönül temizliği ile kazanabileceği konusundaki felsefesini ortaya koyar. İnanç yolculuğu sadece bir bedeni süreç olmayıp; içsel bir yolculuktur.

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa (299-3)

Yunus Emre, insanları kendini bilmeye davet eder. Kendini bilmek, sadece bir bilimin konusu değil, bilimin tamamıdır. Kendini tanıyan ve bilen insan, sadece gerçeği bulmaya yarayan mantık kurallarını keşfetmez, aynı zamanda ahlakî sürece dair kuralları, yani, iyi ve kötüyü elde eder ve özünü bulur, kendini tanır.

‘İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin (248-5)

Yunus, yaşanabilir bir “aşk felsefesi” ortaya koymuştur. Bu felsefe, bir meselenin teorik tarafını irdelemekten daha çok gündelik ve pratik davranışları ele alır. Başka bir ifadeyle, yaşantısal bir ahlak modeli ortaya koyar. İdeal insanı yetiştirmeyi hedef alır. Uzun vadede ise ideal toplumu hedefler. Çünkü ideal insanlar yetişmeden, ideal toplum da oluşamaz. Yunus’un yaşadığı dönemin olumsuz şartları hatırlanacak olursa bu şekilde bir hedefin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır (Özçelik, 2010: 75). Onun fikirleri yüzyıllar boyunca tüm insanlığı kuşatarak; onun aşağıdaki beytini de çok haklı çıkararak, onu sadece bizim Yunus’umuz değil; tüm insanlığın Yunus’u yapmıştır:

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül (158-2)

Yunus'un dediği gibi "bir yanı kış, bir yanı bahar", "bir yanı İsa, bir yanı Firavun" olan insan; Tevhidi'nin insan tanımında karşımıza geldiği üzere, "aklıyla tanrı, bedeniyle fani" bir varlık olarak "küçük evren" dir. Çünkü büyük evrende olan her şeyden bir şey onda mevcuttur. Kendini bilen insan, hem kendinde hem de diğer insanlarda evrenin tamamını görecektir ve anlayacaktır. İnsan, evren kitabının özetlenmiş ve dünyaya gönderilmiş halidir. "*Dört Kitab'ın manisi, tamamdır bir elifte, sen elif dersin hoca, manisi ne demektir?*" şiirinde Yunus, insanı elif ile özdeşleştirir. Elif evrenin anahtarıdır. Anahtar ise biziz (Filiz, 2021: 38). Kendini bilen insan evrendeki olan bitene hakim olan, kendini iç huzuru ve bilmenin ve sukunetin rahatlığı ile sağaltan insandır.

Yunus Emre'nin felsefesinde, insan, insana duyulan saygı, insanların eşit olması ve eşit muameleyi hak etmesi ve görünenin ardında yatan asıl gerçek ve insanın kendini bilmesi, onun felsefesinin temellerini oluşturur. Sevmenin insana özel sunulduğuna ve sevilmenin de değerini bilmeye dayanır. O, insan felsefesine, farklılıkların kazanım olması penceresinden bakış yapmıştır. İnsanlar ve toplumlar arasındaki farklılıklar kazanım görmüş, hayatı anlamlandırmış ve insanın evrendeki yerine ilişkin değerlendirme yapmıştır. Yorumlarıyla; insan sevgisinin yayılmasına önayak olmuş, toplumsal dayanışmanın önemine, insanların özünde bir millet olduğunu beyan ederek, yetmiş iki millet kavramının "ayırıcı" özellikte bir kavram olmadığına, çeşitlilik ve zenginlik teşkil ettiğine insanları inandırmıştır. Yaklaşımı, farklılıktan ziyade mozayik bir yapının insanlık için kazanım olduğuna işaretler. Ona göre, toplumdaki sosyal tabakalaşma, topluma yayılan, ortak sosyal değerler, amaçlar, ortak bir geçmiş ve aynı toprak parçası üzerinde varlığını sürdürmekte olan ortak tarihi bir süreci anlatmaktadır.

"Yunus, felsefesini kurarken gösteriş noktasından değil, gerçeği ve varlığın aslını araştırma noktasından hareket etmiştir" (Kabaklı, 1983: 90). Onun felsefesi gösterişe dayanan ve dış görünüşü önceleyen bir felsefe değildir. Özü, hayatın gerçeklerini anlama ve varlığın doğasını keşfetme amacını taşımaktadır. Felsefesinde, sadece kendini göstermek veya başkalarını etkilemek değil, gerçeği araştırmak ve keşfetme maksadı taşımaktadır. Bu nedenle, Yunus Emre'nin felsefesi, insanların iç dünyasına ve manevi hayatlarına odaklanmış, hiçbir mezhep, din, sınıf ve ırk farkı gözetmeksizin bütün insanları sevmiştir.

2.4.5. Yunus Emre Divanında Dört Kapı Kırk Makam ve Yunus Emre Felsefesine Bakış

Yunus Emre'nin hem edebi hem de tasavvufi kişiliğinin oluşmasında Türk-İslâm kültürünün büyük etkisi bulunmaktadır. Öncelikle, Ahmet Yesevi Felsefesi, Yunus üzerinde çok büyük etki yapmıştır: Yesevî'nin, aşk ve insan sevgisi temalı birlik beraberliğin simgesi

“Gelin canlar bir olalım” mesajı ve “Bir olalım, iri olalım, diri olalım” sözü Yunus Emre’nin şiir dünyasını etkileyen deyişlerdir (Aytaş, 2014: 197). Benzer şekilde Hacı Bektaş-ı Veli’nin (d.?-ö. 1271) öğretileri ve felsefesi, Anadolu’da insanların bir arada yaşaması ve hoşgörüyle yaklaşması gerektiğine vurgu yapar. Bu felsefe, Yunus Emre’nin şiirlerini etkilemiş ve şiirlerinde, tüm insanların bir olduğuna, sevgi ve saygı ile birbirlerine yaklaşımları gerektiğine inancıyla bütünleşerek, sıklıkla yer bulmuştur. Yunus Emre’nin şiirlerinde sık sık bahsettiği “*Gelün taşuk idelüm işi kolay tatalum, Sevelüm sevillelüm dünyâ kimseye kalmaz*” (103-5), dizeleleri, Hacı Bektaş-ı Veli’nin öğretilerine ve Bektaşilik tarikatının temel felsefesine benzerlik göstermektedir.

“Dört kapı” dan kasıt edilen, tasavvuf geleneğinde de belirtilen, Yunus Emre’nin şiirlerinde de karşılık bulmuş olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarıdır. Bunlar insân-ı kâmil olmaya açılan kapılardır. Dört Kapı ve her kapıya ait on makam dolayısıyla “kırk makam” anlayışı Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli’den sonra Yunus’ta da işlenmiştir. İnsanın olgunlaşma ve kâmil insan olma yolundaki hareketini anlatan dört kapı ve her bir kapının on merdiveni şeriat ile başlar. Tasavvuf felsefesinde “dört kapı ve kırk makam” kavramı önemli yer tutup daha çok İslam’ın bilinçlenme ve kültürlenme boyutunu anlatır. Dört kapıdan maksat, şerîat⁶⁹, tarîkat, marîfet ve hakîkattir. Kırk makam ise, bu kapılardan girildikten sonra yol alınacak kırk merdiven basamağıdır. Bunlardan on tanesi şerîatta, on tanesi tarîkatta, on tanesi marîfette ve on tanesinde da hakikattedir⁷⁰. Yunus Emre’nin çağdaşı Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât adlı eserini “dört kapı ve kırk makam”ın ne olduğunu anlatmak için yazmıştır⁷¹.

Vücûd bir binâ durur sırr-ı hikmet içinde

Gönül bir bünyâd durur nakd ol bünyâd içinde (295-1)⁷²

Mutasavvıf İbn-i Arabî (1165-1240), tasavvufun dört kapısı; şeriat, tarikat, hakikat ve marifet için şu şekilde bir yaklaşım geliştirir: Şeriatta “seninki ve benimki” vardır, “şu senin”, “şu benim” demek suretiyle sen-ben davası ortaya konur. Bu şekilde, hukuk, insan hakları ve

69 *Şeriat’ın on makamı:

1. İman getirmek
2. İlim öğrenmek
3. Zekât vermek ve oruç tutmak
4. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek.
5. Evlenmek
6. Hayız ve nifas halindeki kadınla cinsel ilişkiye girmemektir.
7. Sünnet-i cemâat
8. Şefkat
9. Temiz ve helal yiyip giymek
10. Marufu emredip yaramaz işlerden sakınmak.

Bkz. Kahraman, 2017: 1

⁷⁰ Bkz. Kahraman, 2017: 1

⁷¹ Bkz. Veli, 2009.

⁷² Bkz. age. 295-2, 295-3, 295-4 ve 295-5.

insanlar arasında ki etik ilişkiler garanti altına alınır. Tarikatta “benimki senin, seninki benimdir”, “şu sizin”, “şu bizim”, demek suretiyle derviş diğer insanlara aileden biri gibi davranır, onlara evini, sahip olduklarının kapısını ve kalbini açar. Hakikatte “ne benimki ne de seninki vardır”, “ne bizim”, “ne sizin”, “hepimizin” anlayışı vardır. Dolayısıyla her şey Allah’tandır ve derviş hiçbir şeyin sahibi değildir. Marifette ise “ne ben ne de sen”, “ne biz”, “ne siz” vardır”, sadece, “O” vardır (Kayıklık, 2011: 44). “O, vahdet-i vücuttur⁷³” (Dönmez, 2022: 20). Bununla birlikte, Yunus Emre, dört kapı sıralamasını şiirlerinde, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak açıklar (İgalçı, 2018: 105-106). Hacı Bektaş-ı Veli ise dört kapıyı bir ağaç örnekleme ile anlatır. Şeriat ağacın ana gövdesidir, tarikat dalları, marifet yaprakları ve hakikat de ağacın meyvalarıdır. Tarikat aslı ve başlangıcı temsil eder, diğerleri de bu başlangıçtan sonra gelişen teferruatlardır.

İlk kapı olan şeriat bu dört aşamanın en temeli ve en alt derecesi olup, hakîkate açılan ilk kapıdır. Yunus Emre, şeriatla için:

Şerî‘at şîrîn olur işidene hoş gelür

Ne kim dilerse kılur ol şerî‘at içinde (295-6)

biçimindeki dizelerinden başka, Yunus Emre felsefesinde asıl bilinmesi gerekenin insanın kendini bilmesi gerekliliği olduğunu vurgular.

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür (91-2)

deyişle şeriat kapısının ikinci makamı olan ilim öğrenme ilkesine vurgu yapmıştır.

Bununla birlikte, Hatayi de (1487-1524) bilmenin ne denli önemli olduğunu ve bunun için de akli kullanmanın gereğini şu dizelerle ortaya koyar:

Akil gel beru, gel beru

Gir gönüle nazar eyle

Görür göz, işitir kulak

Söyler dile, nazar eyle

Hacı Bektaş-ı Veli de;

Hararet nardadır sacda değildir

Keramet baştadır taçta değildir

⁷³ "Vahdet-i vücut", İslam felsefesinde "varlığın birliği" veya "varlığın tekliği" anlamına gelen bir kavramdır. Bu kavrama göre; yaratılış, tamamının tek bir birleşik bütünün parçası olup; evrendeki her şey birbirine bağlı ve birbirine bağımlıdır. Tek bir gerçeklik vardır ve bu da Tanrı'dır. Evrendeki diğer tüm şeyler aynıdır ve sadece Tanrı'nın nitelikleri ve özelliklerinin yansımaları olarak kabul edilir.

Her ne ararsan kendinde ara

Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir,

sözleri ile özü ve gerçeği insanın kendisinde bulacağını anlatır (Aytaş, 2014).

Dört Kapı Kırk Makam ilkelerinde hakikate ulaşmanın aracı olan tarikat⁷⁴, Tarîkat: Sözlükte “gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş” anlamındaki tarîkat (çoğulu tarâik) terim olarak “Allah’a ulaşmak isteyenlere uygun âdet, hal ve davranış” olarak tanımlanır. Yunus Emre, tarikat kurallarına uymanın, kötülüğe iyilikle karşılık bulmaktan geçtiğini işaret eder:

Tarîkat cân yoldaşı cân ile olur işi

Tarîka giren kişi dün-gün ‘ibret içinde (295-7)

Yunus Emre, şiirinde, tarikat yolunda ilerlemek için bir can yoldaşının varlığına ve manevi bir bağın gerekli olduğuna işaret etmektedir. Tarikata giren kişinin, her gün manevi bir yoldaşla birlikte olmalıdır ve bu yolculuk sırasında sürekli olarak öğrenmesi ve ibret alması gerekir. Bunu yaparken bir sonraki kapı olan marifete de hazırlık yapılmaktadır.

Tasavvufun üçüncü kapısı olan ve kelime olarak bilmek ve kavramak anlamına gelen marîfet⁷⁵, “Allah’ı tanımak, bilmek; kalbi Allah ile ihya etmek ve Allah dışındaki her şeyden yüz çevirmektir” (Akbalık, 2013: 3). Hacı Bektaş Veli’nin aktarımı ile Hakk’ı kendi içinde, kendi benliğinde bulmaktır. Tanrıyı tanımak kalp yoluyla olmaktadır. Tanrıyı gerçekten tanımak ve ona yakınlaşmak için yalnızca bilişsel ve zihinsel bir anlayış yeterli değildir. Kalbin Allah ile dolu olması ve onun sevgisiyle coşması gerekir. Kalp ihya edilerek, Tanrı ile yakınlaşmalıdır. Bunu yaparken de, Tanrıya tam bir teslimiyet sağlanmalı, O’nu kendi özünde

⁷⁴ ***Tarîkat’ın on makamı:**

1. El alıp tevbe etmek
2. Mürid olmak
3. Saçları tıraş etmek ve tarîkata uygun elbise giymek
4. Cihad aşkıyla yanmak
5. Hizmet etmek
6. Korku
7. Ümitle yaşamak
8. Hırka, zenbil, makas, seccade, tesbih taşımak
9. Nasihat ve muhabbet sahibi olmak
10. Aşk, şevk ve fakirlik.

⁷⁵ ***Marîfet’in on makamı:**

1. Edep
2. Korku
3. Perhizkârlık (aşırı istekleri sınırlamak)
4. Sabır
5. Utanma
6. Cömertlik
7. İlim
8. Miskinlik
9. Marîfet
10. Kendini bilmek.

Bkz. Kahraman, 2017: 3.

bularak, Onunla bütünleşme sağlanmalıdır. Bu da ancak nefsi terbiye etmekle mümkün olacaktır. Bu seviyeye ulaşan kişi “ârif” olarak, onun bu hali de “marifet” mafiret olarak tanımlanır. Yunus Emre;

Ma‘rifet gönül ile dün ü gün zârıyla

Söylesem gelmez dile sırr-ı sıfat içinde (295-8)⁷⁶, beytinde, Allah’ı tanıma ve ona yaklaşma sürecini marifete yükler. Bu tanıma, yalnızca zihinsel bir anlayışla değil; kalp yoluyla gerçekleşmesi gereken, sadece dün de ya da bugünde değil geleceğe de yayılan ilerlemeci bir süreçtir. İlerledikçe, kişi Allah’ın sırlarını sonsuzluğa açılan kapıda daha çok keşfedecektir.

Yunus’a göre son kapı hakikatin⁷⁷ özü olan Tanrı, insanın içindedir. Yunus insanı hep içine özüne dönmeye davet eder. İnsanın içi yani gönlü, Yunus için çok değerlidir, önemlidir. Yunus’a göre gönül, “... insanın ezel ile bağ kurduğu deruni bir merkezdir” (Tatçı, 1997: 105). Gönül Tanrı’ nın evidir. Dolayısıyla en başköşede olmalıdır. Gönül ve gönül kazanmaya ilişkin hususlar çalışmamızda, ilerde açıklanacaktır. İnsanın, hakikati anlayıp idrak etmesi için de benliğinden sıyrılıp, cisimden, ten dünyasından, maddi dünyadan, yani ‘dış’tan geçip ‘içeri’ yol alması gereklidir. Hakikat, şariat, tarikat ve marifetten uzakta değildir; aksine içindedir, hepsi birbiriyle bütünleşmiştir. Şariat ve tarikat bir yol gibi algılanmakta, marifet ve hakikat de bu yolun sonunda ulaşılan mertebe olmaktadır. Örneğin; şariat, yalan söylememeyi emreder. Yalan konuşmayı gönülden çıkarmak tarikat ve hakikattir. Eğer bu çıkarma işinde bir çaba zorunlu ise bu tarikat, aksi takdirde hakikattir.

Hakikatün ma'nîsin şerh ile bilmediler

Erenler bu dirligi riyâ dirilmediler⁷⁸(38-1)

Sonunda, hakikate erenler; gerçek huzuru bulanlardır. Hakikati bulanların, kalplerindeki sevgi ve aşk sayesinde daha da yüce bir varlıkla bağ kurmaktadır. Bu onlar için ne güzeldir ki, hakikati keşfetmeleri sayesinde daha yüce bir mutluluk yaşamaktadırlar.

⁷⁶ Bkz. Age 295-20 ve 295-21.

⁷⁷ ***Hakikat’in on makamı:**

1. Toprak olmak
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamak
3. Elinden geleni men etmemek
4. Dünya içinde yaratılmış her şeye güven vermek
5. Mülkün mutlak sahibi Allah’ın huzurunda eğilip itibar bulmaktır
6. Sohbet ve hakikat sırlarını söylemek
7. Manevi yolculuk (seyir)
8. Sır
9. Allah’a yakarış
10. Halkı Hak’ta görme ve Allah’a ulaşmaktır.

Bkz. Kahraman, 2017: 4.

⁷⁸ Bkz. age. 38-2, 38-3, 38-4 ve 38-5.

Hakîkate irenler hakîkati bulanlar

Ne bahtludur cânları hep mahabbet içinde (295-12)

2.5. Yunus'un İnsan Sevgisi ve Hoşgörü Felsefesi

Yunus Emre'nin önemli bir yönü insan sevgisi ile dolu olması ve bu sevgiyi insanlara aktarmasıdır. Yunus Emre şiirleri ile insanı merkeze alır, insanın doğasını, toplumsal ilişkilerini, hayatın anlamını ve evrensel değerleri ele alan bir sevgi felsefesini yansıtır. Şiirlerindeki ana tema, insanın evrenle olan ilişkisidir. Yunus Emre, evrenin her bir parçasının birbirine bağlı olduğunu, insanların bu bütünün en önemli parçası olduğunu vurgulamıştır.

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa (299-3) ⁷⁹

O yalnız Müslümanları değil, bütün insanları sever ve el üstünde tutar. İnsanlararası mutluluğun anahtarı da budur. Bir insanın kalbini kırmak, ibadetin faydalarını gölgeler. Yunus Emre, bütün insanlar arasında kardeşlik ve arkadaşlık duygularının yayılması ve artması ve bencillik duygusunda kaçınmanın Tanrı'nın emri olduğunu açıklar. Bu manada tüm dinlere ve dinlere ait değerlere kendi dini ile aynı hoşgörü ile yaklaşmaktadır.

Kilîseye dirsene girem, nakûs dahı dirsene çalam

‘Âşıklara yokdur kalem, senden yüzüm döndürmezem (219-3)

‘Îsâ mısın Mûsâ mısın, yâ Yûsuf-ı Ken'ân mısın

Va'llâh ki cânlar cânısın, senden yüzüm döndürmezem (219-4)

Kendimiz için istediğimizi başkaları için de istemenin Yunus'taki ifadesi, dört kutsal kitapta nasıl ortaya konmuşsa, Yunus'ta da bu şekildedir. Kendimiz için istediğimiz iyiliği bir başka insan için de, aynen istemek, isteyebilmek, hangi inancın tesiriyle olacaktır. Bunu yapmak, sanıldığı kadar kolay şey değildir. Ama yaptırarak güç ve etki kaynağı da önemlidir. Çünkü bir gönül yapmak, sevmek, incitmek insanı Allah' a götüren, yaklaştıran vesilelerdir. "Birini sevindirdiğimiz, merhamet gösterdiğimiz, karşılıksız bir iyilikte bulunduğumuz, bir gönlün kederini dağıttığımız, bir hastaya teselli verdiğimiz zaman ruhumuza dolan bahar neşesi Allah'a doğru atılmış bir adımın eseri değil de nedir? İnsanları kaba bir gözle hor görmek, gammazlık, kibir, gıybet ise bizi Allah'tan uzaklaştırır" (Civelek, 1971, s. 21).

Tatçı'ya göre; Yunus "yetmiş iki millete bir göz ile bakan", "dağla ile taşlar ile, seherdeki kuşlar ile" eşyayı da bütünlüğüne katarak Hakka yönelen, "Hak cihanda doludur"

⁷⁹ Bkz. 299-4, 299-5, 299-6, 297-7 ve 299-8.

diyerek, tüm evrende doğruyu ve Allah'ın güzelliğini arayan kişidir. Onda hep birlik felsefesi ve vahdet-i vücud doluluğunu görürüz (Tatçı, 2012: 76-77).

Hak cihâna toludur kimsene Hakk'ı bilmez

Anı sen senden iste o senden ayru olmaz (103-1)

Yunus'un felsefece bakışında, hep, bir gönül yüceltilmektedir. Bu gönül hem kırılması ve yıkılması hem de yapması çok kolay, hem de çok ibadetleri değersizleştiren gönüldür. O halde, gönül bu gücü nereden almaktadır, diye bir soru gelecektir insanın aklına. Gönül, insanın en değerli yanındır ve her şeyin üstündedir. Çünkü "Gönül Çalab'ın tahtı"dır (299-5). Hakkın mahalidir, baktığı yerdir, masumdur. Bu bakımdan da ulvidir ve incedir. Gönül, aftır, merhamettir, aşktır.

Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur

Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur (49-1)

Bir dem sanasın kış gibi şol zemheri olmuş gibi

Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur (49-2)

Yunus'un şiirlerinde, gönül, insanı temsil etmektedir. Gönül zaman zaman şaşırır, zaman zaman üzüdür, her dem, her mevsim farklı olur, bazen suskun bazen de dilinden inciler dökülen olur. İnsan karmaşıktır. Her yere uyum sağlayan gönül; kendiliğinden, hiçbir yere uyum sağlamaz. Uyumsuz da olur, belirsiz de ama tüm bunları özgürlükle aşar ve kendini bulur. Yunus'a göre gönül, iki uç arasında, özgürlükle kendini bulur. O halde Yunus'un hümanizmi, insan anlayışı, insanın ne olduğunu keşfetmek değil; karmaşık ve farklı bir varlık olduğunu anlamaktan ve ona çözüm yolları üretmekten geçer (Filiz, 2021: 36-37).

Yunus'un yaşadığı yüzyıl, Arap ve İran literatüründe vahdet-i vücud felsefesi⁸⁰ üzerinedir. Dini temelli ve dini oluşumu yaymayı amaçlayan bu çalışmalar halk tarafından çok da kabul görmez ve yadsınır, yabancı görülür. Öncelikle, dil, zaten, halkın bildiği, kullandığı dile uzaktır. Halk daha çok kahramanlık ve milli duyguların aktarılmasına ilgi göstermektedir. Burada, Yunus Emre, devreye girer, eserlerini daha çok Farsça yazan Mevlâna Celaleddin Rumi ve Ahmet Yesevi'nin yolundan giden Hacı Bektaş Veli'nin de tasavvufi etkilerinin hissedildiği bu manevi ve sanat ortamında, diğer sufilerden farklı olarak halkın millî zevk ve duyusuna hitap

⁸⁰ Vahdet-i Vücud felsefesi hem Arap hem de İran düşünürleri tarafından kabul görmüştür. Arap düşünürleri, genellikle İbn Arabi gibi düşünürlerin eserleri üzerinden bu felsefeye devam etmişlerdir. Ona göre Allah tek bir varlıktır, diğer her şeyin varlığına neden olur, sonrasında olanlar da bu tek varlıkla bütünleşir. Daha ayrıntılı bilgi için, bkz. Demirtaş, 2004: 22. Diğer yandan, İran düşünürleri, Vahdet-i Vücud felsefesini Mevlâna Celaleddin Rumi gibi düşünürlerin eserleri üzerinden yola çıkarak ele alırlar. Mevlana'da, Vahdet-i Vücud felsefesini tasavvufî bir bakış açısıyla ele alınmış ve bu düşünceyi insanın Allah ile birleşmesi için bir yol olarak değerlendirilmiştir. Mevlâna'ya göre, insanın varlığı da Allah'ın varlığından ayrı değildir ve insan, kendini bu gerçeğe vermek suretiyle Allah ile bütünleşebilir. Daha ayrıntılı bilgi için, bkz. Tunçbilek, 2007: 55-58.

eden, yabancı unsurlardan uzak, Türk dilini ve ananesini yansıtan, Türkçe'yi kullanan, bir şair olarak ortaya çıkar (Köprülü, 1984: 242-243).

Yunus, felsefesinde, Tanrı aşkı ve vahdet-i vücud felsefesi bir bütünlük seyreder ve bu iki unsur birbiriyle harmanlanmıştır. Yunus, varlığın birliğini savunmaktadır. Tanrı, tüm yaratılmışların öncesidir, kadimdir ve sonsuzdur, her şey Onun “ol” demesinden sonra olmuştur. Evrende hiçbir şey Tanrı'ya eş değildir. Sadece, insan ezelden beridir, Tanrı ile birliktedir. O yücelik ve sonsuzluğu Tanrı'dan almıştır. Tanrı'nın özünden bir nefestir (Filiz, 2021: 72-73).

Yunus Emre'nin şiirindeki mana zenginliği, modern okuma halinde, birlikte ve yeni bir bakış ile anlamlandırıldığında, bizlere farklı boyutları ortaya koyan imkânlar dünyası sunar. Yunus'un, garip bir derviş görünümünde, yaşadığı düşünülen halinden, bir dehaya dönüşen sanatı, sanata bakış açısı ve yansıması ile modern zamanları dahi etkiler. Onun, çağları aşan sanatı ve üslubu, Onu, Türk kültürünün ve yazım geleneğinin, zamanı aşan şahsiyetlerinden biri hâline getirir. Sanatını evreni, insanı, varoluşu ve var edeni idrak etmek üzerine kuran Yunus, ilk başta, kişinin kendi benliğinin farkına varması gerekliliğini kavrar. Yunus Emre, bu pencereden bakışıyla, ilk olarak kendine odaklanır ve kendilik bilinci geliştirir. İçine yönelen Yunus, “ete-kemiğe bürünmüş” görünen ya da bilinen varlığı dışında başka bir varlığı daha olduğunu keşfeder (Öztokmak, 2020: 21).

Yunus, varlığı, varoluşu, tasavvuf felsefesi ile anlamayı ve aktarmayı benimser. Var olanı ve varlığın kaynağını bir bütün olarak gören bu felsefi yaklaşım, Yunus'un kendi bilgi felsefesini oluşturur. Onun bilgi felsefesi, insanın gerçek bilgiye ancak iç dünyasını keşfetmesiyle ulaşabileceğini savunur. Bu epistemoloji içerisinde Yunus, öncelikle kendine odaklanır ve özündeki asıl “Yunus'u” bulur. Kendisinden çağlar sonra eş benlik olarak isimlendirilecek bu keşif, kendisinden çağlar sonra “eş benlik/double” olarak adlandırılacaktır. Onun, şiirlerine de yansıyan, bilgi felsefesinde kendi benliğini iki biçimde niteler: Kendisinin de bir parçası olduğu kadir-i mutlak “Tanrı zatında eş benlik”, ikincisi en iyiye ulaşmak için kendini ara vermeksizin “kritik eden eş benlik”tir⁸¹.

Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur

Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur (49-1)

⁸¹ Yunus Emre'de kendini eleştiren eş benlik örneği, rivayet edilen Molla Kasım'ın Yunus Emre'ye ait 3000 şiir yakması ile anlatılır. Molla Kasım Yunus Emre'nin, şiirlerini alır ve ilk 1000 tanesini okur ve şeriata aykırı bılarak yakar, ikinci 1000 şiiri de suya atar; bununla birlikte 3. 1000 şiiri okurken, şu ifade ile karşılaşır. Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme, seni siaya çeken bir Molla Kasım gelir. Bunun üzerine, Molla Kasım, Yunus Emre'nin kerametini inanır. Burada, Molla Kasım, sembolize edilmiş olarak, Yunus'un, başkalarına gerek kalmadan, kendini eleştiren, öz eleştiri yapan ve kendinde kusur bulan, eş benliğini anlatır. Daha ayrıntılı bilgi için, bkz. Karakoç, 1999: 8-20.

Bir dem sanasın kış gibi şol zemheri olmuş gibi

Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur

Yunus'a göre, insan bilincinde iki varlık bulunur. Birincisi, insanın kendi varlığı; ikincisi ise Tanrı'nın varlığı. Bu manada eş benlik bilinci Tanrı'dan uzakta değildir ve insanın ruhunda, dünyaya gelmeden önce konumlandırılmıştır. İnsana verilen bu bilinç hep vardır ve bu bilinç sayesinde ve insan Tanrı'ya âşıktır (Çubukçu, 1982: 77).

Yunus, vahdet-i vücud felsefesi ile insanın Tanrı'nın kendi ruhundan oluşturularak yaratıldığını kabul eder. İnsan ile Tanrı'yı tek bir varlık olarak gösteren kendisinin metafizik anlayışında, evrende görünen-görünmeyen tüm varlıklar, aslında Tanrı'nın birer yansımasıdır. Tanrının mutlak iyiliği, kudretli olarak, her yerde ve her şeydedir (Özçelik, 2010: 150).

Bilenlere sormak gerek bu tendeki cân neyimiş

Cân hod Hak'un kudretidür tamardagı kan neyimiş. (120-1)

Yunus Emre'nin varoluş felsefesi, insanın Tanrı'ya yaklaşması ve birlikte var olması üzerinedir. İnsan Tanrı'nın yarattığı en mükemmel ve en özel varlıktır. Dahası, Tanrı'dan bir parça olarak, O'nun yansımasıdır. Yunus Emre'nin varoluş felsefesi, insanın içsel yolculuğuna odaklanır ve insanın Tanrı'ya yaklaşması için kendisini araması gerektiğini öğütler, dolayısıyla, eserlerinde insanın kendisini bulması ve Tanrı ile birleşmesi konusu işlenir. Var olma ve yaratılma bir anda olup biten bir hadise değil; süreklilik gösterir. Bu isimler, Tanrı'nın isimleri üzerinden sağlanır. Tüm var olanlar da, Tanrı'nın isimlerinden ya da sıfatlarından ortaya çıkar. Allah'ın varlık âleminde, ilahi olarak kendini gösterir. Bu, da tasavvufta, Tanrının bir olması ve yansımasıdır⁸². Tasavvufta bu tecelliler, kâinatta görülen her şeyde Allah'ın birliğinin yansıması olarak kabul edilir. Bu bağlamda, varlığın birliğini temellendiren bu bütünlük, isimler metafiziği olarak da bilinen tasavvuf düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Var olan her şey bu isimlerin bir yansımasıdır. Bu durumda, Varoluş'ta, bir "O" olan mutlak varlık ve "O" olmayan, diğer varlıklar vardır. Dolayısıyla, var olma, O-değil olanlardan oluşan bir varoluştur (Dönmez, 2022: 17-18).

İnsan, akıllı ve bilinci ile kendini diğer varlıklardan farklı tutacak güçtedir. İnsanın normalde huzur içinde olması gerekirken, tasa ve sıkıntılarla bir aradadır. Bunun da nedeni, insanın bu dünyaya kapılmasıdır. İşte Yunus, tam da burada dünyanın geçiciliğine vurgu yaparak, aşk ile yaratıcıya ulaşmayı önemli görür. Yunus, yaratılışa ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

⁸² Bkz. İsimler Metafiziği

“Yir gök yaradılmadı Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhre sızurdu dür eyledi (355-1)⁸³

Yunus Emre, Divanında insanın yaratılış sürecini, insanın topraktan yaratıldığı ve Tanrının insanı özgün olarak yarattığı şeklinde anlatır. Bununla birlikte, varoluş sürecinde, akıl, nefis, kalp ve ruh gibi dört önemli unsuru insanın yaratılışındaki özelliklerdir ve insanın hayatını şekillendirmek üzere insana sunulmuştur.

Topragı kadarladı sûreti hat bağladı
Durgurdu dört âleti adın insân eyledi (358-3)

Risâletü'n –Nushiye’de, insanın var olmasında sadece toprak ve su yeterli görülmez. Canlı yaşayan bir varlık durumuna geçmesi “ad” aldıktan sonra gerçekleşir, bu yaratılıştaki, İslami inanca göre, insana ruh üflenmesiyle örtüşmektedir. Dolayısıyla toprak ve su ad alarak var olur, bu da bize ilk insan Adem’in yaratılışındaki özel durumu ve insana verilen değeri anlatır.

Toprag-ile suyu bünyâd eyledi
Ana Âdem dimegi ad eyledi RN (27-3)

Yunus Emre'nin insan sevgisi, yetersiz ve taze bir felsefi sistem değildir. Doğudan ve batıdan gelen düşüncelerin, Yunan’dan, Roma’dan, doğu dinlerinden gelen inançların, Türk Devletlerinin insan felsefesi düşüncesinin ve yüzyıllar boyunca geliştirdiği hümanist düşüncelerin harmanlanmış bir sentezidir. Yunus, yaşadığı bölgedeki ve dönemdeki sufilerden aldığı hümanist kavramları birleştirerek bir Türk hümanizması yaratmış ve onu Anadolu'nun yaşayan Türkçesiyle ve şiirsel boyutlarla işleyerek Türk toplumuna ve Türk kültürüne sürekli ve etkili bir ahlak olarak hediye bırakmıştır (Halman, 2016: 345).

İnsan yaratılışı sevmek ve sevilme üzerinedir ve Yunus Emre’ye göre, yaratılışın özüne sevmek ve sevilme isteğini koyar. Sevgi, Yunus’un şiirlerinde, sıklıkla yer ederek, dile getirmiştir. Yaratılanı, Yaratan’dan dolayı benimsemeyi ve sevmeyi hayat felsefesi edinmiş olan Yunus, bu düşüncesini varlığın merkezine yerleştirmiştir (İdrisi, 1991: 69). Bir Hak âşığı olan Yunus, sadece Allah’ı değil, yaratılan her şeyi de sevmektedir. O, çokluk âlemindeki her şeyi Allah’ın birliğine dahil eder, çünkü her şey Allah’ın hükmüyle yürümektedir ve bunlar Allah’a ulaşmada yol taşlarıdır. Yunus, kendisini Tanrı ile buluşturacak olan sevgiye sıkı sıkıya sarılmıştır ve bu sevgi salt bir insan sevgisi değil; insanı ve toplumu aşan, evrensel bir sevgidir. Ona göre insan, neyi severse sevsin, aslında onu yaratanı sevmektedir.

Yunus, bu dünyada Allah’ın haricinde hiç bir kimseyi ya da hiçbir şeyi sevmeyeceğini belirtir ve her nerede olursa olsun ilahî sevginin kendisine yeteceğini söyler. Bu ifadeleri,

⁸³ Bkz. 355-2 ve 355-3

Yunus'un varlık hakkındaki felsefesini karşılayan birlik fikrinden ileri gelmektedir. Yunus'un asıl ifade etmek istediği, sevdiği ne olursa olsun, asıl sevdiğinin aslında onu yaratanı sevmek olduğudur ve bu sevgi de Yunus' a yetmektedir.

Bu dünyede dostdan artuk Yûnus nesne sevemedi. (348-9)

Senün sevgün bana yiter her kanda kim olurısam. (190-2)

Yûnus düşüncesinin merkezine her şeyi kapsayan Allah'ı alır. İnsan da bu merkezde yer alabilir, ama bunun için, insanın, benliğinden “nefs”in- den arınıp, Allah'ta fânî olması ve O'nunla yeniden dirilmesi (beka) gerekmektedir. Başta da belirttiğimiz gibi, Yûnus'ta bunun yolu, Allah aşkından geçer. Allah'ı seven, O'ndan eserdir, O'ndan parçadır diye her varlığı, her insanı sevecektir. Bu sevgi sâdece teorik ya da sözlü sevgi değildir, davranış ve fiil şeklinde, ahlâk kuralı olarak tüm çevrededir (Demirci, 2013: 143). Bu da Yunus'un hümanizminin insan felsefesi temelinde olduğunu göstermektedir. Yunus Emre'nin insan felsefesinde, insanın insan olmasının esasında sevmek ve sevilme isteği vardır. Tanrı, sevgi, sevmek ve sevilme temelinde insanları yaratmıştır. Yunus'u dinledikçe ve okudukça, sevgiyi hep hissederiz ve şiirlerinde sevginin hissedilen bir boyutla dile geldiğini görürüz. Onun hayat felsefesi, yaratılanı Yaratan'dan ötürü sevmek üzerinedir. Yunus Emre, sevmeyi hayat felsefesi edinmiş ve bu düşüncesini varlığın merkezine yerleştirme çabası gütmüştür.

Yunus, yaratıcıya âşıktır. Allah'ı sevdiği gibi, O'nun yarattığı her şeyi de sevmektedir. Yunus eserlerinde, evrenin varlığı ve işleyişi Allah'ın birliği ile ilişkilendirilir ve her varlık Allah'ın bir yansıması olarak görülür. Evrendeki işleyiş, ölüm sonrasında Allah'a kavuşmak için bir araçtır ve insan Allah' a ulaşmak için bu işleyişe ve sevgi ipine sıkıca sarılmak durumundadır. Yunus Emre, böyle bir sevgi felsefesini kendisine temel edinmiş ve insanlara da bunu öğütlemektedir. Bu sevgi sadece, nefsen gelen bir sevgi değil; evrensel bir sevgidir. İnsanı aşır evreni kuşatmaktadır (Bozkurt, 2011: 53-54). Yunus Emre, insan sevgisi ile Tanrı sevgisi arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu düşünmektedir. Onun görüşüne göre, Tanrı sevgisi, insan sevgisiyle birlikte yaşanır ve hayatın anlamını oluşturur, insanlar birbirini sevmediği sürece, Tanrıyı da sevmeyizler.

Gelün taşuk idelüm işi kolay tatalum

Sevelüm sevilelüm dünyâ kimseye kalmaz (103-5)

İnsan birlikteliğinin, bir araya gelmenin sevginin temeli olduğu, dünyanın sevmenin ekseninde döndüğü ve kimsenin bu dünyaya kalmayacağı Yunus'ta açıkça ifade edilmiştir. Yunus Emre'nin sevgi felsefesi, toplumda değer verilen mükemmel insanın yetişmesinin gerekliliğini ve Allah'ın yarattıkları içinde en mükemmeli olan insanın güzel vasıflarla donatılmasının şart olduğunu ortaya koyar. İnsan, Tanrı'nın yeryüzüne yansımasıdır. Allah'da

olan kusursuzluk, insanda da ortaya çıkmalıdır. Bu kusursuzluk da doğruluktan ayrılmamakla olacaktır. Bu kişiler de aşka ulaşan kişiler olacaktır. Aşk, kimde ise, o dosta ulaşacaktır. Bu durumda doğruluk, sevgiye uzanacak, O'na götürecek olan bir yoldur. Yunus, aşkı yaratılış amacı olarak görmekte ve yaratıcıya ulaşmada aşkı, doğru yol olarak bilmektedir. Aşk, dün, bugün ve yarın gibidir hem olan hem olunan hem de olunacak olandır. Bahsolunan aşk, Yunus'un varlık felsefesini yansıtan Tanrı tasavvurudur. Aşka saygı duymayan, Tanrı'yı inkâr etmiş olacaktır.

Yalancılık eylemegil 'ışka yalandur dimegil

Bunda yalan söyleyenün anda yiri zindâdadur. (65-4)

Dünya, gelip geçici bir mekândır. İnsan fani yaşamdan uzak olmalıdır ya da ömrünü buna harcamamalıdır, yoksa sonu hüsrân olacaktır.

Giderimiş bunda gelen, dünyâ işi cümle yalan

Aglar 'ömrin yavı kılan, ah n'ideyin 'ömrüm seni. (314-4)

Yunus Emre'nin felsefesinde esas olan hangi kavramlarla dile gelirse gelsin hakiki olana yani Tanrı'ya ulaşmak, o mertebede sabitlenmektir. Zira evrenin, insanın, âlemin ve yaratılışın tek gerçek nedeni O' dur. Bir insan ancak, sevgisi ve bu sevgi dairesinde gösterdiği çabalarla, Allah sevgisinden nasiplenebilir. Bu sevginin coşkusu ile insan kimi zaman kendini Tanrı gücünde duymaktadır. İnsan bilinci ile kendini öteki nesnelerden farklı kılacak idrak seviyesine erişebilir. Yunus'un aşk felsefesine göre, sevgi dünyadaki tüm bu olumsuzluklardan uzaklaşma aracıdır. Geçici olan dünyada, asıl kalıcı olan, insanın olgunluğudur (Çubukçu, 2003: 146-147). Yunus bu durumu daha açık hâli ile beyitlerine yansıtır:

Allah eydür Âdem'e çün kim irdün bu deme

Bu dünyâda ne didün dilün neyi söyledi (355-7)

Yogiken var eyledün topragiken cân virdün

Kudret diliyle andun dilüm söyler eyledi (355-8)

Bu söz Hakk'a hoş geldi kulın 'azîz eyledi

Ne geçdise gönlinden virdi hâzır eyledi (355-9)

Bu söz Yûnus'a kandan kim vire haber cândan

Meger kim ol lutf ıssı ana nazar eyledi. (355-10)

Yunus Emre'nin aşk felsefesini birkaç kelime ile özetlemek yetersiz kalır. Onun nazarında, evrendeki, her şeyin sebebi, yaratılışı, doğası sevgi üzerinde kuruludur. Dolayısıyla insanın bütün duyguları aşk olmalıdır. Tüm var ve yok oluş, yine aşk sebebiyle olup; onun bakışında özetlenebilecek sonuç; her şey aşkın ürünü olduğuna dair düşüncesidir. İnsanın his

ve akıl dünyasını da şekillendiren aşk, Yunus Emre felsefesinin temel kurucu unsuru olup; ezeli ve ebedidir (Bayraktar M. , 1994: 21).

‘İşk makâmı ‘âlîdür ‘ışk kadîm ezelidür

‘İşk sözini söyleyen cümle kudret dilidür (25-1) ⁸⁴

Yunus Emre felsefesinin ilk aşamasında yer tutan alan Allahü Teâlâ düşüncesi, onun, tüm insan algısını da etkilemektedir. Yani, Yunus Emre insanı ele alırken, ona ilahî olandan bir dem biçer. Bu dem de bir sevgi ile kendini göstermektedir.

Bugün insanlığı bekleyen en büyük kaygı “ben ve öteki” veya “biz ve onlar” şeklinde bölünmüş ve parçalanmış dünyalar içinde hapsolmaktır. Bu zihin ve gönül daralması, akıl ve vicdan tutulmasına, dışa kaygısızlık ve umursamazlığa sebep olmaktadır. İnsanlık kendi anlam ve değerini tayin ve tahakkuk ettirememe sıkıntısı içindedir. Üstün olma, egemenlik kurma, ele geçirme, tahakküm etme arzusu insanlığı günden güne zehirlemekte ve dünyayı yaşanmaz ve katlanılmaz hale getirmektedir. İhtiyacımız olan Yunuslaşmaktır: Yunus’un eski değil eskimeyen, her dem taze görüşü ve gönül şemsiyesine sığınmaktır. Onun “gelin tanış olalım” çağrısı, zaman ve mekândan bağımsızdır, evrenselidir (Bayraktar, 2022: 169).

Yunus Emre'nin şiirlerinde, Allah kavramı önemli bir yer tutar. Yunus Emre, İslam dininin temel öğretileri ve tasavvuf felsefesi çerçevesinde Allah'ı ele alır. Allah, gücü ve kudretiyle varlığını hissettirir. İnsan, Allah'ın yüce yaratıcı olduğunu fark ederek bu bilinçle O'na yönelir ve kulluk görevini yerine getirmeye çalışır. Gerçek bir kul, kişisel arzularını bir kenara bırakarak sadece Allah'ı düşünmeli ve O'na kulluk etmelidir. Kul, kendisinin Allah tarafından yaratıldığını bilmeli ve kulluk görevlerini doğru bir şekilde yerine getirmelidir.

Yunus Emre, Allah'ın yarattıklarından, kendisine ibadet etmesini beklediği bir kulluk yaklaşımını benimser. O hayat felsefesinin, özetinde, insanlara sevmeyi öğütler. O, insanlara “gelin tanış olalım” diye mesaj verir. Bu tanışma, karşılıklı sevgi, saygı çerçevesinde hareket ederek, toplumsal ve evrensel barışı sağlar. “Yunus’un şiirlerine sığdırdığı en kapsamlı hayat felsefesi, onun ‘Sevelim, sevilelim’ (Baltacıoğlu, 1990: 49) deyişi içerisindedir.

2.6. Felsefeden Yunusca Felsefi Sağaltıma Ulaşmak

Felsefe ve felsefe metinleriyle çalışmanın insanların zihinsel ve duyuşsal rahatsızlıklarına iyi geldiği öteden beri bilinmektedir. Felsefe metinleri, zihni çalıştıran, düşünme ve analiz etme becerilerini geliştiren, eleştirel düşüncüyü teşvik eden ve genel olarak

⁸⁴ Bkz. 25-2 ve 25-3

zihinsel esnekliği artıran bir tür okumadır. Felsefe metinleri, karmaşık kavramları ve düşünceleri açıklığa kavuşturarak, okuyucuların düşünce güçlerini ve genel zihinsel kapasitelerini artırabilir, gerilemekte olan alzheimer, demans gibi zihinsel sıkıntı ve rahatsızlıkları da öteler. Diğer yandan, felsefe metinleri, dünya ve insanlık hakkında derinlemesine düşünmeye teşvik eder ve bu düşünce süreci, insanın hayatındaki amacı ve anlamı aramak için sağlam bir temel oluşturabilir. Felsefe metinleri, dünyaya farklı bir bakış açısı kazandırmak için de faydalı olabilir ve insanların kendilerine ve başkalarına karşı daha empatik ve anlayışlı olmalarına yardımcı olabilir.

Felsefe çıkış itibarıyla, sonsuz ve büyük olanı, somut ve önümüzde olanda arama şeklinde kurgulanmıştır. Doğru hareket, fanide bakının izlerini, okunan iz ile izi bırakan arasında ilişkiyi bulmaktır. İz, asıl olanı işaret eder. İnsan, izleri doğru okumalı ve anlamlandırmalıdır. Felsefe, hayatı sorgulayıp insanların mutlu olmasının yollarını arayan bir disiplindir. İnsanların hayatı sorgulamasına ve hayatın anlamını araştırmasına yardımcı olur. Bu manada, ilkçağdan beri filozoflar, mutluluğun olduğu ve mutlu olmanın nasıl olduğu konusunda farklı yaklaşım ya da yorumlar üretmişlerdir. Sokrates (ö. M.Ö. 399) insanın kendisini tanımasını ve kendisiyle barışık olmasını sağlayan erdemli ve bilge olmayı, mutluluğun tek kaynağı olarak görmüştür, ona göre gerçek mutluluk iyi ya da kötünün farkını ortaya koyabilmektir. İyi bilgi insanı mutluluğa götürür (Akarsu, 1965: 13-14). Platon’a (ö. M.Ö. 347) göre ise bilgi, yiğitlik ve iffet erdemleri birleşerek adalet erdemini oluştururlar. Aklın erdemini kullanarak adaletli olan insan, Tanrı’ya benzer ve mutlu olur⁸⁵.

İnam, “mutsuzluk ahlaksızlıktır”, der. Ona göre mutluluk bir çalışma sonrasında gelir ve hayatın gerçekleri kavranıp; güzelliklerinin farkına vardıkça insan mutlu olur. İnsanın ulaşmak istediği ve ulaştığı en samimi nokta iç ve dış özgürlük noktasıdır. Bu da mutluluğu getirir. Buna ulaşmaya uğraşmamak, yani mutsuz olmak, elde edilebileceken güzel şeyi arka plana itmektir. Bu nedenle mutluluk erdemdir (İnam, 2020: 41).

Mutlu olmayı başarabilen ve bunu da hayatının merkezine koyan insan sağlamıştır. Felsefe mutlu olmanın yollarını göstererek felsefi sağaltıma yardımcı olabilir. Örneğin; ölümün son değil ama yeniden doğma, gerçekliğe uyanma ve yaratıcıyla buluşma olduğunu bilerek yaşayanlar ve ölümün baki olanın bir parçası olduğuna inanalar, mutlu ve sağlıklı olurlar, huzurlu olurlar. Hayatla barışık olan dini ve mistik tasavvurlar bunu yapabilirler. Yunus Emre, mutlu yaşamın ne olduğunun bize sunulduğu en canlı örnektir. Onun yaşamı, hayata bakışı ve yaşam felsefesi, mutlu olmaya giden öğretilerin sıralanmasıdır.

⁸⁵ Bkz. Platon, 2013: 30.

2.7. Yunus Emre'nin Düşünce Sisteminde Tanrı'nın Yeri ve Felsefi Sagaltımdaki Rolü

İnsan, var olduğu ilk andan itibaren hayatına bir anlam katma süreci içerisinde. Bu anlamı ararken, dünyaya niçin geldiğini, burada yapabileceklerini ve bu sürecin sonunda insanlara neler bırakabileceğini araştırır. Kuşkusuz bu araştırma sadece maddi manada bu dünyada meta olarak bilinen bir şeylerin elde edilmesi, kullanılması ve geride kalanlara bırakılması değildir. Soyut manada görülmeyen ama hissedilen bir bütünlük bırakmak insanın amacıdır. Albert Camus “insan için hayatın anlamı en acil meseledir” (Smith, 2002: 379) demektedir. İnsan, her zaman, arayış içerisinde olmalıdır, neden yaşadığıyla birlikte nasıl yaşadığına ya da yaşayacağına odaklanmaktadır. Bunu yapamayan insan, hayatında boşluk ve hiçlik hissi yaşamaya mahkûmdur. Hayatlarındaki yalnızlık ve boşluk, her insan için ivedilikle doldurulması gereken bir önceliktir.

Yaşam, Albert Camus’a göre güzel ve çekicidir. Heyecan ile doldurulması gerekir; hâlbuki diğer filozof Arthur Schopenhauer’a göre yaşam bir eziyettir, insan bu dünyaya borçla gelir, yaşamı ile borçlarını öder ve ölüm anında da ödendi makbuzunu alır. Schopenhauer’un yaklaşımında insan hiç var olmamış olsa idi, çok daha iyi olacaktır (Schopenhauer, 2014: 45).

İslam Filozoflarından Farabi’ye göre yaşamın anlamı ve insanın varoluş amacı iyiye yönelmektir, “tabiiki iyilik” denilen beslenme ihtiyacının karşılanması önemlidir. İyilik, iyi bir yoldan yapılmış ise, iyi hükmünü alır; bununla birlikte, iyilik kötü bir yoldan yapılmış ise, kötü hükmünü alır. Her şey mutlak varlık olan Tanrıdan gelmektedir ve ona dönmektedir (Filiz, 2014: 206-207). Mutasavvıf ve Filozof Şair Yunus Emre için bu dünyadaki yaşamın amacı, dünyaya ait gereksinimlerini karşılamak değil; gerçek yaşam olan öbür dünyadaki ebedi yaşama hazırlanmaktır. İnsan, bu nedenle, yüreğini Tanrı sevgisi ile sağaltmalı ve kendisine erdemli bir yaşamı benimsemelidir (Aydın , 2000: 101).

N'eylerler fânî dünyâyı, Allah sevgüsü var iken

Yâ dahı kanda giderler ol dost sevgüsü var iken (238-1)

Din, insanın doğası ve varlığının kaynağı hakkında sorulara, Tanrı kavramıyla cevap vermeye çalışan düşünce ve inanç sistemidir ve aynı zamanda insanın tutum ve davranışlarını düzenleyen değerler manzumesinin belirleyicisi ve gündelik yaşamındaki klavuzluk edicisi olarak çok önemli rolleri yerine getirmektedir (Kirman, 2004: 61). Geniş anlamda, din; yaşam biçimi, hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerlerin tamamı ve birlikteliği, dar anlamda ise; evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir Tanrının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı olumsuzdan olumluya çıkış noktası bulmaya davet eden çağrı olarak tanımlanabilir (Acar, 1993: 95). Din, toplumsal yapıyı değiştiren bir

güç olmuştur. İnsanlık, inanç olmadan yaşayamamıştır. Din, kuvveti ile insanlar arası bütünleşmeyi sağlamış, bireyleri ortak bir hayata kendilerini feda etmeye götürmüştür. Bu şekilde, toplumsal bütünlük ve toplumun devamlılığı sağlanmıştır. Din toplumsal yapıyı birbirine yapıştıran araç olmuştur (Sezen, 1990: 69).

Günümüzde, kuşkusuz, insanın kendini ve yaptıklarının anlamını kavraması, insanın en başta gelen amaçlarından biridir. Modern çağın insana, yaptığı her türlü kolaylaştırmaya karşılık, insanların büyük bir kısmı içlerini kaplayan anlamsızlık hissine kapılmakta ve çıkış yolu bulamamaktadır (Bahadır, 2011: 13). Din, birçok insan için hayatlarına anlam katan önemli bir faktördür. Din, insanların varoluşsal sorulara yanıt aramalarına ve bu sorulara cevap bulmalarına yardımcı olur. Din ve din ile devam eden inanç, insanların kendilerine, başkalarına ve evrene ilişkin soruları sorgulamalarına, evrendeki yerini ve değerini araştırmasına ve cevap aramalarına olanak tanır, bu sayede insan, yaşam amacı ve hedeflerini belirler, bunu bir sistematik düzlemde konumlandırır ve anlamlandırır. Bu sayede insanlar, kendilerini daha iyi tanıyarak, bireysel ve toplumsal sorulara cevap bulup; diğer insanları ve evreni anlarlar. İnsanın evreni tanıma sürecinde, kendini tanıma ve anlamlandırma ve yaşayışını evrendeki düzene göre şekillendirmesi ihtiyacı ortaya çıkar. Bu ihtiyacı giderirken insana yardımcı olan dindir.

Din, insanın tanrı ve kutsal olanlara ve kutsal eylem ilişkilerine temellenmiş içsel bir yaşayış şekli olmakla birlikte, bir anlam ve anlamlandırma sistemidir. (Paloutzian, 2017: 25-26). Tanrı, insanın anlam arayışında anlamların en aşkını olarak karşımıza çıkar. İnsanlar varoluşlarından itibaren hem psikolojik hem de sosyolojik bir inanç kaynağına ihtiyaç duymuşlardır. Tüm medeniyetler bir inanç kaynağı ve buna bağlı olarak da bir ahlak düzeni üzerine kurulmuştur (Özakpınar, 1999: 39). Medeniyetler tarihine bakıldığında zaman, medeniyet olma şuuruna erişmemiş en ilkel toplumların bile, belli bir inanç kaynağı ve ahlâk düzeni üzerine kuruldukları görülmektedir. İnsan, Tanrı'ya, yani en yüksek anlam kaynağına olan inanca ihtiyaç duymaktadır ve temellenmiş bir anlamın varlığına ulaşma ihtiyacını da bu inançla karşılamaktadır.

İnsan, kendisini ve çevresini anlamak ve anlamlandırmak için sürekli bir çaba içindedir. Bu çaba, insanın varoluşsal sorulara cevap bulma çabasıdır ve insanın özgürlük, anlam ve değer arayışıdır. Bu arayış, insanın sadece nesnel gerçekliğe değil, aynı zamanda kendisine dair öznel deneyimlerine ve duygularına da odaklanır. Bu nedenle, insanı insan yapan en önemli unsurlardan biri, sadece dünyayı nesnel olarak gözlemlemesi değil, aynı zamanda kendisini ve iç dünyasını da anlamaya çalışmasıdır. Din, insanlara anlamlandırma ve yaşam amacı sunmak için vardır. Dinin, temelinde yatan esas düşünce, sadece insanın dünyayı bilme ihtiyacı değil, insanın dünyaya ve onu yöneten ilkeye, Tanrıya, insan hayatının bir anlamı olduğuna inanma

ihtiyacına karşılık vermesidir. Din, insanın varoluşunu anlamlandırırken, Hayatın amacını ve anlamını belirlemeye yardımcı olma, insanların duygusal ihtiyaçlarını karşılama, toplumsal bağları güçlendirme ve hayatın anlamını kabul etmeye yardımcı ve insanın iyileşmesini sağlama gibi roller üstlenir⁸⁶.

Dinin, mitolojiden mi türediği, yoksa tanrısal bir otoritenin mi eseri oldukları yönündeki tartışmalarda, din, vahiy ve vahiy inancı temelinde daha kuvvetli zemin bulmakta, mitoloji temelli görüşleri geride bırakmaktadır. Bu bağlamda temel kanıt inançtır. Bununla birlikte mitoloji temelli inanç sistemini, kendinin doğada ve evrende yerini bulmak ve anlamlandırmak isteyen insan ortaya koymuştur. Bunu yaparken insan, kendi varoluşunun doğa karşısındaki sıradanlığını da aşmış olur ve kendisinde bir haz duygusu oluşturur. İnsan kendi varoluşunu, kendi oluşturduğu ve hatta şekillendirdiği en sırlı kültürel öge olan mitoloji ile olgunlaştırmakta ve kendi ruhsal ve fiziksel terapisini, sağaltımını ortaya koymaktadır. Dinsel mitoloji hem varoluşsal hem de etik bir sağaltımdır. İnsan, bu sayede önce kendini iyileştirir, sonra da diğer insanlara da faydalı olmak, onları da sağaltmak için mitolojiyi üretir (Filiz, 2018: 44-47).

Ruh ve beden bütünlüğü ile varlığını devam ettiren insan, bedensel faaliyetle ilişkilendirilen, yeme, içme, uyuma, nefes alma ve verme ve ruhla ilişkilendirilen inanma, sevilme, özlem duyma gibi duygularıyla bir bütünlük halinde yaşar. İnsan, diğer yaratıklardan, ruha sahip olması ile ayrılır. Sahip olunan bu ruh yapısının en belirgin özelliği bir varlığa ya da yaratıcıya inanmaktır. Yeryüzünde günümüze kadar, tüm topluluklar inanma ihtiyaçlarını, din ve dini ritüeller çerçevesinde karşılamışlardır. Hatta inanma duygularını, kültür, sanat ve diğer geleneklerinde de göstermişlerdir (Peker, 2000: 27).

İnsan, diğer insanlarla birarada olma, tek başına kalmasını azaltma ve topluma dahil olma ihtiyacındadır, bu da onu tek başına yaşamamaya itmektedir. İnsanın, diğer insanlarla da ilişki içinde olduğu ve hayatın bu ilişkilerden kaynaklanan birçok durumun bütünleşmesi ile ortaya çıktığı gerçeği dikkate alınmalıdır. İnsan için inancına ait bir ilahi bildirim ve destek olmasaydı ki bu durumda, insan toplumda tek başına bırakılmış olurdu, toplumu düzenleyip bir arada yaşamalarını sağlayacak ortak ilkelerin belirlenmesinin zorluğu sebebiyle, yeryüzündeki yaşam içinden çıkılmaz bir kargaşaya sürüklenirdi. Din, toplumsal ortak kuralların belirlendiği bir yaşamın devamının sağlanması açısından sosyal düzeni korumaktadır (Dorman, 2015: 26-27).

⁸⁶ Logoterapinin kurucusu Frankl, insanın hayatındaki en önemli şeyin anlam arayışı olduğunu vurgularken hayatta bir anlam bulabilme sürecinde insanın kendini manevi sürece dahil etmesine vurgu yapar, dinden de süper anlam olarak bahseder. Yapmış olduğu klinik çalışmalarda elde ettiği bulgulara da bakarak, bireyin inancının ve inandığı dinin hayatta bir anlam, bir amaç keşfetmesinde önemli olduğunu belirtir.

Din ve inanç, insanların hayatına düzen katarken ve kişilerde rehabilitasyon sağlarken, arayış içerisinde oldukları sorularına da cevap vermektedir. İnsan, bu soruların cevap ararken, dinin verdiği cevapları yeterli bulmamış ve daha fazla cevap ve kaynak arayışına yönelmiştir. İnsanın anlam arayışı sürecinde bilim, dine sorulara cevap verme arayışına destek olmuştur. Burada sahneyi, tarih felsefesi ve pozitivizm, bilgi ve bilim kavramları konusunda çatışan ve argüman üreten iki felsefe tutumu, almıştır. Tarih felsefesi⁸⁷, bilgi ve bilim kavramlarına sadece bilgi temelli olarak yaklaşan yaklaşımla yetinmemiş; tinsel ve kültürel boyutlu bir anlama ve tavır almayı savunmuştur. Auguste Comte tarafından ortaya konan pozitivism, yani olguculuk, bilimsel bilginin üretiminin duyu kaynaklarında olduğunu ve bu görüşe bağlı olarak, rasyonel bilime, deney, gözlem ve araştırmaya dayanan bir bilim anlayışını ortaya sunmuştur (Ertürk, 2004: 3).

İnsanın aradığını bulmasına yol gösteren ve ulaştığı sonuç itibarıyla insanı rahatlatan ve terapi eden bir bilginin varlığı, en değerli bilgi olmalıdır. Bu manada, çağdaş ve bilimsel bir bilgi, deney ve gözleme dayalı, deneyim içeren bir bilgidir. Bilimi, bazı bilim dışı uygulamalardan da ayırır. Bununla birlikte, bilimin nasıl deneye dayalı olduğu, bilim felsefesi ile sorgulanmalıdır (Horner, 2018: 107). Felsefe, Antik Çağ'da olduğu gibi, din ve bilimle elde edilen bilgiyi de kullanarak, katkılarını sunarak kendine ait üçüncü bir yolu sürdürmek ve felsefe ile sağaltımı ortaya koymakta ve insanlığa ait olan ve içinde mitoloji, din, bilim ve kültür içeren tüm birikimleri günümüze taşıyarak varlığını sürdürmekte ve etkisini artarak sürdürmektedir. Bu birikimini, bir miras olarak, nesilden nesile aktarma çabasıdadır. Felsefe, temelini, tümüyle, aktararak büyüyen ve gelişen, bir insan eseri olmasında bulur. Bu manada felsefe insan ömrü ile eşit bir yaşam sürdürmektedir. Felsefe, hakikat yolculuğu ile, Antik Çağ'dan, günümüze kadar uzanan yolculuğunu, tüm filozofların kümülatif birikimlerini de kullanarak, sürdürmektedir.

Felsefi sağaltımın ve felsefe ile iyileşmenin bakış açısından, felsefi düşünce ve insanın yaşamı birbiriyle iç içe geçmiştir. Felsefe hep tekrarlanan ve temelli meseleler hakkında toriler oluşturmak çabalarının yanı sıra, artık yaşamın içinde yol giden ve diyalog kuran bir yönlendirme hareketinin içindedir (Lahav, 1997: 137).

İnsan kendisini felsefe sürecine dahil edip, ana unsur olan insanla daha çok muhatap oldukça ve felsefi sağaltımın muhatabı olarak kendini gerçekleştirmeyi öğrendikçe, felsefi

⁸⁷ Cevizci, tarihselciliği, "Tüm tarihsel fenomenlerin biricikliğini ve bireyselliğini vurgulayan; her çağın her tarihsel dönemin o döneme damga vuran fikir ve ilkeler aracılığıyla yorumlanması gerektiğini, dolayısıyla geçmişteki insanların, eylemlerin, tarihçinin kendi çağına ait değer, inanç ve motifler temel alınarak açıklanamayacağını savunan görüş olarak tarihselcilik; insanların, toplumların, kısacası her şeyin tarihsel gelişiminden ve kendi kültürel, tarihsel bağlamından dolayı her ne ise o olduğunu, bir şeyin tarihine ilişkin bir tasviri o şeye ilişkin yeterli bir açıklama" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Cevizci, 2011: 909.

sağaltım insana geçici hayat ve hayatın sonunda bekleyen ölüm gerçeği ile baş etmeyi öğretir. Bu öğrenme süreci bir hastalığın nasıl tedavi edileceğinin ortaya konması değildir; zaten felsefe ile hasta tedavisi yapılması da mümkün değildir. Felsefi sağaltım, Antik Çağ'da dünyanın karakteristiği olan bütüncül ve disiplinler arası görüşü ortaya koyarak, tıbbi tedaviye kadar olan süreci, yürütür ve yönlendirir. Bu süreç içerisinde, tüm insanlık için ortak, evrensel olan, insanlığın ve evrenin temeli ve esası olan gerçekleri arayan soruları kullanır ve nihai olarak hayatı anlamlı hale getirir (Filiz, 2021: 1).

Felsefi sağaltım, bu yolculuğun, insanın kendisinin iyileşme ve diğer insanları iyileştirme süreci olarak, sonsuza kadar devam eden bir süreç olduğunu savunur. (Tillmans, 1995: 10-12) Burada, iyileşme sürecinin ve iyileştirme sürecinin karşılıklı devam ettiği ve felsefi sağaltımı yapan danışman ile danışanın birlikte karşılıklı felsefe yapma sürecinde olduğu unutulmamalıdır. Kate Mehuron, felsefeyi “hayatla kurulan bir diyalog” tanımını kullanarak anlatır (Mehuron, 2009: 469). İnsanların, kendi sağaltımlarını ararken, kişisel sorunlarımızın temelinde buldukları cevaplar, bizim kendimize sorduğumuz sorulara verdiğimiz cevaplardır; çünkü cevaplarımız bizim kendi yaşam felsefemizdir. Felsefi Sağaltım sürecinde, danışmanlar için çözüm süreci, insanı sorun ve sıkıntılarından kurtulmak ve rahatlamak adına felsefeyle buluşturma ve felsefi sürece dâhil etme hareketidir.

Altunbaşak, felsefenin insanları rahatlatması adına bütün yapılması gerekenin, felsefeyi sıradan insanın hayatına dahil etmek, onların hayatında felsefeye bir yer açmak olduğunu belirtir. Bunu yapmanın yolu da, uzunca süredir kuramsal çalışmaların içinde olan ve akademik disiplinler bir süreç yürüten felsefeyi içinde bulunduğu o ‘Fildişi Kule’den, sıradan bir hayat akışı olan insanların arasına indirmek, geçmişte olduğu gibi, felsefe yapmanın bir yaşam tarzı olduğunu hatırlamak, onun insanlara olan ‘tesellisini’ tekrar canlandırmak ve hayata geçirmektir. Bu da felsefe içinde alışlagelmişten farklı olan bir felsefi süreç oluşturma biçimi ile felsefi düşüncüyü insanın yaşamının bir parçası haline getirmekle mümkün olabilir (Altunbaşak, 2021: 23-24). Felsefeyi pratik yaşamın bir parçası haline getirmek için öncelikle, özellikle çocuk ve gençlerimizden başlayarak, sorgulama ve düşünme alışkanlıklarını geliştirilmesi gereklidir. Hayatımızdaki olaylara karşı daha fazla merak duymak, şüpheli bir zihniyete sahip olmak ve olayların yüzeyine değil de derinlerine inmek için çaba göstermek önemlidir. Bu şekilde, hayatın anlamını arayan, gerçeği araştıran ve etik değerleri anlayan felsefi bir bakış açısı geliştirilebilir.

Bu durumda, felsefe insanın yaşamının içinde ve etrafındadır. İnsan, felsefe’ye, daha objektif ve orta bir inanç ile ve ona göre hayat sürebilir. İnanç, insan hayatında önemli bir yer tutmaktadır. İnsan, diğer insanlara duyduğu güven ve değer verme duygusu ile hayata ve evrene

sadece maddi bir gözle değil; aynı zamanda ahlâkî ve manevî güvenilirliğine duyulan güvenle birlikte Tanrı bilgisi ya da iyiliğin bilgi ve sevgisini başlatır. Devamında, filozoflar, vahyin de bilgisi doğrultusunda gerçekler hakkında, inanma süreci içerisinde, gerçeği insanın kendisi için doğrulayabileceğinde uzlaşmaktadırlar (Huxley, 1947: 133-134). İnsan felsefe ile bütünleştiği takdirde, inanç ve uygulama noktasındaki pratiklere çok daha yakınlaşacaktır.

İnanç, bir kişinin Tanrı veya ilahi güçlere olan yaklaşımını ve bağlılığını ifade eder. “İnanç” kelimesi ile örtüşen bağlılık daha çok yapıcı ve olumludur. Felsefi bağlamda, inanç, bir kişinin bir teoriye veya felsefi düşünceye olan inancını ve hassasiyetini ifade edebilir. Bu inanç, bilgi ve mantıkla temindeolabileceği gibi, tamamen kişisel tercih te olabilir. İnanç genel bir yaklaşımdır. İnsan, her şeye inanabilir ve bu inanmada özgürdür. İnsan, felsefenin ve felsefi sağaltımın kendisini sağalttığına ya da hasta ettiğine de inanabilir. Burada önemli olan, içsel bir inanç ile başlangıç noktasının temellenmesi ve kişinin kendi iradesi ile gidilecek yönün belirlenmesidir.

İnsanın, yaşamındaki, anlam ve sonsuz anlam arayışı kendisini inanma ihtiyacına yönlendirir. İnsan, yalnız, çaresiz ve amaçsız olarak kendini hissettiğinde, varoluşsal bir boşlukta, anlamsızlıkla yüzleşir ve korunma ihtiyacını tanrı inancına başvurarak sağlar. İnanıldığı Tanrı, kendini aşan yüce ve kusursuz bir güçtür ve kendisine inanma ihtiyacı duyan bir varlıktır. Alman Din Tarihçisi Friedrich Max Müller’e göre, insan, kendini yalnız, çaresiz, rotası olmayan hissettiğinde ve varoluşsal bir boşlukta anlamsızlıkla yüzleştiğinde korunma ve sahiplenme ihtiyacı hisseder ve bu ihtiyacını Tanrı’ya başvurarak karşılar. Tanrı inancı, Platon’un ‘iyi’ ideasında olduğu gibi, insan ruhunun varabileceği en yüksek mükemmellik idealidir (Morris, 2004: 153-154).

İnsan Tanrıyı bilme yolculuğuna kendini bilme felsefesinden başlar. Huxley, insanın, birçok hayatın farklı geçici sunduklarından ayrılarak, sadece en iyi ideaya Tanrıyı bilme inancına doğru gitmesi gerektiğini ifade eder. Bu bilge adam kişiliğinin oluşmasının en temel bileşenidir⁸⁸.

Kaçan kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk'ı buldum

Korkum anı bulıncaydı şimdi korkudan kurtuldum (176-1)

Yunus Emre, kendini bilen insanın, Tanrı’yı tanınmasının yolunu açacağını bize ifade etmektedir. Bununla birlikte, yaratıcıyı tanımak isteyen insan onu tanımadıkça ya da uzak kaldıkça korkacak ve kaçacaktır. Bu korku ancak kendini bilme ve tanrıyı tanıma ile sona erecektir. İnsanın kendini tanınması, eksiklerini bilmesi, bulunduğu yeri ve hedeflerini

⁸⁸ Huxley, 1947: 50.

belirlemesi ve kendini ifade edebilecek hale gelmesi, felsefi sağaltım ile olmaktadır. Felsefi sağaltım içe doğru uzanan yolculukta insana rehberlik eder.

Felsefi sağaltım, tanrı inancı ile bütünleşmek durumundadır. Bu bütünleşmede tanrı inancı, inanan insanın daha sağlıklı olması sonucuna bizi götürür. Din ve inanç, birçok insan için zorlu durumlarla başa çıkmada bir kaynak olarak destek olabilir. Bu, özellikle hastalık, ölüm veya diğer hayat değiştirici olaylarla karşılaşıldığında geçerlidir. Tanrı inancı, insanların umutlarını ve motivasyonlarını artırarak duygusal ve zihinsel sağlık için önemli bir rol oynamaktadır. Tanrı inancı, insanların zihinsel sağlığını iyileştirici bir etkiye sahiptir. İnanç içerisinde olan ve inancına dair davranışları düzenli olarak yerine getiren insanların, kaygı gibi rahatsızlıklarla başa çıkmada daha başarılı oldukları görülmektedir. İnanç, yardımıyla, insanların, kendilerini ve dünyayı anlamalarına yönelik yaklaşımlar, kişiye daha da anlaşılabilir ve daha ılımlı kabul edilebilir hale gelmektedir.

İnsanın, ya da tek başına bir bireyin, bir Tanrının, ya da yaratıcının var olup olmadığına inanması ve bunun nasıl olduğu sorusuna cevabı filozof, din adamı ya da bir kitabi bilginin cevaplamada asla tama ulaşamayacağı sorulardır. Bu soruların cevabı sadece insandadır. Bundan dolayı insanın, bilgeliğin ilk aşamasını gerçekleştirmesi ve kendini tanıması gereklidir. Yunus Emre’de, insanın kendini bilmesi ile felsefi sağaltımın nasıl yapılacağı, çalışmamızda ayrıntılı olarak çalışılacaktır.

İnsan, korkularından ve acılarından kurtulmak için de aşkın bir güç olan kutsala, Tanrı’ya inanmaya ihtiyaç duyar. O’na güvenip sevmesi ve inanması ruhunu korkulardan arındırması yoluyla insan, felsefi ve içsel bir rahatlama hissederek, hayatını ve ebedî hayatını daha güvende ve teslim olarak anlamlandırabilir. İnsanın, Tanrı’ya inanması, dinî inancın ve alçak gönüllüğünün kaynağı ve benliğin aşkınlığıdır. Felsefi Sağaltım, burada aracı olma ve insanın korkuyla ya da acıyla yüzleşme noktasında, iki çözüm üretme noktasında kalır. Korku ya da acı ne olursa olsun, tüm insanlar için geçerlidir, bu durumda herkes hasta değildir. Dolayısıyla, insanın bunu yaşaması anlamlandırılabilir. Bu korkunun aşılma noktasında, ise kişiye bir tanı koymak yerine, onun durumunu anlamak ve ona değer vererek, konuşarak, varlığını ve hissettiklerini anlamlandırarak, bu süreçten kurtulmasını sağlama ve Tanrı İnancı ile buluşmasını sağlamak felsefi sağaltımın üstelendiği görevdir. Yunus, insanın Tanrı ile buluşmasının korkularının sonu olduğunu ifade etmektedir: Yunus Emre’nin felsefesi, bu noktada felsefi sağaltımın rolünü üstlenerek, insanın tanrıya ulaşmasına yardımcı olur.

Nitekim ben beni bildüm diledüğüm Hakk'ı buldum

Korkum anı buluncadı korkıdan kurtuldum ahî (370-11)

Felsefi Sağaltım, insanın en iyiye olan yolculuğunda, insana eşlik eder. Bu yolculuğu anlamlandırır ve insanı, en iyi olana ulaştırır. Bu süreçte, insana, ahlak, değer verme ve değer alma, erdemli davranışta bulunma ve anlamlandırma davranışları ile erdemin pratik yaşam bilgeliliği olarak öne çıkması belirgindir. Sonuçta en iyiye ulaşılır. Bu manada, anlamların anlamı, Tanrıya ulaşmak için felsefi sağaltım, inancı düzenlemeye ve inancın insana dair rolünü yürütmesine yardımcı olur ve bu manada inancın işini kolaylaştırır, inanç ise insanın sağaltımına, zemin hazırlar ve hazır bulunuşluk düzeyini artırır.

Dönmez, insan dünya yaşamında bir bedende görünür olduğunu, ancak, insanın sadece bir bedenden oluşan varlıktan öte, sahip olduğu gönlü ile bir bütün olduğunu belirtir. Kalıcı olan gönül bedene aşkındır ve geçici (fani olan) bedeni aşar. İçten dışa bir dönüşüm olur.

Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm

Karışmış kara topraga şu nâzûk tenleri gördüm (207-1)

Ancak, bu dönüşümde öz sabit kalır. Yok olmaz, ya da değişmez. Öz maya ve manadır, mana, gönül esastır ve içtedir. Madde ise, manadan sonra gelir. Manadan maddeye doğru bakmak gerekir (Dönmez, 2021: 65-68). Felsefi Sağaltım, zihin, akıl ve duygu üçleminde, manadan maddeye doğru yürütme yapar, temel ve gerçekliği bulma üzerine yoğunlaşır ve üreteceği tüm fikir ve argümanları özün üzerinde yoğunlaştırır.

Dervîş Yûnus hönî geldi teveccüh ma'sûka kaldı

Gönülde sevdüğün buldı anunla gönlünü bağlar (55-6)

Yunus'a göre, gönlün sevdiği Allah'tır ve insanın içindedir. Tanrı özdür. İnanç ile içinde Tanrı inancını barındıran insan, özüne döndüğü zaman huzur bulacaktır. İnsanın özünü yaşaması, ahlaklı bir yaşam ile mümkündür. İnsanın özüne sadakati gösteren ahlak, 'emanet ahlakı' olarak adlandırılır. Emanet ahlakının temelinde olan ahlak, insanın aslına sadakat göstermesi, kendisi ile dost olması ve bizzat hayatı tam anlamıyla yaşamasıdır.

Tutulmadı Yûnus cânı geçdi Tamu'dan Uçmak'dan

Yola düşüp dosta gider gine aslın ulaşmağa (1-11)

Kâf Tagı zerrem degül ay u güneş bana kul

Aslum Hak'dur şek degül mürşiddür Kur'ân bana (12-2)

Felsefi Sağaltım, insanın insanla sağaltımını anlatırken, özünü bilen, hayatına bir genişleme ve huzur penceresinden bakabileceğini gösterir.

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldür ilüm

Hak'dan söyler bu dilüm ne kul ne sultân bana (12-3)

Ahlakta yaşama, insan olmada insanca yaşamada esastır. İnsan, insanca yaşaması ile diğer canlılardan ayrılır. Çünkü insan aslına sadık kalabilecek olan tek varlıktır. İnsanın aslına

sadık kalarak hayatı yaşadığı zaman kendine dost olur, bu dostlukta ebedi olana olan dostluk. Yunus kendisine ve aslına dost kalarak, Tanrıya da dost kalabilmiştir. Bir sonraki bölümde de anlatılacağı üzere, tanrıya dost kalan insan, kendini huzurlu hisseder ve bu da insanın kendini sağlıklı bir ortamda yaşamasına neden olur.

Ol dost yüzün gördi gözüm erenlere toprak yüzüm
Söz bilene iş bu sözüm gerek şekeristân ola (4-3)

2.7.1. Felsefi Sağaltımın Tasavvufi Bağlamda İşlenmesi, Yunus'un Dostla İlişkisi ve Felsefi Sağaltımda Tanrıya Dost Olmanın Önemi

Tasavvuf ve tasavvufi düşünce, felsefi düşünce ya da felsefi düşünce geleneğimizin izlerini sürerken yolda olan ve bize eşlik eden en önemli duraktır. Tasavvuf sadece bir düşünce geleneği değil; aynı zamanda bir yaşam biçimi, ahlak ve diğer disiplinleri de içine alan entelektüel bir gelenektir. Bununla birlikte, tasavvufi gelenek, süreklilik arz eder ve içerisinde pratiği de barındırır. Bu manada, hem teorik hem de pratik olarak, tasavvuf İslam kültürüne ve medeniyetine faydalı olmuştur (Öçal, 2020: 139). Benzer şekilde, felsefi sağaltım da kişide ruhsal ve bedensel tıbbi belirtiler ortaya çıkmadan ve sonuçta hastalık tanısı konmadan önceki 'normal ve sağlıklı' süreçte kişi ya da kişilerin duygu, düşünce ve tutumlarına yansıyan varoluşsal ve yaşamsal durumların (sorunlar ya da boşluklar) zihinsel ve ruhsal çözümlemelerini yaparak felsefenin bütün tarihsel, kültürel ve etik birikimlerini sağaltılacak ilgili duruma uygulamaktır (Filiz, 2020: 2). Bu durumda Felsefi sağaltım, Felsefenin uygulamalı yanını oluşturmaktadır.

Dinin insanlara güven ortamını nasıl sunduğu konusunda Frankl, dinin insana, farklı bir ortamda ya da süreçte bulunamayacak, güven ve kendini ait olma duygusu sağladığını belirtmektedir. İnsan din sayesinde, aşkın olana bağlanma duygusunu hisseder. (Frankl, 2014: 60). Bu bağlanma felsefi sağaltım sürecinde, belki de kaynağı ve sürecin aynı yolda ilerleyeni çok da belirtilmeyen, ama aşkın olanadır. Burada üstü kapalı ama kendini hissettiren bir dindarlık duygusu vardır. Tasavvuf, inanca ait kuralları belirli yol ve yöntemler izlenerek içsel tecrübelerle anlaşılması ve insanı gerçeğe ulaştırma uğraşında olan bir hayat şekli olarak tanımlanabilir. Bunun için insanın fitratında olan hakikat arayışının herhangi bir itmeyle desteklenerek hareketlendirilmesi ve tasavvufi hayata temel hazırlanması gerekir (Kayıklık, 2011: 45). Tasavvuf, bu manada ulaşılması istenen bir hedef olmakla birlikte, o hedefe ulaşmak için aracı olan yoldur. Tasavvuf, amaca ulaşmada tek bir yol kullanmaz, farklı yollara başvurur

ve kişiyi istediği hedefe doğru götürür, ama burada her yolun ve bu yoldaki her sürecin bir öncekine göre iyileşme ve olgunlaşma hali taşıması önemlidir.

Lahav'a göre felsefi sağaltım, felsefe yapma sürecine odaklı olup; içinde yaşanan an önemlidir. Bu klasik felsefenin sonuç odaklı olmasından önceliktir. Bu süreçte, hayatın içinde bir iyileşme ve iyileştirme hareketi olarak, günlük kaygı ve sıkıntılar çözülmesi amaçlanan, sorunlardır (Lahav, 1996: 261). Tasavvuf ve felsefi sağaltım birlikte değerlendirildiğinde, her ikisinin de süreç odaklı olduğu görülecektir. Bununla birlikte, felsefi sağaltım, sadece süreç ve sonuca hedeflenir ve bu süreçte tasavvuf boyutu olmaz ise süreci anlamlandırma noktasında eksik kalacaktır. Tasavvuf ahlakının ve tasavvufi bir iyileştirmenin felsefi sağaltıma destek olması kaçınılmaz olacaktır.

Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışında, tasavvufu şiirine ve hayatına her manada yansıttığını görüyoruz. Tasavvuf kuramına verdiği farklı örnekler, kendisinin kapsamlı ve farklı bir bakış açısı ile zenginleşmiş bir tasavvuf kültürüne sahip olduğunu göstermektedir (Aydın, 1995: 110). Yunus Emre, Ahmet Yesevi öğretisini takip etmekle birlikte vahdet-i vücud anlayışına hakimdir. Allah'ı yegâne varlık olarak bilmekte ve kendisini Allah'la bütünleştirmektedir. Allah'a ulaşmak için tasavvuf yolunda ilerleyen kimse, nice mezheplerle birlikte.

Sülûk seyir iden 'ışkun erine

Niçe mezheb olur dînden içerü (290-10)

Her kim gördi yüzini, indürür kendözini

İlm-i bâtıdan öter, eve dervîşler geldi (373-2)

Yunus Emre'de tasavvuf (ilm-i batın) yolculuğunda olan kişi, kendi özünü ortaya koymalı ve içindekini dışarı çıkarmalıdır. Böylelikle tasavvuf yolunda olan kişiler ile buluşabilecektir.

Felsefi sağaltım tam da bu kısımda disipliner felsefeden ayrılır. Felsefi sağaltımda felsefe yapma süreç odaklıdır; önemli olan da bu süreç sırasında yaşanan anda, kişinin somut yaşamı, kuramlardan çok uzak günlük kaygı/sıkıntılarıdır. İkincisi, felsefi sağaltım, bütün ilgisini teorik soruşturmalar ve soyut felsefi konular etrafında odaklaştıran akademik felsefenin tersine, felsefi sağaltımın en ayırt edici destek noktası, onun felsefenin hayatın merkezinde yer aldığına yönelik görüşüdür (Lahav, 1996: 259-261).

Tasavvuf ve felsefe temel olarak birbirlerine yakın görülmeyle birlikte, Ülken, her ikisi arasında farkı ortaya koymak için, mutasavvıf-tasavvuf ile uğraşan kişi-nin açıklaması ortaya konulur. Buna göre, Eski Yunan'da bilgelik ve hikmet yolunu tutan ve bu yolu seven kişilere feylesof adı veriliyordu. Sûfiler inanmış oldukları ideal züht hayatı yaşamak gayesinde olan,

dünyevi ve bedensel zevkleri önemsemeyen kişilerdi. Zahit sufi ve mutasavvıf arasında bir ayırım söz konusudur. Zühd hayatı yaşayan kimse, dini hayatın gerektirdiği kuralları ifrat derecesinde yaşarken, sufi bununla da yetinmeyerek dinin teklif ettiği üstün hayata idealine göre hazırlanmak için dünyadan vazgeçme yollarını öğrenen ve nefsindeki dünya ahiret ikiliğini ortadan kaldırarak ukbayı kendi nefsinde yaşayan kimsedir. Sufiler üstün olan değerleri yaşarlar, mutasavvıflar ise sufilerin elde ettikleri nazariye üreten ve sufi evreni inceleyerek, onların genel özelliklerini ortaya koyarlar. Filozoflar ise, yaşanılan dünyanın ideal düzeni ile örtüşen düzen kuran kimselerdir (Öçal, 2020: 2). Bu manada filozofların kurmuş oldukları evrende ve düzende, mutasavvıflar, yaşanılması uygun görülen hayatın genel şartlarını ve kalıplarını ortaya koyarlar. Felsefe ve tasavvuf birliktelik teşekkül eden iki disiplindir.

Felsefe ve tasavvufa birlikte bakmak bize felsefenin tasavvufta üstleneceği görevi daha açık anlatacaktır. Dönmez hem felsefe'yi hem de tasavvufu öznel bir faaliyet olarak nitilemektedir. Her iki disiplin de öznellikten rahatsız olmamış havasını vermelerine rağmen, peşine düştükleri bilgi ile ulaşmak istedikleri nihaî hedef bağlamında öznelliği aşabilmenin ve salt ve kesin bilgiye ulaşmanın çözümüne enerji harcarlar. Nihaî hedef, genelde salt ve kesin bir bilgiye ulaşmanın ötesinde, ontolojik bir bütünleşmeye ve bir olmaya yönelir. Genel anlamda hem felsefe hem de tasavvuf birçok ara yol ile bağlanan bir ana yola benzetilebilir. Bu yolun sonunda ulaşılmak istenen hedef aynıdır. Hedef, varlığın hakikatine erebilmek, varlığın hakikatini tanımadır (Dönmez, 2022: 12).

Yunus Emre'nin de dahil olduğu, tasavvuf geleneği açısından bakıldığında insanın bilme eyleminin nihai hedefi marifetullah olmak, Allah'ı bilmek, Allah'ı tanımak, durumundadır. Allah'ı bilmenin imkânı, Allah'ı salt maddi manada bilmek değil; İbn'ul-Arabi düşüncesinde en kâmil formuna ulaştığı şekliyle Allah'ı Allah'la bilmekle mümkün olur (Küçükalp, 2022: 119-120).

İslam mutasavvıfları ve ilim insanları, İslam medeniyetini oluşturan her sorunun çözümünde birlik ve bütünlük anlayışı sergilediler. Ortaklaşa olan sorunları toplumun ileri gelenleri, kendi nokta-i nazarlarından, ya da diğer bir ifade ile kendi bildikleri gibi, çözmeye başladılar. Bu bir farklılık değil, aksine, aynı hedefe giden yolda herkesin kendi uygun gördüğü şekilde çözüm uğraşısı vermesiydi. Bununla birlikte varlığın hakikatine ulaşmada odaklanılan ana konu değişme ya da Aristoteles'in değişmeme prensibine bağlı, ne olursa olsun, mevcut olandan ve ele geçirilen kazanımdan daha iyisine ulaşmak gereklidir. Dönmez, bu noktada, mutlak olan, doğmamış ve doğrulmamış olanın, salt Antik Yunan felsefe düşüncesiyle anlaşılmasının zor olduğunu belirtir. Hakikate ermek için, hikmet bilgisine, bir dizi bilgi

bütünlüğüne ve hikmete ulaştıran ‘esaslı felsefe’ olan tasavvufa ihtiyaç vardır. (Dönmez, 2022: 13)

Tasavvuf birçok bilimi bünyesinde barındırır ve esas olana ulaştırır. Aynı şekilde felsefi sağaltım da tek başına değildir. Şahin; “...felsefi sağaltım, felsefenin bütün alanlarda ürettiği bilgi, değer ve kültürü kuram-eylem tutarlılığı çerçevesinde işler. İnsanın insanla ve insanın insanlıkla iyileştirilmesini vurgular. Bu iyileştirme ya da kendisinin deyimiyle sağaltımı filozof salt bireysel düşüncesiyle yapmaz; içeridekiler, yani “hastalar”ı doğa bilimi ile ,“dışarıdakiler”ise, bütün felsefi birikimiyle-tıp dahil-gerçekleştirme çabası güder” (Filiz, 2018: 11). O halde gerek tasavvufun gerekse felsefi sağaltımın, gideceği yol birbiriyle örtüşmektedir. Kişideki anlam arayışına ve öze ulaşma isteklendirmesine, diğer destek olabilecek tüm bilim ve disiplinleri asla reddetmeden ve uzak tutmadan, bir bütünlük ve kabullenici anlayış kapsamında, insanda anlamlandırma ve içselleştirme sürecine yardımcı olurlar.

Altunbaşak, felsefi danışmanların, sağaltım sürecinde, yaşanan problemlerin hayatın bize sorduğu felsefi sorular olduğuna ait düşüncelerinden kaynaklandığını, bu sorunların bitmeyeceğini, önemli olanın bu sorunlarla yaşamayı öğrenmek olduğunu, bunun yolunun da hayatta ‘bilgelikten’ geçtiğini savunduklarını belirtir (Altunbaşak, 2019: 15). Bu da felsefi danışmanlığı, diyalog yoluyla danışanın kendini tanımasına, kendi kendine teşhis koymasına imkân sağlayan açık-uçlu bir soru ve cevap arama süreci haline sokar. Tasavvuf ise, insanın kendini tanıma yolculuğudur. İnsan bu süreçte kendini tanıırken, yaratıcısını tamamen tanımaya ve kendini bu yola dahil olmaya iter. Dolayısıyla, tasavvufta, tanımak ve anlamlandırmak ve tüm süreçte nerede olduğunu bilmek vardır. İnsanın, felsefi sağaltımda soru sorarken ve bu sorulara cevap ararken, maddi bir süreç içerisinde kalamaz; bununla birlikte sorulara mutlaka cevap bulacaktır. Ancak, tasavvuf ile bulunduğu yola bir ılımlılık ve hassasiyet katmış olacaktır.

Felsefi sağaltım, insanın anlam, acı, ölüm, sorumluluk, iyilik ve kötülük hissiyatı, kendini gerçekleştirme, kendini aşma-ruhsal gelişim, ruh sağlığı, ruhun kurtuluşu, nihaî anlam arayışı konuları üzerinden hareket eder. Dolayısıyla, her ikisi de insanın kendi; anlam arayışıyla ilgilenirler. Din bu sorulara, farklı ilahi kaynaklar ve inanç çerçevesinde cevap ararken, psikoterapide cevap sadece insandaki inanç fenomeni ile bulunabilir. Felsefi sağaltım ise, inanç ile merkeze alınan insanın hayata ne kadar dahil olduğu ve hayatın anlamını nasıl bulduğu yönünde bir cevap verir (Öztan, 2019: 78). Tasavvuf, hayata dahil olma sürecinde, nasıl dahil olunacağına yönelik olan anahtarı, danışan ve danışmana sunar. Süreci yönlendiren de bu anahtardır.

Felsefi Sağaltım, din ve tasavvuf, insanın iyileşme sürecine cevap ararken, bazı yöntemleri dahil edecektir. Bu yöntemler çok farklı şekilde olabilir ve her insanda farklı sonuçlara neden olabilir. Bununla birlikte, kişilerin konuşması ve sohbetleri, ileride daha ayrıntılı değineceğimizi müzik, sevgi ve aşk felsefesi ve değerler, yöntemlerin Yunus Emre'nin kendini anlatırken başta gelenleridir. Bunların kullanılması verilecek olan anlamı daha da derinleştirecektir.

Yunus'a göre sohbetler, dost meclisleridir. Dervişlik, bulundurğu her ortamda Hakkı gören bir mürşide tam bağlılık gerektirdiği için, bu manevi rehberlerin sohbetleri ve sözleri tasavvuf sürecinin esasını oluşturmuştur. Sohbetlerde insan ruhsal açıdan olgunlaşır ve Allah'a yaklaşır. Bu ortamda elde edilen manevi ortam insanın sağaltımında çok etkilidir (Çubukçu, 1991: 5). Sohbetlerin sonucunda ulaşılan himmet olacaktır.

Sohbet cânı semirdür hem 'âşıkun 'ömridür
Hak Çalab'un emrile erenün himmetidür (34-4)

Müzik, Yunus Emre'ye göre anlatımda bulunmaktan daha etkilidir. Müzik insanın ruhuna dokunur, manevi gelişimi hızlandırır, ilahi sevgi ve aşka götürür. Müzik dinlemek, sese sarılmak, sözden çok daha etkilidir. Kişinin ruhuna bir dokunuş bırakmakta, manevi gelişimini hızlandırmakta, kişiyi ilahi sevgi ve aşka götürmektedir.

Yine merg-zâr oldu uş yine gül-zâr oldu
Ter nagme düzer oldu mûsikîde sâz ile (335-2)

Yunus Emre, sevgi ve aşkı içselleştirmiş ve bunların anlatımını ve insanlara aktarılmasını kendisine gaye edinmiş Aşkın insanı terbiye ettiğine inanır, aşk davasında olan kişinin hırstan ve hevesler'den uzak olacağını, gerçekten âşık olan kişinin de dünya ve ahirete ilişkin kaygılardan uzak olması gerektiğini belirtmiş ve bunu da şiirlerine yansıtmıştır (Koç, 2003: 250).

İşk da'vîsin kılan kişi hîç anmaya hırs u hevâ
İşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ (2-1)
Girçek 'âşık olan kişi anmaya dünyâ-âhîret
Âşık degüldür ol kişi yüriye 'izzeti kova (2-2)

Kâinatta gördüğü muntazamlığı, insanların arasında da görmek isteyen Yunus Emre, insan ruhunun sadece ahlaki erdemlerle dolduğu ve çevrelendiği zaman Hakk'a ulaşabileceğini düşünmektedir. Erdemler, bize sağaltım öğelerimizi de gösteren ve temelinde insanın insanı anlama ve yaşamı anlamlandırma sürecini kapsayan öğelerdir. Bu erdemlerle donatılan ahlaklı bireyler, Tanrı aşkına ulaşmakta tasavvuf yolunun katedilmesinde en rahat olan kişilerdir. Örneğin, doğruluk insanı edebi rahatlığa ulaştıracaktır.

Egriligün koyasın dogrı yola gelesin (250)

Gelün bugün yanalum yarın yanmamak için (251)

Yunus Emre'nin felsefesinde yatan düşünceni esası, Allah'la olan dostluğa gelen insan olmak, bunun yollarını aramak ve bu yolu bulup, bu yolda ilerlemektir. İman edenler, dostu görmeseler de dost bir şekilde onlarla karşılaşacaktır. Divanında şiirlerinde, taşıdığı amacının, Allah ile dost olmak olduğunu ve başka hiçbir şeye itibar etmediğini belirtir (Üstüner, 2010: 140).

Bu dünyede dostdan artuk Yûnus nesne sevemedi

Bilmez misin gayretsüze dost u düşmân gülesini (348-9)

Yunus'a göre Tanrı, aşkın kendini ortaya koyduğu büyük bir aşk kitabıdır. Bu aşk kitabını okuyabilen, kendini ona dahil hisseder. Okuyamayıp da gözü sadece kitabın kapağında ve görüntüsünde olan biri, oyalanmakta ve vaktini boşa geçirmektedir.

Yunus, Allah aşkı yoluna düşen insan için en önemli hedefin aşkına ulaşmak olduğunu, bunun için, gerekirse kişinin canından bile vazgeçmesini söyler. Dost olan Allah'ın bu dostluğuna, insan da dostça davranır. Dünyanın sonunda, dosta ulaşmak vardır. Ölüm, bir yok olma değil; asıl dostta kendini bulmadır. Dolayısıyla, tasavvufta hiçbir zaman ölüm yoktur, dosta ulaşmak ve onda kendini bulma, dost ile bir olmak vardır.

Yoldaş olalum ikimüz, gel dosta gidelüm gönül

Hâldeş olalum ikimüz, gel dosta gidelüm gönül (160-1)

Felsefi sağaltım, insanın var olan bir hastalığını tedavi etmek ya da iyileştirmek ve bu hastalığa bir ilaçla derman arama süreci değildir. Toplumumuzda bir söz vardır: “Kara gün kararıp kalmaz”. Felsefi sağaltım, olumsuzun her zaman devam etmeyeceği, olumlunun da ancak gönlü felsefi sağaltım yardımıyla taze tutmakla sürebileceğinin bilincine ulaşan insanı savunur. İnsan, için hasta olmadan ya da amansız bir derde yakalanmadan o yolun çözümü için çalışır ve bunu çözer. İnsan, eğer, Tanrı ile dost ise, felsefi sağaltımın işi daha da kolaylaşacaktır. Bu bir kabulleniş ya da kolay vazgeçme değildir. Kendini sürece doğru hareket ettirme ve engin bir hoşgörüyü kendini bırakma eylemidir. Tasavvuf ta dosta doğru giden yola koyulma ve o yola kendini bırakma hareketidir. Dolayısıyla hem felsefi sağaltım hem de tasavvuf arasında olan bu benzerlik bizi olumluya ulaştırma sürecinin ortak olmasıdır. Bu yolun sonunda en öncelikli sağalmaya ulaşmak amacını taşımakla birlikte, filozof olan da mutasavvıf olan da olacaktır.

İnsan, ancak emin olduğundan, huzur bulur, o halde dostluk bizi güvende tutacaktır. Felsefi sağaltımın da bu dostluğa ihtiyacı vardır. Ölüm, örneğinden, yola çıktığımızda, biliriz ki ölüm, insan için bir travmadır ve korkulan, hatta geciktirilmek için çareler aranan bir

travmadır. Ama dost olunan Tanrı, ölüm sonunda, bizi, daha da huzur bulacağımız bir yaşam için bekliyorsa, bu korkmamız değil; aksine umutla ve tıpkı bir bebeğin büyümesini izleyen ebeveyn heyecanıyla, sürdürülmesi gereken bir süreçtir. Felsefî sağaltım, insanı buna hazırlarken, hissedilen dostlukta rahatlatacaktır. Çünkü, ölümden sonra ebedi hayat vardır.

Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın

Çün kim işe yararsın bu söz fâsid da'vîdür (33-2)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FELSEFİ SAĞALTIM BAĞLAMINDA YUNUS EMRE

Felsefe ve Felsefi Düşünce tarihinde çoğu filozof “sağlıklı düşünme” üzerine çeşitli fikirler üretmiştir. Bu filozoflar gerek kişisel yaşam sorunlarını gerekse toplumsal yaşam sorunlarını çözme işini üstlenerek hastalıklı düşünceleri iyileştirmek ve insanlara zihinsel huzur sağlamak misyonuyla öğretiler geliştirmişlerdir. Düşünce sağlığı, felsefi danışmanlık, düşünceyi iyileştirme gibi kavramlardan yola çıkarak, felsefe tarihi boyunca filozofların insanlığın mutluluğu bulması adına geliştirdikleri yöntemler olmuştur⁸⁹. Felsefi Sağaltım da bu yöntemleri bir bütünlük ve yeri geldiğinde özelinde ele alarak, insanlığın hizmetine sunmayı amaç edinmiştir.

Felsefe, sadece teorik bir uğraş olarak değerlendirilmemelidir. Felsefenin unutulmuş boyutu, onun pratik ve güncel yapısıyla ilgilidir. Felsefeyi pratik olarak kullanan yaklaşımlar, felsefeyi, kuramsal ve varsayımsal olan içeriğin dışına çıkarıp, topluma ait, gündelik, kişisel ve mesleki sorunlara uygular (Marinoof, 2004: 18). Pratik yöne yapılan vurgu, modern çağda felsefenin nasıl işlevsel olarak görüldüğünün de bir sonucudur. Felsefi sağaltım fikirleriyle birlikte felsefeye biçilen teorik yan tamamen değişmiştir. Artık sağlık sadece tıbbın bir kavramı olarak ruh sağlığı değil, aynı zamanda ruh sağlığını korumak isteyen, onu iyileştirmeye yönelik akılların düşünce sağlığı olarak yeni bir yön kazanmıştır.

Duruma bu çerçevede bakıldığında, felsefi sağaltımda kesinleşmiş yöntemlere ulaşamayız. Felsefi düşünce basmakalıp şekilde hareket sergilemez, her durumda doğru yolu arar; herhangi bir düşünce rutini kullanmaz, ancak bunları açıklığa kavuşturmak için bu düşünce türlerini sorgular ve harekete geçirir (Achenbach, 2010: 17).

Felsefi sağaltım, insanların ruhsal ve hemen ardından fiziksel hastalıklara yakalanmalarının önünü kesmek için, felsefe tarihinin tüm birikimini pragmatik anlamda gün yüzüne çıkararak kişinin kendisiyle varoluşsal bir diyaloga girmesini ve kendini rehabilite etmesini sağlar ve bunu amaç edinir (Filiz, 2018: 38).

Yunus Emre, fikirleriyle, düşünceleriyle 700 yıldır insanlığa ışık tutmuş, yol göstermiş, önde gelen bir fikir adamıdır. Hümanistik felsefenin önemli isimleri arasında yer alan Yunus

⁸⁹ Bkz. Karabulut, 2022: 81.

Emre felsefesinde en önemli unsur, insan ve insani değerler olmuştur. Yunus Emre, tasavvuf içerikli fikir adamı kişiliğinin yanında, kabul ettiği dünya görüşünü geniş kitlelere ulaştırmak, insanlara doğru bilgiyi, Hakkı, doğruyu, güzeli ve yaşantılarında nasıl huzurlu olacaklarını tanıtmak maksadıyla gönüllü bir filozoftur.

Yunus Emre, topluma sabırlı, hoşgörülü ve cömert olmalarını öğretmek için hayatı boyunca gönlü ve sözüyle mücadele eden bir eğitimcidir. Sözlerinde insanlara mutlu olacakları ve diğer insanları da mutlu edebilecekleri bir hayatı ve öğretileri anlatma ve bu değerleri kazandırma maksadı vardır. Toplum hayatına bir düzen getirme çabası ve gayreti içerisindeydir.

Yunus Emre felsefesine göre, bu dünyadaki yaşamın temel amacı, ölümden sonraki ebedi yaşama hazırlanmaktır. Bu da insanın, yüreğini Tanrı sevgisi ile doldurmasını ve erdemli bir yaşam sürmesini gerektirir (Aydın, 2000: 101). Bu dünyada yaptıklarının, maddi olduğuna ve her türlü karşılığının sadece bu dünya ile sınırlı kalmadığına inanan bir insandır, bu insan hayatını en anlamlı bir şekilde yaşamaya ve hem kendine hem de etrafındaki diğer insanlara ve varlıklara faydalı olmaya çabalar.

Burada en önemli noktamız, Yunus'un, bu öğretileri anlatırken ve insanlara bildirirken, salt ahiret hayatından dem yaparak insanları dünya varlıklarına ilgisiz kılması ya da dünyadan koparması değil; bir bağımsızlaşma ve tasavvufi İslam birikimi içinde yüzerek, kimlik ve kişilik kazanma olgusunu sağlaması, bu birikimden yararlanarak, öğretiye dönüştürerek, ahlaken kalıcılaştırma uğraşdır. Bunu şiirlerine ustalıkla yansıtmış olması; böylece hissedilen ve hissedebilen olmanın nasıl olabileceğini insanlara öğretmiş olmasıdır. Hak tecellisini şiir dilinden söyleyen, benlik "bil"inden geçmiş, insansal 'Bir'liğe ulaşmış, "bilenlere anlamı olan sözleriyle" Yunus her zaman yaşanan olacaktır (Uyanık, 2022: 192).

Bu çalışmamızda, adalet, akıl, alçak gönüllülük-tevazu, bilgelik, birlik olmak, cömertlik, değer, din ve değerler, edep, dünya malına çok bağlanmamak, tamahkar olmamak: doğruluk, gönül yapmak-gönül almak, güzel söz söylemek, hoşgörülü olmak, ilim, insan sevgisi, iyilik, kanaat, kendini bilmek, korkuları bilmek, kötülüklerden ve olumsuzluklardan uzak durmak, müzik ve etkisi, sabır, sevgi, sözünü bilmek, şükür, Tanrı'ya ulaşmak ve tevekkül gibi kavramları şiirlerinde arayarak, bu kavramlar ile insana ve topluma, kendisinin kullandığı üslup ile, nasıl bir öğreti yapmış olduğu ve nasıl felsefi sağaltım yapıldığını, anlatıp öneriler geliştirilecektir.

Her toplum kendine ait olan kültürel öğeleri ve toplumsal değerleri ön planan çıkarmak suretiyle, toplumun birliğini, devamını ve iç huzurunu sağlamak bu değerleri ön plana alarak toplumsal eğitim vermeyi ve bu iyi değerleri kavratmayı amaçlamaktır. Bu idrak etme, çaba gösterme ve farkındalık oluşturma sürecidir. Yunus Emre de şiirleriyle inanç ve bilgi temelli

değerleri iyiyi ve kötüyü bir bütün olarak işleyen ve topluma aktarmaya çalışan bir şairdir (Halman, 2016: 342).

Yunus Emre'nin insan sevgisi (hümanizması), doğu ve batı kültürünün yüzyıllar boyunca biriktirmiş olduğu hümanist düşüncelerin bir sentezidir. Yunus Emre, eski Yunan, Roma'dan, Doğu dinlerinden, Türklerin insani düşüncesinden, İslamiyetin öz değerlerinden, içinde yaşadığı bölgedeki sufilerden aldığı hümanist kavramları birleştirerek bir Türk hümanizması oluşturmuş ve onu Anadolu'nun yaşayan Türkçesiyle ve şiirsel boyutlarla işleyerek Türk toplumuna ve Türk kültürüne daimî ve işlevsel bir ahlak olarak hediye bırakmıştır (Halman, 2016: 165).

Yunus Emre'de felsefi sağaltım ortaya konulurken, kişilerin kendi yaşamlarına yükledikleri anlamı da göz önüne aldığını görerek yola devam etmek uygun olacaktır. Yunus, felsefi sorgulama yapan diğer filozoflar ve insanlar gibi yaşamın anlamı üzerine düşünmüştür. Bu düşünceyi de şiirlerine yansıtmıştır. Yunus Emre, takip ettiği ve etki bıraktığı pek çok sufi gibi, şiiri, mistik cazibesini, ilahi aşkını, sufiyane düşüncelerini yorumlamak ve aktarmak için kullanmıştır, şiir onun için bir amaç değil, bu amacını gerçekleştirmek için kullandığı bir araçtır (Ocak, 2012: 196). Şiirlerinde, hem kendi şahsına ve benliğine ait nitelikler, duygular üzerine ilgili akıl yürütme yaptığı, hem de şiiri okuyan okuyucuya da sohbet tarzında sorular yönelttiği görülmektedir. Bu sorularla, bu dünya yaşamına ait üst amaç olan ilahi aşkı ortaya koymuştur.

Platon'un Mağara Alegorisindeki, etrafındaki bilgi ile tatmin olmayan kişinin kendini bulmak için, özgürlüğüne yolculuğu ve bu yolculukta filozofun yolculuğa çıkan yol gösterici kişi olması ile benzetilebilir (Kılıç, 2004: 575). Bununla birlikte, Sokrates'in de, insanlara erdemli bir hayat yaşamak yönünde, filozoflara görev, insanlara da önerileri olmuştur (Presbey, 1999: 90), Aristoteles'e göre de; bir filozofun görevinin, ortaya bilim koymaktan daha çok, kendisini ve diğerlerini iyi yapmak olduğunu belirtir (Celano, 2016: 85). Yunus Emre'nin şiirlerinde tek doğru budur şeklinde bir yaklaşımı hiçbir zaman görmeyiz. Okuyucuya sorular sorularak görüş belirtilmekte ve cevabın bir kısmı da insanın kendini bulma yolculuğuna bırakılmaktadır. Bu felsefi sağaltımın yöntemi ile örtüşmektedir. Yunus'ta, önemli ve değerli olana ulaşmada sezgiselliğe de yer bırakılmış olduğunu görüyoruz.

İnsan ve toplumun felsefi olarak sağaltımında asıl amacımız kaybedilmiş ya da istenenin dışına çekilmiş olan mental sağlığı iyileştirmek değil, ruh sağlığının istenilen haliyle devamını sağlamaktır. Burada, Yunus Emre'nin hayat görüşü ve insani yaklaşımı şiirlerine yansımaktadır. Biz bu şiirlerde insanlar üzerinde sağaltıcı noktasının ne olduğundan hareket etmek ve insana “burda benden bir şey var” hissini bırakarak yola devam etmek istiyoruz. Amacımız, bireyin; kendisini anlama, keşfetme ve elde ettiği bu olumlu tecrübeyi, insan

ilişkilerine yansıtarak bireyin bu sağaltıcı öğeleri kullanmasına yol açmak ve dahası bir yaşam biçimi haline getirmesini sağlamaktır.

Yunus Emre'nin şiirleri vesilesiyle, o dönemin insanı ve günümüz insanı da kendi travmasını tanıma ve anlamlandırma ve kendi içsel yolculuğuna çıkma fırsatı yakalamış ve böylece daha huzurlu bir topluma doğru yol alınmıştır. Yaşadığı döneme baktığımızda, Yunus'un şiirlerinin o günün insanlarında bir duygu enerjisi oluşturduğunu, onarıcı etkide bulunmayı amaçladığını ve bunun da toplumda etkili olduğunu, şiir ve aktarımları ile kin, öfke, nefret, haset ve düşmanlık gibi olumsuz duyguların yerine şefkat, merhamet, bağışlayıcılık, yardımseverlik, iyilik yoluyla mutlu olma, insanları sevmek, iç huzura ve esenliğe kavuşma gibi duyguların yerleştiğini görmekteyiz.

Yunus Emre'nin hem Divanında hem de Risalet'ün Nushiyyesindeki şiirlerinde felsefi sağaltımı ortaya çıkarırken, şiirleri erdem değerleri ve müzik başlığı altında incelenecektir.

3.1. Adalet ile Felsefi Sağaltım

Adalet, her toplumda ısrarla üzerinde durulmuş bir kavramdır. Her işte hakkaniyet ve adalet sınırlarından ayrılmamak gerekir. Adalet terazisi her zaman doğru tartmalı ve güçlüden yan değil, haklıdan yana olmalıdır. Yunus'un üzerinde durduğu kavramlardan birisi de adaletli olmaktır. Adil olmak, herkese aynı gözle, tarafsız olarak, bakabilmeyi gerektirir. Bunu yapabilen insan hem kendisini güvende hisseder hem de ruhen huzura erer. Adaletli davranmak, kişinin ve toplumun huzurunu ve sağaltımını sağlamış olur. Yunus adalet ögesini şiirlerinde şu şekilde işler:

Yûnus imdi sen kıl yarak utanmayasın dogrı bak

Cümle halâyık dirile adlu adıyla saylıcak (127-9)

Yunus Emre, adaletli olmamayı, bir özeleştirici olarak kendisine sunar ve adaletli olmayan Yunus'u eleştirir, utanması gerektiğini söyler. Çünkü, insanlar, herkesin yaptıkları ile değerlendirileceği gün gelince, yaptıkları ve insanlara adil davranışları ile değerlendirileceklerdir.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür (29-4)

Yunus Emre'ye göre, insanlar, birbirlerine saygılı olmalı ve eşit davranmalıdır. Adalet, tüm insanlara aynı eşitlikte uygulanmalıdır. şekilde olmalıdır. Yunus Emre'nin felsefesinde adalet, herkesin aynı eşitlikte muamele görmesi anlamına gelir. İnsanların sınıf, ırk, cinsiyet veya sosyal statü gibi faktörlere bakılmaksızın, her bireyin temel haklara sahip olması

gerektiğini ifade eder. Yunus Emre, adaletin herkese adil davranma ilkesini temel aldığına inanır. Bu şekilde davranmayan insan, evliya dahi olsa, aslında asidir, yaratıcıya karşı gelmektedir.

3.2. Alçak gönüllülük-Tevazu ile Felsefi Sağaltım

Kişinin toplumsal ilişkilerinde alçak gönüllü olmak önemli bir yer tutar. Tevazu, “insanın nefsini Hakk’ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirden ve gururdan uzak”, olarak görülmüştür. Allah ve kul ilişkisi ve insanların birbirlerine karşı gösterdikleri tutumu ele alınmıştır. Kulluk şartlarından birisi olarak görülmüş ve şeref unsuru olarak değerlendirilmiştir (Albayrak, 2014: 12). Alçak gönüllülük ne olduğunu bilmek ve ona göre hareket etmek değil, ne olmadığını bilmek demektir. Alçak gönüllülük başkalarına karşı gelecek ya da başkalarının hoşuna gidecek her tür davranıştan insanın kendini uzak tutarak, başkaları önünde kendi benliğini silmek eğilimidir. Mütevazı insan bu davranışı başkalarının beğenisini kazanmak için yapmaz; sahip olduğu değerlerinin farkında olarak insanların karşısında eksikliğini görür. Evrenin büyüklüğü ve diğer insanlarla birlikteliği karşısında kendini unutmaya eğiliminde olur. Alçak gönüllü davranarak ve zıttı kibirden kaçınarak, insan ruhunda bir rahatlama sağlayacaktır. Aynı şekilde, mütevazı davranan bir insanın varlığını anlayan ve buna değer veren kişi de kendisinde bir rahatlama hissedecektir. Kur’an-ı Kerim’de “Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez”⁹⁰ denmektedir.

İşit imdi ne dir gör akl ana

Ki alçaklık ider derdüne deva. RN.149

Sözi düketmedin alçaklık irdi

Kibir gördi anı tiz girü döndi. RN.150

Yunus, alçak gönüllü olabilmeyi hem başarmış hem de alçakgönüllüğün tebliğini insana ve topluma yapmayı kendisine amaç edinmiştir. Ona göre alçak gönüllü kimse bütün insanları kendisiyle bir görmekte ve onlar ile kendisini eşit hissetmektedir. Tabii ki, Yunus’a göre bütün insanlar tek bir Yaratıcının eseridir ve aynı ailenin çocukları gibidir. Alçak gönüllülükte kibir ve gurur yoktur, aksine tahammül etme ve sabırlı olma vardır (Hökelekli, 2013: 281).

Yunus Emre, alçak gönüllü olmayı miskin olmak olarak tabir eder. Burda, tembellik ya da acziyet den ziyade, Tanrı karşısında acizliğini bilmek ve alçakgönüllü olmak anlatılır. Bu durumda olan kişi, kendini bilecek ve iç huzuruna ulaşacaktır.

90 Bkz.Kur’an-ı Kerim, Hadid Suresi 57-23.

Yûnus imdi miskîn olgıl hem miskînlere kul olgıl
Zîra miskîn olanları arzûlayan Çalap durur (47-7)

Yunus, başkalarına hizmet etmeyi ve onların ihtiyaçlarını önemsemeyi ön planda tutar. İnsanın kendini başkalarına adanması, yardım etme, destek olma ve empati kurma yeteneğini kullanması gerektiğini vurgular. Başkalarının mutluluğu ve refahı için çaba sarf etmek, insanın ruhsal gelişimi için önemli bir unsurdur. Yunus Emre'ye göre, insan bencil ve kibirli olmamalıdır. İnsanın başkalarının ihtiyaçlarına duyarsız kalarak, sadece kendi çıkarlarını ön planda tutması, sağlıklı bir toplum ve insan ilişkileri için zararlı olabilir. Bu nedenle, Yunus Emre, insanların mütevazı ve hizmet odaklı bir yaşam sürmelerini teşvik eder.

Yûnus sen 'âşıkısan adunı miskîn kogıl
Cümlesinden ihtiyâr miskînlikde buldum ben (280-9)

Yunus Emre'nin aşk deneyimi, kişisel deneyimlerini ve içsel yolculuğunu ifade etmek için bir metafor olarak kullanılır. Aşkın insanı alçaltan, mütevazı hale getiren ve kendinden geçirerek aşkın derinliğine yolculuk ettiren bir unsur olması Yunus Emre'de sıklıkla ifade edilir. Bu yolculuk yaşlanma ile de özdeşleştirilebilir, Yunus Emre'de kendisini ve en mütevazı âşık halini olgunluk dönemi olan yaşlılıkta bulmuştur.

Yunus alçak gönüllülük ifadesi için şiirlerinde “toprak” kelimesini de kullanmaktadır. Belki de en altta olan, ayaklar altında olsa da insanlığa hep meyve sunan toprak, onun şiirlerinde tevazunun toplumdan ne kadar da dertlense de insana verdiği huzuru anlatmaktadır. Kişi, topraktan geldiği ve yine toprağa döneceği için, alçakgönüllü olarak, kendini en emin hissedeceği limana koymaktadır.

Ben ayumı yirde gördüm ne isterem gök yüzinde
Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yağar (77-5)

Belki de en yüksek makamda olan kişi, alçakgönüllü olur ve gönlünü alçak tutarsa, Hak tarafından sevicek ve Hakka uzanan yolu daha kolay bulacaktır:

Sen yüceden çıkarsın alçak yire akarsın
Gönül Hakk'a dutarsın alçak gönlün var senün (147-2)

3.3. Bilgelik ile Felsefi Sağaltım

Yunus, bilgiyi, bilgili olmayı ve bilgelik sahibi kişiyi övmekte, bilgiden faydalanmayı ya da bildiğiyle amel eylemeyi ise yermektedir. Bilgiden faydalanmak ve nasibini almak pişmek, olgunlaşmak ve gidilmesi gereken yolu bulmak demektir. Araştıran, öğrenen, sorgulayan ve bilen insan hem kendinden emin hem de bu bilgiyi paylaşma noktasında insanlara

yardımcı olan kişidir. Huzurludur. Bunu yaparken, minnet duyulma beklentisinden uzak olması onun sağaltılmasını getirecektir. İnsanın kendisini tanıması, içsel bir yolculuğa çıkması ve kendi özünü anlaması, bilgiyi ve anlamı daha derin bir seviyede deneyimlemesine yardımcı olur:

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

Ne gelmegün gelmek durur ne bilmegün bilmek durur

Son menzilün ölmek durur tuymadun ‘ışkdan bir eser (28-7)

Yunus, insan için bir gerçeği vurgular: geleceği tahmin etmek mümkün değildir ve bilginin de sınırları vardır. Gelecek olayları önceden bilemeyiz ve bilgi sahibi olduğumuz konuların da sınırları vardır. İnsanın bilgi birikimi ve anlama süreci asla tamamlanmaz ve insan sürekli olarak daha fazla öğrenme ve keşfetme yolunda ilerler. Bununla birlikte, ölüm her insan için kaçınılmaz bir sondur. Son durak olarak ölüm gelir ve insanın yaşamındaki izlerin, etkilerin ve eserlerin ölüm sonrasında da devam etmesi mümkün olabilir. İnsan, bilgiyi araştırırken ve anlam arayışında ilerlerken, aynı zamanda ölümün kaçınılmazlığını ve yaşamın anlamlarını düşünmelidir. Aşk ise insanın yaşamında derin bir etki bırakabilir ve insanın kendini ifade etme şeklini, ilişkilerini ve yaşamının anlamını belirleyebilir. İnsan bunu algılayarak ve farkında olarak hayat yolculuğuna devam etmelidir.

Ya bildüğünü eyit ya bir bilürden işit

Teslîmlük ucını tut sözi uzatmayalar (57-2)

Yunus Emre, bilginin doğru kaynaklardan elde edilmesi gerektiğini, gereksiz sözlerle zaman harcamaktan kaçınılması gerektiğini ve teslimiyetin önemli bir özellik olduğunu vurgular. Doğru bilgiye ve bilgelik yolunda ilerlemeye odaklanmak insanı rahatlatacaktır.

3.4. Birlik Olma Olgusu ile Felsefi Sağaltım

Birlik olma, yapılacak işte ve gidilecek yolda ortak bir paydada buluşma ve hareket etme anlamı taşır. Yunus Emre’nin yaşadığı dönem birbirinden uzaklaşan insanlardan oluşan toplum dönemi idi. İnsanların bir arada olması ve bir koruyucunun da etrafında birlik olmaları gerekliydi.

Yunus, vahdet-i vücudu yaşayan bir filozoftur. Onun yaşamış olduğu vücuttaki birliktelik, toplum hayatına da dâhil ederek idrak edilmiştir. Yunus’a göre tek olan gerçek ve sadece bir olan vücut, kesinlikle Allah’tır. Allah, tüm âlemi kaplamaktadır. İnsan da dahil görünen her şey o’nun yansımasıdır (Tatçı, 2015: 75). İnsan, Allah’ın birliği içinde yok olmakta

ve Allah'la bütünleşmektedir. Yunus Emre, Onun haricinde hiçbir mutlaklığın olmadığını bildirir ve bu konuda şüphe içinde olmamayı söyler. Tüm varlık alemi, o'nun yansıması ile doludur.

Yûnus Emre yok oldu küllî varı yok oldu

Andan artuk nesne yok kalman gümân içinde (339-8)

Yunus Emre'nin vahdet-i vücud algısı yaratıcıdan başka bir varlık ve hakikat olmadığı algısıdır. O, çoklukta bir olanı, bir olanda da çok olanı görür. Var olan, sadece yaratıcının tecellisidir. Aşkıyı arayan insanda ayrım, ikilik ve zıtlık düşüncesi yoktur, maddi aleme ait olan ihtiras, rütbe, konum, kıskanma duyguları, kindarlık ve nefret etme gibi insani duygulardan uzak kalmalı, hayal olandan daimî olana, hakikate, doğru yol almalıdır.

“Bir” ve “birlik” düşüncesini ve birlik olma fikrini her zaman sunmaya çalışan Yunus'ta, sosyal hayattaki birlik fikrini şiirlerine yansıtır. Bu yetmiş iki milletin birlik olmasıdır. Bunun için de yetmiş iki millete bir gözle bakılmasını yüksek sesle nasihat eder. Bu düşünceden mahrum ve aralıktaki olanları hoş karşılamaz. Birlik olmak insanın içine bir rahatlama verecektir. Toplumun birliği ise toplumsal barışı getirecektir.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür. (29-4)

Yitmiş iki millete kurbân ol 'âşıkısan

Tâ âşıklar safında tamâm olasın sâdık. (131-5)

Yunus Emre'ye göre, milletleri bir görmek ve insan ayrımı yapmamak önemlidir, insanın birlik olgusuyla ulaştığı aşk bireysel bir deneyimden ziyade kolektif bir deneyimdir ve âşık olanlar bir araya gelerek bu yolda ilerlemelidir. Felsefi olarak, bu ifade aşkın insan üzerindeki etkisini ve aşkın toplumsal bağlantıları aşma potansiyelini vurgular. Âşık olan kişi, sıradan toplumsal ayrılıkları ve sınırlamaları aşarak, diğer âşıklarla birlikte saf ve yüce bir düzlemde bir araya gelmeyi hedefler. Aşk bireysel bir deneyimden ziyade evrensel bir deneyimdir ve âşık olanlar bir araya gelerek bu deneyimi paylaşmalıdır.

Toplumun birlik içinde olması için, ayrılığa giden yollar kapanmalıdır. Tatlı dilli ve güler yüzlü olmak ayrılık kapılarını kapamakta; birlik kapılarını açmaktadır. Birlik olunan yerde bütünlük ve kudret, başarı ve huzur da olmaktadır. Yunus şu şekilde ifade eder: Bizi biz koyalım, hepimiz birimiz için olalım. Öyle ki, bu birliği duyanlar ikiliği bıraksınlar. Sözüm kendimedir ve bu bir şaka değildir. Bilin, can birliktedir; ikilikte değildir:

Sana biriken birlik oldur ebedî dirlik

Senden ayrugı bildük cümle kuru efsâne. (320-4)

Bizi biz koyalum anlar biz olalum
Birliği tuyanlar ikilik koyalar. (62-7)

3.5. İnsanın Faniliğinin Farkına Varması ve Ebedi Olana Yönlenmesi ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre şiirlerinde, dünyanın geçiciliği ve ölümün mutlaka gelecek bir son olduğunu şiirinin çok yerinde işlemiştir. Onun anlayışında ve ifadesinde; ömür hem kısa hem uzun bir yoldur: “Hacı Bektaş Dergahı’nın kapısında eşiğe oturduğumda her şey o kadar canlıydı, açıktaydı, gerçekti. Beni eşiğe getiren uzun, upuzun yolu düşünmüştüm; aynı zamanda kısacık bir yol idi, adına ömür diyorlardı, biz onu yaşamak zorundaydık” (Sepetçioğlu, 2000: 5). Ömür kimine göre uzun kimine göre kısa bir yol olmakla birlikte, gelip geçicidir, ama ebedi olan için olması gereken bir süreçtir.

Yunus Emre’ye göre bir insan en başta kendisinin bu dünyada fani olduğunu, gelip geçici olduğunu bilmelidir. Kalıcı olan Allah’tır ve bu da Kur’an-ı Kerim aracılığıyla bize iletilmiştir. Yunus Emre, bize hem Hadîd suresinin 3.hem de Rahman suresinin 26. Ayetinden alıntı yaparak ilan eder. Hadîd suresi, başlangıcı (evveli) ve sonu (ahiri) olmayan tek varlığın Allah olduğunu, insanların ise sonlu varlıklar olarak O’nun tarafından yaratıldığını ifade ederken; Rahman suresi insan hayatının faniliğini anlatmaktadır.

Evveli Hû âhiri Hû yâ Hû illâ Hû olam

Evvel âhir ol kullu men aleyhâ fân olam

İnsan, Allah gibi değil; belirli bir süreyle, sınırlı bir yaşam dilimi için yaratılmıştır; ancak ölümlülüğü arzu etmekte ve hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamaktadır. Peki bunun içinden insan nasıl çıkabilir de kendini iyileşme ve huzurlu hissetme sürecine dahil olabilir? Bu, ancak ebedi olanı kabul edip; ona iman ederek yakalanabilecek bir durumdur. Yoksa asıl fani ve ölü olanlar, kalıcı olanın farkına varmayıp da geçici olan ile avunanlardır.

Ne bilmegün bilmekdürür ne gülmegün gülmekdürür

Son menzilin ölmekdürür, duymadınsa aşktan eser

Bildik gelen geçer imiş, bildik konan göçer imiş

Aşk şarabın içer imiş bu manadan her kim duyar (Başgöz, 1999: 110).

İnsan, gelip geçiciliğin farkında olmalıdır ve bu geçici sürece aldanmamalıdır, Bu süreci bu şekilde atlatan ve sonunda bir sınavın varlığına inanan insan daha huzurlu olacaktır. Dünyada kazılana her şey buraya aittir. Sanki kalan bir eğlence gibidir. Ancak, elde edilen mal ya da servetin, her bir mülkün başkalarına bir baskı aracı olarak kullanılmadığı zaman, insan olgun bir insan haline gelecektir.

Mal sahibi mülk sahibi, hani bunun ilk sahibi

Mal da yalan mülk de yalan, var biraz da sen oyalan

İnsanın en önde gelen vazifesi, kendi varlık nedeninin ne olduğunu fark etmesi ve bu farkındalığa göre hareket etmesidir. Kişi, kendi insani değerinin bilincinde olduğu zaman, sınırlı olduğunun, sınırlı şeylere yetkisinin olduğunun ve sınırlarının ötesine geçmemesinin gerektiğinin farkında olur ve buna göre hareket eder. Bu farkındalık insanda tam manasıyla bir sağalma sağlayacaktır. Yoksa sürekli olarak, tedirginlik ve kendini tanımama ve sonu belli olan bir yolda her an olumsuz bir sonla karşılaşma süreci ile karşı karşıya kalacaktır.

Allah’a teslim olan insan, kendini bir huzur içerisinde hisseder, Allah’ın ona sunacağından her zaman ümitli ve beklentili olur. Kur’an-ı Kerim Zümer suresinin 53. Ayetinde Allah’ın rahmetinden hiçbir suretle ümitsiz olunmaması gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Yunus Emre, bu ayetten aldığı “*Lâ taknetu-ümit kesmeyin*” ifadesi ile, paralel olarak; “*Rahîm durur senün adun Rahîm’lîgun bize didün, mürşidlerün muştıladı Lâ taknetu hitâb nedür*” (89-4) der. Onun ifadesi bize, insanlar arasında merhametli olup ve birbirimize destek olmanın ve anlayış göstermenin, daha yapıcı bir toplum ve ilişkiler ağı oluşturabileceğini gösterir. Bununla birlikte, bilgelik ve rehberlik alabileceğimiz kişilerin sözlerini hafife almamak ve değerli bilgilerden yararlanmak, kişisel ve zihinsel gelişimimizi destekleyebilir.

3.6. Bir Olanla Birlik Olma Fikri ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre’de, birlik ile birliktelik aynı şey değildir. Birlik mana alemini, birliktelik ise madde âlemini anlatır. Her insan, maddi dünyada doğduğu anda varlığını sürdürür. İnsanın varoluşu, akıl (logos) aracılığıyla gerçekleşir. İnsan, varoluşunu kavrayarak anlam dünyasına (nous) yükselebilir. Bu yükseliş, birlik prensibi temelinde mümkündür. Birlik, içten dışa doğru aşmayla gerçekleşir. Sütün maya aracılığıyla yoğurda dönüşmesi buna örnek verilebilir. Sütün yeniden süt olması mümkün değildir, çünkü yoğurt, içten dışa doğru aşma yoluyla birlik prensibi temelinde meydana gelmiştir. Sütlerin değişik olması, yoğurt olma sürecinden sonra önemli değildir. Süt, burada bir mecaz olarak insanı temsil eder. Sütün gerçek doğası bellidir. Halbuki, yoğurt olanı vardır, olmayanı da. İnsan da ortadadır. Renklerinin ve dillerinin farklı olması, insan olma veya olmama durumunu değerlendiren ve ayıran nitelik değildir (Dönmez, 2018: 88). Ancak, görüntü insan olduğunu yanıltmamalıdır.

Yunus Emre, tasavvuf yolunda bir ilerlemeyi hayatının merkezine koymuştur. Bu ilerlemeyi yaptıkça da kâinatı ve kâinatı yaratan Allah’ı daha çok tanımıştır. Ona göre her şeyin

kaynağı olan “Bir” dir, her şey “Bir”den gelmektedir ve her şey ona dönecektir. O, “Bir” olana aşk ile ulaşma çabası, ikileme ve insanlar arası ayrıma düşmeden tüm insanlara bir gözüyle bakmak, kendisinin deyimiyle “yetmiş iki milleti bir görmek”, her şeyin Hakk’tan kaynaklandığının farkında olarak tüm dünyaya sevgi çerçevesinden bakmak, gönül kırmamak, dünyanın fani olduğunun farkına vararak, bu dünyaya ait baskın duygular ile mücadele etmek Yunus Emre’nin şiirlerindeki tasavvufi anlayışı yansıtır.

Yunus Emre, şiirlerinde ortaya koyduğu tasavvuf anlayışı ile yaratılış felsefesini yansıtır. Buna göre yaratılan her şey özelliklidir, bunun kavranması da zordur. "Yunus, yaratma sıfatı üzerinden, Allah’a atfedilen gücü, insanın içindeki potansiyel, her şeyi başarabilme gücü ile anlatır. Ona göre, insanın içinde potansiyel olarak büyük bir güç ve liderlik yeteneği vardır: bu, insanın kendi yaşamını şekillendirme ve dünyada etki bırakma gücüne sahip olduğunu gösterir. Bu güç heybetlidir ve evrensel bir boyuttadır. İnsan bu güç ile yaratıcılığıyla dünyayı ve evreni etkileyebilir. İnsana düşen bu potansiyelin farkında olmak ve yerinde kullanmaktır.

Senündür pâdişâhlık kudretün var

Yaratdun yiri gögi heybetün var (48-1)⁹¹

Hak cihâna toludur kimsene Hakk'ı bilmez

Anı sen senden iste o senden ayru olmaz (103-1)

3.7. Gönül Yapmak ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre, İslam tasavvufunun önemli bir temsilcisidir ve eserlerinde Tanrı'nın birliği ve kalpteki ilahi tecelli kavramına büyük önem verir. Ona göre, evrendeki her şey Tanrı'nın farklı bir şekilde görünmesidir. Tüm ruhlar Tanrı'dan gelir, O'nu ararlar ve O'na dönerler. Bu nedenle insan, dünyada emanet olarak yaşamaktadır. Yunus Emre, Tanrı'nın tecellisini insanın kalbinde bulduğunu ifade eder. İlahi tecelli, insanın iç dünyasında gerçekleştiğinde, insanı sevmek ve insana değer vermek, Tanrı'yı sevmek ve O'nun yarattıklarına değer vermek anlamına gelirken, insandan nefret etmek ise Tanrı'nın yolundan sapmak anlamına gelir. Ona göre, insanın gerçek varoluşu, Tanrı'yla birlikte olmaktır. İnsan, içsel yolculuğunda Tanrı'ya yaklaşmayı ve O'na ulaşmayı hedeflemelidir. Kalp, bu yolculuğun merkezi ve Tanrı'nın ilahi tecellisinin yaşandığı bir yerdir.

Evvel gönül levhinde Hak yazmışıdı çün bir varak

Bu şimdi okınan sebak ezel-i âzâldan gelür (42-6)

⁹¹ Bakınız, M.T.D. 48-2, 48-3, 48-4, 48-5, 48-6, 48-7 ve 48-8

Yunus'a göre, insanın ilk yaratılışında, gönül levhasında Tanrı'nın varlığı yazılıdır. İnsan doğuştan Tanrı'yla bağlantılı olup; onun varlığını kalbinde taşımaktadır. İnsan, dünyaya gelmesiyle birlikte bazı deneyimler yaşamaktadır ve bir yolculuk içerisinde. Yaşadığı deneyimlerin ve yolculuğun başladığını anlatır. İnsanın varoluşu, zaman ötesi bir geçmişe dayanır ve bu dünyadaki yolculuğu, aslında öncesinden gelip sonrasına gideceği ebedî bir yolculuktur.

Düriş kazan yi-yidür bir gönül ele getir

Yüz Ka'be'den yigrekdür bir gönül ziyâreti (380-4)

Yunus Emre, insanın içsel yolculuğuna, gönül arayışına vurgu yapmaktadır. "Düriş kazan", içsel bir arayışı ifade eder ve insanın gönül dünyasında gerçeği bulmak için çaba sarf etmesini temsil eder. İnsan, içsel bir açlığı olan bir yolcu gibi, gönül arayışına yönelmelidir. "Yüz Ka'be'den yigrekdür bir gönül ziyâreti" ifadesi ile Yunus Emre, gönül ziyaretinin ve gönül almanın yüzlerce Ka'be ziyaretine eşdeğer olduğunu ifade eder. İnsanın içsel gönül dünyasında gerçekleştireceği ziyaretler, dışsal ritüellerden daha önemli ve anlamlıdır.

Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var

Hazesinden aldum gevher dükkân yüzün düzer oldum (222-4)

Yunus Emre'ye göre, gönül şehri içsel bir alanı temsil eder. İçsel yolculukla, insanın kendi gönül dünyasına girmesi ve ilahi aşkın derinliklerine dalması mümkündür. Bu içsel yolculukta, insan Allah'ın varlığından izler bulabilir ve O'nu hissedebilir. İlahi aşk ve bağlılıkla dolu bir gönül, Allah'ın varlığını açıkça görmek ve hissetmek için bir araç haline gelir.

Bana Uçmak neme gerek hergiz gönlüm ana bakmaz

İş bu benüm zârlıgum degül ahî bir bâgiçün (234-3)

Yunus Emre gönlünü sadece Allah'a bağlar ve dünya nimetlerini terk eder. O, dünya hayatında kazanılan maddi zenginliklerin sonucu olarak vaat edilen cenneti dahi terk etmiştir. Yunus Emre, cennet olarak adlandırılan köşkleri, sarayları, bahçeleri istemez; yalnızca Allah'ı istemektedir.

Yunus Emre'ye göre, insan kalbini saf ve samimi bir şekilde Allah'a açarak, kendi içindeki potansiyeli keşfeder ve Allah'a doğru ilerler. Gönül yolunda, dünyevi arzuların ve egoist düşüncelerin ardında bırakılması, kalbin safiyetini ve berraklığını koruması gereklidir. İçsel erdemlerin geliştirilmesi ve manevi değerlerin yaşanması, insanın gönül yolunda ilerlemesini sağlar. Gönül yolunda ilerleyen kişi, kendini ve dünyayı anlamlandırma çabası içerisinde. İçsel yolculuğuyla birlikte, insanın kendisine ve çevresine karşı daha duyarlı, sevgi dolu ve huzurlu bir varlık haline gelmesi hedeflenir. Bu yolculuk, insanın içsel huzurunu ve bütünlüğünü sağlayarak, Allah'a kavuşma arzusunu tatmin etmeyi amaçlar.

Evvel gönül levhinde Hak yazmışıdı çün bir varak

Bu şimdi okınan sebak ezel-i azâldan gelür (42-6)

Tasavvufta gönül bir aynaya benzetilir. Tanrı'nın tecellisi bu aynada yansır. İnsan nasıl bütün alemin özü ise, insanın özü de gönüldür. Gönül, Allah'ın baktığı bir yansıma, tecelli alanı, ilham kaynağıdır (Pala, 2004: 48). Ergün, Yunus'ta insanın asıl varlığının içindeki Tanrısal ben olduğunu belirtir. İnsan, canı, aklı, bilgisi, kalbi, gönlü, sevgisi bu benliğin ana unsurlarını oluşturmaktadır. İnsanın içinde, Allah'a en birlikte olan, Allah'ı bilen, onu ve yarattıklarını sevip, Onun yeryüzündeki yansıması insanı gören ve doğru iş görmesini sağlayacak olan gönüldür. Gönül yaşayışı sadece söz ve dil ile bir ifade ediş olmamalı; aksine gerçek ve özde bir yaşayış olmalıdır. Allah'a ulaşmak insanın gönlündedir. İnsan, önce bu sırra ulaşmalı, ordan da gerçeklik alemine gitmelidir (Ergün, 1997: 100-101).

Yunus şöyle diyor:

Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalap bahdı

İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa (299-5)

Yunus Emre Divanı'nda gönül ve gönül alma sıklıkla ifade edilmektedir, toplumdaki herkes için gönül önemli ve özellikli bir anlayıştır. Bir işi gönül alarak yapmanın vardığı güzel sonuç, gönülsüz olandan elbette ayrılacaktır. Yunus Emre'de gönül alınarak kavuşulması arzu edilen dost Allah'tır.

Gönlüm canum aklum bilüm senün ile karâr ider

Can kanadı açık gerek uçuban dosta gitmeğe (Timurtaş, 1989: 36).

Yunus'a göre gönlün alınması, kazanılması asla maddiyatla olmaz. Hele ki bir gönül kaybedilmiş ve incitilmiş ise o gönlün geri alınması için, o gönlün rızasını almaktan başka bir yol yoktur.

Dilden nesneme gelmez suyla gönül yunmaz

Girçegin gelenleri yederler bir kılıla (304-5)

Gönülde yer almak ve gönül yapmak, Yunus Emre'ye göre insanın en hassas yaratılma gerekçelerinden biridir. Gönüllerde olmanın, gönülde yer tutmanın, düsturu da nefsin insanda bıraktığı olumsuz meziyetleri yakından bilip, anlamlandırmak; hırstan, açgözlülüğten ve benlik duygusundan uzak olmaktır. Hırsına kapılan, sonrasında maddeye tamah eden insan, kendi merkezli olacağı için, gönülde bir yer bulamayacaktır. Bu da hem bu insanın hem de buna maruz kalan insanın huzurunu bozacaktır.

Düşman benüm nefsum durur tama'ıla hırsum durur

Tama'ıla hırsa uyan gönüllerde yir eylemez (112 - 4)

3.8. Hoşgörülü Olma ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre, hoşgörü ve birlik olma fikriyle insanlarda toplumsal bir bütünlük oluşturma hareketini amaçlamıştır. Yaşadığı yüzyıldan bu yana şiirleriyle insanların arasına sevgi tohumları ekmış; insanlar arasında oluşabilecek husumetleri ve düşmanlıkları önlemeye çalışmıştır. İnsanlığı ortak paydada buluşturmaya çalışmıştır. Yunus Emre, sadece kendi milletine karşı değil; diğer tüm milletlere karşı hoşgörülüdür ve gönül birlikteliği içindedir. “Yunus’un gönlü bütün insanlığı kucaklayan müthiş bir sevgi çağlayanıdır. İster ki bütün insanlar mesut olsun... onun insan sevgisinin dayandığı sebil, bitmez abıhayat, İslâm’dan, imândan kaynaklanmaktadır. İnsan sevgisinin de kaynağı, sonsuz bir volkan gibi içinde coşup patlayan Allah aşkıdır. (...) Yunus’a göre, cümle âlemi değil, kendi öz kardeşini kardeş görmeyen insanlar, Hakkı gerçekten sevmiyorlar, demektir” (Vakkasoğlu, 2002: 105-106).

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer’ile evliyâsa hakikatde ‘âsîdür (29-4)

Tehî görmek kimseyi hîç kimesne boş degül

Eksiklikle nazar erenlere hoş degül (167-1), diyen Yunus Emre tüm insanlığı bütün olarak görmektedir. Bunu yapmayan, insanları boş gören kimse için taşıdığı kimlik ne olursa olsun hoş olmayan bir duruma gireceğini ve asi olacağını belirtmektedir. Yunus’a göre, hiç kimse değersiz veya önemsiz değildir, insanların eksikliklere odaklanmak yerine insanların potansiyellerine, güçlü yönlerine ve iyi yanlarına odaklanmak gerekir. Eksikliklere yoğunlaşmak, insanları küçümsemek ve yargılamak yerine, hoşgörülü olmak ve insanları tamamlayıcı yönlerini görmek önemlidir. Hoşgörü, anlayış ve kabul etme, insanlar arasında daha sağlıklı ilişkilerin oluşmasını sağlayabilir ve toplumda daha sağaltıcı bir ortam oluşturabilir.

Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben

Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (137-7), diyen Yunus; kazandığını yoksullar ile paylaşan, fakir olanı hoş görenin, mükafatının çok güzel olacağını belirtmektedir.

Adumuz miskîndür bizüm düşmânumuz kimdür bizüm

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu ‘âlem yârdur bize (333-2)

Yunus bu tavrıyla insanları din, dili ve ırk ayrımı yapmadan bir olarak görmüş ve onların gönlüne önem vermiştir. Onun her insan birdir, kimse de birbirine üstün değildir. Bu düşüncelerini yazdığı beyitlerde de görmek mümkündür.

Yitmiş iki milletün ayagın öpmek gerek

Yaramagcün ma‘şûka cümle millete bile (338-8)

Hoşgörü “Her şeyin olumlu tarafını görmek ya da görmeye çalışmak” demektir. Her şeyin esas itibariyle, hakikati itibariyle güzel ve anlamlı olduğunu gösterir. Maddedeki esas üzerine inşa edilmiş olumsuz nitelikleri yok edip ardındaki gerçeğin güzelliğini yakalamak...” (Cebecioğlu, 2014: 21) olarak anlatılır. Gerçekten de, hoşgöründe olanın ve görülenin ötesinde bir anlam, derinlik ve güzel ve olumlu bakma vardır. Hoşgörü, insanın evrensel bir bakış açısı geliştirmesi, başkalarının farklılıklarını ve çeşitliliklerini kabul etmesiyle ve bu kabulünü uygun bir ses tonu, yazı ya da davranışla karşısındakine ifade etmesi ile ilgilidir. Hoşgörü, insanın sınırlı ve önyargılı bakış açılarını aşması, empati yapabilmesi ve çeşitliliğe saygı duymasıyla ilişkilidir. Hoşgörü, insanın kendi düşüncelerine veya inançlarına sahip olmasına rağmen, başkalarının farklı düşüncelerine ve inançlarına da kendi his ve düşünce bütünlüğünde yer açabilme yeteneğini anlatır.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer’ile evliyâsa hakikatde ‘âsîdür (29-4)

Yunus Emre’ye göre, tüm milletleri ve insanları bir olarak görmek gerekir. Bunu yapamayan kişi, bir evliya gibi bile nitelendirilse de aslında Allah’a karşı gelmiştir, isyan içerisinde.

Tehî görmek kimseyi hîc kimesne boş degül

Eksüklüğe nazar erenlere hoş degül (167-1)

Yunus’a göre, Hiç kimse kusursuz değildir ve her insanın eksiklikleri bulunduğu düşünülerek, başkalarını kusurlarıyla yargılamamamız gerekir. İnsanları sadece eksiklikleriyle değil, tüm yanlarıyla kabul etmek ve anlamaya çalışmak önemlidir. Empati yaparak başkalarının bakış açılarını ve durumlarını anlamaya çalışmak, daha hoşgörülü bir tutum sergilememizi sağlar.

Hoşgörü, insanda insanı sevmek ve ona değer vermek, kendini üstün görmemek ve garezden arınık olmak, alçak gönüllü olmak, tutucu ve peşin hükümlü olmamak, her türlü zorlayıcı davranış ve tutuma, zulme karşı olmak, demokrat ve eşitlikçi olmak, değerlerini barındırır. Bahsettiğimiz erdemlerin insanda, dengeli ve tam olması gereklidir. Hoşgörü, insanı ve insanlık değerlerini merkeze alan bir anlayıştır. Haset, kin, kıskançlık, nefret, kötü düşünceler, zulüm, baskı ve şiddet hoşgörü anlayışının dışında kalan kavramlardır. Hoşgörü, insanların birbirlerine ulu bir gözle bakabilmesini, farklılıkları kabul etmeyi ve anlayışlı olmayı gerektirir (Tekin, 1995: 40).

Yunus'un hoşgörü anlayışı, güce dayalı hoşgöründen ziyade sevgiye, saygıya ve barışa dayanır. Ona göre Tanrı, en çok insanlarda kendini göstermiştir ve insan evrenin en değerli varlığıdır. Bu nedenle, insanların din, mezhep, ırk, sosyal statü gibi ayrımlarla değerlendirilmemesi gerektiğine inanır. Yunus'un hoşgörü anlayışında, her yaratılmışın bir hikmeti ve değerli bir yönü olduğu düşüncesi vardır (Fuat, 1995: 85). Hiçbir şeyin boş, gereksiz veya değersiz olmadığına inanır. Bu nedenle, Yunus, hiçbir insanı veya yaratılmışı küçümsemez, eksiklikle değerlendirmez. Ona göre, insanlar arasında üstünlük sadece Hak yolunda ilerleme seviyesine bağlıdır.

Yunus Emre yazdığı şiirlerinde hoşgörüü öne çıkarmıştır. Yaşadığı dönemde, toplumun felsefi sağaltımı ve olumsuzla değil; olumluya gönül vermesi için, Anadolu insanını bir arada toplamış ve onların sorunlarını aşmalarına yardımcı olmuştur. Burada aldığı en temel kaynağı gönül yapmak olarak temellendirmiştir. Dünya'ya gönüllere huzur vermeye gelen ve bu amaçta güçlü bir çabayla Anadolu'nun manevi mimarlığını taşıyan Yunus Emre, gönül ve hoşgörü adamıdır (Dağlı, 2020: 23).

Hoşgörü, insanda sevgi, değer verme, kibirden ve nefsi duygulardan uzak olma, alçak gönüllü olma, ön yargısal düşünce ve hislerden uzak olma, insanın insanca yaşamasına katkıda bulunma erdemlerinin bir arada olmasını ve insanın varlığının içinde yer almasını gerekli hale getirmektedir (Tekin, 1995: 40). Yunus Emre'ye hızlı bir bakış açısında dahi, tüm erdemlerinin şiirinde özverili bir şekilde dokunduğunu görmekteyiz.

Yunus'un hoşgörüsü güç varken bu gücü kullanıp ta bağışlama anlayışı ya da kibri değil; sevgi, barış ve saygı temelli bir hoşgörüdür. İnsan, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi; Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisidir, değerlidir ve her insan birbirine eşittir. Üstünlük, ancak Hak yolundaki uğraşı ve insanlara sağladığı kolaylıklara göredir (Fuat, 1995: 85).

“Tehî görmen kimseyi hîç kimesne boş degül, eksükligile nazar erenlere hoş degül” (167-1); herkese eşit olarak bakılmasını ve davranılmasını isteyen Yunus Emre, *“Adumuz miskîndür bizüm düşmânumuz kimdür bizüm, biz kimseye kîn tutmazuz kamu ‘âlem yârdur bize”* (333-2), demek suretiyle hiçbir insana kin tutmayarak, birlik ve bütünlük içerisinde insanların yanyana olması gerekliliğine dem vurur. Onun dünyasında, hoşgörüyle ve samimiyetle herkese yer vardır.

Yunus, insanı Allah'a ulaştıran yol olarak, başkasının ayıbını görmeden, kendi eksikliğini gidermeyi önerir. Kendisi, dışarıda bir eksiklik ya da ayıp görüyorsa, buna bakmak yazıktır, kabullenilemez; halbuki bunu kimseye duyurmadan, çözümlemenin önemli bir değeridir. Kusur örtmek, insanın nefesine karşı bir duruşudur ve zordur. Ancak, bunu başaran kişi huzura erer ve ruhen felsefi sağaltımını gerçekleştirmiş olur.

Yûnus senün ‘aybunı gözlegil ayrugı ko
 Kimsenün ‘aybına sen bakmagıl yazıkdur (86-7)
 Yûnus ‘ışkun arta dursun cânun göynep düte dursun
 Üstâd ‘aybun örte dursun oldur üstâdlar sultânı (412-13)
 O halde Yunus’un dediği gibi;
 Pes niçün murdârı açup tartasın

Sen gerek lutfıla anı örtesin (417-19), olumsuzu ortaya koymak yersizdir, olması gereken hoşgörüyü lütfedip, bu olumsuzu kimseye duyurmadan, kapatmak ve çözümlemektir.

Yunus, tüm toplumlardaki insanları, ayırmadan, kardeş olarak görmekte ve yaratılmış olanı yaratıcıdan ötürü sevmektedir. Sevgi, dostluk ve müsamaha kapsamında insanları buluşturmak amacı içerisindedir. Bu buluşturmada tüm insanlar kardeştir (Göçgün, 1995: 30).

Erenler buna kalmadı vardı yolına turmadı
 Hakk'ı girçek sevenlere cümle ‘âlem kardaş gelür (93-8)

Hakikati ve gerçeği arayan insanlar birbirleriyle bağlantı kurarlar ve birlikte hareket ettiklerinde toplumsal birlikteliği oluştururlar. Hakikati sevenler, sadece kendi kazanımları için değil, bütün insanlığın yararına çalışır ve kardeşlik duygusuyla hareket ederler. Yunus Emre, insanların ortak bir amaca yönelerek birbirleriyle bağ kurmalarının önemini ve toplumsal dayanışmanın gücünü vurgulamaktadır.

3.9. İnsanın Bilmesi, İlim Tahsil Etmesi ve Öğrenmesi ile Felsefi Sağaltım

İnsan, hayatı boyunca öğrenme ve hep bilinmeyeni bulma süreci içerisindedir. Her zaman, ona göre, bilinenin ötesinde, bir bilinmeyen vardır. Bunun ortaya çıkarılması insana huzur verir ve çevresiyle olan iletişimde bir ivme kazandırır ve daha huzurlu hale getirir. Bilgiye ulaşmada, aklı ve duyularının kullanan insan, Allah’ın kendisine öğrettiklerine ancak, Allah’a yakın olması ve öğrendiklerine karşılık vermesiyle hâkim olur.

Biz tâliblerüz her dem ‘ışk sebakın okuruz
 Tanrı virür sebakı ‘ışk hod mgüçvüderresidür (29-8)

İlim ve öğrenme, insanın yaşamının, diğer insanlarla ve toplumla olan ilişkilerinin ve toplum hayatının temelini oluşturan esaslardır. İlim, insan-Tanrı ve insan-evren arasındaki ilişkilerin doğasını belirler ve bu ilişkilerin belirli bir sistematik dahilinde, sağlıklı bir şekilde kurulmasını sağlar. Bu ilişkilerde, her zaman pozitif olana doğru yol alır.

İnsan, doğası gereği, bilmek ihtiyacıdadır. Bilme ve doğru bilgiye ulaşma ihtiyacı insan için gereklidir. Aristoteles’e göre, bu karşılandığı zaman, insanda bir mutluluk duygusu

ve huzuru oluşur (Aristoteles, 1985: 79). Yunus Emre de ilmi öğrenmenin ve uygulamanın insanın bir ihtiyacı olduğunu belirtir. İnsanın ilim ve okumakla meşgul olmaya ihtiyacı vardır. Yunus Emre'ye göre ilimin amacı insanın kendisini tanımasıdır. Kendisi, aşağıdaki beytiyle bilmenin ne olduğunu ve Yunus'un bilmenin ne olduğuna yaklaşımını ortaya koymaktadır.

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

İnsan önce kendisini tanımalıdır, kendi ruhunun derinliklerine inmeli ve araştırmalıdır. Kendini bilmek Rabbini bilmek demek olduğundan, bilgi insanın kendisini bilmesi, yani Allah'ın bilgisidir. Bunun dışındakiler bilgi diye adlandırılmaya lâyık değildir. Allah'ın bilgisi kişinin kendisinde mevcuttur.

Kaplan'a göre Felsefe, insanın içindeki var olan objektif süreçten ayrı, sübjektif bir alemi aramaya başlamıştır. Bu iç sübjektif alem, katı ve değişmeyen maddeye karşın, değişen ve ruh ile bütünleşen şartları anlatır. İnsan, doğuştan, ölüme kadar sürekli değişen bir varlıktır ve değişme sürecinin içindedir. İnsan hayatı, doğumdan ölüme kadar, sürekli değişen bir süreci kapsar. Heidegger, insanı, ölüm için, yaratılmış bir varlık olarak anlatırken, Jaspers'ta zamanı ve zaman aşmayı, aşkınlığı vurgular. İnsan dünyanın şartlarına göre yaşar ise, 'existence' yani hürriyetini bulur ve yaşadığı anın içinde sonsuzluğu bulur (Kaplan, 1972: 20).

Çok cehd idüp istedüm yir ü gögi aradum

Hîç mekânda bulmadum buldum insân içinde (339-3)

Yunus Emre, dış dünya ile insanın iç yaşantısını birbirinden uzaklaştırma düşüncesindedir. Bu onun varoluşçu felsefeyi kendisine dahil ettiğini gösterir. Ona göre en üst hakikat olan Tanrı, insanın benliğinin dışında değil içindedir. Tanrı, insanı anlamlı kılmakta ve insana ait olan her değere bir anlam yüklemektedir. İnsan kendini tanıdıkça, Tanrı'yı tanıyacak ve etrafı ile bütünleşecektir (Kaplan, 1972: 22).

İlim sadece, harfler ve heceleri okumak değildir, manaları okuyup, Allah'ı tanımaktır. Bu sanatın en üst manada anlam kazandığı insanın, kendi sanatçısını tanıma hareketidir. Bu da okuma ve anlamlandırmadan geçer. İnsana düşen, bu kendini bilme yolculuğunda, kendini ve dolayısıyla Allah'ı unutmamalıdır. İnsan, sanatçısını tanıdıkça bir huzura erer ve kendisinin felsefi sağaltımını sağlar.

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür (91-1)

Böylece, Allah'ı tanıyan insan, elif'in manasıyla hayat bulur.

Dört kitâbun ma'nîsi bellüdür bir elifde

Sen elif dirsün hoca ma'nîsi ne dimekdür (91-4)

Okuma ve anlama süreci, güzel olmakla birlikte, meşakketlidir, çaba ve emek ister. Ama bu yoldaki harcanan her şeye, ulaşılan sonuç değecektir.

Ne varlığa sevinürem, ne yokluga yirinürem

‘İşkunla avınuram, bana seni gerek seni (381-2)

Cânlar cânını buldum bu cânum yagmâ olsun

Assı ziyândan geçdüm dükkânım yagmâ olsun (271-1)

Yunus’a göre okudukça, Hakk’a vardıkça, benlikten uzaklaşma ve miskinleşme oluşur. Çünkü Hak her yerdedir. İnsan okudukça büyür, bildikçe, dolu başak gibi, kafasını yere eğerek ve küçülür, bilmediğinin daha çok farkına varır. Gurura kapılmaz ise, bir rehberinin olduğunun daha da iyi farkına varır. Yunusça, insanlar hakikati araştırma ve anlama amacıyla çaba harcamalıdır. Yunus Emre öğretilerine yönelme ve dostluk ilişkileri kurma çağrısı yaparak, insan sevgisi ve toplumsal birlik ve beraberliği önemsediğini belirtir. Bu da dosta giden yolculukta kişiyi sağaltır:

Girçek erene varalum, Hakk'un haberin soralum

Yûnus Emre'yi alalum, gel dosta gidelüm gönül (160-10)

İy Yûnus nükte kılma sözler eydürem diyü

Niçe bilürler vardur el var elüm üstine (340-6)

3.10. İnsanın İnsanla Sağaltımı

İnsan, dünyada hayatın faili, hayata anlam veren, yön veren, akış belirleyen, uygulayan, anlamlandıran, belirlediği akışı yönlendiren, değiştiren, yeri geldiğinde en güçlü varlık, yeri geldiğinde de en zayıf varlıktır. İnsan her şeyin bir ölçüsü olarak ortaya konmuştur. Yaratılanların içerisinde en özel yere konulan da insandır. Kendisine sunulan aciziyet ve kuvvet, insanın felsefi sağaltımına olanak tanıyacak temeldedir: İnsan zayıftır, böylelikle kendini de tanıyarak yükselme imkânı bulacaktır. Yükselirken, bir yandan hırs içerisinde olurken bir yandan da yapmış olduğu hırstan dolayı pişmanlık içerisinde olacaktır. Her iki karşıtlığı birlikte özümseyen insan, bir dengeye ulaştığında mutlu ve huzurlu kılacaktır. Bununla birlikte güçlü olan insan, güçlendikçe koruyucu ve dağıtıcı olacaktır. Bu da onu huzurlu tutacaktır.

Enam Suresi, 165. Ayet, şöyle ifade etmektedir. “Allahü azimüşşan, sizi yeryüzünün halifeleri yaptı ve verdiği şeylerle sizi sınamak için bir kısmınızı muhtelif derecelerle, bir kısmınızdan (ilim, şeref, mal ve mevki itibariyle) üstün kıldı. Şüphe yok ki Rabbin celle şanenin ıkaabı seridir. Allahü azimüşşan mağfiret ve rahmet edicidir”.

Yunus insanları sevmekten başka bir şey istemez, işinin insanları sevmek olduğunu ifade eder. Onun insan sevgisi özellik arz eder. Bilinen, maddi sevgiden başka bir sevgidir bu. İnsan gönlü dost evidir, Tanrı'nın evidir. Yapılan her ibadet, ne olursa olsun, arkasında gönül ile desteklenir. Yoksa yapılanın Tanrı ve insanlar nazarında gösteriş ve boşluktan bir farkı yoktur. Yunus bu nedenle gönüller yapmaya geldiğini söyler.

Yunus Emre dir hoca gerekse var bin hacca

Hepisinde eyüce bir gönüle girmekdür (91-5)

Gönül kazanmak, insan sevgisinin işareti, insan olmanın şartıdır. Dinin temeli insandır. Din, insan için olup; insanı mutlu kılmak, yaşamını güzelleştirmek için vardır. Yunus Emre, halka iyilik etmeyi ve insanları mutlu kılmayı, salık vermektedir. Bir gönlü ziyaret etmeyi, bir gönle girmeyi büyük bir sevap kazanmakla eşleştirir.

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren

Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı (366-7)

İnsan için iyi olmak kolay ama iyi kalmak, gönüllerde durmak zordur. İnsan bunun için nerden geldiğini ve burada olma amacını iyi bilmelidir. İnsan sevmeye ve sevilmeye layıktır. İnsanı sevmek, bizim, insan olarak asıl görevimizdir. İnsan, üstün ise bu insan için kendini tanımak ve diğer insanlardan kendini üstün görmemek, diğerlerini hor görmemek için fırsattır. İnsan, tevazu ve alçak gönüllü olup; gönül kırmaktan ve kalp kırmaktan uzak olmalıdır.

Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalap bahdı

İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa (299-5)

İnsan her zaman önünde uzanan hakikati görmelidir. Hem insanlarda hem de diğer canlılarda bizim değerlendirmemize göre doğru olmayan hal, hareket ve sözlerle karşılaşabiliriz. Bu davranışlar gerçekte hatalı olabilecekleri gibi, bize yanlış gelen yaklaşımlar da olabilir. Bütün bunlar karşısında sert ve toleranssız değil, naif ve şefkatli davranmak ve olup bitenleri hoşgörü temelinde karşılamak gerekir.

Tehî görmen kimseyi hîç kimesne boş degül

Eksükligile nazar erenlere hoş degül (167-1)

Burada, insanın insana hoşgörüyle bakmasının önemli ve gerekli olduğu; Allah'ın yarattıklarını sevmenin gerekliliği, hoşgürsüz olmanın kimseye yakışmadığı belirtilmektedir. Alfabe nasıl elif ile başlıyorsa, insanın bilmesi kendini tanıma ile başlar ve devam eder.

Elif okuduk öturi bâzâr eyledik götüri

Yaratılmışı severiz Yaradandan öturi (166-5)

İnsan; sevmek, sevilmek, tanışıp dost olmak için vardır. İnsanda, kavga, kin ve nefret yoktur. Zaten nefret ve kin insanın tabiatına aykırıdır. Kendi hislerine aykırı bir durumu ya da

ortamı yaşayan insan huzursuz olacaktır. Bu, onun tabiatına aykırıdır. Yunus Emre aşağıdaki gibi ifade etmektedir.

Ben gelmedüm da'vîyiçün benüm işüm seviyiçün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm (179-2)

İnsan sevgisi ise insanın insana verdiği değer bir yansımasıdır. İnsan yaratılanı sevmek ve ona değer vermek durumundadır. Bu manada hoşgörü ve sevgi birbirinin tamamlayıcıdır. Öyle ki, insana hoşgörü ile bakarken din, mezhep, ırk ayrımı da gözetmeksizin herkese bir olarak bakmalı ve öylece sevmeliyiz. Birini kabullenmek, diğerini dışlamak veya beyaz ırkı sevip siyah ırkı yermek insana yakışmaz. İnsan, birbirini sevmek, tanışıp dost olmak ve iletişimde olmak için yaratılmıştır.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür (29-4)

3.11. İnsanın Kendi Nefsini Tenkit Etmesi ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre, şiirlerinde, gönül kavramından çok bahsetmektedir. Gönül, onun için çok önemlidir ve kazanılması da kaybedilmesi de çok kolaydır. Bununla birlikte, gönül kendini başıboşluğa bırakırsa, insanı zamanla yoldan çıkaracaktır. Bu da insanın kendisini kaybetmesine yoldan çıkmasına neden olacaktır. İnsanın nefsi, insanın kendi kendini kontrol altına almasını en uygun şekilde anlatan bir ifade olarak; genel olarak, insanı kötüye, yasağa, faydasıza yönlendirmeye meyillidir. Yunus Emre kendi tasavvufi yolculuğunda sürekli olarak nefsin terbiye etmeye çalışmış ve nefsiyle mücadele etmiş, nefsiyle savaşmıştır. Ona göre nefsi savaşmak ve hatta öldürmek gerekir.

Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur

Hem şeytânun boynını ur hem nefs dahı ölse gerek (136-2)

Dört kişîdür yoldaşum vefâ-dârüm râz-daşum

Üçile hoşdur başum birine buşup geldüm (181-4)

Ol dördün birisi cân biri dîn biri îmân

Biri nefsümdür düşmân anda savaşup geldüm (181-5)

Gönül yüksekde gezer dem-be-dem yoldan azar

Taş yüzine ol sızar içinde ne varışa (299-2)

Yunus nefsin tenkit ederken kendinden başlar. Ona göre kendisi ve kendi benliğini gasp eden nefsi herkesten daha kötü ve daha suçludur. İnsanın kalbinde dünya sevgisi var ise, insan dıllarıya aşk ateşiyle yanıyor gibi görünse de yeteri kadar olgunluğa erişememiştir. Sözleri sırlı

ise de gönlü başka şey ile meşgul olmaktadır ve başkasına sunduğu öğütler kendisine tesir etmemiştir. O kendi nefsinin tesiri altındadır. Çok huzurlu gibi görünse de içinde kendisini yiyip bitiren bir huzursuzluk vardır.

İy bana eyü diyen benem kamudan kemter

Şöyle mücrimem yolda mücrimler benden server (41-1)

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul

Dilümde ‘ilm ü usûl gönlüm de dünyâ sever (41-2)

Hırkam suçuma perde endişem fâsid yirde

Gönlüm ayruk bâzârda dilümde sözüm esrâr (41-6)⁹²

Tasavvufta nefis azgın bir ata benzetilir ve içsel dürtülerin, arzuların ve ego temelli güdülerin baskın olma eğilimini temsil eder. Tövbe ise bu nefsi kontrol altına almak, yönlendirmek ve dengelemek için kullanılan bir araç olarak görülür. Nefse hâkim olabilenler, kendi iç aydınlığına, gerçek benliklerine ulaşan ve derin bir içsel dengeyi elde eden kişilerdir.

Niçe bir ‘ışk meydânında nefis atın segirtdürem

Yâ niçe bir başumı top eyleyüp çevgân olam (201-12)

Yunus Emre'nin beytinde ise nefsin üzerine binerek onu kontrol altına aldığını ve aşk meydanında hâkimiyet kurduğunu ifade eder. Bu, nefsin kontrolünü ele alarak ego tatminine dayalı arzuları aşkın ve içsel derinliğin peşinde kullanma çabasını temsil eder. Baş çevganı oynamak ise nefsin isteklerine karşı direnmeyi, onları sınırlandırmayı ve aşkın yolunda kendini adama amacını gösterir.

İnsanın kendi içinde oluşan, bazı isteksel durumları, yer geldiğinde geri plana iterek, feragat etmesi, felsefi sağaltımın temelinde yer alan bir kavramdır. Felsefi sağaltım, bireyin içsel dönüşümünü ve olgunlaşmasını desteklemek amacıyla felsefi ilkeleri kullanır. Felsefi sağaltım sürecinde, insan nefsinden feragat etmeyi ve bunun yerine daha derin bir anlam, içsel dinginlik ve etik değerlere odaklanmayı amaçlar. Yunus Emre'ye göre insan kendi nefsine sahip çıkmalıdır, bunu yaparken de kendi yaşamının sorumluluğunu üstlenir ve kendine sahip çıkar. Nefsinin egemenliği altında değil, kendi değerleri ve etik prensipleri doğrultusunda hareket etmeye çalışır. Yunus, bunu kendi dilinde şu şekilde ifade eder. Yunus'un siir dilinde şöyle açıklanır: "*Bu dünya fanidir, kalıcı değildir; yalandır, tuzaktır, yılandır. Sarap gibidir önce zevk verir, ama sonradan çarpar. Bunun için dünya zevkine düsmeyeceksin. Nefsin, ki seni dünya nimetlerine ve dünyanın zevkine çağıran odur, senin en büyük düşmanıdır. Bu nefsin itini öldüreceksin*" (Başgöz, 1999: 10-11).

⁹² Bkz. age. 41-7, 41-8 ve 41-9

Yudum şöyle meyyitümi miskînem aran yetîmi

Öldürem nefsum itini gelmesün koman gerekmez (108-2)

İnsanın nefsinden feagat etmesi, tıpkı maç öncesi antrenman gibidir, hayat akışında kendini bekleyen güçlüklerle karşı hazırlıkla olmasını ve zor anlar geldiğinde rahatlıkla bu duruma hızlı adapte olmasını sağlar. Bununla birlikte, mevcut sahip olunan değerlerin farkına varılır, kıymeti bilinir ve gelecek için karşılaşılabilecek olduğu düşünülen olumsuz korku ve beklentiler yok edilmiş ya da azaltılmış olur.

3.12. İnanç ile Felsefi Sağaltım

İnanç kavramı, Yunus Emre'nin felsefesinde temel özelliktir. Yunus Emre için başta İslam inancı olmak üzere iman büyük önem taşımakla birlikte, İslam dışındaki diğer dinî unsurlara da saygı göstermiştir. Özellikle hoşgörü ve sevgi ortamını beslemek için hangi inançtan olursa olsun bireylerin aynı kökten geldiklerinin altını çizer.

Yitmiş iki millete suçum budur Hak didüm

Korkı hıyânetedür yâ ben niçün kızaram (171-5)

Yunus Emre inancı kendi felsefesinin merkezine alır, İslam'ın ve inancı ise, Ahmet Yesevi'nin başlattığı Türk-İslam anlayışı ile temellendirir (Göktürk, 2010: 29). Burada yaşadığı toplumun İslam ile bütünleşmesi ve topluma ait olan kültürel ve sosyal öğelerin İslam inancı içerisinde yoğrulması esas alınır. Bununla birlikte; Yunus Emre genel bilinen İslam'ı kalıplarda değil, derinleri ifade etme bütünlüğü ve gayreti içerisinde. Toplumun bir kesiminden uzak ya da bir kesime yakın bir anlatım dili değil; her açıdan herkesin anlayabileceği bir inanç ve Türk tasavvuf bilgisi, Yunus Emre'de esas olandır. Yunus, bu meseleyi şiirinde açık ve anlaşılır bir dille anlatmış ve bunu, insanın ve toplumun içinde hissederek yaşadığı Allah sevgisi ile söylemiştir. Ona göre, Allah insanın tamamen içindedir (Kaplan, 2006: 152). Allah, gerçek dost olarak gönüllerdedir ve gönül olduran da Allah'a yaklaşıp.

Ben gelmedüm da'vîyiçün benüm işüm seviyiçün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm (179-2)

Bazı şiirlerinde semavî kitaplara atıfta bulunmuş ve sadece Kur'an değil, diğer kutsal kitaplara da göndermeler yapmış; hiçbir şiirinde din ayrımı yapan veya aşağılayıcı bir tabir kullanmamıştır. Yunus Emre'ye göre insanların dini, dili, ırkı sevgi dolu bir ortam yaratmada önemsizdir, Ona göre Yaratıcı birdir ve birbirinden öğrensinler diye birçok kültürden, dilden ve inançtan bireyler yaratmıştır.

Dünyâ için gussalanan mescid göricek tutınan
 Anda î mânâsuz bulınan Allâh'ı bir bilmeyendür (99-4)
 Bir çeşmeden akan su acı tatlu olmaya
 Edebdür bana yirmek bir lüleden sızaram (171-6)
 Tevrât'ıla İncîl'i Zebûr'ıla Furkân'ı
 Bunlardaki beyânı cümle vücûdda bulduk (133-6)

Çünkü Yunus Emre, inancın çeşitli dalları varken köklerinin aynı olduğuna inanırdı. Bu, Yunus Emre'nin kapsayıcılığının bir göstergesidir. Ona göre Tanrı tektir ve herkesin Tanrısıdır. Halman, Yunus Emre'yi panteist olarak nitelendirmiş ve Yunus Emre'nin Tanrı anlayışını tek bir varlık değil, tüm dünyaya dağılmış bir enerji olarak nitelendirmiştir (Halman, 1990: 19).

Dağlar ile taşlar ile, çağırayım Mevlam seni
 Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlam seni (Özçelik, 2013: 183).

Yunus Emre, dindar bir Müslüman olmayı arzulamaktadır. Yunus'a göre İslam kapsayıcı bir dindir ve Müslümanlar diğer dinlere de uyum sağlamalıdır. Dinler birbirinin devamıdır; dış kabukları değişirken çekirdekleri aynı kalır. Yunus Emre, dinsel açıdan kimseyi dışlamamış ve kapsayıcılığı yol gösterici kavramı haline getirmiştir. İnsan, kendi benliğini Tanrı'ya teslim etmelidir ki her şey aslına dönecektir. Yunus'a göre, insanın aslı cevherdir. Tanrı'ya seslenirken, padişah diye seslenmekte ve Onun tek hüküm süren olduğunu belirtmekte ve kendi özünün Tanrı'ya döneceğini belirtmektedir.

İy pâdişâh iy pâdişâh uş ben beni virdüm sana
 Genc ü hazînem kamusı sensün benüm önden sona (8-1)

Yunus Emre'nin dizelerine yansıttığı şekilde, Tanrı inancı, O'na bağlılık, O'na güven ve O'ndan sakınma, insan hayatını olumlu yönde etkileyen en güçlü dinamiklerdir. İnanç, insanda yaşam sevgisi ve yaşamla bağlılık duygusu yaratır. Hayata ve varlığa karşı nazik davranan, kendi inancının tüm inançlarla birlik ve bütünlük sergilediğini bilen insan hayatın kendisine Taratıcı tarafından sunulan bir hediye ve kendisinin de ayrılmaz bir parçası olduğuna inanır. Bu manada, yaşadığı her ortamda bir an dahi yalnız değildir, bütünleşmiş ve paylaşabileceğine ilişkin dünya hayatının huzurla dolması için, yaşadığı inanma gerçeğinin ve hissinin çevresi ile paylaşımı ve kendini diğer insanlardan farklı görmemem hissi ile benliğini, ruhunu ve çevresini sağlar.

3.13.İnsanın İnsanla İletişimi ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre'nin düşüncesinde insanın merkezi bir konuma sahip olduğu ve her şeyin insan için var olduğu vurgulanır. İnsan, yaratılmışların en şerefli olanıdır ve dünyada görülen her şey insanın yüceliği için yaratılmıştır. Yunus Emre ve diğer tasavvufi yolcusu olanı, insanın öz potansiyelini ve insan-ı kâmil olarak adlandırılan mükemmel insanı takip etmektedir. Yunus Emre'nin temel amacı, insanın sahte bağlardan kurtularak gerçek gayesine yönelmesini sağlamaktır. İnsanı dünyevi aldatmalardan ve yanıltıcı ilişkilerden kurtararak onun yükselişini hedeflemektedir. Yunus Emre'nin gayreti, insanın içsel yücelişine odaklanır ve insanın gerçek potansiyelini ortaya çıkarmak içindir (Ekiz, 2000: 137-138). Bu düşünce sistemi, Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışının merkezinde yer alır. İnsanın yüceliği ve gerçek insan olmanın peşinde olan Yunus Emre, insanın içsel dönüşümünü ve ruhsal yükselişini hedefler. Onun amacı, insanın dünya ile olan sahte bağlarını kopararak asıl gayesine yönelmesini sağlamaktır.

Kemdürür yoksulluktan nicelerin varlığı

Bunca varlık var iken gitinez gönül darlığı⁹³

Yunus Emre'nin bu dizelerinde ifade ettiği düşünce, insanların zenginlik veya yoksulluk durumlarına bakılmaksızın asıl önemli olanın içsel zenginliğin olduğudur. Birçok insan, ekonomik olarak sahip olduğu varlığına rağmen, gönül darlığı yaşayabilmektedir. Onun bu düşüncesi, felsefi olarak, insanın içsel dünyasının dışsal koşullardan daha önemli olduğunu vurgular. Zenginlik veya yoksulluk, maddi varlıkların belirtisi olabilir ancak asıl önemli olan insanın içsel dünyasıdır. Gönül darlığı ise, insanın içsel sıkıntılarını, mutsuzluğunu ve eksikliklerini ifade eder. Yunus Emre, insanlara içsel zenginliği ve gönül genişliğini aramalarını öğütlemektedir. Maddi varlıkların insanı gerçek mutluluğa ulaştıramayacağını, bunun yerine içsel zenginliğin, sevgi, merhamet, hoşgörü gibi erdemlerin gelişimini gerektirdiğini anlatır. Gönül darlığı ise, bu erdemlerin eksikliği ve içsel boşluğun bir ifadesidir. Yunus'a göre, insan, insan maddi dünyanın sınırlamalarından kurtulup içsel dünyasını keşfetmeli, manevi değerlere odaklanmalı ve gerçek mutluluğu bulmalıdır. İnsan içsel zenginliği ve gönül genişliği ile birlikte maddi varlıklara olan takıllığı bırakarak özgürleşmelidir.

⁹³ Bkz. age. 388-5, 388-6

3.14. Kanaat Etmek ve Tamahkâr Olmama ile Felsefi Sağaltım

Kanaat “elindekini yeterli görme ve bundan memnun olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum.”⁹⁴ Kanaat etme, “yetinmek”⁹⁵ olarak tanımlanırken, kanaat etme; az ile olana tahammül etme ve mevcut sahip olunanı ya da ulaşılanı en uygun şekilde kullanma ve bu kullanımda ya da tüketimde aşırılığa gitmeme durumunu anlatmaktadır.

Günümüzde, insan, maddeye ve dünyada elde edebileceği mala fazla değer vermektedir. Burada arzu edilen, daha fazlaya sahip olma ve daha konforlu bir yaşam sürme düşüncesidir. Ancak bu bir doyumsuzluk hali oluşturabilecek; hep daha fazlasını istememize neden olabilecek bir durumdur. Kur’an-ı Kerim’de “Nefsânî arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak en güzel yer, Allah’ın katıdır”⁹⁶ denmektedir. Ayette, dünyanın geçiciliği; buna karşılık ulaşılabilecek en güzel noktanın Allah ile birliktelik olduğu, insanın her iki hayat arasında bir denge sağlamanın önemi anlatılmaktadır. Bu eşitlik oluşturulabilirse, insanların daha memnun ve istediklerini elde etmeye daha yakın olacakları bir hayat yaşayacaklarının daha uygun olduğu temellendirilmektedir.

Ahlaki bir erdem olan kanaat, dünyada elde edilebilecek o kadar ekonomik değer veya elde edilebilecek o kadar mal varlığının bilinmesi ama insanın bunların tümüne ulaşmasının imkânsız olduğunun farkına varmasıdır. Bu farkındalık, sahip olduklarıyla yetinme, başkalarına, ihtiyaçları anında destek olma erdemine yol açacaktır. Yunus Emre’ye göre kişi nefesine uyararak, kanaat sahibi olmazsa perişan olacaktır:

Kanâ‘ati yar idin uyma nefis dileğine

İresin hakîkate yirün buldun tur indi (383-3)

Kanâ‘at didüğini eger sen tutmazısan

Nefsüne uyarısan ser-gerdân ol var indi (383-4)

Halbuki kanaat ederek, insan kendisini oyalayan ve daha çok istekte bulunduran nefesine karşı mücadele edebilir:

Nefsümün ejdehâsı döndi bana haml’itdi

Kanâ‘at hay dimezse hakîkatdür yir indi (383-2)

⁹⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi:02-12-2022

⁹⁵ Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi:02-12-2022

⁹⁶ Kur’an-ı Kerim-Âl-i İmrân Suresi 3-14.

Yunus Emre, kanaati, Tanrı'dan gelen ilahî bir göreve; tamah etmeyi ise nefsin boyunduruğunda olumsuz bir özelliğe benzetir. Nefs, her zaman daha fazlasını ister, tamah ise, küfür ve nifaktan sonra nefsin en üst ürünü olup; dünya malının hepsi bile kendisine sunulsa doymayan bir varlıktır. İnsan iç dünyasında nefsi ile mücadele etmektedir. Nefsin kötü etkileri kendini göstermektedir. İnsanın gerçek mutluluğu maddi zenginliklerde ve dünyevi güçte değil, içsel bir dönüşüm ve manevi değerlerle elde edilebilecektir. Dünya arzuları insanı sınırlamış ve onu esir almıştır. Bununla birlikte, İnsan gerçek özgürlüğünü ve mutluluğunu, nefsin egemenliğinden kurtularak ve manevi değerlere yönelerek bulabilecektir:

Kıadimden nefsdür sultana ası

Bir urgandur heman anun bahası (A.G. 29)

Bu nefs oğlanları tokkuz kişidür

Nifak-u şirk anların işidür (A.G. 30)

Ulu oğlı tama' iyü iş itmez

Cihan mülki anun olursa yetmez (A.G. 31)

Bin er tonlu tururlar kapusunda

Esir itmiş cihanı tapusunda (A.G. 32)

Yunus Emre'ye göre insan yaratandan bir beklenti içerisinde. Bu beklentinin gerçekleşmesi kadar, gerçekleşeceğine dair inanç geliştirmek, insanı rahatlatacaktır.

Kendisine öncelikle sabrı ve kanaati benimseyen insan,

Tuta sabr-u kanaatı, tahammül eyleye katı

Terkeyleye suretini bildüğün unutmak gerek (A.G. III-1050-5,6,7)

yaratandan beklediği desteği de bulacaktır.

Tevekkül işi ola kanâ'at aşı ola

'Înâyet başı ola nûr-ı rahmet içinde (295-28)

Güzel sonucu da olumlu karşılığı da, cefasının sonunda, alacaktır.

Gör e sabrıla Yusuf neye irdi

Ki sabrun acısı halvaya irdi (A.G. 294)

Sabır ıssı bilür ol neyidüğün

Saadetlü tutar sabrun didüğün (A.G. 295)

Sabır kimdeyise ol arşa süner

Ki sabr içre bulunur dürlü hüner (A.G. 296)

Kişiye, başka mutlu eden şey; aç gözlülüğün olmadığı yerde sabır ve kanaat, kanaatin olduğu yerde ise rahat ve huzurun ve ruhen sağlamanın mümkün olduğunun bilinmesidir. Kişinin yaşamında, hayatını sürdürmesinde ve toplumda kanaatin bulunması, her tarafın

nimetle dolmasına neden olmaktadır. Tamahkârlıktan uzaklaşma ve kanaat etme, nimeti ve insana sunulanı artıran bir değerdir.

...

Tama'dan kurtarurlar il-ü şehri (A.G. 63)

Kamu şehir ü kamu il râhat oldu

Nereye varısa pür-ni'met oldu (A.G. 67-68)

Kanaat sonunda elde edilen, sadece bir defaya mahsus bir ödül değildir. Kanaat nimeti arttıran ve süreklilik getiren bir erdemdir.

Ha döşer turmadın han üstüne han

Nice senün gibiler yidi taydı (A.G. 75)

Bikirdürür dahı hiç eksimedi

Yinürü turmaz veli zerre gedilmez (A.G. 76)

Nireden geldüğünü kimse bilmez (A.G. 77)

Hakikat bunlar ölmezler kalurlar

Ki her dem yiniden kısmet alurlar (A.G. 8-79)

3.15. Kaygı Duymanın Yersizliği ile Felsefi Sağaltım

İnsan hem dünya hayatı hem de metafizik hayata ilişkin korku ve kaygılar içinde gidip gelir. Sonsuz yaşamın nasıl şekilleneceği ve bize ne göstereceğine ilişkin, bilememe gerçeği de korku ve kaygı olasılığını artırır. İnsan, eğer, rutininden ve inandığından, farklı bir yaklaşım geliştiremezse yaşadığı olasılıklar evreni, korku ve kaygının yuvası olur. Bununla birlikte, dünyadaki gerçeklik alanından, üst benlik yolunda giderken metafizik ile olan ilişkilerini keşfetme sürecine dahil olur. Bu süreç, gördüğü değil; ama görmediği bir varlığa karşı olan sevgi ve ait olma süreci olup bu kişiyi bağışlayıcı hoş gören, fedakâr, maddi düşkünlükten uzak duran, erdemli bir kişi olma özelliğini olan bir birey haline getirir ve ruhen kaygılarını da azaltır.

Dünyâlıgum yokdur dime bu gussayı öküş yime

Ma'sûkı ger sevdünise gider gönüldeki gamı (402-2)

Yunusça, dünya rızkının yetmeyeceği gibi nedenle kaygılanmak boştur. Cümle rızıklar, o rızkı ve nimetleri veren Tanrı'dandır.

Dün ü gün kaygular yirsin n'ideyin yohsulın dirsın

Ol cömerddür rızkun virür kaygu yimek nendür senün (148-5)

Metafizik bakış ile kişi umuda ulaşır; zira, sonsuzluk kavramı kişiyi umutsuzluktan ve karamsarlıktan çıkarır ve kişi, kaygı ve korkuyu ebedi ölümsüzlük ögesi ile yener. Ölünce, insan Yaraticıya ulaşır ki, bu da ebedi varlığa ulaşmak demektir.

Ko ölmek endişesin ‘âşık ölmez bâkîdür

Ölmek senün nen ola çün cânun İlâhîdür (33-1)⁹⁷

İnsanın, yaşamın geçici olduğunu bilmesi ve ölümden sonraki sonsuz sürecin farkında olması ruhunu rahatlatacaktır.

Hakkı bilmek gerek Hak haberin almak gerek

Bundayiken ölmek gerek varup anda ölmez ola (327-7)

İnsanın öldükten sonra mutlu olabilmesi için, bu dünyada erdemli olması gerekir. Erdemli insan, hikmeti seven kişidir ve bu sayede doğruyu ve Hakkı bulur.

Ol dost bana benden yakın hikmet bilen bulur Hakk’ın

Okuyup hikmet ‘ilmini Lokmân olayın bir zamân (253-8)

Yunus, dizelerinde, Anadolu insanının gelgitler yaşadığı bu buhranlı döneminde, en çok ihtiyaç duyduğu halinden memnun olma, metanet, teslimiyet, Allah’a itaat gibi konulara ağırlıklı yer verir; dünyaya olan tutkunun gemlenmesini öğütler ve nefsin isteklerinden kaçınmak gerektiğinden bahseder. Topluma, Allah’ın emirlerine tamamen uyma, ona tam bir kendini bırakma hissiyle bağlanma, onun iznini kazanmaları yönünde telkinde bulunur. O, anlaşmazlıkları ve kavgaları tamamen ortadan kaldırmayı ve kötülükleri aşk ateşiyle temizlemeyi amaçlar; böylelikle, insanın hem kendisi hem de çevresi için ruhen sağaltılmasını salık verir.

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tatalum

Sevelüm sevililüm dünyâ kimseye kalmaz (103-5)⁹⁸

İnsan ruhuna iyi alışkanlıklar yerleştğinde düşünce ve davranışlar iyi olacaktır; bununla birlikte, tam tersi durumda, ruh kötü alışkanlıklarla donatıldığında düşünce ve davranışlar da kötü olacaktır. İnsanın yaşam sağaltımının ve huzurunun artmasında, sükûnet içinde çoğalmasında, erdemli hayat sürmenin ve toplumsal değerleri yaşantıya dahil etmenin önemi yadsınamaz bir durumdur. İçinde yaşanan sosyal çevrede ve dünyada, sosyal problemler gün geçtikçe artmaktadır. Bu da bizi değerlerimizi tanımaya, anlamaya ve daha da onlara daha sıkı bağlı olmaya itmektedir (Hökelekli, 2013: 60). İnsan, içinde olduğu toplumla bir bütündür. Bu bütünlükte, onu topluma bağlayan, görünmeyen ama o toplumda yüzlerce, binlerce yıldır

⁹⁷ Bkz. age. 158-1 ve 158-2.

⁹⁸ Bkz. age. 333-2.

hissedilen bağlar vardır. Bu bağlar insanı kuşatır ve benliğini hissetmesine yardımcı olur. Bağlarını tanımaya ve tanıdıkça sağlamaya ihtiyaç duyar.

Maddi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsallaşma sürecini tamamlayan insan, varlığı ile zaman geçtikçe kişilik sahibi olur, kendi olur, kendini fark etmenin hazzını yaşar, en son aşamada kendini gerçekleştirebilme sürecine katılır. İnsanı biyolojik varlığının ötesine götüren kendisinin hissettiği manevi ihtiyaçlardır. Yunus Emre “*Beni sorman bana bende degülem - Sûretüm boş gezer tondan içeri*” (290-3) dizeleri ile insanın sadece ete kemiğe bürünen yapısından ibaret olmadığını; ruhunun derinliklerinde bir kimlik taşıdığını ifade etmiştir. Yunus yaşadığı dönemde, kendi taşıdığı toplumsal değerlerle, tüm topluma hitap etmesini bilmiştir. Buradaki taşıdığı gaye, topluma bir ders vermekle birlikte, toplumun huzurunun devamını sağlamak, ruhen bir dinginlik oluşturmaktır.

3.16. Kişinin Kendini Bilmesi ile Felsefi Sağaltım

İnsanın insan oluşunu belirleyen temel nitelik, onun etkin ve yaratıcı olma özelliğidir. Bu, insanı diğer varlık türlerinden ayıran ve ona özgü kılan bir özelliktir. İnsan, düşünme yetisi ve bilinçli tercih yapma kabiliyeti sayesinde kendi varoluşunu şekillendirebilir ve etkin bir şekilde dünyaya etki edebilir. Tinsel ve kültürel gelişmelerin tamamının insanın ürünü olduğu düşünüldüğünde, insanın gerçek ve sahici bir yol izlemesi önem kazanır. İnsanın varoluşunun temel alınmadığı bir dünya, yanılgılarla dolu olabilir çünkü insan, kendi varoluşunu anlamlandırmada merkezi bir rol oynar. İnsan, kendi ürettiği eserler ve düşünceler aracılığıyla kendisini tanıyabilir ve neden-sonuç ilişkilerini sadece yasalarla değil, amacına ulaşma arzusu ve hedefleriyle yorumlayabilir (Özlem, 2019: 223-227).

Kültürel sürecin tamamlanması veya kültürlenme sürecinde olan insanın öncelikle kendini tanıması ve kendini bilmesi gerekmektedir. İnsan, iç dünyasını keşfetmeli ve öz varlığının farkına varmalıdır. Kendini tanımayan bir insanın, aklın kabul edeceği değerli işler yapmasını beklemek boşuna olacaktır. Kendini tanımak, kişinin sahip olduğu yeteneklerinin, farklı anlamlandırmalarının, kimliklerinin ve değerlerinin farkına varma ve bunları yönetebilme sürecidir. Bu süreçte, insan içindeki güçlü ve zayıf yönlerini fark ettikçe, kendi hayat amacını belirleyebilir. Ayrıca öngörülerini artar ve karşılaştığı olaylar karşısında nasıl bir yol izleyeceğinin farkına varır. Kendini tanıyan insan, sürekli olarak gelişim ve değişim döngüsünün içerisinde olur. İnsanın kendini tanıma süreci, insanın içsel yolculuğunun bir parçasıdır. İnsan, kendi özünü keşfettiğinde, gerçek potansiyelini ortaya çıkarabilir ve kendi

değerlerine uygun bir şekilde yaşayabilir. Kendini tanımak, bireyin yaşamında anlam ve amaç bulmasına yardımcı olurken, sürekli bir öğrenme ve büyüme sürecine katkıda bulunur:

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

Yunus Emre’ye göre ilim bilmek, kendini tanımak maksadıyla yapılır. Bir kişi büyük bir ilme sahip olsa, ama kendini bilmiyorsa, kendi içselliğinde arayış gerçekleştirme sürecinde değilse, yaptıkları boş olacaktır. Gerçekte, cahildir. Kişiyi içinde bulduğu bu cahillikten kurtaracak ve seçkin bir birey olmasını sağlayacak doğru hareket kendi özünü bilmesidir. Gerçek ilim, kişiye kendini bilme bilgisini sunar.

İnsanın kendi haddini bilmesi, sınırlarının farkında olması, kendi özüne yapmış olduğu iç yolculuğu ve fitrat dokusuna sâhip çıkması, kişinin kendini bilmesi ve nefsin terbiyesiyle mümkündür. Eğitilen, terbiye edilen ve kâmil insan olma yolunda olan insan bilginin kendinden kaynaklandığının farkına varmaktadır. İnsan, kim olduğunu, nereden geldiğini, nereye gittiğini kendine sorar ve bu soruların cevabını kendi içinde arar.

Andan yigrek ne vardır kişi bile kendözin

Kendözin bilen kişi kamulardan ol güzün (247-1)

Yunus Emre, nefsi bilginin kaynağı olarak görür ve nefsin kendini bilme, doğruyu bulma ve faydalı olma sürecine bakar. Yaratılış gizemini keşfeden insan peşinde olduğu gerçeğin, aslında, kendinde saklı olduğunu bilir, mana cevherine ulaşır ve öncelikle kendi varlık kitâbını okumaya başlar. Kendi hatalarından ayrılmaya, nefsinin naif ve estetik bir konuma getirmeye çalışır (Demirli, 2009: 47). Yûnus Emre kendini bilmeye ulaşan bu yolculuğunda, felsefi sağaltımına, kendi gerçeğini nefsinin tanımakla ulaştığı huzuru kendi tecrübesiyle bize şu şekilde aktarmaktadır:

Ben bende seyr ideriken ‘aceb sırra irdüm ahî

Bir siz dahı siz de görün dostı bende gördüm ahî (370-1)⁹⁹

İnsanın kendi benliği ile olan seyri, Allah’a olan yolculuğu ile bütünleşmekte ve bu bilme bilgisi, benliğinde olan tüm korkularından insanı sağaltmaktadır.

Kişi kendini bilince, kibir, gazap, tamah, kötülük, yalancılık, hırs gibi, insanın iç dünyasını parçalayan, onu kötümser eden şeylerden kendisini kurtarmış olur. Yunus Emre, iç dünyada kurulan bütünlüğün bozulmaması, süreklilik arz etmesi için, sürekli olmasını, kanaatkâr, sabırlı, iyi, cömert, doğru ve tevazu sahibi olmalarını tavsiye eder (Yıldırım, 1972: 39).

⁹⁹ Bkz. age. 370-2, 37-3, 370-4, 370-5 ve 370-6

Bir söz diyeyin sana dinle cânun varısa
 Hiç tama‘ eylemegil ‘aklun sana yarışa (300-1)
 Kendini bilen kişi, Hakkı bilip tüm korkularından kurtulur;
 Nitekim ben beni bildüm diledüğüm Hakk'ı buldum
 Korkum anı buluncadı korkıdan kurtuldum ahî (370-11),
 Ve kendini arayanlarada yol gösterir:
 Dost isteyen gelsün bana göstereyin dostı ana
 Budur sözüm önden sona ben bilürem kendözümü (349-9)

Kendini bilme erdemine sahip olmak, kişinin felsefi sağaltımına, huzura ulaşmasına, önemli bir yol haritası sunar. Kişi, yaşamın anlamını kavrar, kendini arama sürecine dahil olur, kendi özünü bulur, bu dünyadaki yerinin ne olduğunu ortaya koyar, bu amaçla da erdemsel sağaltım girişimlerini ortaya koyar, hayata ve topluma ilişkin anlamlandırma bu şekilde oluşur.

3.17. İlim Yapmak ya da İlim Tahsil Edilmesi ile Felsefi Sağaltım

İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür
 Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

Yunus'un felsefi bakış açısında ilim, kişinin kendisini bilmesi ve tanıması için bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ona göre, ilim sadece dışsal, zahirî bilgileri öğrenmekle sınırlı kalmamalı, kişinin iç dünyasına, özüne yönelmesine yardımcı olmalıdır. Yunus'a göre, ilmin gerçek amacı, kişinin kendi varlığını ve özünü keşfetmesidir. Kişiye kendisini tanıtmayan ilim, anlamsız ve boş bir çabadır. Yunus, zahiri bilgilerin sadece bir araç olduğunu ve asıl hedefin kişiyi gerçek varoluşuna ve manevi derinliğine yönlendirmek olduğunu ifade eder. Bu manada, ilim sadece bilgi birikimi değil, içsel dönüşüm ve gelişim sürecinin bir parçasıdır. İnsan, kendi varoluşsal sorularına cevap bulmalı, içsel deneyimini derinleştirmek ve hakikati anlamak için, ilim ve okuma yoluyla dış dünyayı anlamak ve iç dünyasını keşfetmek arasında denge kurmalıdır. Gerçek bilgi, kendini ve evreni anlama çabasında derinlikli bir içgörüyü ulaşmayı sağlamalıdır.

Yunus'un felsefi görüşüne göre gerçek ilim insanları, kendini ve Allah'ı tanıyan kişilerdir. İlim, kişiye kendini anlamayı ve keşfetmeyi sağladığı için en önemli özelliği kendini bilme sürecine hizmet etmesidir. Kendini bilen kişi, içsel bir farkındalığa sahiptir ve bu bilinçle diğer insanlara karşı eşitlikçi bir şekilde yaklaşır. Yunus'a göre gerçek ilim sahibi olan kişi, toplumsal, ekonomik veya statü farklarına bakmaksızın herkese aynı sevgi ve anlayışla yaklaşır. Bu kişi, insanları ayrımcılık yapmadan, her birini değerli ve eşit olarak kabul eden bir tutum

sergiler. Gerçek ilim, insanların arasında ayrım yapmayı değil, kuşatıcı bir sevgiyi beslemeyi hedefler.

Bilmeyesin bed-nâm u nâm bir ola sana hâs u ‘âm

Bildünise ‘ilmi tamâm gel imdi okı bir varak (130-8)

Yunus Emre'nin düşüncesi isim ve şöhret gibi dışsal faktörlerin insanın gerçek özüyle ilgisi olmadığıdır. Bunlar sadece geçici ve yüzeysel unsurlardır. Önemli olan ise içsel gelişim ve ilmin tamamlanmasıdır. Yunus Emre'nin düşüncesine göre, gerçek bilgi ve içsel gelişim, insanın hakikatine ulaşmasını sağlar. Bu bilgi, sıradışı ve özellik arz eden bir özellik olarak ortaya çıkar. İsim ve şöhret ise bu içsel bilgi ve gelişimin yansımaları değildir. İnsan, ilmini ilmi tamamladığında yeni bir adım atmış ve içsel olarak ilerlemiş olur. İnsanın okumada, ilim yapmadaki amacı Hakkı bilmek ve Onun istediği şekilde yaşamaktır. Yoksa, okumak, çok da anlamlı ve ekonomik yararlı bir amaç taşımamış olur.

Okumaktan ma‘nî ne kişi Hakk’ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür (91-2)¹⁰⁰

3.18. Musiki ile Felsefi Sağaltım

Sanat terapisi ya da sanatla sağaltım ruh sağlığını iyileştirmek ve geliştirmek için zihinsel, fiziksel ve hissi sağlığı geliştirmek amacıyla, sanat icra etme sürecini kullanan zihinsel sağlığa bir yaklaşım olarak tanımlanır. Bu sağaltım süreci, insanların kendini tanımalarına ve anlatmalarına yardımcı olur. Bu sürece dâhil olan kişiler, içe dönmek suretiyle, kendini tanır ve kendine ait olan ihtiyaçları daha rahat ortaya çıkarır ve bu ihtiyaçlarına ait çözüm üretmede yeni yollar bulur. Filozoflar, yaşam için sanatın hayata dahil edilmesini önermişlerdir. Sanat; çeşidi, içeriği ve kıvamı ne olursa olsun, zorluklara karşı gelmek, yaşam enerjisi kazanmak ve evreni anlamlandırmak için başvurulacak besleyici bir kaynaktır. Filiz, Sanatla terapinin, genellikle felsefi terapinin veya felsefi danışmanlığın bir alt dalı olarak tercih edilebileceğini belirtir. Sanatla sağaltım, bireylere kendini tanıma, düşünme, zaman ve cesaret gibi temaları keşfetme ve ele alma fırsatı sunarken; sanatsal ifade aracılığıyla bireylerin duygusal, zihinsel ve ruhsal iyiliklerini desteklemeyi amaçlar (Filiz, 2016: 173).

Sanatın yaratıcı süreci, kişinin iç dünyasını keşfetme, duygularını ifade etme ve anlam oluşturma imkânı sağlar. Sanatın bir araç olarak kullanılmasıyla, bireyler kendi deneyimlerini, düşüncelerini ve duygularını ifade ederken aynı zamanda içgörü kazanabilir ve kendilerini daha

¹⁰⁰ Bkz. age. 171-3, 393-4 ve 410-2

iyi anlayabilirler. Sanatla terapi, ilk insanlardan günümüze kadar uzanmaktadır. Çok yönlü bir terapidir. Sanat sıradan tecrübeyi sıra dışı yapmayı sağlayan bir yoldur. Terapi ile tedavi etmek ve dahası, insanın iyileştirilmesi amaçlanıyorsa, bu durumda sanat gerçekten insan için en uygun ilaçtır. Benliği bilmek ve ivme kazandırmak için ruha yol gösteren en uyumlu yoldur.

Sanat, insanoğlunun hayatında iletişim için kişisel, toplumsal ve kültürel bağlamdaki en önemli kanallarından biridir. Öyle ki insanoğlu, sanatı yaşadığı her çağda, bir ifade biçimi olarak kullanmıştır. Benli, Platon'un; "yeryüzündeki her ruh aslında müzikal armoniyle yazılmış bir bestedir. İçimizdeki armoni sayesinde sesin armonik bileşenlerini algılayabiliyoruz ve onların tadını çıkartabiliyoruz, çünkü onlarla benzer bir yapıya sahip olduğumuzu biliyoruz" ifadesini bize aktarmaktadır. Müzik ruhu doğrudan etkilemekte ve onda yankı bulmaktadır. Müzik içimizden bir parça olarak, hayatımızın iyi ve kötü anında, doğumda ninni, ölümden ağıt olarak; hayatımızın her anında yer etmektedir ve sanatsal iletişimimizi sağlamaktadır (Benli, 2017:156).

Sanatın tedavi edici olduğunu temellendirmemiz için çok sayıda neden vardır. Psikolog Ley bu nedenlerden birini isabetle şöyle tanımlamaktadır: “Bir kimse sol beyin yarım küresini sağ beyin yarım küresinin kilidini açmak için kullanamaz”, olarak ifade etmektedir ki, “Sanat psikoterapisinin sözsüz yönü, zihinsel sağlık çalışması alanındaki önemli ve eşsiz durumu kurar. Çünkü bu hastalara (müşterilere) kendi gözleriyle dinleme fırsatı verir” Edith Kramer ise, sanatın, bireyin içgüdüsel dürtülerle toplumun ondan talepleri arasındaki sonsuz çatışmayı uzlaştırması için insana yardımcı olduğunu, bu nedenle sanatı tüm çeşitleriyle, kelimenin en geniş manasıyla terapötik olarak nitelendirir. Sanat tüm çeşitliliği ile insanın varoluşsal bütünselliğine hitap eder. Georg Simmel'in deyişiyle, sanatın bizi varoluşun bütün ayrıntılarından ve tek yanlılığından kurtarması, belki de sanattan kaynaklanan bireyselliğe özgü sınırsızlığın, içimizde hayat bulmasındandır akt. (Filiz, 2016: 174).

Sanatla terapinin neden hayatımızda olması ve uygulanması noktasında ulaştığımız sonuç önemlidir: Sanat, olağan olanı bilinen kalıpların ötesinde bir deneyime dönüştürme yoludur. Bu, bir yaşam tarzı ve bir bildiğini eyleme dönüştürme şekli olarak da ifade edilebilir. Aynı zamanda ruhsal bir yolculuk ve ruhani bir deneyim olarak da görülebilir. Sanat, benliğin anlamını bulma ve gerçekleştirme sürecinde en etkili araçlardan biridir. Benlik anlam kazandığında ve gerçekleştiğinde, sanat insanın içsel çelişkileriyle bireysel içgüdüsel dürtüler ve toplumun beklentileri arasında bir denge oluşturmaya destek olabilir (Filiz, 2016: 175).

Sanat, iletişim ihtiyacı ile doğan ve gelişen bir oluşturma ve ortaya koyma sürecidir. Bir trajediyi, acıyı, kaybedişi, hüznü, yaşanması ve paylaşılmasını içeren aktarım süreci de sanatsal iletişim sürecidir. Sanatçı ortaya koyduğu bir sanat eserini, izleyici ile paylaşır ve bu süreçten

sonra bu esere şahit olan kişilerin bu eserden almış oldukları etkileşimi de içeren sonuç süreci ortaya çıkar¹⁰¹. Sanat ve iletişimin, birbirini yaşatma sürecinde, yaşamsal bir ilişki döngüsü içindedir. İletişim sadece sanatı aktaran bir araç olmayıp, aynı zamanda insanın hislerinde ve zihninde şekil alarak, sanatın oluşmasına ve kendini yenileyerek büyümesine katkı sağlayan, onu besleyen temel kaynaktır. İnsan çevreyi anlamlandırma ve kendini ifade etme şekline ve sürecine estetik değerler katarak iç iletişiminden elde ettiği bilgileri duygu, düşünce değerlendirmesinden geçirerek sanata dönüştürmektedir¹⁰².

Sanatsal iletişim, taşıdığı iletiyi görsel, işitsel ve duygusal manada alıcıya ulaştırmaktadır. İletinin içeriği ve duygu birlikte pekişerek, verilen mesajın bellekte ne kadar kalıcı olabileceğine katkı sunar. Müzik, armoni, makam ve ritim, verilen iletinin içselleşmesini sağlar. Sözler fikirsel olarak ana temayı oluşturur, ama müzik, iletinin beyinde bir resim olarak yer etmesini sağlar. Müzikal iletişimin, dört temel unsuru, besteci, eser, seslendirici ve dinleyici, verilen mesajı alıcıya ulaştırmaya çalışır (Benli, 2017: 156).

Müzik, tekrarlanan sözleri ve ezgisi yardımı ile verilmek istenen mesajı alıcıda, oluşturur ve verilen mesajın sanki çıkmayacak şekilde çivi ile çakılmış gibi kalıcı olmasını sağlar. Müzik, insanlarda derin etki uyandıran, duygusal ve estetik bir deneyim sunan bir sanat formudur. Bıraktığı mesajları sanki “Mıh gibi çakılı olarak” bırakır, böylelikle dinleyici üzerinde derin ve kalıcı bir etki bırakır. Bazen, müzik, insanların duygusal dünyasında derin izler bırakabilir, düşünceleri değiştirebilir veya zihinsel süreçleri etkileyebilir. Müziğin mesajı, insanın içine işler ve uzun süre hatırlanır bir etki bırakır. Diğer yandan, müzik ile verilen mesajlar, net, belirgin ve vurguludur. Müzik, içerdği melodi, sözler veya enstrümantal yapılarıyla bir düşünceyi veya duyguyu yoğun bir şekilde ifade edebilir. Bu durumda, müzik, mesajını sağlam bir şekilde ileterek dinleyicide kalıcı ve güçlü bir etki bırakır. Bıraktığı etki yapıcı ve sarsıcı bir etkidir.

Müzik, toplum barışı için önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlar arası sözlü ya da yazılı olmaksızın ortak bir dil özelliği taşıması yanı sıra, müzik, birleştirici bir güçtür. Müzik, insanları bir araya getirme ve ortak bir deneyim paylaşma potansiyeline sahiptir. Farklı kültürlerden, dil ve dinlerden gelen insanlar, müzik ve müzik aletleri aracılığıyla birbirlerinin kültürlerini, değerlerini ve deneyimlerini paylaşabilir. Müzik, insanların empati yeteneklerini en üst seviyede tutmalarını sağlayarak, duygusal bağ kurmada bir köprü görevi görür. İnsanlar müzik aracılığıyla başkalarının deneyimlerini, duygularını ve acılarını anlama ve paylaşma

¹⁰¹ Bkz. Aydın, 2017: 1.

¹⁰² Bkz. Şenkaya, 2015: 214.

eğilimindedirler. Bu da insanlar arasında bir duygusal bağ oluşturabilir ve empati gücünü artırır ve aynı zamanda, insanların ortak bir dilde birleşmelerini ve iletişim kurmalarını sağlar.

İnam, “Felsefe ... bu noktada, büyük ölçüde, etik alanında ya da etikle birleşmiş estetik alanında, insanın müzik duyarak, müzik yaratarak yaşamasına katkıda bulunabilir” (İnam, 2023: 1) der. Felsefe, etik ve estetik alanlarında, insanın müzikle ilişkisine dair derin bir anlayış sağlayabilir ve bu alanda katkıda bulunabilir. Müzik, insan deneyiminde derin duygusal ve estetik etkiler yaratan güçlü bir araçtır. İnsanların müzikle etkileşimleri, onlara anlam, duygusal ifade ve bağlantı hissi sağlayabilir. Felsefe, bu etkileşimin derinliklerine inerek, müziğin insan yaşamına nasıl katkıda bulunduğunu anlamamıza yardımcı olabilir. Etik alanında, müzik insanlara değerler, ahlaki düşünceler ve insanlığın evrensel değerleri hakkında derinlemesine düşünme ve tartışma imkânı sunar. Müzik, etik felsefesini anlamamızı ve bireylerin toplumla olan ilişkilerini, adaleti, eşitliği ve diğer ahlaki konuları düşünmemizi sağlar. Ayrıca, müzik aracılığıyla insanlar arasında empati ve hoşgörüyü teşvik eden bir iletişim aracı olarak kullanılabilir. Müzik, bireylere duygusal, zihinsel ve ruhsal bir tatmin sağlayabilir ve insanların hayatlarına anlam ve derinlik katabilir. Felsefi sağaltım, müziği, insanların en çok ihtiyaç duyduğu hoşgörü ve ahlaki değerler ile bütünleştirerek, insanların yaşamına kolaylaştırıcı ve rahatlatıcı bir unsur olarak geri gönderir. Yunus Emre’nin şiirleri, değerlerimizi müzik bütünlüğü ile insanlara hissettirilebilir.

Kaynar denüzleyin canum oynar gemileyin tenüm

İki denüz arasında garıkoluıban uşanayın AG (2005-11)

Yidi denüz geçer isem yitmiş ırmak içer isem

Susuzluğum kanmaz benüm dost şerbetiyle kanayın AG (2005-11)

Yunus, bu beyitler ile yalnız kalan insanın ruhsal ihtiyaçlarının arttığını ve özlem duygusunun yükseldiğini anlatır. İnsanlar, bir anlam, bir bağlantı ve sevgi arayışındadırlar. İki deniz arasında kalmak, hayatın zorlukları, ayrılıklar ve yabancılaşma durumlarının varlığını anlatır. Bununla birlikte, sevgi ve bağlantıyla dolu bir ilişki, insanın içsel susuzluğunu giderir, özlem duyulan anlamı, paylaşımı ve yakınlığı sağlar.

Gele bana kavum kardaş ola sine degin yoldaş

Kim olusar bana hâldaş ben sinümde kalışıcak (127-4)

Yunus Emre, bu beyti ile insanın özdeşlik ve bağ kurma arayışını ifade eder. Kalıcı bir dostluk, bir kardeşlik veya bir yol arkadaşı arayışı, insanın kendini tamamlama ve anlam bulma isteğini yansıtır. İnsanlar, birlikte yaşamak ve birlikte deneyimlemek için karşılıklı olarak birbirlerine güven, anlayış ve sevgi sunarlar. Bu, insanların sosyal bağlar aracılığıyla daha

tatmin edici bir yaşam sürmelerini sağlar ve toplumda daha sağlıklı ve barışçıl ilişkilerin oluşmasına katkıda bulunabilir.

Sanatın ve müziğin tedavi edici gücü Türk devletlerinde, uzun zamandır bilinmekte idi. Dolayısıyla, bu konuda çalışmalar yapılmış ve hatta bu çalışmalar, Avrupa’da yapılan çalışmalara göre neredeyse 1000 yıl önce başlamıştı. Avrupa’da müziğin sağaltımda yer etmesi, ancak 1947 yılından sonra başlarken, Türk-İslam dünyasında müzikle sağaltım uygulamaları, 9. yy.’dan itibaren hastane ve şifahaneler bünyesinde başlamış ve bu süreçte yenilenme 18. yy.’a kadar devam etmiştir (Somakçı, 2003: 131). Orta Asya’da müzikle yapılan tedavilerde farklı enstrümanlar kullanılmış, müzik, şiir, dans ve ritmin de birlikteliği ile tedavi edici bir hale büründürülmüştür.

İslamiyet sonrası Türk devletlerinde, tarihinde tasavvuf mensupları, yani sufiler, müziğin insan üzerindeki etkileriyle ilgilenmiş ve bunu sağaltım amaçlı kullanmışlardır. Sufiler, müziğin insanın ruhsal ve zihinsel durumunu olumlu yönde etkilediğine inanmışlar ve müziği, tedavi edici bir araç olarak kullanmışlardır. Akli ve asabi hastalıkların müzikle tedavi edilebileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu nedenle, İslam dünyasında tasavvufi müzik tıbbi amaçlarla kullanılmış ve hastanelerdeki tedavi süreçlerinde yer almıştır.

Bu dönemin önde gelen Türk-İslam âlimleri ve hekimleri Zekeriya Er Razi (854-932), Farabi (870-950) ve İbn Sina (980-1037) müzikle tedavinin bilhassa müziğin psişik, psikolojik veya ruhsal sağlıkla ilgili, hastalıkların tedavisinde ilim ve bilim temelli bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu hekimler, akıl hastalıklarının psikolojik sağaltımı için ilaç, meşguliyet, telkin tedavisi yanı sıra, kulağa hoş gelen musiki dinlenilmesini öneriyorlardı.

Fârâbî, müzik konusunda kendi icatlarını ve dönemindeki İslâm medeniyetinin birikimini kullanarak sağlam bir temel oluşturmuştur. Onun temel amacı, müzik ilmini evrensel yasa ve uygulamalar çerçevesinde bilimsel ve felsefi bir zemine oturtmaktır. Daha önce müzik sanatının belirli kanun ve kurallara sahip olmadığını düşündüğü için kendi görüşlerini eklemiştir. Fârâbî’nin müzik teorileri, İslâm coğrafyasındaki müzik anlayışlarında önemli bir referans haline gelmiştir. Fârâbî, müzik nazariyatı hakkındaki yazılarında uyum ve uyumsuzluk kavramlarını temel olarak ele almıştır. Fârâbî, Kindî ve İhvân-ı Safâ gibi düşünürlerin Pythagoras ve Platoncu anlayışlarında gördüğümüz ses, sayı ve gök cisimleri arasındaki ilişkiye katılmamıştır. Onun müzik teorileri, mantıkî ve bilimsel temellere dayanarak açıklama yapma çabasıyla öne çıkar. Bu da onun son derece akılcı bir filozof olduğunu gösterir (Kolukırcık, 2014: 37-39).

Farabi, “Musiki-ul-kebir” adlı eserinde müziğin fizik ve astronomi ile olan ilişkisini açıklamaya çalışmış ve insanlara farklı makamların insanlarda farklı duygular uyandırdığını,

farklı zaman dilimlerinde farklı makamların daha iyi geldiğini ve insan ruhunu dinlendirdiğini¹⁰³ ifade etmiştir. Farabi, müzik sanatını "teorik müzik sanatı" ve "pratik müzik sanatı" olarak ikiye ayırır. Ona göre, teorik müzik sanatı müzik bilime eşdeğerdir. Teorik müzik başlığı altında, Farabi müzikal olguların doğasını, uyumlu ve uyumsuz nota kombinasyonlarını, farklı aralık türlerini, notaların cinslerini, bunların makamlara ayrılmasını ve ritim konularını inceler. Yani teorik müzik sanatı, melodilerin akla dayalı bir biçimde düşünülmesini ve bunların tutarlı bir teori halinde ortaya konulmasını amaçlar. Farabi daha sonra eserinde teorik müzik konularını daha ayrıntılı bir şekilde ele alır.

Müziğe ilişkin teorik araştırmanın ilke ve kurallarını belirledikten sonra, Farabi pratik müzik sanatına geçer. Farabi, müzik sanatını "pratik müzik sanatı" olarak adlandırdığı ikinci bölümde sıradışı ve kendisine özgü bir yöntem kullanır. Bu yöntemde, müzik sanatının analizi ve özgünlüğü ortaya çıkar. Farabi'nin pratik müzik alt başlığı altında incelediği konular arasında melodik sesin doğası, beste ve sözlü ve enstrümantal müzik yer alır. Müziği genel anlamıyla "melodi" olarak tanımlayan Farabi, melodi olmadan müzikten bahsedilemeyeceğini ifade eder. Ton, aralık ve ritim gibi unsurları da dışarıda bırakmadığını belirtir. Melodinin notaların belirli bir düzen içinde sıralanması gerektiği gibi dilin anlamlı olabilmesi için de belirli bir söz diziminin gerekliliğine benzerlik gösterdiğini vurgular (Hafız, 2022: 106-107).

Sanatla terapi, Filiz tarafından, sanatın sıradan tecrübeyi sıradışı yapmasının bir yolu olarak belirtilir. Bilmek ruhsal olarak kavramak ve estetik olarak deneyimlemektir. Terapi tedavi etmek ve iyileştirmek anlamında kullanılıyorsa, sanat insan için uygun bir çözüm olabilir. Sanata düşen, benliği tanımak ve hareket ettirmek için ruha en iyi yolu sağlamaktır (Filiz, 2018: 191). Sanat, bu manada, bir tür kendini ifade etme ve keşfetme aracıdır. Sanat yaparken, kişiler iç dünyalarını dışarıya yansıtabilirler ve kendi benliklerini daha derinlemesine anlayabilirler. Bu süreç, kişinin kendine dair farkındalığını artırabilir ve kişisel gelişimine katkıda bulunabilir. Yunus Emre'de insanın kendini bilmesi ve kendisini, tanıması, Allah'a ulaşması için bir önceliktir. Yunus Emre, insanın Allah'ı tanımak ve O'na ulaşmak için öncelikle

¹⁰³ Türk Müziği makamlarının ruha olan etkileri Farabi'ye göre şöyle sınıflandırılmıştır: 1. Rast makamı: İnsana sefa(neşe-huzur) verir. 2. Rehavi makamı: İnsana beka (sonsuzluk fikri) verir. 3. Kuçek makamı: İnsana hüzn ve elem verir. 4. Büzürk makamı: İnsana havf (korku) verir. 5. İsfahan makamı: İnsana hareket kabiliyeti, güven hissi verir. 6. Neva makamı: İnsana lezzet ve ferahlık verir. 7. Uşşak makamı: İnsana gülme hissi verir. 8. Zirgüle makamı: İnsana uyku verir. 9. Saba makamı: İnsana cesaret, kuvvet verir. 10. Buselik makamı: İnsana kuvvet verir. 11. Hüseyini makamı: İnsana sükûnet, rahatlık verir. 12. Hicaz makamı: İnsana tevazu(alçakgönüllülük) verir. Farabi Türk müziği makamlarının zamana göre psikolojik etkilerini de şu şekilde göstermiştir: 1. Rehavi makamı: yalancı sabah vaktinde etkili 2. Hüseyini makamı: sabahleyin etkili 3. Rast makamı: güneş iki mızrak boyu etkili 4. Buselik makamı: kuşluk vaktinde etkili 5. Zirgüle makamı: öğleye doğru etkili 6. Uşşak makamı: öğle vakti etkili 7. Hicaz makamı: ikinci vakti etkili 8. Irak makamı: akşam üstü etkili 9. İsfahan makamı: gün batarken etkili 10. Neva makamı: akşam vakti etkili 11. Büzürk makamı: yatsıdan sonra etkili 12. Zirefkend makamı: uyku zamanı etkilidir. Daha ayrıntılı bilgi için; bkz. Yiğitbaş, 1972: 34.

kendi iç dünyasını keşfetmesi gerektiğini belirtir. Şiirlerinde, insanın kendini anlaması ve içsel bir dönüşüm yaşamasıyla Allah'a yaklaşabileceğini ve O'nu bulabileceğini ifade eder.

Kaçan kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk'ı buldum

Korkum anı bulıncaydı şimdi korkudan kurtuldum (176-1)

Yunus Emre, insanın içinde birçok muamma ve gizemlerin bulunduğunu ifade eder. İnsan, kendini tanıdıkça bu gizemlerin farkına varabilir, içinde saklı olan evrenleri keşfedebilir ve kâinatın özünü anlayabilir. Yunus Emre, insanın kendindeki derinlikleri keşfederek, hakikati ve gerçeklikleri daha iyi idrak edebileceğini ifade eder.

Yunus Emre'nin sözlerinin insanda derin bir his bıraktığından hareket ederek ulaştığımız sonuç, Yunus Emre'nin eserleri ve musiki birleşerek, insanın iç dünyasının derinliklerindeki muamma ve gizemleri anlamaya yönelik bir yolculuğa insanı davet ettiğidir. Müzik, Yunus'un düşüncelerine eşlik ederek, insanın kendini keşfetme ve hakikate ulaşma yolunda içsel bir deneyim yaşamasına yardımcı olur. Bu şekilde, Yunus Emre'nin eserleri müziğin etkileyici ahengiyle birleşerek, insanı içsel bir kıvama erdirir ve evrenin sırlarını anlamaya yönlendirir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde, her söylediği söz, insanda müthiş bir etki ve izlenim bırakacaktır. Yunus Emre'nin şiirlerinin gücü ve etkisi insanda hissedilen bir farkındalık oluşturur. Her bir sözü, insan üzerinde derin bir etki bırakır ve izlenim yaratır. Bu şiirler, bir çivi gibi duvara çakılan bir tablo gibi, insanın zihninde kalıcı bir şekilde yer eder. Yunus Emre'nin şiirlerindeki sözler, onun içsel hislerinden doğar ve toplumun tam da ihtiyaç duyduğu mesajları yansıtır. Bu şiirler, insanın zihninde her bir sözüyle bir resim oluşturur. Sözlerin derinliği, imgelerin gücü ve anlatılanların içtenliği sayesinde, Yunus Emre'nin şiirleri insanın hayal gücünü harekete geçirir ve zihinde canlı bir tablo oluşturur. Yunus Emre'nin sözlerindeki derin manevi anlamlar ve insanın ruhuna dokunan mesajlar, okuyucunun ve dinleyicinin kendi deneyimleriyle buluşur. Her bir söz, insanın iç dünyasında bir yankı uyandırır ve onu kendi gerçekliğiyle bağlantı kurmaya yönlendirir. Yunus Emre'nin şiirleri, sadece bir metin olarak kalmaz, aynı zamanda insanın içinde canlı bir resim oluşturarak onun düşüncelerini, duygularını ve hayal gücünü şekillendirir. Doğru zamanda, uygun olan şiiri müzik eşliği ile yansıtmak, insanın sağaltımını sağlayacaktır. Yunus Emre'nin şiirlerinin, çevresel faktörlerden doğuşu ve insanlarda bıraktığı etki, sanat ve müzik iletişimi kapsamında değerlendirilmelidir. Şiir ve müzik, insanın varlığıyla anlam bulan mekânlarda şekillenmekte ve diğer sanatlara nazaran daha evrensel bir karaktere taşımaktadır. Dilin gündelik kullanımıyla birlikte, özel bir ifade biçimi olan şiir, insanın ilahi olanla iletişim ve etkileşim vasıtasıdır. İçindeki hissin dışarıya aktarılması, dışarıdaki sözün de gönle sanatsal bir boyutla aktarılmasıdır. Yahya

Kemal'e göre şiir bir "dil musikisi" olarak tanımlanmaktadır ve içinde bir ritim ve beste barındırır. Şiir, kâğıdın sınırlayan ve hapseden kalıbından kurtularak; ahenk sayesinde dil musikisi haline dönüşür Şiirin sahip olduğu bu ahenk, musikiye ve müzikaliteye sahip oluşuna aittir, bu da şiiri düz yazıdan ayırmaktadır (Orçan, 2022: 87).

Yunus Emre, şiirlerini yazarken, sadece aklına gelen ifadeleri beyitlere dökmüş olabilir mi? diye bir soru ile karşılaşabiliriz. Bu sorunun cevabı 'hayır' olmalı. Bu konuda M. Fuat Köprülü ve Burhan Toprak arasında şöyle bir iletişim geçmektedir: "Köprülü, Yunus'ta sanat kaygısı yoktur demiştir. Burhan Toprak, "Ben Yunus divanında yüzlerce mısra bulabilirim ki, üzerinde saatlerce, günlerce, belki haftalarca düşünülmüştür. Onlarda bir kelime değiştirildi mi bütün tesir ve müzik kaybolur" diyerek bu görüşe karşı çıkar. Köprülü, "Yunus kendi sanatından habersizdir" der. Burhan Toprak açıklar ki "insanın bu yargıda bulunması için Yunus'un şu muhteşem mısrasını görmemiş olması gerekir: "Yunus Emre senin sözün, alemlere destan ola. Buradaki sanatkarlık gururunu ancak Beethoven anlardı" (Başgöz, 1990: 10).

Yunus, şiirlerini, Anadolu'nun yaşadığı döneme ait olan buhranlı ruhunu hissederek, söylemiştir. Yazmıştır, demek belki de yanlış olacaktır. Yunus, eline kalemi, kâğıdı alıp yazmamıştır. Muhtemelen eserlerini içinden gelen bir coşku ve ruh hali ile 'çat'mıştır. Onun topluma yapmış olduğu çalışma, toplumsal sorunlara değinmedir. Tarihsel akış içerisinde, Türk toplumunun yapısı ele alındığında, sosyal yaşamda önemli yer tutan ozanlar, kopuz ya da saz çalarak, halk ozanlığı ya da hikâyeciliği yaparak, toplumda yaşananları aktarmış, insanlara bildirmiş ve sorunların ne olduğunu ve çözüm önerilerini insanlara aktarmışlardır (Köprülü, 2005: 28-29), akt. (Benli, 2020: 45).

Yukarıda sanatla terapinin ve bu manada sanatsal iletişimin en etkili olan, alt başlıklarının şiir ve müzik ile sağlanacağını belirttik. Şakar, Müzikle tedaviyi, "... müzikal seslerin ve melodilerin fizyolojik ve psikolojik etkilerini çeşitli ruhsal bozukluklara göre ayarlamak suretiyle, düzenli bir yöntem altında yapılan tedavi"¹⁰⁴ şekli olarak tanımlamaktadır. İnsanlar ruhsal ve bedensel olarak iyi olmama halini ortadan kaldırabilmek için yüzyıllar boyu farklı tedavi metotları kullanmışlardır. Müzikle terapi de önemli yer tutan ve sağaltıcı sonuçları, gözle görülür bir şekilde, tarihsel olarak oldukça eski bir tedavi yöntemidir. İyileştirici olarak müzik kullanma fikri en az Aristo ve Platon'un yazıları kadar eskidir. "Aristoteles, müziğin yemek esnasında iyi geldiğini, çünkü zihni ve fiziki aşırılığı müziğin simetrisinin dağıttığını" ifade eder. Maerobius da müziğin hastaları tedavi ettiğini belirtmektedir"¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Bkz. Gençel, 2006: 697.

¹⁰⁵ Bkz. Güvenç, 2022: 1.

Başgöz'e göre Yunus Emre'de öz ve biçim bakımından birbirinden farklı iki şiir dalı vardır. İlkinde Yunus, aruzu, diğerinde hece veznini kullanır. Birinde, divan şiirinin şekil ve kurallarını ön plana çekerken, diğerinde halk şiirinin biçimlerini kullanır. Divan şiirinde elinde kalem vardır; hâlbuki halk şiirinde, dilden söyleyerek, muhtemelen bir müzik aleti ile birlikte. Yunus Emre'nin, bazı şiirlerinin bir müzik âletinin eşliğinde söyleyip çaldığı sanılmaktadır. Yunus Emre, şiiri ile toplumla iletişim kurarken, kopuzu ile de söyleşmekte ve dertleşmektedir. Hatta ona sorular sormaktadır (Başgöz, 1999: 119).

İy kopuzıla çeşte aslun nedür ne işde

Sana su'âl soraram eydivir bana üşde (301-1)

Eydür ki aslum ağaç koyın kirişi birkaç

Gel 'işretüm dinle geç 'aklı koma beleşde (301-2)

Burada ulaştığı cevap, kopuz ve çeştenin ağaçtan ve koyun bağırsağından yapıldığıdır.

Buna en açık işaretler, Yunus'un, bazı şiirlerini yazmadığı, onları sözlü oluşturduğunu belli etmesidir. Bununla birlikte, Yunus Emre, kopuz ve çeşte ile dertleşmesinden, bazı düşünsel mesajlar vermekte ve bizleri de düşünmeye itmektedir. Yunus Emre, "İyi kopuz ile çeşit aslı nedir ne işte" diye sorarak, insanın içsel gerçekliğini ve varoluşunu anlamak için gerekli olan temel özün ne olduğunu sorgulamaktadır. Şairin "aslı" dediği şey, insanın özü, temeli veya gerçek doğasıdır. Yunus, daha sonra "Sana sual sorarım eydiver bana üşte" diyerek, bu derin soruyu dışarıya yöneltirerek başkalarından da fikir ve cevap aramaktadır. Şair, başkalarının görüşlerini dinlemek ve onların bilgeliklerinden faydalanmak için bir çağrıda bulunmaktadır. Son iki dizede şair, özün kaynağının ağaç ve kiriş gibi somut unsurlardan oluştuğunu ifade eder. Ancak, "Gel işretim dinle geç, akli koma beleşte" diyerek, cevabın yüzeyde değil, derinlemesine düşünerek ve içgörüyle bulunabileceğini söyler. Bu dörtlük, insanın varoluşsal meselelerle ilgilenmesi, gerçeği arayışı, içsel keşif ve bilgelik yolculuğuna işaret eder. İnsanın varoluşsal sorulara yönelmesi, kendi doğasını anlamak için derinlemesine düşünme ve içgörü kazanma çabasını anlatır.

Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar

İkilik ile gezen doğru yol bulmuş değil (167-5)

Yunus eder erenlerin dirliğini dirilmedim

Gücüm yettiğince bari soylarını soylayayım (145-2)

Yunus bilmez kendi hâlin Çalab'dur söyletir dilin

Bir nicesi yeni gelin ak değirmi yüzler yatar (82-9)

Yunus Emre bu hûb sözü sayru yatarken söyledi

Gezmeğe talabır canı takati ermez neylesin (105-3)

Akkuş, müziği, tüm benliğimizi kapsayan, zihnimizi fazlalıklardan arındıran, bedenimizi harekete geçiren en güzel duyguları hissettirerek anılarımızı tazeleyen, bulunduğumuz ortamdan hayallerle dolu ve hayallerle çevrelenmiş bir dünyanın kapısını aralayan, büyüyle bizi çözen ancak evren gibi çözülemeyen sırlarla dolu bir yaşam olarak tanımlamaktadır (Akkuş, 2007: 100).

Müzik, evrensel bir fenomen olup, geçmişte ve günümüzde de birçok insan için yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dil, din, ırk, cinsiyet ve millet ayrımı olmaksızın her yaşta ve her farklı yaklaşımdan insana hitap edebilen ve tüm sanat dalları içinde kişileri özellikle duygusal açıdan etkileyebilen, etki seviyesi en fazla olan sanat dalıdır¹⁰⁶.

Filozoflar müziği tanımlarken, insan üzerindeki etkilerinden de bahsederler; örneğin, Konfüçyus; “Müzik yapıldığında kişilerarası ilişkiler düzelir, gözler parlar, kulaklar keskin olur. Kanın vücuttaki hareketi ve dolanımı sakinleşir.” diyerek müziğin tedavi maksatlı kullanılabileceğine vurgu yaparken, Ludwig van Beethoven, müziği Tanrı’ya en ziyade yaklaştıran bir unsur oluşundan ve bütün felsefelerin üstünde olduğundan bahseder. Goethe’ye göre Müzik rûha hitâb eder ve ruh da kendisini en iyi şekilde ancak müzikle ifade edebilir (Yıldırım, 2021: 480).

Müziğin insanın sağaltımında kullanılması; hastalıkların tedavisinde söylenen şarkılar, çalınan müzik ve ritim ile kötü ruhları etkileyerek ruhtan uzaklaşmasını sağlamak tarih boyunca uygulanmıştır. Bu işi yürüten usta ve çıraklar, sihirbazlar, vardı. Burada asıl amaç insanın içindeki güce ulaşarak; hastanın iyileşmesini sağlamak idi. Tarihsel süreç içerisinde, müzikle tedavi farklı şekil ve uygulamalar ile kendini göstermiştir (Güvenç, 1985: 20). Güvenç, müziğin sağaltım etkisi konusunda; mûsikî âşığın aşkını, fasığın fışkını arttırdığını, müzik terapinin stres hormonlarını azalttığını, her makamın değişik bir etkisi olduğunu, müziğin ağırlı hastalarda kullanılabileceğini belirtmektedir (Güvenç, 2022: 30).

Hacı Bektaş-ı Veli, hümanist birçizgi takip ederek, hoşgörüyü esas alan ve yaşamda değişimi insan hayatının her anında öğütleyen bir yaklaşımla, özünün ve yönünün insana doğru olduğunu belirten bir felsefi yaklaşım benimsemiştir. İnsan sevgisini, merkeze almış, müzik ile Anadolu’daki inancı anlatmayı seçmiştir. Onun eserlerini aktarırken, kullandığı, bağlamanın atası olan kopuzu, tüm bu hissiyatlarını yüklediği bir enstrümandan öte bir yol arkadaşı olarak görmüş ve şu şekilde aktarmıştır (Benli, 2020: 45-46).

Mevlânâ sohbetinde sâzıla işret oldı

‘Ârif ma’nîye taldı çün biledür ferîşde (301-7)

106 Bkz. Ünal, 2022: 1.

Birisi sag omzunda birisi sol omzunda

Birisi hayrun yazar birisi şer cünbişde (307-10)

Yûnus imdi Sübhân'ı vâsf eylegil gönülde

Ayru degül 'ârifden bu kopuzıla çeşde (307-13)

Yunus'un sohbetlerinde kopuz çalınması, metaforik bir anlam taşır. Saz ya da kopuz, geleneksel olarak tasavvuf müziğinde kullanılan bir enstrümandır ve manevi bir yolculuğun ifadesidir. Yunus, sohbetlerinde manevi konuların dile getirildiğini ve insanların iç dünyalarını anlamaya yönelik bir yolculuğa çıktıklarını ifade eder. Kopuzların, sağ ve sol omuzda birer tane olmaları, insanın içinde iyi ve kötü arasında sürekli bir çatışmanın var olduğunu ifade eder. İnsan doğası gereği hem hayır hem de şer potansiyeline sahiptir. Her ikisi de insanın içinde mevcuttur ve hayat boyunca birbirleriyle mücadele ederler. "Sübhân" ifadesi ile Yunus, "şanı yüce" Allah'ı gönülde tasvir ettiği belirtilir. Bu, gerçek bilgi ve anlayışın sadece Allah'ın şanını yüceltmekle elde edilebileceğini ifade eder. İnsanın içindeki ariflik, yani içsel bilgelik, sadece bu manevi yolculukta ve Allah'a olan bağlantıda ortaya çıkar. Başka hiçbir şey, bu içsel bilgeliği sağlayamaz veya onun yerini alamaz.

Toplumda, inançsal bağlamda, sema töreni icrasının öncesi ve sonrasında, kopuz, "Allah, Muhammed ve Ali" üçlemesiyle öpülerek başa konur, muhafaza edilir ve kutsallık adledilirdi. Kopuz simgesi üzerinden ulaşılmak istenen İnsan-i kamile¹⁰⁷, ideal insana ulaşma çabası özellikle Yedi Ulu Ozanda¹⁰⁸ ortaya çıkmaktadır. Kopuz, bu manada, insanların inançlarında serbest olduklarını, toplumsal ve düşünsel açıdan kimsenin inancına karışılmadığını aktarmakta ve manada ve madde de saflığı ifade etmektedir (Benli, 2020: 47).

Ben oruç-namâz için süçi içdüm esridüm

¹⁰⁷ Genel olarak, İnsan-ı Kâmil, olgunlaşmış, tamamlanmış veya mükemmelleşmiş insan anlamına gelir. Felsefi olarak, İnsan-ı Kâmil, insanın kendini gerçekleştirmesi ve potansiyelini en üst düzeyde kullanması anlamına gelir. Bu, zihinsel, duygusal, ahlaki ve spiritüel olarak bütünleşmiş bir varlık olmayı ifade eder. İnsan-ı Kâmil, içsel bir dengenin ve huzurun yanı sıra bilgelik, erdem ve yüksek bir farkındalık seviyesine sahip olan bir kişidir. İnsan-ı Kâmil olma süreci, kişinin kendini tanıması, içsel dönüşüm yaşaması ve kendi potansiyelini keşfetmesiyle başlar. Bu süreçte, kişi kendi düşüncelerini, inançlarını ve davranışlarını sorgular, olgunlaşma ve kişisel gelişim için çaba gösterir. İnsan-ı Kâmil olmak, diğer insanlara ve doğaya saygı göstermek, adaletli ve vicdanlı olmak, sevgi, hoşgörü ve empatiyle hareket etmek gibi değerleri içeren bir yaşam tarzını benimsemeyi gerektirir. Bkz. Yılmaz, 2021: 143-147.

¹⁰⁸ Yedi Ulu Ozanlar, Alevilik inancının önemli şair ve ozanları olup, toplumun aydınlatılması, dönemin siyasi sorunlarına dikkat çekilmesi gibi konularda önemli bir rol oynamışlardır. Alevi inancına bağlılık, 12 İmamlara olan bağlılık ve dönemin siyasi olayları hakkında halkı bilgilendiren bu ozanlar, eserlerini Türk halkının anlayabileceği şekilde Türkçe dilinde sunmuşlardır. Bu ozanlar Arapça ve Farsça gibi dilleri de bilmesine rağmen, eserlerini Türkçe olarak kaleme almışlardır. Edebi eserlerindeki etkileyici içerikler, bu ozanların kendilerinden sonra gelen diğer ozanlar üzerinde derin bir etki bıraktığı ve izlerini bugüne kadar sürdürdüğü söylenebilir. Ayrıca, birçoğunun Ehli Beyt soyundan gelmesi, onları Yedi Ulular olarak nitelendirilmesine ve özel bir konuma getirmiştir. Bu ozanların deyişlerinin çoğu, Alevi toplumunun ibadetlerinde ve cem ritüellerinde kullanılmaktadır. Yedi Ulu Ozanlar ve yaşadıkları yüzyıllar, Yunus Emre sonrası dönemdir: Nesîmî (14. yüzyıl), Yemini (15. yüzyıl), Fuzûlî (16. yüzyıl), Şah İsmail Hatai (16. yüzyıl), Virani (16. yüzyıl), Pir Sultan Abdal (16. yüzyıl), Kul Himmet (16. yüzyıl).

Tesbîh-seccâde için dinlerem şeşte-kopuz (106-8)

İy kopuzıla çeşte aslun nedür ne işde

Sana su'âl soraram eydivir bana üşde (301-1)

Yunus Emre, her zaman insana dair ümidini saklı tutan bir filozoftur. Onun, “*Görgil Çalap fazlını yıkmaz ‘âsî gönlünü, bin bin kerem lutfila ol tercemân eyledi.*” (358-6), Tanrı’nın erdemini ve yüceliğini ortaya koyar. Tanrı kendine isyan edenin gönlünü tahrip etmez, ruhunu ortadan kaldırmaz. Tam tersine dünyaya ve insanlara bağlar (Hatemi, 2014: 12). Biz buradan, insanın gönlünü diri ve ümitli tutmak isteyen Tanrı’nın, müzik sayesinde insanlara olumluluk yansıttığını ve “müzik Tanrının sesidir” demek suretiyle, insanlara verilmek istenen mesajı, müzik sayesinde, daha rahat aktarabildiğimizi belirtmeliyiz.

Yunus Emre’ye göre, oruç tutmak ve namaz kılmak gibi dini ritüelleri yerine getirmek, sadece dışsal bir eylemle sınırlı değildir. İçsel bir anlam ve manevi derinlik taşır. "Oruç-namaz için suç işledim, esirdim" ifadesi, sıradan bir dışsal eylem yapma hali yerine, manevi bir derinliğe ulaşmanın zorluğunu ifade eder. Yunus, bu ritüellerin içsel bir bağlamda yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. Dizelerin ikinci bölümünde ise "tesbih-seccade için dinlerim şeşte-kopuz" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, tesbih çekmek ve seccade üzerinde ibadet etmek gibi dini pratikleri yerine getirmenin sadece dışsal bir gösteri olmadığını, aksine bu ibadetlerin içsel bir dönüşüm ve manevi gelişim için bir araç olduğunu belirtir. Ona göre, bu eylemler içselliği anlatan bir enstrümanla, yani kopuz ile yapılmalıdır. Burada kopuz, içsel bir uyumu, manevi bir tınıyı ifade eder. Sadece dışsal hareketler değil, içsel bir uyum ve derinlikle gerçekleştirilen eylemler gerçek anlamda ibadetlerdir.

Ona göre, müzik, şiir ve dans üçlü geleneği ile oluşan Anadolu kültürü, kopuz yardımıyla, Yunus Emre’de ifade edilmiş ve kültürü, bir sonraki kuşaklara taşımıştır. Kendisinin ortaya koyduğu geleneğin aktarılmasında rol üstlenen müzik felsefesi, döneminin ya da kendisinden sonra gelen aşık ve ozanlara öncülük yaparak, şiir ve kopuz üzerinden insanlığa zengin bir kültürel miras bırakmıştır (Benli, 2020: 46). Yunus, insanları, onların konuştuğu dille çağırmayı, mesaj göndermeyi bilmiş ve “halkın şairi” olmuştur. Anadolu Türkçesinin şiirle seslenme diline dönüşmesini sağlamıştır. Mecazlar ve sembollerle zenginleştirilmiş bir dil kullanmak suretiyle, sözcüklerin manalarını ilk anlamlarının ötesine taşımış, onlara yeni kavramlar yükleyerek anlam alanlarını genişletmiştir. Bu nedenle onun şiirinde, derin bir anlama sadelikte konumlanmıştır (Esin, 2018: 360).

Yunus’un, şiirlerindeki, kuruluş olarak daha çok basit yapılı cümle özelliği gösteren dizelerin kısalığı; yarım uyaklar, sıkça kullanılan kafiye; ses ve art arda gelen sözcük tekrarlarından doğan uyumun, melodik bir yapıya dönüşmesi; aruzun yanında Türk halk şiiri

gelenegine uygun hece kalıplarının kullanılması ve bu durumun Türk musikisi usulleri ile bire bir örtüşen ritim genişliği yaratması; halka uygun özellik taşıyan bu ayrıntıların, halkın hem kulak hem de göz uyumuna tabi olması en öne çıkan özelliklerdir. Bu özelliklerin belirginliği nedeniyle, bestekarlar nazarında bestelenmeye uygun güfte olarak kabul edilip; musiki olarak kullanılmalarında etkin rol oynamıştır. Şiirleri, Türk tasavvuf musikisinin önemli güfte kaynaklarından biri sayılmıştır. Hammamîzade İsmail Dede Efendi ve Saadettin Kaynak gibi çok sayıda bestekâr, onun güftelerini değişik usul ve makamlarda bestelemiş, tasavvuf esasında özellikle ilahi olarak okumuşlardır¹⁰⁹.

Yunus Emre eserleri, özellikle Türk tasavvuf musikisinin en önemli güfte kaynaklarından biridir. Türk mûsikîsini mana ve mahiyetinde yer alan temel görüşte tasavvufu esas alır ve Tanrısal aşka dayanır. Başlangıçta ibadet amaçlı olan Türk mûsikîsi daha sonra dünyevî ve sanat amaçlı olarak da icra edilmiştir. Yunus Emre'nin şiirlerindeki ilahi aşkın mûsikî yolu ile dillendirilmesi, seslendirilmesi İlahi aşkı ve sanatı bütünleştiren Türk mûsikîsi bestekârları tefekküre geçerek bestelerini oluşturmuşlardır. Yunus Emre'nin şiirlerindeki mana derinliği bestekarları tefekküre götürmüştür¹¹⁰.

Yûnus Emre'nin şiirleri, ilahi güfteleri de içinde barındırarak, besteleyeninin sadece bir kişi olmadığı, ama Türk Milleti'nin bestelediği bir kulak ve gönül tınında insanların dilinde, aklında ve gönlündedir. Biz, “Dağlar ile taşlar ile” Mevlâ'yı çağırırız. “Seni ben severim candan içêrû” diye O'na sesleniriz. Peygamber'e olan sevgimizi, “Arayı arayı bulsam izini” sözleriyle aktarırız (Demirci, 2013: 163). Yunus Emre'nin "söz çattım", "soy soyladım", "dilimi Tanrı söyledi", "söz söyledim" derken, “yazdım”, “şiir yazdım”, “elime kalem aldım”, ya da “Tanrı yazdırdı” dememesi, burada eserlerinin yazılmış değil, ilahi halinde, müzikle söylenip¹¹¹, okunmuş olduğunu göstermektedir.

Hatemi'nin de ifade ettiği gibi, Yunus Emre ilahileri, halk müziğın, tekke müziğine ve klasik Türk musikisine de girmiştir, bununla birlikte araştırılması gereken bir konudur (Hatemi, 2021: 1). İlahilerin icra edildiği bu çeşitlilik, insanın anlamaya ve içsel keşfe müzik aracılığıyla ulaşmada bize yardımcı olur. Yunus Emre'nin ilahileri, içerdiği melodi, ritim ve sözlerle insanın duygusal dünyasına bir dokunuş yapar. Müzik, derin hisleri ifade etme ve duygusal deneyimleri paylaşma yoludur. Yunus Emre'nin ilahileri, insanın içsel dünyasında gizlenmiş olan duyguları ortaya çıkararak, kişinin kendini daha iyi anlamasına yardımcı olur. İnsan kendini anlama yolculuğuna müzik ile çok daha rahat çıkar. Müzik, zihni sakinleştirip, odaklanmayı artırırken ve akıl ve ruha hitap edecek ve her ikisinin birlikteliğine bir odaklanma sağlayacaktır. Felsefi

¹⁰⁹ Bkz. Kaçar, 2017: 44.

¹¹⁰ Bkz. Kaçar, 2017: 48.

¹¹¹ “Soy Soyladım” ifadesi Dede Kokut Hikayelerinde kopuz eşliğinde söylenen bir ifade olarak geçmektedir.

sağaltım, iyileşme ihtiyacında ve arayışında olan insana, ihtiyacının türüne uygun müzik ile Yunus Emre'nin şiiri ile birleştirerek, istenilen terapi ortamını çok rahat sağlayabilir. Bu manada insanın bilinçaltında yatan asıl nedene ulaşmak ve bu nedeni müzik kanalıyla bularak, yoğunlaşmayı buradaki ihtiyaç duyulan alana göre sağlamak, insanın sağaltımına katkı sağlayacaktır. Yunus Emre'nin insanın kendisini bulduğu ve kendisini varoluşsal olarak anlamlandırdığı şiirleri müzik ile bileşiminde müzikle sağaltım konusunda yardımcı olacaktır.

Yunus Emre'nin eserleri bazen Türk tasavvuf müziğinden bir ilâhi, bazen çok sesli bir koro eseri, bazen de bir pop şarkısı olarak, karşımıza çıkar. Birbirinden çok farklı olabilecek insanları, Yunus Emre şiirlerinde birleştiren özellik “insan sevgisi ve hoşgörüsü”dür dememiz mümkündür. Yunus Emre şiirleri her topluluğa, musiki olarak katkı sunmuştur. Türk toplumunda, kültür ve inanç evreninde, şiirleri bestelenmiş ve insanlara ruhen ve bedenen bir dinginlik bırakmıştır. Şiirleri, Sünni topluluklarda ilahi olarak okunurken; Alevi-Bektaşî topluluklarında, deyiş ya da nefes ezgisi ile okunmaktadır (Ersal, 2016: 170).

Yunus, müziği ile gönlündekini aktaran bir halk aşığı olduğu için oldukça sade konuşmuştur. İnsanlık sevgisini ve hoşgörüsünü en güzel aktaran beyitlerinden birinde şöyle çağırmaktadır:

Elif okuduk ötürü, pazar eyledik götürü

Yaradılanı severiz, yaradandan ötürü

Yunus Emre, bu beyitleri ile, bilgiye ve bilgeliğe yönelik bir vurgu yapar. "Elif", Arap alfabesinin ilk harfidir ve aynı zamanda bilgi ve bilgeliğe ilişkilendirilir. Burada "Elif okuduk" ifadesi, bilgiye erişim ve bilgeliğe yolunda bir adım atma anlamına gelir. "Pazar eyledik götürü" ise, bu bilgi ve bilgeliğe toplumun hizmetine yönelik bir eylem gerçekleştirildiğini ifade eder. Elde edilen bilgi ve bilgeliğe, toplumun faydasına sunulur. "Yaradılanı severiz, Yaradandan ötürü" ifadesi ise sevgi ve birlik mesajını içerir. İnsanların, yaratılmış olan her şeyi sevmesi gerektiği vurgulanır. Ancak bu sevginin temelinde, Yaratıcıya, yani Tanrı'ya olan sevgi ve bağlılık yer alır. İnsanlar, yaratılan varlıkları sevdikleri kadar, yaratıcı olan Tanrı'yı da sevmelidirler. Sevgi, birliği ve bütünlüğün simgesi ve anahtarıdır.

3.19. Ölümle Felsefi Sağaltım

Ölüm korkusu, yok olma korkusuna kaynaklık eder ve bir travma olarak yer alır. İnsan özellikle bir yakını kaybettiğinde bunu acı bir şekilde hisseder. Ölüm her insan için tek olacaktır. Yani “*bu fermanı herkes bir defa okuyacaktır*” (Balpınar, 2008: 91). Aslında

insanoğlunun ulaşacağı son nokta daha doğarken bellidir, ölüm bir şekilde, dünya hayatının sonlanmasıyla, gelecektir.

Yunus Emre'ye göre insan tutarlı bir hayat felsefesine sahip olmalıdır. Tutarsızlık, insanın değerleri, inançları ve eylemleri arasında uyumsuzluk olduğunda ortaya çıkar. Tutarsızlık, içsel çatışmalara, kararsızlığa ve anlamsızlığa yol açabilir. Tutarlı bir hayat felsefesi, insanın değerlerini belirlemesini, temel inançlarını tanımlamasını ve bunlara dayalı olarak tutarlı bir şekilde davranmasını içerir. İnsanın değerleriyle uyumlu bir yaşam sürmesi, kendisiyle ve çevresiyle uyumlu bir ilişki kurmasını sağlar. Tutarlılık, bireyin bütünlüğünü ve entegrasyonunu güçlendirir. İnsan tutarlı bir hayat felsefesine sahip olduğunda, karar verme süreçlerinde daha sağlam temellere dayanır ve hayatına yön verirken daha tutarlı bir şekilde ilerler. Aynı zamanda, başkalarıyla olan ilişkilerinde daha adil, anlayışlı ve tutarlı davranabilir.

Yunus Emre şiirlerinde dünyayı hem madde olarak hem de mana olarak ele almıştır. Madde olarak toprak, insana hizmet sunan dağlar, taşlar, ağaçlar; su, hava canlı varlıklar vb. olarak şiirlerinde işlemiştir. Bunlar, insan hayatına göre kalıcıdır. İnsan yaşamının sonlanmasıyla geride, bu dünyada ona sunulanları bırakır. Halbuki; asıl maddi dünya, insanın onu kavraması ve bu dünyadakileri kendisi ile anlamlandırmasıyla bir değer kazanır. Bu insanın yaşantısına geçirildiğinde insan asıl o zaman dünyaya hükmedebilir hale gelir¹¹². İnsan dünyayı geçici olduğunun farkına vararak ve bunun da hem kendi yaşantısına hem de toplumun yaşantısına bakarak anlamlandırmalıdır. İnsanın çile çekerek ve hatta gün tamamlayarak geçirdiği bu dünya tamamen geçicidir.

Bu şârda hayâllerün haddi vü şumârı yok

Bu hayâle aldanan otlar tavara benzer (69-6)

Yunus'a göre insan bu dünyanın konağında, sanki kafese konan bir kuş gibi, bir misafirdir ve kendi başınadır.

Bugün cihâna geldüm uş giderem

Sanasın bir eve kondum konakvam (203-6)

Kanı Yûnus kanı cünbiş harekât

Ne ser-mâyem ola ne var ne yokvam (203-7)

Dünyada asıl amacımız kendimizi tanımaktır. Dünyaya sarılan insan hem Yaraticısından hem de çevresinden uzaktır. Elde edilen sermaye ne olursa olsun, insana kalmayacaktır. İnsana bu dünyada sunulanlar, onun yaşamını sürdürme amacıyla kullanılması gerekir. Ama bunlar geçicidir ve bu da bir uyarıdır. Asıl amacı unutup; dünya nimetlerini araç

¹¹² Bkz. Gürakan, 1986: 25.

olarak algılayan insan nefsi ile iş birliği yaparak, dünyada kendisine ait olanın sayısını arttırmak için etrafına karşı haksızlığa başvurup; baskıcı bir diretmeye yönlenebilir.

Ruh ve beden bütünlüğü, “kendilik” ve “benlik” i içinde barındırır. Bu bütünlük, dünya yaşamının doğasından kaynaklanır. Filiz’e göre, “... kendini bilmek, ne sadece ruhu ne sadece bedeni bilmektir. Dünyada iken kendini bu şekilde bilmek, tenlerin öleceğini, fani olduğunu anlamak ve canların baki olduğunu fark etmektir. İnsan bu dünyada can-ten bütünlüğü olarak kendini bildiği takdirde, tenin canı terek ettiğinde, yok olmayacağını, hatta bekaya doğru yolculuğa çıkacağını, işte bu kendini bilmek eyleminden kalkarak anlamlandırabilir” (Filiz, 2021: 39).

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül (158-1)

Ten canı en sonunda terk edecektir; fani olacaktır. Ancak bu fanilik, canın varlığını, bekasını devam ettirmesine engel olmaz.

Bize asıl gösterilmek istenen ne bu dünyadan vazgeçmemiz ne de bu dünyaya tamamen bağık kalmamızdır. “Onlar, sarf ettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar”¹¹³. İkisinin de ortasında bir yol tutmamızdır. Bu bize Aristoteles’in ‘Altın orta’sını¹¹⁴ hatırlatmaktadır.

“Eğer her bilim böylece bakışı orta üzerinde yoğunlaştırarak ve eserlerini ona indirgeyerek eserini yetkinliğe ulaştırırsa (bu yüzden çok başarılı eserlerden söz ederken deriz ki, onlardan hiçbir şeyi çıkarmak ve onlara hiçbir şey eklemek imkânsızdır ve bu sözle demek isteriz ki, aşırılık ve yetersizlik, yetkinliği ortadan kaldırır; oysa orta yol onu korur); eğer iyi dediğimiz sanatçılar, çalıştıkları sırada, gözlerini bu tam ortaya dikmişlerse ve ayrıca doğa gibi olan erdem; doğruluk bakımından ve değer bakımından diğer başka her sanatı aşarsa, o zaman her bilim, bu ortaya doğru yönelmelidir. Burada ahlaki erdemi kastediyorum” (Aristoteles, 2014: 110, 1106-b).

Yunus’un şiirlerinde dünya hayatının aşırılığına kaçmamak ve dünyanın iki zıt yönünü de esas alarak, dünya ve ahiret kavramlarını anlamamız gerekliliği ortaya konmaktadır. Dünyaya gelmeden önce insanın nasıl bir öncesi varsa, dünyadan sonra da ölüm ve sonrası mevcuttur. Dünya gelip geçicidir ve insan bu geçiciliğe kanmamalıdır. Bununla birlikte kendisi de bu öğütleri verirken; marifet yaptığını, hatta kendi dediğini kendisi de tutmayarak, yalan da söylediğini belirtmektedir.

Uçdum bir hoş yire kondum bu dünyâyı bâkî sandum

¹¹³ Kur’an-ı Kerim, Furkan, Suresi 25-67

¹¹⁴ Altın Orta, ahlaki erdemlerin ifrat ve tefrite düşmeden orta noktada heriki tarafa da yakın olabilecek noktada olması gerektiğini ifade eden terimdir.

İy yârânlar ben usandum kondum gine göçer oldum (208-6)

Aldanma mâla davara kulluk eyle Hakk'a yara

Seviyle bile vara bâkî yoldaş olanı gör (22-6)

Yûnus bu sözleri çatar halka ma'ârifet satar

Kendüsi ne kadar dutar söyledüğü yalanı gör (22-7)

Bu dünyâ kime kaldı kimi ber-hûrdâr kıldı

Süleymân'a kalmadı anun ber-hûrdârlığı (361-3)

Yunus'a göre dünya kararsızdır. Bu kararsızlık, onun dönmesinde kendini gösterir. Dolayısıyla, dünya geçicidir. Bu dönüşle beraber dünya sahnesine farklı insanlar gelip gitmektedir. Bu da dünya hayatının belirli süreli olduğunu göstermektedir. Dünya hayatına önem veren bu dünyada kalmaktadır, ama bir o kadar da ölümü hatırlamamaktadır.

Bu dünyâya gönül viren sonucu pişmân olısar

Dünyâ benüm didükleri hep ana düşmân olısar (63-1)

Yunus'a göre ölüm ve ölümden sonraki hayat ilahi adalete uygun bir gerçekliktir. Bu dünyadaki iyiliğin ve kötülüğün bir ödülü ya da cezası olması gerekir. Yunus, ölüm gerçekliğinde, ilk zamanlar kendisinin de ölümden korktuğunu belirterek başlar; ölüm ibret alınması gereken bir hadisedir ve insanoğluna hayatın geçici olduğunu her an hissettirmelidir.

Bir niçenün bilin büker bir niçenün mülkin yıkar

Bir niçenün yaşın döker var gücünü üzer ölüm (198-3)

Ölüm unutulmaması gereken bir süreçtir. Kur'an-ı Kerim'de geçen, Bakara suresi, 28., Âl-i İmrân Suresi 185., ve Ankebut Suresi 57. ayetler her nefsin ölümü tadacağı, sonunda Allah'a döneceği, Allah'ın yapılanların hepsini bildiği beyan edilerek insanların hesap vereceği güne dolayısıyla ölüme hazırlıklı olmasını anlatan ayetlerdendir. Burada amaç, insanoğlunun yaşamında oto kontrol yapmasının sağlamaktır. Yunus Emre'ye göre ölüm korkusunu da sindirmek için ölümün unutulması, toplumun sorunlarından biridir.

Hergiz ölümün sanmaz ölesi günün anmaz

Bu dünyâdan usanmaz gaflet ögin almışdur (76-2)

Yunus, ölüm korkusu ile değil, ölüm korkusuzluğu ile savaşılmaktadır. Ölümden habersiz yaşayanları, ölüme hazır etmek, bu mukadder sonu hatırlatmak ve ölümden sonraki hayata hazırlamak için vardır. Ölümün insanı nerede, ne zaman ve nasıl beklediği belli olmadığına göre insan onu her yerde aramalıdır, yakın hissetmelidir. Bu arayış bir manada ölüme ve ölüm fikrine ısınma, alışma seanslarıdır. Ölümle bu manada dost olmak, özgürlüğe alışmaktır. Ölmeyi öğrenen bir insan, artık tutsak değildir. Ölmeyi öğrenmek, bizi boyun büküp, olana razı olmaktan ve baskıdan kurtarır:

Giderimiş bunda gelen, dünyâ işi cümle yalan
 Aglar ‘ömrün yavı kılan, ah n’ideyin ‘ömrüm seni (384-4)
 Miskîn Yûnus bilmez misin, yoksa nazar kılmaz mısın
 Ölenleri anmaz mısın, ah n’ideyin ‘ömrüm seni (384-8)

Yunus, şiirinde, ölümün var olduğunu ve ölümden korkmanın gerekliliğini anlatır:

Yûnus sözi ‘âlimden zinhâr olman zâlimden
 Korka durun ölümden cümle toğan ölmüşdür (76-5)

Bununla birlikte; korkulacak olan ölümden, ölüme hazır olduğunda korkulmayacağını da belirterek kişiyi hazırlıklı olması konusunda farkındalık sağlamaya ve dikkat etmeye yönlendirir:

Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın
 Çün kim işe yararsın bu söz fâsîd da’vîdür (33-2)

Ölüm korkusundan kurtulmak için neler yapılması gerektiğini düşünürken, ölenin sadece madde olduğunu görür. Maddi varlık ölmekte iken, manevi varlık kalmaktadır. Dolayısıyla, maddi varlık nazarından bakıldığında, insan ceset olarak varken, ölüm yoktur. Ölüm varken de nefes alan ceset yoktur. O halde, bu korkudan kurtulmanın çaresi, maddi varlığı yok saymaktır. Bunu da ilahi aşk yolunu seçerek yapabiliriz.

‘İşkî hîç bir nesneye mesel bağlasam olmaz
 Dünyâ vü âhiretde ne dutısar ‘ışk yirin (254-5)

Ölüme zaten ehemmiyet verilmeyen olarak yaklaşmak, ölüme esef etmemek ve kendimizi bu hissiyata kaptırmak da bizleri sağaltacaktır.

Bu dünyanın son ucu
 Böyle olduktan geri
 Ebleh¹¹⁵ imiş ol kişi
 Dünya için yerine ...

Zaten, ölümden sonra ortaya çıkacak hayat, bu dünya gibi sonu gelecek bir sonluluk değil; tam tersi, sonu olmayan güzel bir dirilik halidir.

Sen olduğun gönüller her dem cânın yiniler
 Bunlardur ölmeyenler hâkimi sen olasın (261-3)¹¹⁶

İlahi aşkın ne olduğunu anlayan insanlar, onu bütün benliği ile yaşar ve ölüm korkusundan kurtulur, gerçek ve ebedi hayat ölümden sonra başlayacaktır. Dünyada ölüm korkusu taşıyanlar, dünyaya gönlünü kaptıranlar, dünya malına ve zenginliklerine aldananlar

¹¹⁵ Ebleh olmak: Türk Dil Kurumu Sözlüğü: akıl etmemek

¹¹⁶ Bkz. age. 261-4 ve 261-5

ve geçici bir mutluluğa kapılanlardır. Bununla birlikte ölümü hissedenler ve ona hazır olanlar, çok daha huzurlu hem dünyadaki yaşamlarını sağaltmış; hem de ölüm sonrasına hazırlanmak için daha kendilerinden emin ve kaygısız olacaklardır. Ona göre ölmekten önce ölmek kendisine sunulan en güzel öğütlerdendir.

Ben dost ile dost olayım, canımı feda kılalım

Ölmezden önce öleyim, dünya baki kalmaz bana (Başgöz, 1999: 57).

Yunus, dünyanın baki kalmayacağı bilincini kendine yerleştirdikten sonra artık ölümü ölüme mahkûm etmiştir. Bu büyük bir rahatlama. Ölüm güzelleşmiştir. Sanki sınava yeterince hazırlanan bir öğrencinin sadece olumlu sonucu görmek için sınavı beklemesi gibidir artık ölüm. Ölüme kavuşma anı bir çileden ziyade artık bir heyecanla arzulanan bekleme anına dönecektir. Çıkacak olumlu sonuç ise Yunus için Sevgiliye, Aşk'a kavuşma zamanıdır (Banarlı, 1971: 333).

Benüm cânım bir kuş durur gevdem anun kafesidür

Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm (204-4)

Zaten, ölen maddedir, kalan ruhtur ve âşıklar asla ölmezler. Türk toplumunun, sevenlerin birbirlerine diğer dünyada da olsa kavuşacaklarına dair inancı Yunus Emre'nin şiirlerinde, ölümden saklanan güzellik olarak yer etmiştir.

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül (158-2)

Ölüm, bu dünyada haksızlığa uğradığına ve kendini yeterince ifade edemediğine inanan insanlar için bir beklentidir. Kuran-ı Kerim'de, ölümden sonra, ilahi bir mahkemenin kurulacağı şöyle haber edilir: “Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyenlerle bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar! Allah gökleri ve yeri yerli yerince yaratmıştır. Böylece herkes kazancına göre karşılık görür. Onlara haksızlık edilmez”¹¹⁷. Çünkü, sonuçta var olduğuna inanılan bir hesaplaşma anı gelecektir. Bu da insanın umudunu kaybetmemesi ve yaşamaya devam etmesi için, hatta bir sonraki güne bir rahatlama, bir ferahlama ile uyanması için bir fırsattır.

‘Azrâîl ne kişîdür kasd idesi cânuma

Ben emânet ıssıyla anda bitrişüp geldüm (181-9)

Sorî hisâb olmayısar dünyâ âhiret koyana

Münker ü Nekir ne sorar terk olıcak cümle murâd (17-6)¹¹⁸

¹¹⁷ Kur'an-ı Kerim, Casiye Suresi-45-21-22

¹¹⁸ Bkz. age. 17-7 ve 17-8

Yunus Emre'ye göre ölüm, ders alınması gereken bir durumdur. Elbetteki var olan hiçbir şey süresiz olmayacaktır. Bir şeyin sonunun olduğunu bilmek ve ölümü hatırlamak da bize davranışlarımızı da çeki düzenli olmayı, varsa olan hatalarımızı düzeltmeyi ve yaşantımıza sağaltım vermeyi sağlar. İnsan ölüm gerçeği ile ihtiyacı olan sürekli dünyada kalacakmış gibi olan travmayı hatırlar, insan yaşamda hayat ve ölüm arasındaki dengeyi kurar. Burada, işe gitmek üzere evinden ayrılan insan örneğini verebiliriz. Sabah kalktığı haliyle işine giden insan ile kahvaltı ve belirli bir hazırlanma süreci sonrası işine giden insan arasında fark vardır. Elbetteki, ölüme hazırlanan insan daha huzurlu olacaktır.

Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm

Karışmış kara topraga şu nâzûk tenleri gördüm (207-1)

Dünyada, bize anlamlı ve güzel gelen insanın sahip olduğu nefes ve ten, ölüm sonrası yok olacak ve toprağa karışacaktır. Ama bu korkulacak değil, kendimizi hazırlamanın gerekli olduğu bir sonuçtur. Yunus Emre, bunları insanlara öncesinde hatırlatmaktadır. Ölüm sonrasının farkında olmak, buna hazırlanmak ve çevreyi de bundan haber etmek “*Yûnus imdi bunı gördi anı bize haber virdi, aklum şaşdı ögüm dirdi nitekim bunları gördüm*” (207-9), felsefî bir sağaltım sürecidir.

Çürümiş toprak içre ten sin içinde yatur pinhân

Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm (207-2)

Sogulmuş şol kara gözler belürsüz olmuş ay yüzler

Kara topragun altında gül diren elleri gördüm (207-6)

SONUÇ

Yunus Emre'nin öğretilerinde hayata bakış açısı, felsefi sağaltımının ilke ve temel uygulamaları ile örtüşmektedir. Yunus Emre'nin hayata bakış açısı, genel kapsamda anlatan, iç huzura ve hayata hedef yönlü odaklanma, kendini tanıma ve içe yolculuk, kişisel gelişime odaklanma ve sevgi perspektifinden bakıldığında, Yunus Emre ve felsefi sağaltımın, birbirlerini teorik ve pratik olarak kapsadığını ve desteklediğini gördük.

Yunus Emre'nin felsefesi, içsel huzuru ve dinginliği önemser. Felsefi sağaltım da benzer bir amaçla, zihinsel ve duygusal dengeyi sağlamayı hedefler. Yunus Emre'nin öğretilerini anlamak ve içselleştirmek, felsefi sağaltım sürecinde içsel huzur ve dinginliğe ulaşmamıza yardımcı olur. Yunus Emre, hayatın anlamını ve değerini vurgular. Felsefi sağaltım da kişiye, hayattaki hedeflerini gözden geçirme ve anlam arayışına odaklanma fırsatı sunar. Yunus Emre'nin öğretileriyle birleştirildiğinde, felsefi sağaltım bize anlamlı bir yaşam perspektifi sunar.

Felsefi sağaltım, kısa süreli etkileri olan psikoterapi veya psikolojik tedavilerden farklıdır. Bu bir tedavi değil, içsel dönüşüm ve farkındalık yolculuğudur. Biliş ve duyuşu içten dışa dönüştürerek belirlenen değil, belirleyen bir varlık olma hedefini taşır. Kendimizi tanımak, kontrol edebileceklerimizi ve edemeyeceklerimizi ayırt etmek, daha sağlıklı bir zihinsel harita oluşturmak felsefi sağaltımın temel adımlarıdır. Dış dünyayı değil, iç dünyamızı yönetmeye odaklanmalıyız. Kendi sınırlarımızı belirlemeli ve dikkatimizi kontrol edebileceğimiz şeylere yönlendirmeliyiz.

Yunus Emre'nin şiirlerinde sık sık kendini sorgulama ve içsel yolculuk teması işlenir. Felsefi sağaltım da kişinin kendini tanıma, içsel keşifler yapma ve kişisel gelişimine odaklanma sürecidir. Yunus Emre'nin bakış açısıyla felsefi sağaltım, kendimizi daha derinlemesine anlamamıza ve içsel büyümemize katkı sağlayacaktır. Yunus Emre'deki sevgi, hoşgörü ve insanlık değerleri, felsefi sağaltımdaki insanı sevme ve değer verme, empati kurma ve hoşgörülü olma ilkeleriyle insanlar arasında, bağ kurma, empati yapma ve sevgiyle yaklaşma becerilerini geliştirir. Sadece bireysel bazda insanın değil; toplumsal çerçevede insanların birbirleriyle felsefi sağaltımı gerçekleştirmiş olur.

Yunus Emre'nin şiirleri, duygu yönetimimize olumlu bakış açısı sergilememize yardımcı olurken; duyguların ifadesi ve duygu yönetimi konularını ele alır. Felsefi sağaltım da duygusal dengeyi sağlama ve olumlu bir bakış açısı geliştirme amacı güder. Yunus Emre'nin perspektifiyle felsefi sağaltım, duygusal zorluklarla başa çıkma ve olumlu düşünme becerilerimizi güçlendirir.

Stoacılar, mutluluğu içsel bir durum olarak görür ve dış etkenlere bağımlı olmadan elde edilebileceğine inanırlar ve felsefi sağaltımı kullanarak mutluluğu içsel denge ve erdemlilikle elde etmeyi hedeflerler. Yunus Emre'nin düşüncesinde mutluluk, sevgi ve aşk kavramlarından daha sığ bir anlam taşır. O, dünyevi mutluluk getiren zevklere ve cennet gibi ödüllere önem vermez. Ya da değişmeyecek olan ve bizi zorlayacak şeylerden hareket ederek; mutsuz bir yaşam sürülmesini de tasvip etmez. Onun amacı, mutluluğun ötesinde bir sırra erişmektir. Bu sır, sevgiyle yaşayıp, Allah'a olan aşkı içselleştirerek, tüm yaratılmışları sevebilmektir. Gerçek mutluluğun, her şeye güzel gözle bakarak dünyevi kaygılardan uzaklaşmak ve aldatici sevinçlere kapılmamak olduğunu savunur. Bu tutum ve davranışlar sonucunda ulaşılabilecek nokta, ona göre "kâmil insan" olmaktır. Kâmil insan için, basit dünyevi şeyler mutluluk kaynağı olamaz. Asıl mutluluk, insanın gerçek benliğinin farkına vararak beşerî benlikten ilahi benliğe geçmesindedir. Benzer şekilde, felsefi sağaltım için, sadece mutluluk geçicidir, önemli olan mutlu kalabilmenin yollarını aramak ve bunu hayatımıza dahil etmektir. Bu da kişinin kendini tanıması ve kendi mutluluğunu daha geniş bir mutluluk halkası olan toplum mutluluğu ile bütünleştirmesi ile olur. Yunus Emre'yi okudukça ve hissettikçe, felsefi sağaltımın genişleyen mutluluk halkası insanı hayatında yer edecektir.

Felsefi sağaltım, kişinin hayattaki hedeflerini gözden geçirmesine yardımcı olur. Bu süreçte kişi, kendine gerçekten önem verdiği ve anlamlı bulduğu hedeflere odaklanır. Bu hedefi göstermede ve yol göstermede kişiye danışman yardım eder. Aynı şekilde, Yunus Emre'de hayatta hedeflere odaklanmayı ve huzura ulaşmak için bu hedefleri gerçekleştirmeyi felsefesine yansıtır. Yunus Emre'yi okudukça kişi ve toplumun sağaltımı ortaya çıkar. Yunus Emre'de bu hedefler, servet, şöhret ve dıșsal başarı gibi unsurların çok dıșındadır. Bunun yerine, içsel huzur, erdem ve ahlaki değerlere odaklanarak daha anlamlı bir yaşam sürdürölmesi amaçlanır. Yunus Emre'de hedefe ulaştıran, samimiyet ve iyi niyet çizgisidir.

Felsefi sağaltım, bir bireye içsel bir dinginlik ve huzur sağlamak amacıyla felsefi düşünce ve pratiği kullanma sürecidir. Bu süreç, zihinsel denge ve sükûneti elde etmeyi amaçlar. Felsefi düşünce, bizi derinlemesine düşünmeye, sorgulamaya ve anlam arayışına yönlendirir. Bu sayede, yaşamın temel sorularını ve insan varoluşunun anlamını anlamaya çalışırız. Felsefi düşünce, bizi erdem arayışına da yönlendirir. Erdem, insanın doğru, adil ve

etik değerleri içeren bir yaşam sürdürme idealidir. Erdemli olmak, insanın karakterini ve davranışlarını şekillendirirken doğru kararlar verme ve etik değerlere uygun hareket etme yeteneğini gerektirir. Erdemli bir yaşam, kişinin kendi potansiyelini gerçekleştirmesine ve toplumda olumlu bir etki bırakmasına yardımcı olur. Yunus Emre'de hayatın anlamının sorgulanmasına dair çok büyük bir karşılık bulmaktayız. Yunus Emre'nin ahlaki değerlerde hareketi insanın içsel dönüşümü ve erdemli bir yaşam arayışıyla ilgilidir. Yunus Emre'nin düşüncelerinde ahlaki değerler, insanın içsel yolculuğunda temel bir rol oynar. İnsan, doğru ve yanlış, iyiyi ve kötüyü ahlaki değerler çerçevesinde değerlendirir ve eylemlerini bu değerlerin rehberliğinde şekillendirir. Yunus Emre, erdemli bir yaşamın önemini vurgular. Erdemli olmak, insanın karakterini güzelleştirir, toplumsal ilişkilerde adaleti sağlar ve doğruyu takip etme iradesini güçlendirir. Ahlaki değerlerle donanmış bir birey, etik ve vicdanî bir sorumlulukla hareket eder. Aşağıdaki beytinde sevgiyi dahi ararken insanın kendine, içine bakarak, en uygun olanı seçmesi, içsel bir sorgulamanın ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Çalab'un dünyâsında yüz bin dürlü sevgü var

Kabûl it kendözüne gör kangısı lâıkdur (86-2)

Felsefi Sağaltım, daha bilinçli bir gözlemci olarak, hayatımızdaki deneyimleri daha derinlemesine anlamamızı dolayısıyla etkilerinin ve kalıcılığını daha uzun süreli hatta bir ömür boyu devam etmesini sağlar. Farkındalığımızı artırarak, içsel ve dışsal dünyayı daha iyi gözlemleyebiliriz. Hayatımızdaki sıkıntı kaynaklarını fark edip bunlardan uzak durmak veya onları aşmak için sağlıklı düşünme becerilerini kullanırız. Bu pratiği hayatımıza entegre ederek daha dolu ve huzurlu bir yaşam sürdürme amacı güderiz. Yunus Emre'nin öğretileri, hayatın içinde aktif olarak yer almamızı ve sosyal ilişkileri önemsememizi vurgular. Yunus Emre'nin düşüncelerine göre, insanın içsel dönüşümü ve erdemli bir yaşam sadece kendi iç dünyasında gerçekleştirilen bir süreç değildir. Bunun yanı sıra, bu içsel dönüşümün toplumsal ve sosyal düzeyde de etkisini göstermesi gerekmektedir. İnsan, içsel erdemlerini ve ahlaki değerlerini pratiğe dökerek, toplumsal ilişkilerde adil, hoşgörölü ve sevgi dolu bir tavır sergilemelidir. Yunus Emre, öğretileri ile, insanın diğer insanlarla empati kurmasını ve onları anlamaya çalışmasını teşvik eder; insanların sadece kendilerine odaklanmaktan ziyade, başkalarının duygularını, ihtiyaçlarını ve zorluklarını anlayarak onlara yardım etme, sevgi ve hoşgörüyle yaklaşma felsefesi üzerinde durur. Felsefi sağaltımın kolay bir süreç olmadığını bilmek ve bu yönde adımlar atmaya karar vermek önemlidir. Düşünsel çalışmalar ve felsefi düşüncüyü günlük yaşamımıza entegre etmek için çaba sarf etmek gerekir. Düşüncelerimizi hayatımızın içine yerleştirmek, felsefi prensipleri eyleme dökmek anlamına gelir. Düşünsel anlayışımızı pratik yaşantımıza yansıtarak daha tutarlı ve bütünlüklü bir yaşam sürdürmemiz mümkün olur. Yunus

Emre'nin düşünceleri de benzer yöndedir. Düşünce ve ahlaki değerler hayatımızda temel bir rol oynar, düşüncelerimiz, ahlaki değerlerle desteklenerek hayatımızın temelini oluşturur. Sevgi, hoşgörü ve diğer ahlaki değerler, gönülde köklü bir şekilde yer alır ve yaşantımızı süsler, hayatımıza anlam katar.

“Felsefi sağaltım, insana Polyanacılık oynamayı ve Polyana gibi hissetmeyi öğretmez, felsefi sağaltım insanlara sürekli pozitif düşüncelerini veya her şeyi olumlu bir şekilde algılamalarını ve olumsuzlayıcı bir hayat anlayışını bemimselerini öğretmek amacıyla da değildir. Felsefi sağaltım bireyin zorluklarla başa çıkabilmesi, gerçekçi bir şekilde düşünebilmesi ve içsel olarak gelişebilmesi için felsefi düşünce ve ilkeleri kullanır. Burada, zorlukları ve olumsuz durumları inkâr etmek ya da yok saymak veya her şeyi olumlu bir şekilde yorumlamak değil olayları daha objektif bir şekilde değerlendirme ve kabul etme sürecidir. Felsefi sağaltım, bireyin içsel dünyasını keşfetmesini, düşüncelerini sorgulamasını, kendini anlamlandırmasını ve kendi değerlerini belirlemesini destekler.

Yunus Emre, şiiirleri ile sadece yaşadığı dönemin değil, kendisinden sonraki dönemin toplumlarına ve günümüze de bazı mesajlar vermiştir. Mesajlar, yalın halde onun şiiirlerinde saklıdır. Yunus'u okudukça, dinledikçe, toplumdaki herkes kendine bir pay çıkaracaktır. Biz de genel olarak, Onun vermek istediğı bu mesajları ortaya koyduk.

Yunus Emre, insanın evrensel sorunlarına, sevinçlerine ve kederlerine derin bir içtenlikle yaklaşmıştır. Şiiirlerinde insanın iç dünyasına odaklanarak, insanın değerini ve önemini vurgulamıştır. Bu nedenle, Yunus Emre'nin şiiirlerini sevmemizin nedeni, kendimizi ve insanlığı onun şiiirlerinde bulmamızdır. Yunus, insanın zorluklarıyla ilgilenirken aynı zamanda sevgiyle de yaklaşmıştır. Bu, çağdaş insanın, uzun süreli deneyimlerden sonra farkına vardığı bir insan değerini, yüzyıllar öncesinden dile getirdiğini gösterir. Bu, çağdaş insanın Yunus'a ve geçmişe dönme eğilimini yansıtırken, Yunus'u da yüzyıllar öncesinden günümüze taşımaktadır. Yunus Emre'nin şiiirleri, insanın varoluşsal ve felsefi sorunlarını ele alırken, içsel bir derinlik ve coşkuyla ifade eder.

Onun insanlığa vermek istediğı mesajlar, kendisinin doğruluğunu, dürüstlüğünü ve yaşadığı toplumu özümsemiğini gösteren duyguları yansıtmaktadır. Ahlaki değerlere uygun bir mesaj sunmaktadır. Şiiirleri analitik düzlemde, mantıklı, açık ve anlaşılır, toplumun farklı kesimlerine hitap edebilir, toplumsal sorunları, insanların da üzüldüğü, hayıflandığı taraftan değerlendirebilen, objektif, karşıdaki insanı da belirtilen fikri düşünceye dahil edebilen, felsefi düşünceleri ve öğretileri esas alan, mantıksal çıkarımlarda bulunan ve en önemlisi insani ve evrensel değerleri, ahlaki sorumlulukları temel alan, içsel derinlikte ve anlamlı, içgörüselsel bakış sağlayabilen ve felsefi bütünlük içeren şiiirlerdir.

Yunus Emre'nin sanatı, felsefi ve edebi kişiliğinin anahtarı olan arı, duru ve içten anlatımına dayanır. Onun eserlerinde, bir konuyu dile getirirken doğrudan bir karşılık gibi birebir konuşuyormuş gibi samimi bir anlatım yakalar. Bu nedenle, bütün yüreklerde önemli bir sevgi bağı oluşturur. Yunus Emre'nin anlatımı genellikle sade ve süslü olmayan bir dil kullanır. Benzetmeleri halk diline uygun olup, halkın yaşantısından doğal bir şekilde ortaya çıkar. Onun manzumelerini kuşatan düşünce, tasavvuf düşüncesi ve yaşam tarzıdır. Yunus Emre'nin felsefi yönü, insanın içsel yolculuğu, manevi arayışı ve evrensel insan değerlerine vurgu yapmasıyla ortaya çıkar. Sevgi, hoşgörü, kardeşlik, adalet gibi evrensel değerler Yunus Emre'nin eserlerinde merkezi bir role sahiptir. Bu değerler, insanın kendini keşfetme, manevi büyüme ve evrensel bir bilince ulaşma yolunda rehberlik eder. Yunus Emre'nin felsefi ve edebi mirası, günümüzde hala güncelliğini korumaktadır. Eserleri, insanların derin düşüncelere dalmasına, içsel bir dönüşüm yaşamasına ve insanlık değerlerini hatırlamalarına yardımcı olur. Bu nedenle, Yunus Emre'nin felsefi ve edebi kişiliği çağlar ötesinden günümüze ulaşmış ve insanları hala etkilemeye devam etmektedir (Yardımcı, 2021: 32-33).

Çok söz hayvân yükidür az söz erün görkidür

Bilene bir söz yiter cânda gevher varışa (300-9)

Yunus Emre'nin şiirlerindeki temel tema, insan sevgisi, hoşgörü, kardeşlik ve birlik duygusudur. Bu evrensel değerler, zaman ve mekân sınırlamaları olmaksızın her dönemde geçerlidir ve insanların kalplerinde önemli bir etki bırakır. Varlıkların yok edilmesi veya zamanın geçmesi, Yunus Emre'nin mesajının gücünü ve etkisini ortadan kaldırmaz. Sevgiye olan ihtimal devam ettiği sürece, Yunus Emre'nin sözleri ve düşünceleri her zaman anlam ve değer taşır. İnsanlar sevgiyi ve evrensel değerleri hatırladıkça, Yunus Emre'nin şiirlerinin önemi ve etkisi de sürecektir. Bu ifade, Yunus Emre'nin sözlerinin derinliğini, insanların iç dünyalarına dokunma yeteneğini ve onun felsefi ve edebi mirasının kalıcılığını vurgular. Yunus Emre'nin sevgi dolu mesajları, insanların duygusal ve manevi ihtiyaçlarına hitap eder ve bu nedenle söyledikleri her zaman dinlenmeye devam eder (Bilgin, 2019: 215).

İsteyelüm iş ıssını bulı görelüm kandaşur

Cân kulagıla dinlersen iş bu sözüm turvandır (44-1)

Yunus, mesajlarının şiirleri vasıtasıyla sadece kendisinin zamanında değil de yıllar ve yüzyıllar sonra da insanlar tarafından anlaşılması gerekliliğinin farkındadır. Onun şiirleri genellikle manevi arayış, insan sevgisi ve evrensel değerler üzerine yoğunlaşır. Yunus, bu beytinde, vermek istediği mesajların, yeri geldiğinde, geçici olan bu dünyadaki kaygılardan uzaklaşarak, derin bir anlayışla işe bakmanın ve bu mesaja derin bir içsel odaklanma ile yoğunlaşmanın önemini vurgular.

Yunus Emre'nin hissettiği dünyasında insanlar birbirleriyle "tanış" olan insanlardır, yani birbirlerini gerçek anlamda tanıyan ve anlayan insanlar. Günümüz dünyasında ise maalesef birçok insan birbirini "ötekileştirme" eğilimindedir ve farklılıklara dayalı ayrımcılık ve yabancılaşma söz konusu olabilmektedir. Bu durum insanları birbirinden uzaklaştıran ve yalnızlaştıran bir yaşam biçimine yol açmaktadır. Ancak Yunus Emre'nin ifade ettiği gibi, birbirimizi tanıdığımızda birlik ve vahdet artacaktır. İslam ve Tasavvufun temel unsurlarından biri olan vahdet, insanların birlikte olma, dayanışma ve birbirlerini anlama hali olarak ifade edilebilir. Bu vahdet ancak insanların birbirleriyle tanışması, ön yargılarını aşması, ilişki kurması ve birlikte yaşamasıyla gerçekleşebilir.

İnsanlar birbiriyle tanış olurken, sadece ön yargılarını ortadan kaldırmakla kalmayıp; aynı zamanda karşısındaki ile empati kurmalıdır (Bauman, 2014: 50). Empati, insanın kendini bilmesiyle başlar. Kendi duygularımızı, düşüncelerimizi ve deneyimlerimizi anlamak, başkalarının duygularını ve deneyimlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Empati, ön yargıları aşarak insanların iç dünyasına derinlemesine bir bakış açısı sunar ve böylece insanlar arasında daha derin bir bağ oluşmasına, sorunlarına anlayışla yaklaşım ve birlikte çözüm bulmalarına fırsat verir. Yunus Emre'nin önerdiği, sağlamış insanın kendini tanıyarak kendinde geliştirmesi gereken görev alma ve sahiplenme bilinciyle oluşabilecek bu süreç, insanların öncelikle birbiriyle tanış olmalarıyla gerçekleşecektir.

Hele beri gelin, tanış olalım,

Nere tenhaysa orayı bulalım ZA: 73

Birbiriyle tanışan insanlar, yalnızlığın olduğu her yeri, bilinen ve birbiri ile tanışılan yer haline çevireceklerdir, bununla birlikte kendini ve kendi içsel dünyasını tanıyan insan, kendini keşfedecektir. Bu tanışma sürecinde, insan kendi davranış ve iradesinin sorumlusu olduğunu ve kendisiyle ilgili bahaneler üretmenin anlamsız olduğunu anlamalıdır, kendinin gerçek potansiyelini keşfederek, sürdürdüğü yaşam ile insanlara faydalı olmalıdır:

Kendi kendinle tanış gör nerdesin,

Kendi bahtına kendin bahanesin ZA: 113

Yunus Emre'nin şiirleri, hep insan ve sevgi üzerinden yola devam eder. Yunus Emre insanı, dış görünüşten ibaret olan bir varlık olarak değerlendirir. İnsanın asıl değeri ve kimliği, iç dünyasını dolduran ve ona anlam katan "Çalap"tır. Yunus Emre'nin deyişiyle, insanın gönlünü dolduran, onu şekillendiren ve gerçek kimliğini ortaya çıkaran şey "Çalap"tır. Yunus Emre, "Gönül Çalap'un tahtı gönüle Çalap bahdı, İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa" (299-5) ifadesiyle bu durumu açıkça ifade eder. İnsanın iç dünyasında yer alan Allah sevgisi, sadece biçim değil öz olarak anlaşılmalıdır. Bu anlayışı sadece içten inananlar kavrayabilirler. Yunus

Emre, insanın iç dünyasını bir eve benzetir ve gerçek sahibini bilmeyenin tam anlamıyla insana sayılmayacağını dile getirir. "*İstemegil Hak'ı irak gönüldedir Hakk'a turak, sen senligün elden bırak tenden içeri cândadır*" (54-2) şeklindeki ifadesiyle, gönül evinin gerçek sahibi olan Allah'ı bilmenin ve ona yakın olmanın önemini, bunu bilmeyenlerin, insan olmanın gerekliliklerini yerine getiremeyeceklerini belirtir (Tatçı, 2005: 39).

Kâmil insan, sadece dışarıdaki davranışlarıyla değil, iç dünyasındaki niyetleri, duyguları ve düşünceleriyle de diğer insanların gönüllerini incitmez. İnsanın gerçek değeri, kendini ifade ettiği, sevgiyle yaklaştığı ve hoşgörülle davrandığı gönül ilişkilerinde ortaya çıkar. Yunus Emre, insanların, dünyaya ait kırıncı ve bencil davalarını bir tarafa bırakarak, birbirlerinin gönlünü almalarını, birbirlerine karşı duydukları bağ ve anlayışı yaygınlaştırmalarını, içsel dönüşümlerini sağlamalarını ve hissetmek ve karşısındakinin mutluluğu ile sevinmek gibi daha yüce değerlere yönelmesini vurgular.

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa (299-3)

Yunus Emre insanlara, sevgiyi karşılıksız tutmalarını öğütler. İnsanların sevdiği gibi seilmeyi ve yakınlık görmeyi beklemesi doğaldır. Yunus Emre, "sevmeyi" ve "seilmeyi" birçok şiirinde tavsiye eder. Yunus Emre'nin bu felsefi tavsiyesi, insan ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve yakınlığın önemini vurgular. Sevgi, bir taraftan verilirken diğer taraftan da kabul görmeyi bekler. İnsanlar sevdikleriyle birlikte sevgi ve yakınlık paylaşmak isterler. Ancak; sevgi sadece bir taraftan gelirse bu bir eksiklik ve hayal kırıklığıdır. Yunus Emre'nin felsefi tavsiyesi, insanlara sevgiyle yaklaşmak, sevdikleriyle karşılıklı sevgi ve yakınlık halinde olmaktır. Karşılıklı sevgi, daha derin ve anlamlı bir bağ kurdurur, daha güçlü ve sağlam ilişkiler inşa ettirir.

Yunus, insanların birbirlerine karşı bir işi yaparken, destek olmalarını ve karşısındakinin işini kolaylaştırmalarını öğütler. Yunus, kolay tutmayı öğütler, "...Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez..."¹¹⁹ ayetinde de ifade edildiği gibi, insanları yol açmaya, yokuşlar değil, düzlük ve inişler oluşturmaya yönlendirir. İnsanların birbirini tanıma süreci, iletişim ve iş birliği açısından kolaylığın da nedenidir. İnsanlar arasında sevgi ve anlayış temelli bir bağ ve anlayış oluşturulduğunda, işler daha verimli bir şekilde ilerleyebilir. Günümüzdeki iletişim zorlukları, insanın yabancılaştırılmasıyla ilişkilendirilebilir. Üretim ve tüketim ekonomisinin bir parçası olarak, insanlar genellikle sadece birer araç olarak görülür ve birbirinden habersiz varlıklar sadece yaşayan nefes alan bireyler haline getirilirler. İnsanları, özgün ve değerli varlıklar olarak görülmesi ve bunun hissedilmesi, insanların birbirini tanıma ve anlama çabaları, bu

¹¹⁹ Bkz. Kur'an-ı Kerim: Bakara Suresi, 185

yabancılaşmayı azaltabilir. İletişim, empati ve karşılıklı anlayış, insanların arasındaki ilişkileri güçlendirebilir ve işlerin daha kolay hale gelmesini sağlayabilir.

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tatalum

Sevelüm sevillelüm dünyâ kimseye kalmaz (103-5)

Bununla birlikte, insanlar, yapmaları gereken her şeyi sözde değil; özde yapmalıdır, içinden gelerek yapmalıdır. Sözlerin, isteklerin ve verilmek istenen mesajların sadece sözde kalmaması, herkes tarafından, karşılıklı iki kişi tarafından, anlamlandırıldıktan sonra bir eyleme dönüşmesi gereklidir. Anlamadığımız veya üzerinde düşünmediğimiz sözler, içimizde bir değişim yaratmayacaktır. Bilgi ve anlayış, insan tarafından pratiğe dönüştürülünce anlamlı olacaktır.

Yûnus sözün anlarsan söz ma'nîsin dinlersen

Sana bir 'amel gerek bunda kimsene kalmaz (103-6)

Yunus Emre, dünya ve ahireti orta kararda olmasının uygun olduğunu öneren, insan için “olması en uygun olanı” arayan bir tasavvuf ehli filozof olarak kabul edilir. Yaşamında cennet arzusu veya cehennem korkusu gibi dünya ve ahiret kaygılarından uzak durmuştur. Yunus Emre'nin şiirlerinde Allah aşkı, hayatının merkezi olmuştur ve bu nedenle dünya ve ahiret kaygılarından uzak bir şekilde yaşamıştır. Yunus Emre için gerçek mutluluk ve huzur, Allah'ın sevgisi ve yakınlığıdır. Bu ifade, Yunus Emre'nin yaşamını ve şiirlerini Allah aşkı üzerine inşa ettiğini ve dünya ve ahiret arasındaki dengeyi Allah'a odaklanarak kurduğunu gösterir. Yunus Emre'nin şiirlerindeki evrensel mesajlar, çağları aşarak bugünlere kadar ulaşmıştır. O, tüm insanlığın temelde bir olan dertlerini kendince özümsemiş ve daha yaşanabilir bir dünyanın olmazsa olmaz kavramlarını şiirlerinde yansıtmıştır. Şiirlerinde sevgi, hoşgörü, kardeşlik, adalet ve insanlık değerleri gibi evrensel kavramlar ön plandadır (Akın, 2021: 68-69). Yunus Emre, insanların kalplerine hitap eden bu mesajlarla, insanlığın ortak sorunlarını ve umutlarını dile getirir ve insanları daha iyi bir dünya için harekete geçmeye teşvik eder. Yunus Emre'nin yaşamı ve şiirleri insanın içsel keşif, manevi büyüme ve evrensel değerlere yönelme sürecini kapsar. Onun Allah aşkıyla dolu bir yaşam sürmesi, dünya ve ahiret arasındaki dengeyi sağlamaya çalışması, insanın gerçek mutluluğun ve huzurun Allah'la olan ilişkisinde olduğunu vurgular. Yunus Emre'nin mesajları, insanın evrensel değerlere bağlılık, sevgi, hoşgörü ve adalet gibi değerleri yaşamasının önemini anlatırken, aynı zamanda insanın iç dünyasına yönelik bir yolculuk sunar.

Yunus Emre, varlığa "tevhid" penceresinden bakarak,

Yitmiş iki millete kurbân ol 'âşıkısan

Tâ âşıklar safında tamâm olasın sâdık (131-4) der.

Yunus Emre'nin yetmiş iki millete bir gözle bakmak ve insanlar arasında ayırım yapmamak yaklayışı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin, hakikat kapısının ikinci makamı olan “Yetmiş iki milleti ayıplamamak”¹²⁰ makamını hatırlatır. O, Allah'ı arayan ve O'na yönelen ve içinde sevgi barındıran insanın bütün insanlığı ve yaratılanları aynı değerle görmesinin gerekliliğini vurgular. Onun için hoşgörü, sevgi ve merhametle yaklaşmak önemlidir. Yunus Emre, insanları bütün farklılıklarıyla kabul etmek ve ayırım yapmadan aynı gözle benimsemek gerektiğini söyler. Yunus Emre'nin anlayışı, insanların birlikte yaşama ve insanlık değerlerini koruma sorumluluğunun önemidir. İnsanların kendi önyargılarını bir kenara bırakarak birbirlerine anlayışla yaklaşması, hoşgörüyle davranması ve sevgiyle birleşmeleri gereklidir. Böylece insanlar arasındaki ayrımları ortadan kaldırarak, toplumsal birlik ve beraberlik sağlanabilir. İnsanlar farklı kültürlerden, inançlardan ve yaşamlardan gelen insanları kucaklamalı, hoşgörüyle karşılamalı ve sevgiyle ilişki kurmalıdır. İnsanların farklılıkları zenginliktir. Bu zenginlik içinde, birlikte uyum içinde yaşaması, daha barışçıl bir dünya oluşturmanın temelidir.

İnsan, asil yaratılışının gereği olarak kibirden ve gururdan uzak durmalıdır. Kibirlenmek, insanın kendini diğerlerinden üstün görüp küçümsemesine yol açar. Gurur da insanın kendi değerini abartması ve başkalarını küçümsemesiyle ortaya çıkar. Ancak Yunus Emre, insanın bu tür kötü özelliklere kapılmaması gerektiğini vurgular. Diğer taraftan, kin tutmak, insanın içindeki nefret duygusunu besleyip kalbinin huzurunu bozar. Bunun yerine insan, kin tutma yerine affetmeyi tercih etmeli ve başkalarının kusurlarını hoşgörüyle karşılamalıdır. Affetmek, insanın kendini özgürleştirmesi ve iç huzurunu sağlaması anlamına gelir.

Dünya hayatının geçici olduğunu ve insanın burada sonsuz bir şekilde kalamayacağını unutmamak önemlidir. Bu bilinçle hareket eden insan, kendini büyük görmek veya dünyevi başarılarla gururlanmak yerine alçakgönüllü olmayı tercih eder. Çünkü insanın dünyadaki varlığı sınırlıdır ve gerçek değeri, maddi kazanımlarından veya statüsünden ziyade içsel erdemlerine ve manevi değerlerine dayanır.

Adumuz miskîndür bizüm düsmânımız kîndir bizüm

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu âlem yârdur bize (333-2)

İnsan, eğer ki dünyada olmasının anlamını ve nedenini bilirse, daha huzurlu olur. Bu onun hayata anlam katma mücadelesidir. Bu aynı zamanda var olanla yetinme felsefesini getirecektir. İnsan, fazlasını istediği ve bulamadığı zaman huzursuz olur ancak beklenti düzeyini uygun düzeyde tutan insan hayal kırıklığı yaşamayacaktır.

¹²⁰ Bkz. Hakikat'in on makamı

Bak göresin dünyeye geldüğünü bil neye

İş bu fânî dünyeye magrûr olmamagiçün (251-4)

Yûnus yok dünyâ tadı çün kim fânîymiş adı

Muhammed zindân didi biz şâd olmamagiçün (251-5)

İyi, güzel ve örnek bir insan olmak için mütevazı olunmalıdır. Mütevazılık, insanın kibir ve gururdan uzak durması, kendini diğerlerinden üstün görmemesi anlamına gelir. Olgun bir insan olabilmek için kin, kıskançlık ve çekişmeden uzak durmak gerekir. Bahsedilen tüm bu negatif duygular insanın iç huzurunu bozar ve olgunlaşmasını engeller, egolu ve ben merkezli bir insan haline getirir, empati yapma ve insanları anlama hissini ortadan kaldırır.

Yunus Emre, cömertlik ve yardımseverlik gibi meziyetleri yüceltir ve tavsiye eder. İnsanın başkalarına yardım etmesi, paylaşımcı ve cömert olması, toplumda dayanışmanın ve kardeşliğin güçlenmesine katkıda bulunur. Bir insan, sahip olduklarını sadece kendisi için değil, diğer insanlarla da paylaşarak insanlık değerlerini yüceltir. O, insanlara, dünyanın geçiciliğini hatırlatarak, insanın hayatta iken yaptığı her şeyin ölüm sonrasında hesaba çıkacağını belirtir. Bu düşünce insanı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi iyi bir insan olmaya yönlendirir. İnsanın eylemleri ve davranışları, ahiret hayatında karşısına çıkacak ve hesap vermesi gereken birer kaynak olacaktır.

Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise

Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi (388-6)

Edebli ve ahlaklı olmak, insanın güzel ahlaka ve nezakete sahip olması anlamına gelir. İyi bir insan, başkalarına saygılı ve nazik bir şekilde davranır, kaba ve incitici sözlerden kaçınır. Edebli olmak, insanın ilişkilerinde hoşgörülü ve anlayışlı olmasını sağlar, barış ve uyumun temelini oluşturur.

Ömrün geçti bir amel eylemedin,

Bir sözü edep ile söylemedin. ZA: 73

Yunus Emre, ilmiyle amel etmeyi de önemli bir meziyet olarak vurgular. Bilginin sadece teoride kalmaması, hayatın pratik alanına uygulanması gerektiğini belirtir. İnsanın sahip olduğu bilgiyi doğru bir şekilde kullanması, iyilik ve adalet için çaba sarf etmesi, toplumsal ve bireysel gelişim açısından önemlidir. İnsan, bilgiyi teorik olarak, kitaplarda ya da yazıda kalacak şekilde değil; pratik olarak öğrenmeli ve yaşamında da uygulamalıdır. Bu şekilde kendi içsel gerçekliğini de anlayacaktır. İnsan, kendi özünü ve Tanrı'yı tanıdıkça, kendini ve dünyayı daha bütüncül, anlamlı ve akli hisler ile, “arifane” algılayabilir.

‘Ârif cân virür tuymaz yalancı mâla kıymaz

Yalanıla gerçeği berâber tutmayalar (57-6)

Bilge kişi, içsel gerçekliğe önem verir, yalana ve sahte gösterişli hayata değer vermez. O, bilgiyi temellendirir, içsel gerçeğı gözlemleyerek, asıl bilgiyi hayatının var olma amacına dahil eder.

Bilgiye sahip olmakla birlikte, varlığın amacını ve gayesini bilmeyen bir insanın öğrendikleri ve yaptıkları anlamsız hale gelir. Gerçek bilgi, insanın içsel bir dönüşümüne ve hayatına yön vermesine katkıda bulunmalıdır. Bilgiden, asıl kastedilen insanın kendisini tanımasıdır. Yoksa, ilim öğrenmek için yapılan hiçbir çabanın önemi yoktur, boştur.

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91-1)

Yunus Emre, ileri görüşlü bir filozoftur. Bugünün dünyasında, ya da kendinden sonra yaşanacak olan dünyada, yeniliğın ve değışmenin anahtar kelime olduğunu ve bunun kavranılması gerekliliğini felsefesine işlemiştir. Yunus Emre'nin düşüncelerinde yenilik, sadece fiziksel değışimleri değıl, aynı zamanda içsel dönüşümü de kapsar. İnsanlar sürekli olarak gelişmeli, ilerlemeli ve kendilerini yenilemelidir. İnsanlar, içsel bir dönüşüm geçirerek olgunlaşmalı, kötü alışkanlıklardan ve yanlış inançlardan kurtulmalıdır. Hadislerde "İki günü eşit olan ziyadadır" ifadesiyle zamanın değerine vurgu yapılır. İnsanlar zamanlarını verimli bir şekilde kullanarak kendilerini geliştirmeli ve yeniliklere açık olmalı, durağan bir yaşamdan uzak olmalıdır. Burada, insana refakat edecek en büyük anahtar sevgidir. İnsan bunu yaparken hem sosyal çevre, hem doğa hem de evrenle uyumlu olmalıdır. Yunus Emre'nin şiirlerinde doğa ve evrenle uyum teması sıkça yer alır. Doğadaki varlıkların uyumu ve dengeye dikkat çeker. İnsanların doğayla uyumlu bir şekilde yaşaması, evrensel düzenle bağlantı içinde olması vurgulanır.

Yûnus seni seveliden beşâret oldu cânına

Her dem yeni dirlikdedür hergiz ‘ömrin eskitmeye (3-13)

Yunus Emre, sevginin insanın ruhunu sürekli olarak yenilediğini ifade etmektedir. Sevgi, insanın hayatına sürekli bir dirlik ve tazelik getirir. Sevilen bir kişiye duyulan aşk ve sevgi, insanın yaşam enerjisini artırır ve onu sürekli olarak yenilenmeye teşvik eder. Yunus Emre'nin düşüncelerinde sevgi ve aşk, insanın iç dünyasında bir dönüşüm ve gelişim sürecini başlatır. Sevgiye odaklanan bir insan, yaşamını sadece bedeni ve şekilsel olarak değıl, aynı zamanda ruhsal olarak da tazeler. Bu nedenle, sevginin varlığı insanın ömrünü eskitemez, aksine her zaman canlı tutar.

Yunus Emre, günümüze, insan olarak, şuurlu bir varlık olmamız ve bize gelen izleri doğru okumamızı tavsiye eder. Ona göre, biz sadece bir varlık değıl; aynı zamanda kendi varlığımızı, düşüncelerimizi ve duygularımızı anlamlandırmalıyız. Var olma amacımızın

farkında olmalıyız. Çünkü insan bilinçli düşünebilir, duygusal tepkilerini değerlendirebilir ve seçimler yapabilir. İnsan deneyimlerinden ve çevresinden aldığı ipuçlarını doğru bir şekilde yorumlamalıdır. Yaşadığımız olayları, ilişkileri ve yaşantıları anlamlandırırken, bunlardan çıkarılması gereken dersleri ve önemli öğretileri fark etmeli ve sürekli olarak, buradan çıkarılacak dersler ile ileriki hayatımız için gelişme süreci içerisinde olmalıyız. Kendisinin de dediği gibi:

Gaflet ile yaturıdum şâh nazar eyledi bana

Didi ki uyhudan uyan geldi işâret eyledi (320-2)

İnsanın uykusundan uyanıp farkındalığını arttırmalıdır. Bu uyku hali gerçek uyku değil, etrafındaki yenileşme sürecine kapalı olmak ve hep kendi sınırları içerisinde kalmasıdır. İçsel bir çağrı ve işaretin kişiyi uyandırıp farkındalık kazandırması her zaman hayatta karşımıza çıkması muhtemel durumlardır, bunlar bize gelen izler gibidir. Bunları çok iyi değerlendirmeliyiz.

Çalışmamızda Yunus Emre'de felsefi sağaltımın imkânını ortaya koyduk. Bununla birlikte, tezimizde açıkladığımız konular olmakla birlikte, değinmediğimiz; ancak, ileride yapılabilecek çalışmalara konu olabilecek önerilerde bulunmak istiyoruz. Bu yapılacak çalışmaların Felsefi Sağaltımı açıklama ve anlama noktasında kaynak olabileceğini düşünmekteyiz.

Antik Çağ'daki felsefe okullarında felsefi sağaltım uygulamaları, ileriki dönemlerde bir araştırma konusu olabilir. Felsefi sağaltım geleneği Antikçağ'dan bu yana devam etmektedir. Her ne kadar tıbbı' ruhani ve tehzib terapi geleneği sonrasında ara verilmiş gibi görünse de felsefi sağaltım Yunus Emre ile devam etmiştir. Bu konuda, bunun devamının olmadığını savunan Cahit Şenel'in "İslam Ahlak Felsefesi Literatürü Açısından Et-Tıbbü'r Ruhani Geleneğinden Söz Edilebilir mi? isimli makalesi¹²¹ incelenebilir ve felsefi sağaltımın devamının sağlandığı hususu temellendirilebilir. Ancak, Yunus Emre ve 20. yüzyılın sonları arasında felsefi sağaltım, felsefe literatüründe yer etmemiştir. Bu nedenle, felsefi sağaltım konusunda Antikçağ ve sonrası dönemdeki süreci aktaran, filozoflar bazında çalışmaların yapılması uygun olacaktır. Batı felsefe tarihinde, İslam felsefe tarihinde, Türk felsefe tarihinde ve Türkiye Cumhuriyeti felsefe tarihinde yapılabilecek felsefi sağaltım konulu çalışmalar yapılması uygun olabilir. Bu çalışmaların özellikle filozoflar temelinde detaylandırılması mümkündür.

Felsefi Sağaltım ve Psikoterapi konusunda benzerlikler ve farklılıklar konusunda uygulamalı araştırmalar olabilir. Bu çalışmamızda bunu felsefi sağaltımın teorik çatısını

¹²¹ Bkz. Şenel, 2016.

aktarıırken ortaya koyduk. Ancak her iki alanın birlikte çalışması ile ortak program ortaya koyan bir çalışma, bu her iki yaklaşımın insanın psikolojik ve duygusal iyilik haline katkı sağlama potansiyelini anlamamızı ve değerlendirmemizi sağlayabilecek şekilde yürütülebilir.

Müzikle terapi, tarih boyunca insanlara faydalı olabilecek şekilde uygulanmıştır. Felsefi açıdan ise müzik felsefesi, Yunus Emre dönemi sonrası filozoflarımızın felsefi sağaltım uygulamalarıyla birlikte incelenebilir. Uygulamalı araştırmalar, ülkemizdeki çeşitli anfitiyatro ve benzeri mekanlarda müzikle felsefi sağaltım çalışmalarının yapılabilirliğini değerlendirebilir. Bu tür çalışmalar, müziğin insan psikolojisi üzerindeki etkisini ve felsefi düşüncelerle birleştirildiğinde nasıl bir sağaltıcı etki sağlayabileceğini anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca, müzikle terapi ve felsefi sağaltımın kültürel ve sosyal bağlamlarda nasıl uygulanabileceği üzerine pratik örnekler sunabilir. Bu tür araştırmalar, müzikle terapi ve felsefi sağaltım alanında yeni yaklaşımların geliştirilmesine ve insanların yaşam kalitesini artırmak için kullanılabilecek etkili yöntemlerin keşfedilmesine katkı sağlayabilir.

Felsefenin tarihinde, Descartes öncesi ve sonrası dönemlerde zihinsel çözümlemeler üzerine yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Descartes, modern felsefenin önemli bir figürü olarak kabul edilir ve düşünceleri zihinsel çözümlemeler konusunda bir dönüm noktası olarak görülür. Ancak, Descartes öncesinde de zihinsel çözümlemeler üzerine felsefi düşünceler bulunmaktadır. Bu konuda yapılabilecek çalışmalarda, Descartes öncesi dönemdeki filozofların zihinsel çözümlemelerle ilgili görüşleri ve bu görüşlerin nasıl evrildiği incelenebilir. Örneğin, Antik Yunan düşünürleri olan Platon ve Aristoteles'in zihinsel çözümlemelere ilişkin fikirleri, Orta çağ filozofları olan Augustinus ve Aquinas'ın yaklaşımları, Rönesans dönemi filozoflarından Spinoza'nın düşünceleri gibi konular araştırılabilir.

Aynı zamanda Descartes sonrası dönemde ortaya çıkan farklı felsefi yaklaşımların zihinsel çözümlemeler üzerindeki etkisi de değerlendirilebilir. Örneğin, Kant'ın eleştirel felsefesi, Hegel'in diyalektik yöntemi, Husserl'in fenomenolojisi gibi düşünürlerin zihinsel çözümlemelere yönelik yaklaşımları incelenebilir. Bu çalışmalar, felsefenin tarihinde zihinsel çözümlemelerin nasıl ele alındığını, farklı filozofların görüşlerini ve bu görüşlerin felsefi düşüncelerin gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koyabilir. Ayrıca, günümüzdeki zihin felsefesi ve bilişsel felsefe gibi disiplinlerin kökenlerini anlamamıza da yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- A.Çubukçu, İ. (1991). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Acar, Ö. D. (1993). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç.
- Achenbach, G. B. (1995). Philosophy, Philosophical Practice, and Psychotherapy. M. D. Ran Lahav içinde, *Essays on* (s. 61-74). New York: University Press of America.
- Achenbach, G. B. (2010). *Zur Einführung der Philosophischen Praxis*. Köln: Verlag Jürgen Dinter.
- Ahmet Yaşar Ocak. (2012). *Yunus Emre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akarsu, B. (1965). *Ahlâk Öğretileri I Mutluluk Ahlakı*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akbalık, E. (2013). Yunus Emre'nin Şiirlerinde 'Gönül' İmgesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 65(26), 1-9.
- Akın, C. (2021). Yunus Emre'de İdeal Dünyanın Unsurları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(22), 67-78.
- Akkuş, Ü. (2007). Müziğin İnsan Sağlığı Üzerindeki Yeri Ve Önemi,. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*(1), 98-103.
- Albayrak, N. (2014). *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Altunbaşak, İ. (2018). Bir Felsefi Danışmanlık Yöntemi Olarak Nermi Uygur'un Bunalımıyla Hesaplaşması. *Posseible Düşünme Dergisi*(14), 77-98.
- Altunbaşak, İ. (2019). Felsefi Danışmanlığı "Felsefi" Yapan Nedir? *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 409-426.
- Altunbaşak, İ. (2021). *Felsefe Bunalımlara Çare midir-Bir Felsefi Danışmanlık Denemesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. .

- Amir, L. B. (2004). Three Questionable Assumptions of Philosophical Counseling. *International Journal of Philosophical Practice*, 2(4), 58-81.
- Ardoğan, R. (2021). *Kelam İlminde Metodoloji*. Kahramanmaraş: KLM Yayınları.
- Arıcı, M. (2016). Ahlak Neyi Bilmektir? Bir İlim Olarak Ahlak. Ö. T.-K. Tiryaki içinde, *İslam Ahlak Literatürü* (s. 43-78). Ankara: Nobel Kitap Yayıncılık.
- Aristoteles. (1985). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aristoteles. (1992). *De Anima (Ruh Üzerine II)*. (C. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Aristoteles. (2011). *Ruh Üzerine*. (Z. Özcan, Çev.) Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*. (Z. Özcan, Çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Arslan, A. (2007). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Avşar, Z. (2013). *Risâletü'n-Nushiyye*. Eskişehir: Sistem Ofset.
- Aydın, A. (2000). *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aydın, M. (1995). Yunus Emre'nin Dünyası ve Hoşgörü. Ş. Özdemir içinde, *Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü* (s. 69). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Aydın, M. (2007). XIII. Yüzyılda Yunus'un Anadolu'da Birliği Sağlama Çabası. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, IV, 7-14.
- Aydın, M. Ç. (2017). Sanatsal İletişimin Medyada Geçirdiği Dönüşüm Süreci. *Medyada Sanat ve Estetik*. İstanbul: Doğu Üniversitesi.
- Aydoğan, H. A. (2022). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vahdet-i Vücûd İnancı Bağlamında Evren, Yeryüzü ve İnsan İlişkisi. *Yıldın Türklük Bilgisi Dergisi*, VIII(1), 35-52.
- Aytaş, G. (2014). Hacı Belktaş-ı Veli ve Düşünce Sistemi, "Hacı Bektaş Veli ve Düşünce Sistemi". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: GönülSultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014 (s. 195-202). Eskişehir: 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). <http://bilgelerzirvesi> adresinden alındı
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bakker, A. P. (1995). Philosophy in Marriage Counseling. M. D. Ran Lahav içinde, *Essays on Philosophical Counseling* (s. 135-151). New York: University Press of America.
- Balpınar, Y. (2008). *Tanpınar-Trajik Bir Şair ve Şiiri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1990). Yunus Emre Estetik Sırları. M. T. Halit Özbay içinde, *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler* (s. 49-61). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (Cilt 1). Ankara.: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Bardakçı, M. K. (2008). Mevlâna'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma. *Erdem*, 1-13.
- Başgöz, İ. (1990). *Yunus Emre Araştırma ve Şiirlerinden Güldeste*. İstanbul : Pan yayıncılık.
- Başgöz, İ. (1999). *Yunus Emre-İnceleme I*. İstanbul: Çağdas Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Sti.
- Başkal, Z. (2008). *Yunus Emre*. İzmir: Sütun Yayınları.
- Bayraktar, L. (2021). Yûnus Emre Düşüncesinde Medeniyet Değerleri. *DTCF Dergisi*, 48-56.
- Bayraktar, L. (2022). Yûnus Emre: Gönülden Dile. Ö. G. (Ed.) içinde, *Yunus'durur Benim Adım, Yunus Emre'de Metafizik ve Varoluş* (s. 169). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Bayraktar, M. (1994). *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Benli, Y. (2017). Sanatsal İletişim ve Politika-Artistic Communication and Politics. Ö. D. Varlı-Editör içinde, *Müzik ve Politika-Music and Politics* (s. 155-156). Bursa: Etnomüzikoloji Derneği-Association of Ethnomusicology.
- Benli, Y. (2020). Yunus Emre'nin Kutlu Topuzu. *Yunusca*(1), 43-50.
- Bilgin, A. (2006). *Yunus Emre'de İnsan Sevgisi*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Bilgin, A. (2013). *Yunus Emre Hayatı ve Sanatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Bilgin, A. (2019). Yunus Emre'de Sözün Gücü. H. A. Hakan Taş içinde, *Vakıf İnsanı Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 215-224). İstanbul: Kriter Basın Yayın Dağıtım.
- Bon, T., & Curnow, T. (1999). Philosophical Counselling: an Introduction. *Thinking Through Dialogue: Essays on Philosophy in Practice*, .
- Bozkurt, T. (2011). *Sevgi ve Aşk Çağlayanı Yunus Emre*. İstanbul: TFM Yayınları İstanbul.
- Bozyiğit, A. (2020). İslâm Felsefesinde Ruh - Beden İlişkisi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 2851-2866.
- Brenifier, O. (2020). *Philosophical Consultation*. Paris: Independently Published.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büke, H. (2021). Yunus Emre Divanı'nın Vatikan Nüshası. K. S.-E. Nedim Ünal içinde, *Vefatının 700. Sene-yi Devriyesinde Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe (Yudil) Bilgi Şöleni* (s. 485-492). Eskişehir: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: OTTO Yayınları.

- Celano, A. (2016). *Aristotle's Ethics and Medieval Philosophy-Moral Goodness and Practical Wisdom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Chris Horner, E. W. (2018). *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*. (A. Arslan, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik.
- Civelek, M. (1971). *Yunus Emre*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Coşanay, B. (2017). Tasavvuf Düşüncesinde Seyru Süluk Üzerine Bir İnceleme. *Anasay Dergisi*(2), 199-216.
- Curnow, T. (1999). Philosophical Counselling: an Introduction. T. Curnow içinde, *Thinking Through Dialogue: Essays on Philosophy in Practice* (s. 127-142). Oxted: Practical Philosophy Press.
- Çağrı, M. (2016). *İslam Düşüncesinde Ahlâk*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Çağrı, M. (2023, 4 30). *Tehzîbü'l-Ahlâk*. 4 30, 2023 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehzibul-ahlak> adresinden alındı
- Çelebi, V. (2013). Jean Paul Sartre ve Soren Kierkegaard'ın Varoluşçuluk Felsefelerinin Karşılaştırılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 247-262.
- Çelepi, M. S. (2017). Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre'nin Sırta Ermesi. *Sosyal ve Beşeri, Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 111-134.
- Çelikkol, S. (2019). Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme. *Bilimname*(37), 1225-1245.
- Çotuksöken, B. (2012). *Radyoda Felsefe*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Çubukçu, İ. A. (1973). Yunus Emre ve Din Felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10-26.
- Çubukçu, İ. A. (1982). Yunus Emre'nin Felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(71), 71-93.
- Çubukçu, İ. A. (2003). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Dağlı, H. (2020). Mevlânâ Celâleddîn Rumi ve Yûnus Emre'de "insan sevgisi" ve "Hoşgörü". *Takvim-i Vekayi*, 8(2), 158-165.
- Dayanç, M. (2021). Yunus Emre Ne der Veya Bu Gözümden Bakan Nedir? K. S.-E. Nedim Ünal içinde, *Vefatının 700. Sene-yi Devriyesinde Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe (Yu-Dil) Bilgi Şöleni* (s. 71-87). Eskişehir: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.

- Dede, B. (1990). *Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Demir, O. N. (2019). İmam Mâtürîdî'de İnsan: Ruh, Nefs Ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Kader*, 227-253.
- Demirci, M. (1997). *Yunus Emre'de İlahi Aşk Ve İnsan Sevgisi*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Demirci, M. (2013). *Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi*. Ankara: Sistem Ofset, İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Yapı Kooperatifi.
- Demirci, M. (2013). *Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi*. Ankara: Sistem Ofset, İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Yapı Kooperatifi.
- Demirli, E. (2009). Yûnus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması. *İslâm Araştırmaları Dergisi*(21), 25-49.
- Demirtaş, A. T. (2004). *İbn Arabî'de Varlığın Birliği (Vahdet-İ Vücut) Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı.
- Dilmen, Ö. (2021). Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Perde Metaforu. *Bilim Armonisi*, 4(2), 78-91.
- Dorman, E. (2015). *Din Neden Gereklidir*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Dönmez, S. (2015). *Emanet Ahlakı Türk Ahlak Felsefesine Giriş*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Dönmez, S. (2015). *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet: Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Dönmez, S. (2018). Bir Türk Ahlâk Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlâk Felsefesinin İmkânı. M. Y. (Ed.) içinde, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı* (s. 74-93). Adana: Akadeisyen Kitabı.
- Dönmez, S. (2021). Emanet Ahlakı ve Yunus. N. K. Yılmaz içinde, *Yunus Emre ve Hikmet Ahlakı-Yunus Emre Felsefe Dizisi-III. Cilt* (s. 62-82). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Dönmez, S. (2021). Yunus'u Okumak, Yunusla Okumak, Gönülden Dile. K. S.-E. Nedim Ünal içinde, *Vefatının 700. Sene-yi Devriyesinde Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe (Yu-Dil) Bilgi Şöleni* (s. 15-26). Eskişehir: ŞenYıldız Yayıncılık Hediye Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
- Dönmez, S. (2022). Nous ile Logos Birliği Esasında Tasavvuf Felsefesi ve Mevlana. *Felsefe Dünyası*, 5-22.
- Dönmez, S. (2022). Nous ve Logos Birliği Esasında Tasavvuf Felsefesi ve Mevlana. *Felsefe Dünyası*(76), 5-22.
- Dönmez, S. (2022). Yunus Emre: Gönülden Dile. Ö. G. (Ed.) içinde, *Yunus'durur Benim Adım, Yunus Emre: Şiiri Ve Felsefesi*, (s. 288-308). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

- Durusoy, A. (2012). *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan Ve Âlemdeki Yeri: Nefsi Akıl ve Ruh*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Eğilmez, A. (2017). *Yunus Emre Hayatı ve Açıklamalı Divanı*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Ekiz, O. N. (2000). *Yunus Emre, Hayatı, Sanatı, Eseri*. İstanbul: Toker Yayınları.
- El-Yunani, K. L. (2009). Ruh ve Nefs Arasındaki Fark Hakkında. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2009/1), 195-208.
- Ergün, M. (1997). *YunusEmre'de Tasavvuf ve Eğitim*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ertürk, R. (2004). Positivizm Üzerine. *Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu*, 2. *Ulusal Sempozyumu* (s. 1-5). Çanakkale: Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu.
- Esin, F. (2018). Yunus Emre Güftelerine Dair İlahi Formundaki İlk Beste Örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 352-362.
- Fazlıoğlu, İ. (1998). İlim ilim bilmektir; bilim neyi bilmektir. *Dergâh(Edebiyat -Sanat –Kültür Dergisi)*, IX, 12-14.
- Filiz, Ş. (1990). *Haris B. Esed El Muhasibi'nin Hayatı-Eserleri-Fikirleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam ve İslam Felsefesi Anabilim Dalı, İslam Felsefesi Bilim Dalı.
- Filiz, Ş. (1994). Mistisizm ve Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar. *Diyanet İlmi Dergi*, 30(1), 103-123.
- Filiz, Ş. (1995). Yunus Emre Ve Tasavvuf Felsefesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 31, 53-70.
- Filiz, Ş. (1999). İslam Düşüncesinde Sufi Dünya Görüşünün İlk Teorisyonu Haris B. Esed el-Muhasibi. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 137-149.
- Filiz, Ş. (2014). *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*. Ankara: Say Yayınları.
- Filiz, Ş. (2014). *İslam ve Felsefe*. İstanbul: Say Yayınları.
- Filiz, Ş. (2016). Sanat Terapisinin Felsefi Boyutları. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1(1), 169-183.
- Filiz, Ş. (2017). Modern Çağda İnsanın İnsan ile Felsefi Sağaltımında, Paradigma Olarak Etik/Ethics as a Paradigm of Philosophical Treatment in Modern Age Treatment of Human With Humanity Book. *International Congress on Ethics in Nursing Applications 11-12 September 2017. (Uluslararası Hemşirelik Uygulamalarında Etik Kongresi)*. İzmir.
- Filiz, Ş. (2018). *Felsefi Sağaltım*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Filiz, Ş. (2020, 03 01). Akdeniz Üniversitesi, Felsefe Bölümü Doktora Programı Felsefi Danışmanlık ve Rehberlik II Dersi Ders Notları. *Akdeniz Üniversitesi, Felsefe Bölümü*

Doktora Programı Felsefi Danışmanlık ve Rehberlik II Dersi Ders Notları. Antalya, Konyaaltı, Türkiye: Akdeniz Üniversitesi Felsefe Bölümü.

Filiz, Ş. (2020). *Felsefi Sağaltım Doktrini*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Filiz, Ş. (2021). Türk Hümanizminin Öğretmeni Yunus Emre. *Yunusca*(2), 29-45.

Filiz, Ş. (2021, 3 22). *Yeni Bir Bilim Olarak Felsefi Sağaltım ve Pratik İmkan*. 5 24, 2022 tarihinde www.akademikakil.com: www.akademikakil.com adresinden alındı

Filiz, Ş. (2021). Yunus Emre Ve Tasavvuf Felsefesi. *Yunusca*, 1-20.

Filiz, Ş. (2021). Yunusca Felsefe. *Yunusca*(2), 71-74.

Frankl, V. (1992). *İnsanın Anlam Arayışı*. (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınları.

Frankl, V. E. (2014). *Psikoterapi ve Din*. (Zeynep Taşkın, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Fuat, M. (1976). *Yunus Emre-Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*. Ankara: De Yayınevi.

Fuat, M. (1995). “Yunus Emre’de Hoşgörü. Ş. Özdemir içinde, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*. Ankara: Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı,.

Fuat, M. (1995). Yunus Emre’de Hoşgörü. Ş. Özdemir içinde, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü* (s. 85). Ankara: Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı.

Galen. (2023). *Kitâbu Câlînûs fî l-ustukussât-Galen'in Tıp Külliyyatı Derlemeleri*. (A. M. Özcan Akdağ, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Göçgün, Ö. (1995). *Dünden Bugüne Yunus Emre*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Göktürk, M. (2010). *Bir Devrin Aynası Şairler Kocası Yunus Emre*. İstanbul: Sanat Yayıncılık.

Gölpınarlı, A. (1943). *Metinler-Sözlüğü-Açılama Cilt: 1-2*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.

Gölpınarlı, A. (1960). *Yunus Emre*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2008). *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2010). *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*. İstanbul: Derin Yayınları.

Gülcan, A. (1992). *Yunus Emre'nin Kökeni Ve Yöresi*. Kataman: Karaman Valiliği.

Günay, U. (1991). *Yunus Emre'ye Dair”, Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Günay, U. (2023, 3 25). *Türk Kültürü Açısından Yunus Emre*. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi: <https://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/gunay.pdf> adresinden alındı

- Güngör, E. (1982). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürakan, H. (1986). Yunus'ta İnsan Tipleri. *Milli Kültür Dergisi*(54), 24-26.
- Güvenç, R. O. (1985). *Türklerde ve Dünyada Müzikle Ruhi Tedavinin tarihçesi ve Günümüzdeki Durumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Güvenç, R. O. (2022, 11 15). *Doğuda ve Batıda Müzik Terapinin Kısa Tarihçesi*. <https://tumata.com/muzik-terapi/doguda-ve-batida-muzik-terapinin-kisa-tarihcesi/> adresinden alındı
- Güvenç, R. O. (2022, 11 1). *Müziğin Tedavi Gücü / Rahmi Oruç Güvenç*. 11 1, 2022 tarihinde Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi: <https://www.gonuldergisi.com/muzigin-tedavi-gucu-rahmi-oruc-guven.html> adresinden alındı
- Hadot, P. (1995). *Philosophy as a Way of Life*. Malden, Massachusetts: Blackwell.
- Hafız, M. (2022). *Müzik ve Felsefe, Klasik Dönem İslam Filozoflarının Müzik Felsefeleri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Halman, T. (2003). *A'dan Z'ye Yunus Emre*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Halman, T. S. (1990). *Yunus Emre "Selected Poems"*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Halman, T. S. (2016). Yunus Emre'nin Hümanizması. Ö. A. (Ed.) içinde, *Uluslararası Uluslararası Yunus Emre/Bilimsel Bildiriler* (s. 340-349). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Harun Kuşlu, M. A. (2016). Galen Düşüncesinde Mizacın Ahlâka Tesiri. K. B. M. Zahit Tiryaki içinde, *Mizaç Teorileri* (s. 9-10). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hatemi, H. (2014). *N'etti Bu Yunus N'etti*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Hatemi, H. (2021, 1 02). Prof. Dr. Hüsrev Hatemi Röportajı. (E. Salikoğlu, Röportaj Yapan) *Yunusca Dergisi*. Ankara.
- Hazard, P. (1981). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*. (E. Güngör, Çev.) İstanbul: Tur Yayınları.
- Horota, O. (1993). Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye Mesnevisi. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 14-20.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*. 2013: DEM Yayınları.
- Huxley, A. (1947). *The Perennial Philosophy (Uzun Ömürlü Felsefe)*. Londra: Londra-Chatto & Windus Yayınları.
- İdrisi, H. (1991). Yunus Emre ile Şah İsmail Hatai'de İnsan ve Aşk. *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri-1991* (s. 69). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İgalçı, E. E. (2018). Tasavvufi ve EğitimciKişiliğiyle Yunus Emre. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 100-116.

- İnam, A. (2020). *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır - Yaşamüstü Söyleşiler*. İstanbul: İmge Kitabevi .
- İnam, A. (2022). Yûnus Emre: Gönülden Dile. Ö. Göze içinde, *Yunus'durur Benim Adım, Yûnus: Gizi İle Diyen* (s. 16-19). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- İnam, A. (2023, 04 13). *Gönül Felsefesi; Yunus'un Hikmet Ağacından Düşünce Devşirmek, Söyleşi*. Ahmet İnam: <https://abad.org.tr/gonul-felsefesi-yunusun-hikmet-agacindan-dusunce-devsirmek/> adresinden alındı
- İnam, A. (2023, 5 11). *METU Department Of Philosophy*. 5 11, 2023 tarihinde METU Department Of Philosophy: <https://users.metu.edu.tr/phil/ahmet-inam/muzik.htm> adresinden alındı
- Kabaklı, A. (1983). *Yunus Emre*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaçar, G. Y. (2017). Yunus Emre ve Türk Tasavvuf Mûsikîsi. *İstem*, 41-59.
- Kahraman, A. (2017). Yunus Emre Divân'ında Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet (Dört Kapı). *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-18.
- Kaplan, M. (1972). Yunus Emre'ye Göre Zaman,Hayat ve Varoluşun Manası. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 20, 11-26.
- Kaplan, M. (2006). “Yunus”un Gül Bahçesinde”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2012). Yunus Emre'nin Tasavvufi Kavramlar Dünyası. A. Y. (Ed.) içinde, *YUnus Emre* (s. 274-277). Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Kara, M. (2013). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, D. (2022). *Kant Felsefesinde Felsefi Sağaltım'ın İmkânı: Örnek Uygulama*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakaya, T. (2003). Martin Heidegger Felsefesinde Ölüm Problemi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(5), 23-35.
- Karakoç, S. (1999). *Yunus Emre*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karaman, H. (2002). Ebu Bekir Er-Razi'nin Felsefesinin Kaynakları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 33-50.
- Karaman, H. (2017). *Ebu Bekir Razi'nin Ahlak Felsefesi*. Ankara: İz Yayıncılık.
- Kartopu, S. (2013). Dini Yaşayışta Hayatı Sorgulama Ve Anlam Arayışı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 67-90.
- Kaya, M. (2014). Yunus Emre Divanının Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies* , 423-442.

- Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, C. (2004). Platon'un Metafizik Terminolojisi Ve Mağara Alegorinin Mistik Temelleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 570-587.
- Kılıç, M. (2021). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Yer Alan Psikolojik Danışma İlkelerinden Seçme Örnekler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı), 105-130.
- Kindi. (1994). *Nefs Üzerine Kısa Bir Kaç Söz*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kirman, M. A. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet.
- Koç, E. (1998). Sartre ve Camus Felsefelerinin Absürd (Saçma) Kavramı Açısından Değerlendirilmesi. *Felsefe Dünyası*(27), 1-10.
- Koç, E. (2003). Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 250-255.
- Koç, Y. (2020). *Ahlak ve Nazariyat-Ahlakın Kaynağı ve Esası Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Kolukırmık, K. (2014). Bir İslâm Filozofu Olan Farâbî'nin Müzik Yönü. *ERUIFD*(2), 29-53.
- Köprülü, M. F. (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2005). *Türk Tarih-i Dinisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2016). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kuçuradi, I. (1998). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kula, T. (2019). İslam Düşüncesinde Psikolojinin Kaynaklarından Olan “Et-Tıbbu’r-Ruhânî” Geleneği. A. K.-E. İbrahim Özcoşar içinde, *Keşf-i Kadîmden Vaz’-ı Cedîde İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi* (s. 613-929). İstanbul: Divan Yayınları.
- Kurumu, T. D. (2022, 12 27). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Türk Dil Kurumu Resmi Web Sitesi: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Kuşlu, A. (2021). Batı’da Bir Yunus Emre Yorumcusu: Schimmel’e Göre Sûfî Düşüncenin Kurucusu Olarak Yunus Emre ve Anadolu’da Tasavvuf Kültürü. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 1521-1545.
- Kuşlu, H. (2016). İslam Ahlak Felsefesinde İbn Miskeveyh'in Tehzibü'l-Ahlak'ı ve Etkileri. K. B. Ömer Türker içinde, *İslam Ahlak Literatürü Ekoller ve Problemler* (s. 163-178). Ankara: Nobel Yayınları.

- Kutluer, İ. (1989). *İslâm Felsefesi Tarihinde Ahlâk İlminin Teşekkülü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutluer, İ. (2005). *Mistisizm (İslâm Ansiklopedisi içinde)* (Cilt 30). Ankara: TDV Yayınları.
- Küçükalp, K. (2022). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vücut Bulmuş Düşünce Ufku Üzerine Bir Deneme. Ö. G. (Ed.) içinde, *Yunus'durur Benim Adım-Yunus Emre: Şiiri ve Felsefesi* (s. 117-135). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.
- Lahav, R. (1993). Using Analytic Philosophy in Philosophy. *Journal of Applied Philosophy*, 10(2), 243-251.
- Lahav, R. (1996). Philosophical Counseling and Taoism: Wisdom and Lived Philosophical Understanding",. *Journal for Chinese Philosophy*, 250-265.
- Lahav, R. (1996). What is philosophical in philosophical counselling? *Journal of Applied Philosophy*, 13, 259-278.
- Lahav, R. (1997). Philosophical Counseling and Existential Therapy: On the Possibility of a Dialogue between the Fields. *Journal of the Society For Existential Analysis*, 129-145.
- Marinoff, L. (1998). What philosophical counseling can't do? *Philosophy in the Contemporary World*, 33-41.
- Marinoff, L. (2002). *Philosophical Practice*. San Diaego: Academic Press.
- Marinoof, L. (2004). *Felsefe Terapisi*. (E. Sökmen, Çev.) İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- Mehmet Ersal, B. A. (2016). Alevi Geleneğinde Yaşayan Yunus Emre. Ü. Şenel-Editör içinde, *Manisa Yunus Emre Belediyesi, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* (s. 163-199). İzmir: FSTasarım Reklam Ajansı.
- Mehuron, K. (2009). Supervision and Case Notes in Philosophical Counselling Practice. *Philosophical Practice: Journal the American Philosophical Practice Association*, 467-474.
- Mehuron, K. (2009). The Depathologization of Everyday Life: Implications for Philosophical Counseling. *International Journal of Philosophical Practice*, 2.
- Miskeveyh, İ. (2013). *Tehzîbu'l-Ahlâk*. (A. Ş. Cihat Tunç, Çev.) İstanbul: Büyüyen Ay.
- Miskeveyh, İ. (2013). *Tehzîbu'l-Ahlâk veTathîru'l-A'râk / Ahlak Eğitimi*. (C. T. Abdulkadir Şener, Çev.) İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. (T. Atay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Mussenbrock, A. (2013). *Felsefeyle Terapi*. (N. Ermiş, Çev.) İstanbul: Büyülüdağ Yayınları.

- Nneji, B. U. (2013). Philosophical counselling/therapy: Praxis and. *Working Papers on Culture, Education and Human Development*, 9 (3), 1-9.
- Nusbaum, M. C. (1994). *The Therapy of Desire*. Princeton: Princeton University Press.
- Ocak, A. Y. (2012). Yunus Emre: 13-14. Yüzyıllar Arasında" Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş" Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı. A. Y. Ocak(Ed.) içinde, *Yunus Emre* (s. 183-198). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Orçan, S. (2022). *Yunus Emre'nin Şiirlerinin Geleneksel Edebiyat Teorisine Göre Çözümlemesi*. Ankara: T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Öçal, Ş. (2020). *İslam Düşüncesinde Hikmet Kelam ve İrfan*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Özarpınar, Y. (1999). *İnsan İnanan Bir Varlık*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özçelik, M. (2010). *Bizim Yunus*. Ankara: Sistem Ofset.
- Özçelik, M. (2013). *Yunus Emre*. Eskişehir: Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Özge Gençel. (2006). Müzikle Tedavi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 697-706.
- Özlem, D. (2019). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Öztan, A. (2019). *İnsanın Anlam ve Mutluluk Arayışında İncanın Rolü*. Bursa: T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Öztelli, C. (1997). *Yunus Emre-Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztelli, C. (2009). *Yûnus Emre*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztokmak, Ç. A. (2020). Eş Benlik Perspektifinden Yunus Emre'yi Okumak: Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri. *Erdem*(Aralık-2020 Sayı:79), 21-40.
- Öztürk, Y. N. (1979). *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Fatih Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Paloutzian, R. F. (2017). *Invitation To the Psychology of Religion-Din Psikolojisine Davet*. Amerika Birleşik Devletleri-Newyork: The Guilford Press.
- Peker, H. (2000). *Din Psikolojisi*. Samsun: Çamlıca.
- Pieper, A. (2012). *Etîğe Giriş*. (V. A.-G. Sezer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon. (2013). *Menon*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2015). *Phaidon*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Presbey, G. M. (1999). The Wisdom of African Sages. *New Political Science*, 21(1), 89-102.

- Pür, İ. (2008). *Yunus Emre'de Dini Hayatın Psikolojisi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Raabe, P. B. (1999). *Philosophy of Philosophical Counselling. Doktora Tezi*. Vancouver: The University of British Columbia.
- Raabe, P. B. (2002). *Issues In Philosophical Counseling*. London: Greenwood Press.
- Ran Lahav, M. d. (1995). *Essays On Philosophical Counseling*. Lanham: University Press of America.
- Sartre, K. P. (1985). *Varoluşçuluk (Existentialisme)*. (A. Bezirci, Çev.) İstanbul: Say Yayıncılık.
- Schopenhauer, A. (2014). *Hayatın Anlamı*. (A. Aydoğan, Çev.) Ankara: Say Yayınları.
- Schuster, C. S. (1998). On Philosophical Self-Diagnosis and Self-Help: A Clarification of the Non-Clinical Practice of Philosophical Counseling. *The International Journal of Applied Philosophy*, 12(1), 37-50.
- Sehil, T. (2019). *Özgürlüğe Yolculuk*. İzmir: Duvar Kitabevi.
- Sepetçioğlu, M. N. (2000). *Benim Adım Yunus Emre*. İstanbul: Veli Yayınları.
- Sezen, Y. (1990). *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Singin, A. (2020). Hâris B. Esed El-Muhâsibî'de İnsan Doğası Ve Ahlâk Üzerine Bir Deneme. *Akademiar Dergisi*, 69-98.
- Smith, H. (2002). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*. (G. Varım, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Somakcı, P. (2003). Türklerde Müzikle Tedavi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 131-140.
- Soysaldı, İ. (2001). Yunus Emre Divanında Dört Dini Terim. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 103-118.
- Şenel, C. (2016). İslam Ahlak Felsefesi Literatürü Açısından Et-Tıbbü'r Ruhani Geleneğinden Söz Edilebilir mi? K. B. Ömer Türker içinde, *İslam Ahlak Literatürü* (s. 199-218). Ankara: Nobel Yayın.
- Şenel, C. (2018). İbn Miskeveyh: Yeni Eflâtuncu Metafizik Ve Ahlâk. M. C. Kaya-Ed. içinde, *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler* (s. 221-250). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şenkaya, Ö. (2015). Sanatın Doğuşunda İletişimle Aralarındaki Varoluşsal Birliktelik ve Sanat Eyleminde Psikolojik İletişim. *Atatürk İletişim Dergisi*(8-Ocak 2015 Sayısı), 207-226.
- Tatçı, M. (1990). *Yûnus Emre Dîvân-ı 1 İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

- Tatçı, M. (2015). *Yunus Emre Yorumları İşitin Ey Yârenler*. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). *Yunus Emre Divânı-Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (1997). *Edebiyattan İçeri Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Divânı I Tenkitli Metin*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Külliyyatı I Yûnus Emre Divanı İnceleme*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre Divan ve Risâletü'n-Nushiyye*,. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre Külliyyâtı I: Yunus Emre Dîvânı- İnceleme*. Ankara: H Yayınları.
- Tatçı, M. (2012). *İşitin Ey Yarenler-Yunus Emre Yorumları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tatçı, M. (2014). *Yunus Emre Divan-ı İlahiyat*. İstanbul: H Yayınları.
- Tekin, T. (1995). Bir Hoşgörü Havarisi: Yunus Emre . Ş. Özdemir içinde, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü* (s. 40). Ankara: Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı.
- Tillmans, R. L.-W. (1995). A Conceptual Framework for Philosophical Counseling: Worldview Interpretation. *Essays on Philosophical Counseling*, 3-24.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Divânı*,. İstanbul: Kervan Kağıtçılık.
- Timurtaş, F. K. (1976). *Türkiye Edebiyatı" Türk Dünyası El Kitabı. 12. Asırdan 19. Asrın Ortasına Kadar*. Ankara: Ankara.
- Timurtaş, F. K. (1986). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1989). *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2018). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Topuzoğlu, C. K. (2006). Sağlığın Tanımı: Başaçıkma. *Journal of İstanbul Kültür University*, 47-49.
- Tuna, S. T. (2016). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında "İnsan"-XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Başlıca Mutasavvıfları Üzerine Bir Deneme*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Tunçbilek, H. H. (2007). Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Telâkkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55-60.

- Uyanık, M. (2022). : Yûnus Emre: Şiiri ve Felsefesi –Varlığın Birliği Öğretisi Bağlamında Bir Okumaya Giriş. Ö. Gözel içinde, *Yunus'durur Benim Adım, Yunus Emre: Şiiri Ve Felsefesi* (s. 192-193). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Uyar, M. (2016). Tasavvufta Kavramlar Arasındaki Anlamsal Bağların Mahiyeti Üzerine Bir Deneme: Nefs Ve İlgili Kavramlar Örneği. *On Doluz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 167-195.
- Ülken, H. Z. (2005). *İslâm Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünal, F. S. (2022, 12 02). *Geleneksel Müziğimizin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkisi Ve Müzikle Tedavi*. Geleneksel Müziğimizin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkisi Ve Müzikle Tedavi: <https://www.ayk.gov.tr> adresinden alındı
- Üstüner, K. (2010). Yunus Emre Divanı'nda, "Dost". *I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu, Yunus Emre'yi Anlamaya Doğru* (s. 127-142). Karaman : Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Vakkasoğlu, V. (2002). *Yunus Emre Hayatı, Eserleri ve Bütün Şiirleri* (6. Baskı b.). İstanbul: Nesil Yayınları, .
- Veli, H. B. (2009). *Makâlât-ı gaybiyye ve kelimât-ı ayniye*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi.
- Veli, H. B.-ı. (1990). *Makalat*. (H. Ö. Esad Coşan, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Walsh, R. D. (2005). Philosophical Counseling Practice. *Janus Head*., 497-508.
- Yağmur, S. (2016). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Dergah.
- Yakıt, İ. (2015). *Tıp Felsefesi ve Etiği Üzerine*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yardımcı, M. (2021). Yunus Emre'nin Dili. *TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31-39.
- Yavuz, K. (2001). Yunus Emre'nin Kişiliği'nde İnsanın Kendini Bulması. *Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(4), 1-4.
- Yiğitbaş, S. (1972). *Musiki İle Tedavi*,. İstanbul: Yelken Matbaa.
- Yıldırım, D. (1972). Dede Korkut Ve Yunus Emre'de Hayat, Tabiat, Tanrı Ve Ölüm. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37-47.
- Yıldırım, M. (2021). Müzikle Tedavi: Tarihi, Gelişimi, Bağımlılıklarda Uygulanışı VeTürkiye'deki Müzik Terapi Uygulamaları. *Türk Akademik Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 476-497.

- Yılmaz, N. K. (2021). Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre’de Ahlaki İlim Anlayışı. N. K. Yılmaz içinde, *Yunus Emre ve Hikmet Ahlakı-Yunus Emre Felsefe Dizisi III. Cilt* (s. 131-172). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Yılmaz, N. K. (2021). Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre’de Ahlaki İlim Anlayışı. N. K. (Ed.) içinde, *Yunus Emre ve Hikmet Ahlakı-Yunus Emre Felsefe Dizisi III. Cilt* (s. 131-172). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü,.
- Zygmunt Bauman, T. M. (2014). *Sosyolojik Düşünmek (Thinking Socially)*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Mustafa KÖSEOĞLU
Mezun Olduğu Lise	Antalya Aksu Anadolu Öğretmen Lisesi
Lisans Diploması	Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi
Yüksek Lisans Diploması	Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi
Tez Konusu	Yunus Emre'de Felsefi Sağaltımın İmkanları
Yabancı Dil-Diller	İngilizce, Almanca

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen-Eğitim Yöneticisi (1999-Devam ediyor)
--------------------	---